

AZƏRBAYCAN

3-4'2025

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ,
Azad YAŞAR

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-75-81

Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

14.03.2025

Sifariş 584

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

17,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru
www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, “Azərbaycan”
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:**P O E Z İ Y A**

ƏŞRƏF VEYSƏLLİ – Şeirlər	3
RİZVAN NƏSİBOĞLU – Şeirlər	73
GÜLƏMƏİL MURAD – Şeirlər	78
İSMAYİL MƏRCANLI İMANZADƏ – Şeirlər	129
NURANƏ RAFƏİLQIZI – Şeirlər	133
XAVƏR ŞƏFİYEVA – Şeirlər	137
AY BƏNİZ ƏLİYAR – Şeirlər	147
TƏRANƏ YUSİFQIZI – Şeirlər	153
SEVİNC SAYADQIZI – Şeirlər	156
ZAHİD AVŞAR ELOĞLU – Şeirlər	190
İSGƏNDƏR DUYĞUN – Şeirlər	193

D R A M A T U R G İ Y A

ELÇİN – Qələm və maskalar (Qoldoni haqqında bir neçə söz)	7
KARLO QOLDONI – Kələkbaz qadın (Üçpərdəli komediya. Tərcümə edən: Elçin)	12

N Ə S R

SEYRAN SƏXAVƏT – Hekayələr	82
TURAL CƏFƏRLİ – Mahmudun ahı var (hekayə).....	139
GÜNEL MEHRİ – Doğuluş (hekayə).....	143

T Ü R K D Ü N Y A M I Z

MƏHƏMMƏD ÖMƏR QAZANÇI – İraq türkman ədəbiyyatında “Usta Fəttah Kəhrizçi” dastanı (Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdıran Səkinə Qaybaliyeva).....	160
MUHSİN DURUCAN – Nazim Hikmətin sevdikləri (türkcədən uyğunlaşdıran Firuz Mustafa)	167
GÜNEL NATİQ – Dalgaların qucağında (esse).....	179
ESMİRA FUAD – Kiyan Xiyav yaradıcılığında və Quzey Azərbaycan ədəbiyyatında İyde ağacı.....	184

Ə D Ə B İ P O R T R E T L Ə R

VÜSAL NURU – Ruh heykəli	195
--------------------------------	-----

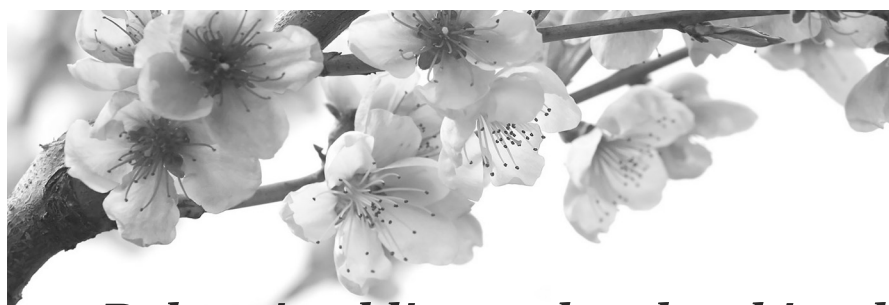
Y U B İ L E Y L Ə R

VAQİF YUSİFLİ – Mənzər Niyarlıının 75 yaşı; Nisə Bəyim – 70	199
SEVDA ƏLİBƏYLİ – Zeydulla Ağayev – 80	204

K İ T A B L A R , R Ə Y L Ə R

VÜSAL NURU – Ədəbiyyatımızda müharibə tarixinin mənzərəsi	206
Şairin bədii pasportu	207

K İ T A B R Ə F İ 2 0 8

***Bahar, istəklimsən başdan-binadan,
Ən gözəl qızısan sən təbiətin!***

Səməd Vurğun

Əşrəf VEYSƏLLİ

SƏHƏR AÇILIRDI

Əsirdi səhərin xəfif yelləri,
Dünya sehirlənmiş mələk kimi ydi.
Səhər açılırdı...
Qızıl dan yeri
Təzə pardaxlanmış çiçək kimi ydi.

Gün düşür çöllərin qar sinəsinə,
Sular işım-işım işıldayırdı.
Sanki ulu Tanrı yer kürəsinə
“Sevirəm” sözünü pıçıldayırdı.

DƏYDİ BU YERLƏRƏ YAZ QƏDƏMLƏRİ

Susmuş bulaqların köksü çağladı,
“Güneydə lalələr bayrağa döndü”.
Şaxəli şimşəklər ulu dağların
Əlində yellənən şallağa döndü.

Çılğın baxışlarda min arzu, istək,
Titrədi könlümün kövrək simləri.
Bir yanan səhraya yağan yağıştək
Dəydi bu yerlərə yaz qədəmləri.

Yollar sevinclərə şaxələndilər,
Bəxtinə gün doğdu “bəxti kəmlərin.”
Qapımı qaranquş döydü bu səhər,
Dəydi bu yerlərə yaz qədəmləri.

Dağlar qucaqlayıb dumanı, çəni,
Verdi sinəsini xəfif yellərə.
Bahar öz sözünü, öz nəğməsini
Əlvən boyalarla yazdı çöllərə.

Sanki möcüzədir indi bu torpaq,
Ömründə görməyib dünya qəmləri.
Bir zərif duyğuya döndü bu torpaq,
Dəydi bu yerlərə yaz qədəmləri.

Otlar həzin-həzin dinən sim oldu,
Nəğmələr bürüdü bu göyü, yeri.
Dünya özü boyda təbəssüm oldu,
Dəydi bu yerlərə yaz qədəmləri.

Dərələr şıdırğı “yallı” başladı,
Açdı qollarını görüş yerləri.
Sinəsi titrədi yanıq daşların—
Dəydi bu yerlərə yaz qədəmləri.

Uzaqda parlayan zirvə qarından
Təşnə səhraların ağzı sulandı.
Quşlar, elə bil ki, qanadlarında
Bahar gəzdirəndir, yaz daşıyandır.

Yazın gəlişi də – səadət kimi,
Yazın gülüşləri – gül şəbnəmləri.
Dünya sehirləndi məhəbbət kimi–
Dəydi bu yerlərə yaz qədəmləri.

Taledən ən şirin qismətdi, paydı
Görüş saatları, vüsəl dəmləri.
Torpağın yerinə köksüm olaydı–
Dəydi bu torpağa yaz qədəmləri.

DƏNİZ VƏ KÖRPƏLƏR

Günəş qızıl bayrağıdır səhərin,
Günəş doğdu, qaranlıqlar söküldü.
Budur, uşaq bağçaları
şəhərin
Yaxasından mirvaritək açılıb
Ləpələrin bağçasına töküldü.

Qovuşdular onlar mavi nəğməyə,
Damla-damla sevinc qondu hər üzə,
Qəm karvanı bu yerlərdən üzüldü.
İxtiyarsız bir söz dedim dənizə,
Ləpələr də misra-misra düzüldü,
Körpələr də misra-misra düzüldü.

Gül açmışdı dalgaların saçında,
Qağayılar çığırışdı, süzürdü.
Günəş zərrin barmaqları ucunda
Gözəl-göyçək balaların boynuna
Mirvarilər muncuğunu düzürdü.

Səma, dəniz, qağayılar, ləpələr
Bir-birinə qarışırdı sinəmdə.
Mənə elə gəlirdi ki,
bu dəmdə
Misra-misra suya düşən körpələr
Qəlbimdəki misralarda üzürdü.

QOCANIN ÖMRÜ

Qarlı çağlarında barlı bağlara
Bürüncək ömrüymüş qocanın ömrü.
Xəyalım hey məni çəkir dağlara,
Ərincək ömrüymüş qocanın ömrü.

O ki kövrəklikdə bir himə bəndmiş,
Bağlı qapıları “Simsim”ə bəndmiş.
Nə sümükdən sümük, nə ətdən ətmış,
Xəmirçək ömrüymüş qocanın ömrü.

Qəlbi yağmalanmış yurdu kimiymiş,
Qəddi бүkcələnmiş dərdi kimiymiş.
Bir az da baramaqurdu kimiymiş,
Hörümçək ömrüymüş qocanın ömrü.

Yanıb ömür adlı bir bağın üstə,
Əsib hər çiçəyin, yarpağın üstə.
Su deyib inləyən torpağın üstə,
Bir çiçək ömrüymüş qocanın ömrü.

Bu necə yaşayış, bu necə gündür –
Ovcu cadar-cadar, düyün-düyündür.
Keçmiş keçmişdir, indisi indi,
Gələcək ömrüymüş qocanın ömrü.

Qızarmış gözləri – qanın şəklimi,
Hər günün, saatın, anın şəklimi?
Zaman bir rəssamdır: “Mənim şəklimi
Gəlim, çək” ömrüymüş qocanın ömrü.

DÜŞƏR

İlk baharın eşqinə çöllər qalxar yuxudan,
Sinəsində eşq olsa, səhraya da bağ düşər.
Yaz nəfəsi dəydimi, güllər qalxar yuxudan,
Gül kolunun bətninə gül kimi uşaq düşər.

Yerin, göyün gümanı bir ilahi eşqədir,
Günəşə bax, Aya bax – sevgi odur, eşq odur.
Köksünüzdə heç zaman soyumasın eşq odu,
Sevgisiz ürəklərə qar yağar, sazaq düşər.

Kaş ki, eşqin bağında dərd ağacın olmasın,
Bu ağırlı dünyada ağrın-acın olmasın.
Məhəbbətə, sevgiyə ehtiyacın olmasın,
Cəhd elə ki, heç nəyə ehtiyacın olmasın,
Ehtiyac girən evdən məhəbbət qaçaq düşər.

♦ Dramaturgiya

ELÇİN

QƏLƏM VƏ MASKALAR

Qoldoni haqqında bir neçə söz

*Kütlədən intiqam almağın yeganə yolu,
həmin kütləni səni alqışlamağa məcbur etməkdir.*

Karlo Qoldoni

– 1 –

XVII-XVIII yüzil Avropa dramaturgiyası (Molyer, Rasin, Bomarşe, Löpe de Veqa, Qotsi, Qoldoni, Fildinq, Şiller və b.) birdən-birə Şekspirdən sonra yaranmış nisbi boşluğu böyük istedad və enerji ilə doldurmağa başladı və bu dramaturgiya Avropa maarifçiliyinin mühüm göstəricilərindən birinə çevrildi.

Mən enerji ifadəsini işlədərkən, o dramaturqların yaradıcı və effektiv məhsuldarlığını nəzərdə tuturam: təsəvvür edin, Löpe de Veqa 2000-dən (iki mindən!) çox pyes yazıb və onlardan yalnız (!) 427-si bizə gəlib çatıb, Karlo Qoldoni isə «cəmi» 150-dən artıq pyes yazıb və onun haqqında ədəbiyyatın dediyinə görə bu əsərlərdən yalnız 60 neçəsi bizə gəlib çatıb.

Sadaladığım o adları xatırlayarkən, bəzən məndə elə bir təsəvvür yaranır ki, elə bil, söhbət müasir dövr, çağdaş dünya dramaturqlarından gedir, çünki bu qələm sahiblərinin yaradıcılığı dünya, o cümlədən də Azərbaycan teatrının repertuarlarında elə daimi bir yer tutur, elə aktual səslənir, elə müxtəlif modern estetika ilə tamaşaya qoyulur ki, 300-400 illik bir məsafədən sonra da ədəbi davamçıları – XIX-XX əsr dramaturqları ilə bədii-estetik baxımdan, hətta mənəvi-ideoloji baxımdan da yarışa bilirlər.

Əgər dünya Şekspirin dediyi kimi, teatrdırsa, epigraf gətirdiyim fikirdəki kütlə məfhumu Qoldoni üçün ancaq tamaşaçıları, oxucuları ehtiva etmir, çünki onlar adi tamaşaçılar, adı oxucular deyil və Qoldoni qələminin sözün əsil mənasında düşmənçilik etdiyi və bu düşmənçiliyin bədii ifadəsi kimi

gülüş mənbəyinə çevirdiyi kübar cəmiyyətin mənəvi dayazlığının daşıyıcıları – qraflar, milordlar, lordlar, madamlar, madmuazellərdir.

Venesiyada Qoldoninin çox canlı bir heykəli yadıma düşür: o, ayaq üstə, əlində əsa şəstlə addımlayır və addımlaya-addımlaya da artıq XXI əsrin birinci rübünü keçmək ərəfəsindədir, ancaq aradan keçən bu 300 il onun üçün yalnız bir epizoddur – bu addımlar onu daimi bir gələcəyə aparır, çünki Qoldoni həmişə bu günün və gələcəyin müasiridir, Şekspir və Molyer kimi, Qotsi və Şiller kimi, daha sonrakı dövrlərdə İbsen və Çexov, Şou və Anuy kimi.

O heykəldəki Qoldoninin kefi yenə də kökdür, gülür və bu gülüş də heç vaxt onun sifətindən əskik olmayacaq, çünki onun güldüyü həmin süni (yalançı!) kübar cəmiyyətinin karetlərini bu gün bahalı avtomobillər, şəxsi təyyarələr əvəz edib, o təmtəraqlı (və saxta!) təzimleri indi daha artıq bir ikiüzlülük, o sadələşməyi daha artıq bir riyakarlıq əvəz edib. Sabah, olsun ki, o təyyarələri də kosmik gəmilər, uçan avtomobillər əvəz etsin, Qoldoni gülüşü isə yenə insanlarla bərabər olacaq, çünki bu bədii-sosial gülüş – bəşəri gülüşdür.

Mütəxəssislər Karlo Qoldonini (1707-1793) Venesiya dramaturqu kimi təqdim edirlər, ancaq o, nə ayrıca Venesiyaya, ya da yaşadığı Fransaya yox, bütün Avropaya güldürdü, bu gün isə həmin gülüşün hədəfi Avropa da daxil olmaqla, ABŞ-dan tutmuş Avstraliyayacan geniş bir coğrafiyanı əhatə edir və dünya rəqəmsal bir mövqeyə gəlib çıxıbsa da, ikili siyasi standartlar ikiüzlüyündən tutmuş, mənəvi və ictimai puçluqlar da elmi-texniki inkişafda addım-addım irəliləyib, yəni mahiyyət dəyişməyib, eynidir.

Buna görə də Qoldoni, dediyim kimi, bu günün və sabahın müasiridir. Onun pyesləri dünya teatrlarında, o cümlədən Azərbaycan teatrlarında tamaşaya qoyulur, ekranlaşdırılır, düşündürür, gülür və güldürür.

Qoldoninin «İki ağanın bir nökrəri», «Mehmanxana sahibəsi» kimi əsərləri bizim teatrlarımızda dəfələrlə tamaşaya qoyulub və yadıma gəlir, 1978-ci ildə Azərbaycan televiziyası «Mehmanxana sahibəsi»ni teletamaşa kimi hazırlamışdı. Aradan az qala əlli il keçsə də o tamaşanın yeniliyi, aktuallığı (300 il davam edən aktuallığı!), oradakı şövq indiyə qədər mənim hafizəmdə qalıb.

Bu günlərdə internetdə axtarıb o tamaşaya bir daha baxdım (rejissorlar Lütfi Məmmədbəyov, Ədalət Ziyadxanov, Təriyel Vəliyev) və oradakı dediyim həmin yenilik, aktuallıq və şövq solub-saralmayıb, təzə və tərəvətlidir. İstərdim ki, oxucular vaxt tapıb bizim ən yaxşı teletamaşalarımızdan biri olan «Mehmanxana sahibəsi»ni axtarıb, baxsınlar və güman edirəm ki, Rəfael Dadaşov, İlham Namiq Kamal, Hamlet Qurbanov, Sadıq İbrahimov kimi o zamanın gənc aktyorlarının ifalarının emosional təsiri ilə məxsusi Qoldoni bədiliyini yaxşı hiss edəcəklər. Rəhmətlik Zərnigar Ağakışiyeva o tamaşada Mirandolina rolunu ufa edir və mənə görə onun ifasındakı canlılıq, təbiilik, şüxluq, təəssüf ki, bu aktrisanın axıracan istifadə edilməyən, axıracan üzə çıxarılmayan istedadının ən görümlü ifadəsidir.

Mən bu sətirləri sübh tezdən yazıram və birdən-birə uzun illər bundan əvvəl baxdığım İtaliya filmində Adriano Çelentanonun Kavaləri yadıma düşdü. «Mehmanxana sahibəsi» əsasında 1980-ci ildə çəkilmiş o filmə də (rejissor Paolo Kavara) yenidən baxdım və deyə bilmərəm ki, söhbət ən yaxşı İtaliya filmlərindən birindən gedir, ancaq Çelentanonun (Kavalər) və real həyatda onun xanımı Mori Klaudiyanın (Mirandolina) yüksək koloritli ifaları tamaşaçını Qoldoni gülüşü ilə güldürə bilir.

Qoldoninin əsərləri çox ekranlaşdırılıb, televiziya filmləri, tamaşaları çəkilib və onlar təbii ki, eyni bədii-estetik səviyyədə deyil, ancaq əsas məsələ budur ki, Qoldoni 300 ildən sonra da Sabirin bu misralarını yada salır:

***Şairəm, çünki vəzifəm budur əşar yazım,
Gördüyüm niku bədi eləyim izhar, yazım.
Günü parlaq, gündüzü ağ, gecəni tar yazım,
Pisi pis, ayrını ayri, düzü həmvar yazım.
Niyə bəs, boylə bərəldirsən, a qare, gözünü?
Yoxsa bu aqinədə ayri görürsən özünü?***

Böyük sənət və o cümlədən də Qoldoni sənəti (eləcə də Sabir sənəti!) əbədi olduğu kimi, bu misraların ünvanladığı «qare»lər də əbədidir, sadəcə, libaslarını dəyişirlər.

– 2 –

Bilmirəm «nostalji» ifadəsi burda yerinə düşür, ya yox, ancaq hərdən adamda uzun illər əvvəl oxuduğu hansısa bir müəllif, ya hansısa bir əsər ilə bağlı nostalji hisslər yaranır və belə bir hisslə də mən Qoldoninin pyeslərini yenidən varaqladım, hətta xoşuma gələn komediyalarından birini – «Kələkbaz dul qadın» pyesini rus dilindən tərcümə etməyə başladım.

Niyə «Kələkbaz dul qadın»?

Mənə elə gəlir ki, Qoldoni qələminin öldürücü, eyni zamanda da gülməli, şux satirası bu komediyada çox ciddi (!) bədii təcəssümünü tapıb və geyimindən, təzimindən tutmuş danışiq tərzinə qədər Avropa kübar cəmiyyəti təmtəraqının başdan-başa saxta, qəlp olduğu bu əsərdə yaxşı və dəqiq təsvir olunub, buna görə də təsirli və tərəvətlidir.

Qoldoninin məşhur deyimlərindən biri də belədir: «Qadınlar nifrət bəsləməyə daha artıq sadıqdirlər (sədaqətlidirlər), nəinki məhəbbətə» (yəqin bu cür də tərcümə etmək olar: «Qadınlar məhəbbətdən daha artıq dərəcədə nifrət bəsləməyə sadıqdirlər») və bu baxımdan kələkbaz dul qadın – komediyanın qəhrəmanı Rozauranın nifrətə sadıqlıyı bərədə bir söz deyə bilmərəm, ancaq məhəbbətə, sevgiyə sədaqəti bərədə söz söyləsək, deyəsən, Qoldoninin deyimi ilə şərik olacağıq.

Əsərdə təsvir edilən dörd surət – dörd «aşıq» Lord Runbif də, müsyo Deblo, don Alvaro de Kastilya, qraf di Bosko Nero da hansı cəmiyyətin nümunəvi yetirmələridirsə, Rozaura da, onun bacısı Eleonora da həmin

cəmiyyətin xanım yetirmələridir və əslində, Qoldoninin bütün yaradıcılığına sosrealizmdən qalmış süni «müsbət obraz» - «mənfi obraz» təsnifatı ilə yanaşmaq mümkün deyil. Qoldoni üçün kələkbəz, hiyləgər Rozaura da daxil olmaqla «Kələkbəz dul qadın»dakı bütün surətlər gülüş hədəfidir və bu, bütün Avropanı ehtiva edir – Runbif ingilis, Leblo fransız, Alvaro ispan, qraf isə italyandır.

Əgər Mirzə Cəlilin «Anamın kitabı»ndakı qardaşların hərəsi həyat yolu ilə bağlı istiqaməti bir tərəfə çəkirsə və bu acı Məmmədquluzadə gülüşündə söhbət xalqın gələcəyi ilə bağlı milli-mənəvi və ictimai bir təhlükədən gedirsə, Qoldonidə heç bir milli-ictimai mətləb yoxdur, çünki inkişaf etmiş kübar Avropa cəmiyyətindəki (bəlkə «zümərəndəki» desək, daha dəqiq olar) təmtəraq parıltısı, varlı və havayı güzəran aktuallığı milli-ictimai mətləbi, problemləri xeyli dərəcədə üstələyib – bu, artıq xalqın yox, zümərənin gələcəyinə aid düşüncələrin, bəlkə də təhtəlsüür bir nigarançılığın bədii ifadəsidir.

Fikir verin, «aşıq» don Alvaro Rozaura ilə belə bir dillə danışır: «Mən göürdüm ki, sizin gözləriniz necə gözqamaşdıran bir ülviliklə ışıldayır və mənim qəlbimi səcdə, ehtiram, heyret bürüyür. Mənə elə gəlir siz bizim o xanımlarımızdan birisiniz ki, gözləri ilə heyrətləndirə, nəzərlərini adamın qəlbinə sancmaq qüdrətinə malikdirlər.» Yaxud bu da ikinci bir «aşıq» müsö Leblonun Rozaura ilə görüşündə danışığ tərzinə baxın: «Aman, Yaradan! Əgər Apelles Veneranın şəklini indi çəkmək istəsəydi, o, yalnız sizin portretinizi çəkərdi... Sizin saçlarınız da qeyri-adi bir zövqlə elə düzülüb ki, təbii gözəlliyinizi tamamlayır. Sizə baxanda, elə bil, mən Floranı görürəm...» Elə həmin müsö Leblo Rozauranın bacısı Eleonora ilə ilk görüşdə də (ancaq artıq başqa bir sevdə ilə!) bu cür bir əda ilə məhəbbətini izhar edir: «Madmuazel, icazə verin sizin gözəlliyinizə valeh olmuş bir ürəyi pərəstiş əlaməti olaraq ayaqlarınızın altına atım...»

Mən bu cümlələri hələ bir az (imkan daxilində) sadələşdirmişəm, ancaq tərcümə zamanı danışığıdakı o təmtəraqı, dəbdəbəni, təntənəni tamam sadələşdirsək, bizim danışığ dilimizə çevirsək, XVII əsr Avropa zadəganlığının, həmin zümərə əsilzadəliyinin koloritini itirmiş olarıq – bu da artıq tərcümə yox (Qoldoni yox!), təbdil, ən yaxşı halda, «sərbəst tərcümə» olacaq və buna görə də mən qəhrəmanların dilindəki cəlalı (yenə də imkan daxilində) saxlamağa çalışmışam.

Kübar hesab olunan o dörd Avropalı əsilzadə gənclər üçün eşq, sevdə, məhəbbət adi (və sadə, bəlkə də sadələvh) gündəlik həyat hadisəsidir: bu gün onu sevirsən, sabah başqasını; oğlan tanımadığı bir qızdan: « – Siz məni sevirsiz?» – deyər soruşa bilər, qız da: « – Dəlicəsinə!..» – deyər və hər ikisi bir saatdan sonra fikrini (zövqünü, sevgisini) dəyişə də bilər.

Bu qəhrəmanlar bir-birləri ilə söhbətdə, mənsub olduqları cəmiyyətin cürbəcür əyləncələrində – səhərəcən çəkən rəqs gecələrində, ballarda, karnavallarda nə qədər nəzakətlidirlərsə, lazım gələndə nöqərlərə, qulluqçulara

kimin kim olduğunu göstərməyi də bacarırlar və göstərilər. Rozaura «çox da zərif» olmadığını deyir və düz də deyir. Baxın, qulluqçu Marionetta ilə az qala rəfiqəlik edir, ancaq görəndə ki, qulluqçu bir az sərbəstliyə yol verir, «xanım-qulluqçu» sərhədindən bir az kənara çıxmağa yol verir, dərhal ona çımxırır: «Yerini bil!..»

Arlekin, yaxud Marionetta kimi nöker və qulluqçular ağalarından xeyli dərəcədə canlı personajlardır, çünki maskasızdırlar və onların maska taxmağa mənəvi ehtiyacları yoxdur. Onların zarafatları da, hiddətləri, yalanları da təbiidir və bu təbiiliyin müqabilində isə həmin milord və qrafların, madam və madmuazellərin daxili dayazlıqları, hiss və həyəcanlarının səthiliyi daha aydın görünür, yəni Qoldoni bu ziddiyyətdən, siniflər uçurumundan bədii məharətlə istifadə edir.

«Kələkbəz dul qadın»da belə bir dialoqa fikir verin:

«ROZAURA. Bəs, İspaniyada sadə insanlar necə yaşayırlar?

ALVARO. İspaniyada sadə insanlar yoxdur.»

Alvaro Qoldoninin həmin «Avropa kübarlığının» tipik nümayəndəsidir və bu qısa qeydlərdə mənim onun sözlərini uzun-uzadı təkzib etməyimə ehtiyac yoxdur, çünki onun dahianə cavabını Alvarodan yüz il əvvəl «Don Kixot»da həmyerlisi Servantesin qələmi verib: İspaniyada sadə insanlar yoxdursa, eşşəyin belində Lamançalı Don Kixotu müşayiət edən Sanço Pansa kimdir?

– 3 –

XVII-XVIII yüzil (elə sonralar da) kübarlar maska taxıb, karnavallar keçirirdi və bu maskalar əsas etibarilə guya şərəf və nəcabəti, mərdlik və sədaqəti bildirmək üçün bir vasitə idi. Bu yalançı maskaları onlar özləri taxmırdı, bunu cəmiyyət onların sifətinə taxırdı və özlərinin də bundan xəbərləri yox idi.

Karlo Qoldoninin qələmi o maskaları çıxarırdı.

Tədqiqatçılar belə bir faktı qeyd edirlər: Fransa kralı XVI Lüdovik nəhayət ki, Qoldoni üçün 1200 frank məbləğində pensiya təyin edir, ancaq 1793-cü il fransız inqilabı zamanı inqilabın qioltinası XVI Lüdovikin başını bədənindən ayırır və Qoldoninin pensiyası da ləğv edilir.

Pensiyasız Karlo Qoldoni 1793-cü il fevralın 6-da 85 yaşında vəfat edir. Bir gün əvvəl isə, yəni fevralın 5-də onun pensiyası bərpa edilmişdi.

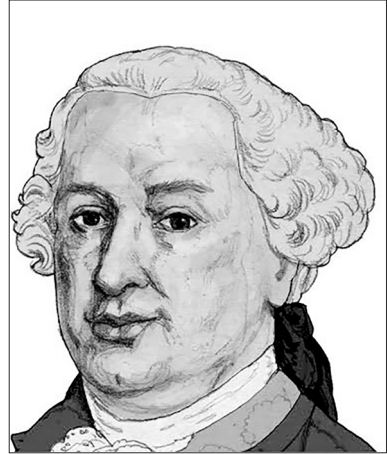
Qoldoni bu pulu xərcləyə bilmədi, ancaq güman edirəm ki, heç olmasa onun ruhu şad oldu ki, xanımı bu 1200 franklıq pensiyani axıracan ala bildi.

20 dekabr 2024

Bakı

Karlo QOLDONİ

KƏLƏKBAZ QADIN

♦ *Üçpərdəli komediya*

İştirak edirlər:

Rozaura	– Stefanello dei Bizozzinin dul xanımı, doktor Lombardinin qızı
Eleonora	– onun bacısı
Pantalone dei Bizozzi	– Rozauranın qayını, Eleonoraya aşiq olub
Doktor Lombardi	– boloniyalı, Rozauranın və Eleonoranın atası
Lord Runbif	– ingilis
Müsyö Leblo	– fransız
Don Alvaro de Kastilya	– ispan
Qraf di Bosko Nero	– italyan
Marionetta	– Rozauranın xidmətçisi, fransız
Arlekin	– mehmanxanada lakey
Birif	– milordun lakeyi
Foletto	– qrafın lakeyi
Pantalonenin nöqərləri	
Kafenin sahibi və onun ofisiantları	

Hadisə Venesiyada baş verir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Gecədir. Mehmanxana otağı. Dəyirmi mizin üstü cürbəcür içki şüşələri, boşqabla, qədəhlərlə doludur. Şamdanlardakı şamlar yanır.

Lord Runbif, Leblo, don Alvaro, qraf di Bosko Nero allərində qədəh, mizin arxasında oturub, fransız mahnısı oxuyurlar – Leblo mahnını başlayır, o birilər isə davam edir.

Sonra söhbətləşmə başlayır.

LEBLO. Yaşasın şərab şüşəsi! Yaşasın yeyib-ichmək, deyib-gülmək!

HAMISI BİRDƏN. Yaşasın!

QRAF. Buranın sahibinə alqış! Bizə gözəl bir şam süfrəsi açdı!

LEBLO. Hə, yemək pis deyildi. Ancaq doğrusunu desəm, sizin bu İtaliyada fransızlar kimi dadlı yemək bişirməyi bacarmırlar.

QRAF. Bəyəm bizdə fransız aşbazlar yoxdur?

LEBLO. Var, ancaq onlar İtaliyaya gələndən sonra qaydasınca bişirməyə yadırgayırlar. Ah, siz bilsəydiz ki, Parisdə necə yeməklər bişirilir! Yemək bişirməyin incəlikləri ancaq Parisdədir!

RUNBİF. Siz fransızlar belə bir əfsanəyə inanırsız ki, guya, dünyada Parisdən başqa şəhər yoxdur. Mən pis ingilis deyiləm, ancaq heç vaxt Londondan danışmıram.

ALVARO. Mənim yanımda Parisi tərifləyəndə gülməyim gəlir. Dünyanın paytaxtı Madriddir!

QRAF. Sinyorlar, onda mən də italyan kimi danışacağam. Dünyada cürbəcür yerlər çoxdur! Hər yer gözəl ola bilər, təki cibində pul olsun, ürəyin də şux döyünsün.

LEBLO. Əhsən, dostum! Yaşasın yeyib-ichmək, deyib-gülmək! Belə bir gözəl şamdan sonra, gözəl də qızlar yada düşür! Bir azdan səhər açılacaq. Yatmağın mənası yoxdur. Dünənki gecə rəqsində gözünüzü o gözəl dul xanımdan çəkmirdiz. Onun haqqında nə deyərdiz?

RUNBİF. Çox yaraşıqlı və tərbiyəli bir xanımdır.

ALVARO. Ciddi ədaları da adamı vadeh edir.

LEBLO. Elə bil fransız xanımdır. Eləcə ehtiraslı, eləcə də canlı!

QRAF. Hə, elədir. Sinyora Rozaura – ləyaqətli, hamının ehtiram bəslədiyi bir qadındır. (*Kənara.*) Mənim də ürəyim ondan ötrü sino gedir.

LEBLO. Onda, içirik madam Rozauranın şərəfinə!

Leblo qədəhləri doldurur.

ALVARO. Donya Rozauranın şərəfinə!

RUNBİF. Onun şərəfinə!

QRAF. Onun şərəfinə!

Leblo yenidən həmin fransız mahnısını oxumağa başlayır və o birilər də ona qoşulur.

İKİNCİ GƏLİŞ

Həmin iştirakçılar və Arlekin.

Arlekin gəlir və təəccüblə dayanıb, mahnıya qulaq asır. Mahnı bitdikdən sonra mizə yaxınlaşaraq özünə bir qədər şərab tökür və həmin mahnını oxuya-oxuya şərabi içib, gedir.

QRAF. Əla! Gülməliyi, hə?

ALVARO. Belə bir səfehliyə də gülürlər? İspaniyada belə bir sırtıqlığa görə nökrə əlli çubuq ilişdirərdilər.

LEBLO. Ancaq Fransada özünə yaxşı bir güzəran düzəldərdi. Bizdə bu cür fərasətli, məzəli adamları qiymətləndirirlər.

RUNBİF. Sizdə məzəli adamları qiymətləndirirlər, bizdə isə şüurlu adamları.

LEBLO. Gəlin, bizim söhbətimizə qayıdaq. O dul xanım mənim başımdan çıxmır.

ALVARO. Mən də ölürəm ondan ötrü...

QRAF. Amma mən məsləhət görürəm ki, bu barədə heç fikirləşməyəsiniz.

LEBLO. Niyə?

QRAF. Çünki sinyora Rozauranın eşq-məhəbbət işlərindən zəhləsi gedir, kişilərə nifrət edir, incə-mincə rəftarla da arası yoxdur. (*Kənara.*) Ancaq mənimlə həmişə xoş rəftar edir.

LEBLO. Eh, qoy o, lap vəhşi heyvan olsun, ancaq mənim kimi əsil fransız onun qulağına bir-iki söz pıçıldasa – bilirsiz hansı sözləri? – o sözləri ki, bizim xanımları heyran edir – onda görərsiz, Rozaura necə cuşa gəlib, özü sənə yalvaracaq...

ALVARO. O, ilk qadın idi ki, don Alvaro de Kastilyanın istəklərini cavabsız qoydu. Mənim kimi əsil-nəcabətli insanların bir üstünlüyü var – qadınlar həmişə bizim dalımızca qaçır.

QRAF. Hər halda nə fransız sərbəstliyi, nə də ispan mötəbərliyi sinyora Rozauraya təsir edə bilməz. Mən bilirəm nə deyirəm. Onu yaxşı tanıyıram. Dostunuzun sözlərinə inanın.

LEBLO. Axşam o, gözlərini məndən çəkmirdi, özüm də hiss etdim ki, mənim baxışlarım onun ürəyinə həkk olunur. Siz nə danışırırsız?! Sonuncu rəqs zamanı o, əlini mənə verəndə elə nəvazişlə danışdı ki, özümü güclə saxlayırdım qabağında diz çökməyim.

ALVARO. Mən gözəl xanımların nəvazişlərindən danışib, özümü tərifləmək istəmirəm, ancaq elə şeylər deyə bilərəm ki, siz şaşırırsınız.

QRAF (*kənara*). Of, qısqanclıq atəşi məni məhv edir.

LEBLO. Onun qayını müsyö Pantanole mənim yaxın dostumdur, mənim haqqımda sinyora Rozauraya xoş sözlər deyə bilər.

ALVARO. Onun həkim atası var, ona o qədər yaxşılıq etmişəm ki!.. Mənə çox borc-ludur! Sinyora Rozauranı ziyarətə gedəndə məni müşayiət edə bilər.

QRAF (*kənara*). Mən isə Rozauranı xəbərdar edərdəm.

Runbif yerindən qalxıb, səhnə arxasına tərəf qışqırır.

RUNBİF. Ey, kimdi orda?

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Həmin iştirakçılar və Arlekin. Sonra nöqərlər gəlir.

ARLEKİN. Nə buyurursuz, ağa?

RUNBİF. Bura gəl!

Runbif Arlekini kənara çəkir. Qalan üç nəfər bir-biri ilə söhbətlərinə davam edir.

ARLEKİN. Əmrinizə müntəzirəm.

RUNBİF. Sən Pantalone dei Bizonozinin gəlini, madam Rozauranı tanıyırsan?

ARLEKİN. O dul xanımı? Hə, tanıyıram.

RUNBİF. Al bu üzüyü, apar madam Rozauraya ver. De ki, bunu lord Runbif göndərrib, keçən axşam onun xoşuna gələn həmin üzükdür. Bunu da de ki, səhər şokolad içmək üçün* onlara gələcəyəm.

ARLEKİN. Yaxşı, ancaq bilirsiniz, sinyor...

RUNBİF. Bilirəm... Al, bu da sənə altı tsexin*.

ARLEKİN. Çox təşəkkür edirəm... Ancaq mən bunu demirdim... Mən istəmirəm ki, sinyor Pantalone...

RUNBİF (*onun sözünü kəsərək*). Get! Yoxsa çubuqların ləzzətini dadmaq istəyirsən?

ARLEKİN. Yox, yox, özünüzü əziyyətə salmayın. Çalışaram dediklərinizi yerinə yetirim. Onsuz da mehmanxanadakı xidmətçilərin hamısı belə işlərlə məşğuldur.

Arlekin gedir.

RUNBİF. Ey, kim var orda?

Mehmanxananın dörd nəfər xidmətçisi içəri daxil olur.

(Onlardan birinə müraciətlə.) Şamdanı götür.

Xidmətçi şamdanı qaldırır.

(Həmbadələrinə.) Dostlar, qısa bir istirahət!

Runbif əlində şamdan tutmuş xidmətçinin müşayiəti ilə gedir.

LENBO. Hələlik, milord. Gedək, biz də bir balaca mürgüləyək. Daha heç şam işığına da gərək yoxdur.

Ayağa qalxırlar.

QRAF. Mehmanxanada görüşməsək, kafedə görüşərik.

LEBLO. Səhər bəlkə mən olmadım.

QRAF. Sizin işiniz var?

LEBLO. Ümid edirəm ki, madam Rozauranı ziyarət edə biləcəyəm.

QRAF. Bu mümkün deyil. O, heç kimi qəbul etmir.

Qraf şamdan tutmuş xidmətçinin müşayiəti ilə gedir.

LEBLO. Hiss edirsiniz qraf necə həyəcanlanır? O, madam Rozauraya bizdən daha artıq dərəcədə aşıq olub. Ola bilər ki, onların aşığılı qarşılıqlıdır, bizim cidd-cəhdlərimiz də əbəs bir şeydir.

ALVARO. Deyəsən, qraf çox qısqancdır.

LEBLO. Əlbəttə! Axı o, italyandır!

Leblo şamdan tutmuş xidmətçinin müşayiəti ilə gedir.

ALVARO. Qoy, qısqanc olsun də!.. Rozaura da ona sadıq qalsın. Nə olsun? İspan dublonları* böyük möcüzələr yaratmağa qadirdir!

Alvaro şamdan tutmuş xidmətçinin müşayiəti ilə gedir.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Günortadır. Rozauranın otağı. Kreslolar düzülüb.

Rozaura və fransız xidmətçisi qiyafəsində Marionetta.

ROZAURA. Əziz Marionetta, bax, sən fransızsan, Parisdə böyümüsən. De görüm, mən Paris xanımlarının arasında olsaydım, necə görünərdim?

MARIONETTA. Sizin ağılınız var – ağılı olan isə Parisdə itib-batmaz.

ROZAURA. Mənim bir az sərbəstliyim çatışmır də... İtaliyada nə qədər desən daha canlı, daha təbii, daha hazırcavab qadın tapmaq olar.

MARIONETTA. Sizin dediyiniz o xanımları, bəli, İtaliyada hazırcavab hesab edirlər, biz isə onlara sırtıq deyirik. Parisdə təmkinli olmağı sevirilər, ancaq bu şərtlə ki, yuxulu yox, canlı olasan. Sərbəstlik də verirlər, ancaq bu şərtlə ki, ədəbsizlik olmasın. Fransızlar yaxşı hazırcavablığı, nəzakəti sevirilər.

ROZAURA. Parisdə qadınlar təvazökardır?

MARIONETTA. Deyə bilmərəm ki, onlar çox da təvazökardırlar. Bir də ki, gərək elə görəsən, təvazökarlığa da ehtiyac olmur, söz-söhbət də yaranmır.

ROZAURA. Bax, mən bütün gecəni balda* keçirmişəm, rəqs etmişəm, yatmamışam. De görüm, sifətimin rəngi dəyişməyib?

MARIONETTA. Sizin heç bir əhliyə ehtiyacınız yoxdur. Fransada qadınlar cəmiyyət qarşısına çıxanda, üzlərinə əhlik sürtürlər.

ROZAURA. Belə şeylər mənim xoşuma gəlmir. Bunun nə mənası var?

MARIONETTA. Gəlin, düzünə danışaq. Qadın dəblərinin hansının bir mənası var? Vaxtilə qadının ən gözəl yaraşığı olan saçlarımızı kəsdiririk – bunun mənası var? Ya da qamətimizi eybəcər hala salan krinolin* geyməyimiz? Nədir? Bir mənası var? Ufuldaya-ufuldaya alnımızdakı tükləri dartıb çıxarmağın bir mənası var? Hələ qışda soyuqdan titrəyə-titrəyə açıq-saçıq geyinməyi demirəm! Eh, bunlar hamısı boş şeylərdir, əziz sinyora, tamam bomboş!..

ROZAURA. Düz deyirsən... Mən özümü əsrin dəbbazı yerinə qoymaq istəmirəm.

MARIONETTA. Düz də edirsiniz. Dəb yaxşı şeydir, bir şərtlə ki, qazandığınız hörmətə ziyan gətirməsin.

ROZAURA. Hər halda, bundan sonra yeni dəblərə daha diqqətli olmalıyam. İndiyə qədər vərəmləmiş qocanın hökmü altındaydım. Onun ölümü məni azadlığa çıxartdı. İndi isə istəmirəm ki, cavanlığım əbəs yerə məhv olsun.

MARIONETTA. Əlbəttə. Siz gərək özünü cavan bir adam tapasız ki, itirilmiş vaxtın əvəzi çıxsın.

ROZAURA. Elədir! Özü də ləngimək lazım deyil. Düzdür, qaynım sinyor Pantalone mənə qarşı çox diqqətcildir, ancaq mən burda özümü evimdəki kimi hiss etmirəm. Burda məni çox şey sıxır.

MARIONETTA. Sizin namizədlərlə bağlı qıtlığınız yoxdur. Siz gəncsiniz, gözəlsiniz, ən əsası isə, yaxşı cehiziniz də var.

ROZAURA. Hə, mənim bədbəxt qocamın əməyi sayəsindədir. Çox sağ olsun.

MARIONETTA. Mənə düzünü deyin görüm, fikrinizdə hələ heç kimi tutmamısınız?

ROZAURA. Çox tez deyil? Axı, mən cəmi bir neçə aydı ki, ərimi itirmişəm.

MARIONETTA. Eh, siz nə danışırsız?! Gənc xanımlar hələ qoca ərləri sağ ikən düşünürlər ki, onların göz yaşlarını kim siləcək. Elə mənim özümü götürək, birinci ərimin yetmiş yaşı var idi.

ROZAURA. Sən yaman gülməlisən... Yaxşı... Qraf mənim xoşuma gəlir... Belə də, bir az xoşuma gəlir.

MARIONETTA. Hə, bu pis olmazdı. Ancaq... çox qısqancdır.

ROZAURA. Deməli, həqiqətən sevir.

MARIONETTA. Mən məsləhət görərdim ki, baxasınız, bəlkə daha yaxşısı peyda oldu? Eh, qarşınıza fransız çıxsaydı! Xoşbəxt olardız!

ROZAURA. Fransız ərin yaxşılığı nədədi ki?

MARIONETTA. Tam bir azadlıq içində olardız! Qorxmayacaqdız ki, birdən sizi qısqanmağa başlayar. Əksinə, özünüzü kişilərlə nə qədər sərbəst aparsanız, bir o qədər də onun ürəyincə olacaq.

ROZAURA. Hə, bu əla üstünlükdü!

MARIONETTA. Fransızlar qədər əlverişli ər yoxdu! Mənə inanın, öz təcrübəmə görə deyirəm.

ROZAURA. Mənim bacım niyə gəlib çıxmır?

MARIONETTA. Yəqin hələ güzgünün qabağındadır.

ROZAURA. Həmişə belədi...

MARIONETTA. Yazıq neyləsin? O da ər axtarır.

ROZAURA. Gərək mən onun üçün də bir adam tapım.

MARIONETTA. Əgər siz yox, atanızın ümidinə qalsa, onda bacınız qız qarıyacaq.

ROZAURA. Buna görə də onu öz yanıma gətirmişəm də.

MARIONETTA. O, çox layiqli bir qızıdır!

ROZAURA. Mənə elə gəlir ki, qaynım ona biganə deyil.

MARIONETTA. Əgər bacınız ümid etsəydi ki, sinyor Pantalone də sizin əriniz kimi tez öləcək, bəlkə ona ərə gedərdi. Ancaq yəqin daha gənc, daha yaraşqlı, daha möhkəm birini münasib bilər.

ROZAURA (*eşiyə boylanaraq*). Bax, gör, o kimdi elə, bizim qapımızın ağzında var-gəl edir?

MARIONETTA (*eşiyə boylanaraq*). Ah, xanım. Bu, «Fransa» mehmanxanasında işləyən lakeydir. Onu tanıyıram, axı, mən də o mehmanxanada yaşamışam. Məzəli oğlandır!

ROZAURA. Utanıb-eləmir də!.. Soruş, gör, ona nə lazımды?

MARIONETTA. İcazə verin içəri girsin. Yəqin sizə nəsə gətirib.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Həmin iştirakçılar və Arlekin.

ARLEKİN (*Rozauraya*). İcazə olar, möhtərəm xanım? Sizin qulluğunuzda olmağa həmişə hazıram. Həmişə də nökrəiniz olaraq qalıram.

ROZAURA (*yavaşdan Marionettaya*). Pis danışmır...

MARIONETTA. Mən dedim də, çox məzəlidir.

ARLEKİN. İcazənizlə deyim ki, sizin hüsurunuza tapşırıqla gəlmişəm.

ROZAURA. Eşidirəm.

ARLEKİN. Milord Runbif sizə ən incə və zərif duyğularını bildirir.

ROZAURA (*Marionettaya*). O, keçən dəfə balda gördüyüm həmin ingilisdır.

MARIONETTA. Hə, mən onu tanıyıram. Əliaçıq kavalərdir.

ARLEKİN. Milord sizə dərin ehtiramını ifadə edərək, bildirir ki, bu gün hüsurunuza şokolad içməyə gələcək. Bunu təsdiq etmək üçün bu üzüyü sizə göndərir.

ROZAURA. Sən də, səni belə bir tapşırıqla göndərən milord da məni təəccübləndirirsiz. Əgər milord bir fincan şokolod içmək üçün məni ziyarət etmək istəyirsə – buyurub gəlsin. Ancaq üzük göndərmək – bu, artıq həqarətdir. O, görünür, məni tanımır. De ki, onu gözləyirəm. Gələndən sonra məni yaxşı tanıyar.

ARLEKİN. Necə? Siz bu üzükdən imtina edirsiniz? Belə bir kobud münasibəti kim öyrədib? İndiki zamanədə hədiyyədən imtina edən qadına az rast gəlmək olar.

ROZAURA. Yaxşı, uzun danışma! Bu üzüyü kimdən götürmüşənsə, ona da qaytar. Həm də de ki, Rozauranın hədiyyələrə ehtiyacı yoxdur.

ARLEKİN. Mən heyret içindəyəm, mən şaşırmışam. Mənə elə gəlir ki, yuxu görürəm. Qadın üzükdən imtina edir! Bu, təbiətə zidd bir möcüzədir!

MARIONETTA. Əzizim, o üzüyü mənə göstər, görüm.

ARLEKİN. Buyurun, baxın. Marionetta da təəccüb edəcək, çünki heç Fransada da belə bir şey eləməzlər.

Marionetta üzüyü Arlekindən alıb, baxır.

MARIONETTA. Necə də gözəl üzükdür! Azı üç yüz dublon qiyməti var. (*Rozauraya.*) Siz isə istəyirsiniz ki, bunu geri qaytarasız?

ROZAURA. Səncə ədəb-ərkanlı bir qadın durduğu yerdə hədiyyələr qəbul etməlidir? Bundan ötrü qadının özünə də heç nə demədən!

MARIONETTA. Hə, düzdü, siz haqlıсыz! (*Arlekinə.*) Üzüyü aparıb milorda qaytarın və deyin ki, bir fincan şokolad içməyə gələ bilər. (*Kənara.*) Mən belə işlərdə sinyoradan yaxşı baş açıram.

ARLEKİN. Nə edə bilərəm? Aparıb qaytararam və bütün Venesiyaya da car çəkərəm ki, bir xanım üzüyü hədiyyə almaqdan imtina etdi. Ancaq mən əminəm ki, hamı elə biləcək ki, bunu özümdən uydururam.

Arlekin gedir.

ROZAURA. Bəzi xarici adamlar italyan xanımları barədə pis fikirdədirlər. Onlar elə bilirlər ki, qızılla, ləl-cəvahiratla bizi öz qulları edə bilərlər! Ancaq mən hədiyyəni o zaman qəbul edə bilərəm ki, heç olmasa məndən əməlli-başlı xahiş etsinlər. Bir də ki, mənim razılığım hədiyyə verən adam üçün yeganə mükafat olmalıdır! Başqa heç nə!

MARIONETTA. Düzdür, sinyora! Bu, gözəl bir xasiyyətdir, ancaq hamı belə deyil, bu cür olmaq çətin məsələdir. (*Eşiyə boylanaraq.*) Lakey təzədən gəlib.

ROZAURA (*eşiyə boylanaraq*). Milord da yanındadır. Görünür, onun vaxt itirməklə arası yoxdur.

MARIONETTA. İngilislər az danışır, çox edirlər.

ROZAURA. Onların həddən artıq ciddi olmaları mənim xoşuma gəlmir.

MARIONETTA. Elədir. On beş dəqiqədə on söz desələr, böyük işdi.

ROZAURA. O ingilisi dəvət et, özün də get şokolad hazırla.

MARIONETTA. Arlekinlə də mırt vuraram.

ROZAURA. Ancaq çox da dərinə getmə.

MARIONETTA. Nə danışsınız? Mən yaşamağı bacarıram. Fransız qızıyam mən, fransız!

Marionetta gedir.

ALTINCI GƏLİŞ

Rozaura və lord Runbif.

ROZAURA. Əgər milordun hissləri mənim ürəyimcə olsa, onu özümdən uzaqlaşdırmaram. Sonra da... vaxt keçər... bəlkə... Budur, özü də gəldi.

Lord Runbif gəlir.

RUNBİF. Xanım...

ROZAURA. Buyurun, milord.

RUNBİF. Nə üçün siz bu kiçik üzüyü lütf göstərib, qəbul etmədiniz? Dünən axşamkı rəqs gecəsində siz dediniz ki, o üzük xoşunuza gəlir.

ROZAURA. Hər xoşa gələn şeyi hədiyyə kimi qəbul etmək olmaz.

RUNBİF. Bəyəm xoşa gələn bir şeyi istəməzlər?

ROZAURA. İstəmək ilə qəbul etmək eyni şey deyil.

RUNBİF. Sizin fikirlərinizə hörmət etdiyim üçün, etiraz etmirəm.

ROZAURA. Əyləşin, lütfən.

RUNBİF. Əvvəlcə siz əyləşin.

ROZAURA. Xahiş edirəm.

RUNBİF. Bu təşrifat nəyə lazımdır?

Və Runbif əyləşir.

ROZAURA. Baldan sonra yaxşı dincələ bildinizmi?

RUNBİF. Çox az.

ROZAURA. Xoşunuza gəldi?

RUNBİF. Çox.

ROZAURA. Gözəl xanımlar çox idi?

RUNBİF. Bəli.

ROZAURA. Bəs, hamıdan çox kim xoşunuza gəldi?

RUNBİF. Siz.

ROZAURA. Zarafat edirsiniz, milord.

RUNBİF. Yox, inanın, bütün qəlbimlə deyirəm.

ROZAURA. Mən buna layiq deyiləm.

RUNBİF. Siz bu sözləri qəbul etmirsiz, ancaq daha artıqına layiqsiz.

ROZAURA. Mən ona görə qəbul etmirəm ki, əvəzini ödəməyim.

RUNBİF. Mənim heç nəyə iddiam yoxdu. Əgər siz o üzüyü qəbul etsəniz, məni çox məmnun edərsiniz. Razi olun, məni çox şad edərsiz.

ROZAURA. Bir halda ki, belədi, istəmirəm nəzakətsiz olum...

Runbif üzüyü Rozauraya verir.

RUNBİF. Buyurun.

ROZAURA. Mən sizə təşəkkür edərdim, ancaq qorxuram inciyəsiz...

RUNBİF. Davam etməyin, yoxsa mən doğrudan da inciyərəm.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Rozaura, Runbif və Marionetta.

Marionetta məcməyidə iki fincan şokolad gətirir.

ROZAURA. Bu da şokolad.

Runbif fincanın birini götürüb, Rozauraya uzadır.

RUNBİF. Xanım!

ROZAURA (*kənara*). Elə də danışan deyil.

Rozaura fincanı alıb, içməyə başlayır.

RUNBİF. Sən fransızsan, Marionetta?

Runbif də şokolad içir.

MARIONETTA. Bəli, milord.

RUNBİF. Sən gərək öz xanımına yaxşı qulluq edəsən.

MARIONETTA. Mən əlimdən gələni edirəm, milord.

Runbif boş fincanı məcməyiyə qoyarkən, altına bir sikkə də qoyur.

(Sikkəyə baxaraq, kənara.) Bir dublondur! Mənə bir dublon!

ROZAURA (*Marionettaya*). Al. (*Fincanı ona verir.*)

MARIONETTA (*üzüyü görərək, yavaşdan Rozauraya*). Əla üzükdür.

ROZAURA (*pıçıltı ilə*). Yavaş ol.

MARIONETTA (*pıçıltı ilə Rozauraya*). Susdum, susdum.

Marionetta məcməyini aparır.

RUNBİF. Siz dulsunuz?

ROZAURA. Hə, ancaq ürəyimcə bir imkan yaransaydı, bəlkə də...

RUNBİF. Mən evlənmək fikrində deyiləm.

ROZAURA. Niyə?

RUNBİF. Mən azadlığı sevirəm.

ROZAURA. Sevgi də sizin azadlığınızı əlinizdən alır?

RUNBİF. Münasib bir qadınla rastlaşsam, yox, əlbəttə.

ROZAURA. Deməli, siz ötəri sevgi tərəfdarısınız?

RUNBİF. Bəyəm əbədi olaraq sevmək vacibdir?

ROZAURA. Sevən insan üçün əbədilik çox qiymətlidir.

RUNBİF. Nə qədər ki, sevirsən, sadıqlıq lazımdır, əlbəttə. Ancaq sevmək o zaman mümkündür ki, sevdiyin yanında olsun.

ROZAURA. Mən sizi başa düşmürəm.

RUNBİF. İzah edə bilərəm. Mən sizi sevirəm. Və nə qədər ki, sevirəm, sizə sadıq olacağam. Nə qədər ki, mənim yanımda olacaqsınız, o vaxtacan da sizi sevəcəyəm.

ROZAURA. Deməli, Venesiyadan gedəndən sonra, siz daha məni xatırlamaya-cıqsız?

RUNBİF. Sizinçün nə fərqi var ki, mən Londonda, ya Parisdə sizi sevəcəyəm, ya yox? O sevginin sizə bir faydası olmayacaq, mən isə bəhrəsiz izzətləndirəcəyəm.

ROZAURA. Bəs, mən sizin yanınızda olanda siz hansı bəhrələrə ümid bəsləyirsiniz?

RUNBİF. Həm sizin yanınızda olacağam, həm də sizə xoş olacağam.

ROZAURA. Tələbləriniz çox sadədir.

RUNBİF. Ədəb-ərkanlı qadınla bundan artığına ümid etmək olmaz.

ROZAURA. Siz çox nəzakətlisiz.

RUNBİF. Mən həmişə sizin qulluğunuzdayam.

ROZAURA. Hələ ki, siz Venesiyadasınız?

RUNBİF. Mənə elə gəlir.

ROZAURA (*kənara*). Yalançı deyil...

RUNBİF (*kənara*). O, mənim çox xoşuma gəlir...

MARİONETTA (*qayıdaraq Rozauraya*). Sinyora, qraf cənabları sizi salamlamaq üçün icazə istəyir.

ROZAURA. Qraf di Bosko Nero?

MARİONETTA. Özüdür ki, var.

ROZAURA. Bir kürsü gətir, onu da dəvət et.

MARİONETTA. Oldu, xanım. (*Kənara.*) Bu qısqancdan heç nə qoparmaq olmayacaq.

RUNBİF. Qraf – sizin nişanlınızdır, xanım?

ROZAURA. Nişanlım olmaq istəyir.

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Rozaura, Marionetta, Runbif və qraf.

QRAF (*təmkinli*). Sinyora Rozauranı salamlayıram.

ROZAURA. Salam, qraf. Buyurun, əyləşin.

QRAF. Bu gözəl kampaniyada olmaq mənim üçün çox xoşdur.

RUNBİF. Dostum, siz çox gözəl iş görüb gəlmisiz. Yoxsa ki, səhərdən bəri bizim gözəl sahibəməz çox darıxırdı.

QRAF. Əksinə, siz yəqin onu yaxşıca əyləndirmisiz.

RUNBİF. Siz ki, məni tanıyırsız.

ROZAURA. İcazənizlə, cənablar! Marionetta!

Ayağa qalxaraq, Marionettanı kənara çəkir.

(*Yavaşdan.*) Get, sinyora Eleonoranı dəvət et, gəlsin. Özün də elə et ki, o, milordun yanında otursun. Mən istərim ki, bütün işlər qaydasınca getsin.

Marionetta gedir.

QRAF. Mən bilmirdim ki, bu cür tezdən qonağınız olacaq. (*Yüngül bir kinayə ilə.*) O saat görünür ki, sizin yaxşı zövqünüz var.

ROZAURA. Milord bizdə bir fincan qəhvə içməklə, mənə şərəf vermək istəyib.

QRAF (*gizlədə bilmədiyi bir incikliklə*). Əlbəttə, siz hamıya qarşı elə rəhmdilsiz!..

ROZAURA. Siz mənim xətrimə dəyirsiz, qraf.

RUNBİF (*kənara*). Vəhşi kimi qısqancdır.

QRAF (*rişxəndlə*). Vicdanla demək lazımdır ki, milord əsil kübardır.

RUNBİF (*kənara*). Bu mənim zəhləmi tökür.

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Onlar və Eleonora.

ELEONORA. Sizin bu gözəl məclisinizə mən də qoşula bilərəm?

ROZAURA. Gəlin, gəlin bura, Eleonora.

RUNBİF (*Rozauraya*). Bu xanım kimdir?

ROZAURA. Mənim bacımdır.

ELEONORA (*lorda*). Sizi ürəkdən salamlayıram.

Lord heç nə demədən təzim edir.

ROZAURA (*Eleonoraya*). Milordun yanında əyləş.

ELEONORA. Əgər o icazə versə.

RUNBİF (*ona baxmadan*). Mənə şərəf vermiş olarsız.

ELEONORA Siz ingilissiz, eləmi?

RUNBİF (*eləcə ona baxmadan*). Bəli, xanım.

ELEONORA. Venesiyaya çoxdan gəlmisiz?

RUNBİF (*ona baxmadan*). Üç aydır.

ELEONORA. Şəhər xoşunuza gəlir?

RUNBİF (*ona baxmadan*). Əlbəttə.

ELEONORA. Ancaq, sinyor, siz niyə mənimlə nəzakətsiz danışsınız? Axı, mən Rozauranın bacısıyam.

RUNBİF. Üzr istəyirəm. Fikrim başqa yerdə idi. (*Kənara.*) Bunda nəşə xoşagəlməz bir şey var.

ELEONORA. Mən sizin fikirlərinizə mane olmaq istəmirəm.

RUNBİF. Sizin sadıq nökrinizəm. (*Ayağa qalxır.*) İcazənizlə.

ROZAURA. Milord, siz hara gedirsiz?

RUNBİF. Meydana.

ROZAURA. Siz narazısınız?

RUNBİF. Yox, nə danışsınız? Yenə görüşərik. (*Eleonoraya.*) Sağ olun, xanım. (*Qrafa.*) Sağ olun, qraf.

ROZAURA. İcazə verin, heç olmasa... (*Ayağa qalxmaq istəyir.*)

RUNBİF. Yox, yox, lazım deyil. Əyləşin və yazıq qrafa təsəlli verin. Mən sizi sevdiyimə görə, yanınızda çoxlu pərəstişkarınızı görəndə sevinirəm: onlar sizin qədir-qiy-mətinizi başa düşürlər və mənim də seçimimi qiymətləndirə bilirlər.

ONUNCU GƏLİŞ

Rozaura, Eleonora və qraf.

ELEONORA. Bacı, yaman da həmsöhbət tapmısan mənə. Özümü güclə saxlayırdım.

ROZAURA. Bağışlayın. Onun ürəyi təmizdir, ancaq bir az qəribəliyi də var.

ELEONORA. Mənimki onunla qurtardı.

QRAF. Hə, milordun ürəyi təmizdir. Özü də gördü ki, siz mənə qarşı nə qədər biganəsiniz...

ROZAURA. Axı, siz nədən narazısınız?

ELEONORA. Mən xaricdən gəlmişəm... (*İncik halda.*) Bəs, sizin nəvazişiniz hanı?..

ROZAURA. Bu nədi belə? Mən sizin əşyanızam, nəyəm? Ya da siz məni hardansa almısınız? Yoxsa sizin arvadınızam? Siz mənə göstərişlər vermək istəyirsiniz? Başa salın görək, hansı əsasla? Qraf, mən sizi sevirəm, bəlkə də sizin fikirləşdiyinizdən daha artıq sevirəm. Ancaq buna görə mən öz azadlığımı qurban vermək istəmirəm. Ləyaqətli cəmiyyətin adamları kübar xanımda nöqsan axtarmaz. Mən həmişə bu cür olmuşam və... və kiməsə diqqət göstərmişəmsə, o da siz olmusuz. Ancaq siz mənim münasibətimdən sui-istifadə edirsinizsə, onda mən sizə, başqalarına necə, o cür də münasibət göstərərəm. Hətta evimin qapısını sizin üzünüzə bağlaya da bilərəm.

Rozaura gedir.

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Eleonora və qraf.

ELEONORA. Siz çox pərt oldunuz, sinyor qraf? Ancaq təqsir özünüzdədir. Bu cür müdhiş qısqanclıq – bədbəxt xanımlar üçün bir məşəqqətdir. Mənim bacım o qısqanclıq xəstəliyini sizin başınızdan çıxarmaq istəyir, düz də edir. Əgər mənim də bəxtimə qısqanc bir ər çıxarsa, ölsə yaxşıdır.

Eleonora gedir.

QRAF. Axı, necə qısqanmayasan? Gözəl bir xanıma sevirəm, bir də görürəm ki, başqa biriylə oturub. Qısqanclıqda ləyaqətsiz nə var? Ola da bilməz! Mən ki, bunu danmıram... Mən də sevmişəm və bütün bunları da yaxşı bilirəm. Bu kübar adətləri çıxaranı görüm lənətə gəlsin!

Qraf gedir.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Doktor və Pantalone

Rozauranın evinin qarşısındakı küçə.

PANTALONE. Belə-belə işlər, mənim əziz dostum və qohumum. Qardaşım Stefanello oğlu olmadan vəfat etdi. Mən istəmirəm ki, nəslimiz varissiz qalsın. Ona görə də qərara gəlmişəm ki, evlənəm.

DOKTOR. Əlbəttə, bu pis bir qərar deyil. Ancaq məsələ bundadır ki, sizin oğlunuz olacaq, ya yox?

PANTALONE. Nə deyə bilərəm? Hə, mənim yaşım az deyil. Ancaq cavan çağlarımdan özümü qoruduğum üçün, ümid edirəm ki, ahıl çağımda da üzükqara olmayaçağam.

DOKTOR. Sizin həyat yoldaşınız kim olacaq? Bunu dəqiqləşdirmisiz?

PANTALONE. Qardaşım sinyora Rozaura ilə evlənmişdi, mənim isə meylim sinyora Eleonorayadır. Sizin hər iki qızınız bizim ailəmizə daxil ola bilər. Əlbəttə, razılığınız və həmişəki nəzakətinizlə.

DOKTOR. Mən öz tərəfimdən buna çox şad olaram. Mənim də, qızlarımdan da barəsində gözəl fikirdə olduğunuza görə, sizə təşəkkür edirəm. Əgər Eleonora razıdırsa – sizin olsun. Mən onu sizə verirəm.

PANTALONE. O, mənim evimdə bacısı ilə bir yerdə yaşamağa adət edib. Ona görə də yaqin etiraz etməyəcək. Həm də elə bil, mənə münasibəti də pis deyil.

DOKTOR. O zaman etiraz etməsənsə, mən bu barədə Eleonorayla danışaram. Siz də Rozauraya bir-iki kəlmə deyərsiz. Güman edirəm ki, sizinlə bir yerdə bu işi öhdəmizə götürürüksə, Rozaura da bizə kömək edərsə, hər şey yaxşı qurtarar. İndi isə vacib bir iş üçün sizi tərk etməliyəm. Hələ axşamacan görüşəcəyik... (*Gedir.*)

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Pantalone, sonra Leblo.

PANTALONE. Əlbəttə, bu qız mənim evimdə peyda olmasaydı, evlənmək heç ağılıma da gəlməzdi. O qıza yaman öyrəşmişəm, onsuz yaşaya bilmərəm.

Leblo gəlir.

LEBLO. Müsyö Pantalone, cani-dildən əmrinizə müntəzirəm.

PANTALONE. Mən də sizin əmrinizə müntəzirəm, müsyö Leblo.

LEBLO. Siz, deyəsən, özünüz barədə çox yüksək fikirdəsiniz, hə?

PANTALONE. Sizə niyə belə gəlir?

LEBLO. Çünki dostlarınıza sizinlə oturub-durmağa az imkan verirsiniz.

PANTALONE. Yox, yox! Mən daha yaşdaşmışam, dostlarla hər gecə səhərə kimi otura bilmirəm. Mən bir stəkan şərab içə bilərəm, ancaq çox tünd olmasın. Qadınlar barədə də – istefaya çıxmışam.

LEBLO. Bilirsiniz, gözəl qadınlara eşq-məhəbbətdən söz düşsəydi, mən sizinlə bəhsə girməyə cürət etməzdim. Siz cavan olmasaz da, neçə-neçə cavana dəyərsiz.

PANTALONE. Hə, səhhətimdən şikayətim yoxdu.

LEBLO. Müsyö Pantalone dei Bizonoziyə eşq olsun! Mənim bir şüşə oniki illik burqon şərabım var, ölünü təzədən həyata qaytara bilər. Təklif edirəm ki, onu birlikdə içək.

PANTALONE. Niyə də yox? Bir şüşə olar.

LEBLO. Bəs, sizdəki Kipr şərabından nə xəbər var? Sizin evdə onu dadmaq mənə nəsisib oldu.

PANTALONE. Balaca bir çəllək əla Kipr şərabım qalıb. Bir çaxır şüşəsini yuyub təmiz suyla doldursalar, mənim də şərabımın elə ancaq tortasını o suya qatsalar, gözəl şərab meydana gələr.

LEBLO. Əla, əla. Dadına baxarıq.

PANTALONE. Nə vaxt istəsən.

LEBLO. Elə indi! Vaxtı itirmək olmaz.

PANTALONE. Yox, indi olmaz. Evdə gərək özünü ağır aparasan. Xanımlar gedəndən sonra, tamam sərbəstlik olacaq.

LEBLO. Mən xanımlardan utanmıram. Gedək.

PANTALONE. Ancaq ədəb-ərkanla hesablaşmaq lazımdı.

LEBLO. Boş sözdü. Sinyora Rozaura da bizə qoşulub, çox şad olar. O, çox ağıllı xanımdı. Sizin gözəl gəlininiz var, müsyö Pantalone.

PANTALONE (*kənara*). İndi mən başa düşürəm ki, buna necə bir şərab lazımdı. Özü də Eleonora da evdədi. Baxaq də! Görək nə olur, dostum! (*Bərkdən.*) Əlbəttə, sinyora Rozaura alicənabdı, təvazökardı, ədəb-ərkanlıdı.

LEBLO. Dostum, mənə bir yaxşılıq edin, məni aparın ki, onu salamlaya bilim.

PANTALONE. Siz səhv edirsiniz, sinyor. Mənim adım – aradüzəldən yox, Pantalone-dir.

LEBLO. Axı, siz o evin sahibisiniz. Burda nə var ki?

PANTALONE. Əlbəttə, mənimçün asan işdi. Ancaq bu cür eləməzlər.

LEBLO. Axı, niyə?

PANTALONE. Niyə? Necə bilirsiniz, yaxşı işdi ki, qayın öz gəlinlərini bir kavalerlə tanış eləsin?

LEBLO. Ah, başlayın bu avam söhbətləri! Gəlin dost olaq. İltifatlı olun. Mən də öz tərəfimdən sizinçün nə lazımdı, edəram.

PANTALONE. Çox təşəkkür edirəm. Ancaq mənim belə xidmətlərə ehtiyacım yoxdur.

LEBLO. Əlbəttə, ancaq ya mən axmağın biriyəm, ya da siz məni başa düşmədiz. Sinyora Rozaura mənim xoşuma gəlir, istəyirəm onunla tanış olum. Sizdən də xahiş edirəm məni ona təqdim edəsiniz. Doğrudan sizə elə gəlir ki, mən nəşə başqa bir şey umuram?

PANTALONE. Boş sözlərdi. Hə də, qıdığ hiss etməyən adama necə başa salasan ki, qıdıq nədir?

LEBLO. Axı, mən sizsiz də onun yanına gedə bilərəm.

PANTALONE. Öz işinizdir.

LEBLO. O, dul qadındı. Siz ona əmr edə bilməzsiz ki.

PANTALONE. Tamamilə doğrudur.

LEBLO. Mən sadəcə, sizə minnətdar olmaq istəyirdim.

PANTALONE. Mənim bunu ehtiyacım yoxdu.

LEBLO. Ancaq başqası olsaydı, bunu özünə şəraf hesab edərdi.

PANTALONE. Mənim üçün isə tamam əksinədir.

LEBLO. Dosta kömək etməmək yaxşı bir şey deyil.

PANTALONE. Ədəb-ərkanlı işlərdə elədir.

LEBLO. Mən təmiz adamam.

PANTALONE. İnanıram.

LEBLO. Bir düjin şərab şüşəsi istəyirsiniz? Elə bu saat göndərərəm.

PANTALONE. Sizin bu sözlərinizə məəttəl qalıram. Mənim nə sizə ehtiyacım var, nə də sizin şərabınıza. Mən sizi, sizin kimi də əlli nəfəri o cür şərabın isində batıram. Bu cür təklifləri başqa cür adamlara edə bilərsiz, Pantalone dei Bizonoziyə yox. Məni başa düşdünüz? Sadəcə, bunu da bilin ki, daha mənim evimdə nə Kipr şərabı ola-caq, nə də başqa bir şərab. (*Gedir.*)

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Leblo, sonra Marionetta.

LEBLO. Ha-ha-ha! Yaxşıca güldürdü məni! Pis qoca deyil, ancaq həddən artıq italyandır. Çox da lazımdı ki, məni bu təqdim etsin? Axı, onun kimi vasitəçi mənim nəyimə lazımdır? Nədi, mən özüm ürək edə bilmirəm ki, gedim qapını döyüm, açsınlar? (*Qapını döyür.*)

MARIONETTA (*pəncərədən boylanaraq*). Kimdi?

LEBLO. Madam Roz... A-a-a, Marionetta!

MARIONETTA. Müsyö Leblo!

LEBLO. Sən burdasan?

MARIONETTA. Siz Venesiyadasız?

LEBLO. Gördüyün kimi. Madam Rozaura evdədi?

MARIONETTA. Gəlin, gəlin. Yaxşı olar ki, içəridə danışaq.

Marionetta pəncərəni bağlayıb, qapını açır.

LEBLO. Bax, həyat dediyimiz – budur ki, var!

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Rozaura, Marionetta.

Rozauranın otağı. O, kitab oxuyur, sonra Marionetta gəlir.

ROZAURA. Hə!.. Yaxşı əsərdi! Bunu yazan adam, fikrləşirmiş ki, qadınların xoşuna gələcək. (*Oxuyur.*) «Ata gərək qızına ər axtarsın, qız isə özünə çiçisbey* axtarmalıdır. Çiçisbey xanımın ən yaxın və etibarlı adamı olmalıdır. Xanım da ona qarşı gərək ərin-dən də artıq diqqətli olsun. Çiçisbey ər üçün də gərəkli bir şəxsdir, çünki onu bir çox qayğılardan azad edir, şıltaq arvadının tərsliyini yumşaldır...» Eh... bu naməlum müəl-lif bunları mənimçün yazmayıb. Çiçibey... e-e-e... necə deyim, yəni ki, bir dostun... Ərim sağ olanda istəmərdim ki, yanımda ərimdən başqa bir adam da olsun. Göstəriş versin, ya da yaltaq-yaltaq əl-ayağa dolaşsın. O qadının ki, çiçibeyi yoxdur, ancaq bir nəfərə tabe olur – ərinə. Çiçibey olanda isə qadın öz zəncirlərinin sayını çoxaldır.

Marionetta gəlir.

MARIONETTA. Oxumağınıza mane olmuram ki?

ROZAURA. Öz kitabını götürə bilərsən. O, mənlilik deyil.

MARIONETTA. Ola bilsin ki, bu kitab sizin xoşunuza gəlmir. Ancaq sizi əmin edirəm ki, indi bu kitab bütün qadınlar üçün əlifbadır. Yaxşı, kitab haqqında danışmayaq. Bu saat o elə də vacib bir söhbət deyil. Sinyora, tale sizə xoşbəxt bir imkan qismət edib. Yaxşıca sınaqdan keçirə bilərsiniz ki, sizin tələblərinizə cavab verir, ya yox?.

ROZAURA. Nə olub ki?

MARIONETTA. Bir fransız kavaləri sizin gözəlliyinizdən az qalır aqlını itirsin. Siz tərəfdən də, sinyora, qarşılıq umur.

ROZAURA. Adı nədi o kavalərin?

MARIONETTA. Müsyö Leblo.

ROZAURA. A-a-a... Onu tanıyıram. Dünən gecə rəqs eləyəndə cürbəcür oyundan çıxırdı, mənim də əlimdən elə tutmuşdı, qorxdum ki, əlim burxulsun.

MARIONETTA. Bunun eybi yoxdu. Çox dövlətli oğlandır. Tanınmış bir nəslin övlədidir, yaraşıqlıdır, hazır cavabdır, qətiyyəni də qısqanc deyil. Bir sözlə, sinyora, elə bunu demək kifayətdir ki, fransızdır.

ROZAURA. Sən bu səfəh xasiyyətindən nə vaxt əl çəkəcəksən, Marionetta? Balaca bir imkan da düşən kimi, başlayırsan özünü tərifləməyə.

MARIONETTA. Həqiqəti deyirəm də, sinyora... Müsyö Leblo dəhlizdə dayanıb, icazənizi gözləyir ki, içəri girsin.

ROZAURA. Onu içəri buraxmısan?

MARIONETTA. Mənim yerlimdi də...

ROZAURA. Bunun mənə nə dəxli var ki, o sənə yerlidir? Heç kim sənə mane olmurdu ki, məndən də soruşasan.

MARIONETTA. Oy, sinyora, necə də vasvasısız... Onun da üzüyü ola bilər.

ROZAURA. Bax a, öünü yığışdır. Yoxsa ki, bilirsən də...

MARIONETTA. Sinyora, mən zarafat elədim... Əgər onu qəbul etmək istəmirsənsə...

ON ALTINCI GƏLİŞ

Onlar və Leblo.

LEBLO (*qapı ağzında*). Marionetta, madam yatır?

MARIONETTA. Yox, sinyor, ancaq indi o, sizi...

LEBLO. Əgər yatmırsa, deməli, içəri girməyə icazə verər.

Leblo qapını açıb, içəri girir.

MARIONETTA (*Lebloya*). Siz nə edirsiniz?

ROZAURA. Sinyor, bu cür nəzakətsizlik bizdə qəbul edilmir...

LEBLO. Sizin ayaqlarınıza çöküb, üzr istəyəcəyəm. Əgər sizin ürəyiniz də simanız kimi gözəldirsə, ümid edirəm, məni bağışlayarsız.

Leblo diz çökür.

MARIONETTA (*kənara*). Əla, müsyö Leblo!

ROZAURA. Qalxın. Təqsiriniz elə də böyük deyil ki, qadının ayaqlarına düşüb ürxahlıq edəsiz. Özü də çox zərif olmayan bir qadının.

LEBLO. Aman, Yaradan! Sizin sözləriniz şəkər olub, mənim ürəyimə yayılır.

ROZAURA (*kənara*). Bir az gülməldi, ancaq cəzb edir.

LEBLO (*yavaşdan Marionettaya*). Marionetta, sən daha mənə lazım deyilsən. Get, öz işlərinlə məşğul ol.

MARIONETTA (*Rozauraya*). Başqa bir əmriniz varmı, sinyora?

ROZAURA. O iki kreslonu bura çək.

MARIONETTA (*yumşaq kürsüləri irəli çəkərək*). Bu da kürsülər. Buyurun. (*Yavaşdan Lebloya.*) Vətənimizin ənənələrini yaddan çıxarmayın, müsyö.

LEBLO (*yavaşdan Marionettaya*). Hə, əlbəttə. Sənə gözəl qulluqçu əlcəkləri bağışlayacağam.

MARIONETTA (*kənara*). Belə anlarda ingilis ənənələri mənim daha artıq ürəyimcədir. Amma sinyoraya yaxşı girişib.

ON YEDDİNCİ GƏLİŞ

Rozaura və Leblo.

LEBLO. Ah, madam!.. Səma hər şeyi yaxşı bir niyyətilə edir. Bu gözəlliyi sizə ona görə verə bilməzdi ki, siz aşıqlərinizə əzab verəsiniz. Buna görə də sizin gözəlliyiniz gərək mərhəmətinizlə üst-üstə düşsün.

ROZAURA. Yox, mən o qədər də gözəl deyiləm. Buna görə, sizin dediyiniz mənada mərhəmətli olmağa məcbur deyiləm.

LEBLO. Öz gözəlliyinizə layiqincə qiymət verməmək, stzin təvazökarlığınızdan doğur, sinyora. Aman, Yaradan! Əgər Apelles* Veneranın* şəklini indi çəkmək istəsəydi, o, yalnız sizin portretinizi çəkərdi.

ROZAURA. Sinyor, həddən artıq tərif, yaltaqlığa çevrilə bilər...

LEBLO. Mən bir kavalər kimi, əsil fransız kimi ən səmimi ürək sözlərini deyirəm, sinyora. Siz bu şəhərdəki bütün gözəllərdən gözəlsiniz.

ROZAURA (*kənara*). Beləcə, yorğayacaq...

LEBLO. Sizin saçlarınız da qeyri-adi bir zövqlə elə düzülüb ki, təbii gözəlliyinizi tamamlayır. Sizə baxanda, elə bil, mən Floranı* görürəm. Saçlarınızı kim darayıbdüzür, madam? Marionetta?

ROZAURA. Bəli.

LEBLO. O saat görürəm ki, Paris üslubudur. Ancaq, üzr istəyirəm, bu tərəfdə saçığınız bir az aşağı düşüb.

ROZAURA. Boş şeydir.

LEBLO. Bağışlayın, bu yaxşı görünür. Əgər izin versəniz, mən qaydasına salaram.

ROZAURA. Niyə? Mən Marionettanı çağıra bilərəm.

LEBLO. Lazım deyil. Mən özüm sizə qulluq etmək şərəfinə nail olmaq istəyirəm, madam. Bircə dəqiqə!

Leblo cibindən gümüş nesyeslər çıxararaq, içindən qayçı götürür və Rozauranın saçlarının ucunu kəsir. Sonra elə həmin nesyesserdən baş sancağı çıxarıb, xanımın*

saçlarına taxır. Diqqətlə qadına baxaraq, bir az narazı qalır və o biri cibindən kiçik bir daraqla pudra qabını çıxarıb, əvvəlcə Rozauranın tellərini pırpızaqlaşdırır, sonra pudra qabını açıb, Rozauranın saçlarına pudra səpir, nesyesserdən kosmetik bıçaqçıq çıxararaq, xanımın alnına yapışmış pudraları yüngülcə qaşır. Daha sonra cibindən kiçik bir güzgü çıxarır ki, Rozaura özünə baxa bilsin. Yenə cibindən dəsmal və ətir flakonu çıxarıb, dəsmala ətir səpərək, xanımın alnını silir. Bütün bu müddət ərzində də, Rozauranın saçlarından vəcdə gələrək dayanmadan nələrsə deyir.

Rozaura təəccüb içindədir, ancaq etiraz etmir.

Leblo işini bitirdikdən sonra əyləşir.

Bax, indi hər şey qaydasındadır.

ROZAURA. Etiraf edirəm ki, yaxşı zövqünüz var, çox da nəzakətlisiz.

LEBLO. Əlbəttə, mən özüm deyə bilmərəm ki, yaxşı zövqüm var, ya da ki, yox, zövqüm pisdir. Ancaq Parisdə məni qiymətləndirirlər... Orda dərzilər həmişə mənimlə əlaqə saxlayır ki, kömək edirəm, təzə ideyaları yaransın. Mənim xoşuma gəlməsə – heç kim heç nə tikmir.

ROZAURA. Hə, o saat görünür ki, sizin geyiminiz başqalarına bənzəmir.

LEBLO. Siz bir baxın ki, dərzilər mənim belimin ölçülərini necə nəzərə alıblar! *(Ayağa qalxıb, gəzişir.)* Baxın, kamzolun* ətəkləri fiqura necə yaraşır. Elə onlara görə də ötən gecədəki balda mənim o cür uğurum oldu. Siz özünüz gördünüz də.

ROZAURA *(kənara).* Çox eybəcər görünürdü.

LEBLO. Ancaq mənim başım bu boş söhbətə qarışır, əsas məsələ də yadımdan çıxır. Deməliyəm ki, siz həddən artıq mənim xoşuma gəlmirsiniz! Siz mənim gözümdən işığsız! Mən sizinlə ünsiyyətdə olmalıyam! Qoy, heç olmasa bu, mənim dərdimi bir az azaltsın.

ROZAURA. Müsyö, mən sizin xoşunuza gəlirəm? Nə deyə bilərəm, bu, mənim üçün bir xoşbəxtlikdir. Məni sevirsiniz? Mərhəmətlisiz, ona görə. Ancaq sizə cavab vermək – mənim ixtiyarımda deyil.

LEBLO. Bəyəm siz kimdənsə asılısınız? Bəyəm siz özünüz öz sahibiniz deyilsiz?

ROZAURA. Dul xanımlar başqa qadınlardan daha çox dedi-qoduya səbəb olur. Əgər mən sizə məhəl qoysam – onda görün nə qədər söz-söhbət olacaq!

LEBLO. Niyə başqalarının fikri ilə oturub-durmaq lazımdır? Bütün ədəb-ərkanlı, ağıllı-kamallı xanımlar necə yaşayırsa, siz də elə yaşamalısınız.

ROZAURA. O cür qadınlar ya tək yaşamalıdır, ya da əri ilə.

LEBLO. Sizin bu fikrinizlə, əlbəttə, mübahisə etmək olar. Ancaq bir halda ki, belə düşünürsünüz, onda təklif edirəm ki, sizə bir ər tapaq.

ROZAURA. Sinyor, o, kimdi ki, elə?

LEBLO. Sizə məftun olan Leblo! Sizə ürəyimi vermişəm, əriniz olmağa da hazıram.

ROZAURA. Heç olmasa, mənə bir müddət möhlət verin ki, son sözümü deyim.

LEBLO. O-o-o!.. Mənim səadətim, möhlət? Nə qədər istəyirsiniz! Ancaq indi məni öldürməyin!

Leblo ona tərəf yaxınlaşaraq, əlindən tutmaq istəyir.

ROZAURA. E-e-e, müsyö, özünüzü ələ alın.

LEBLO. Sizin əriniz olacaq bir adama yazığınız gəlmi?

ROZAURA. Yox, belə tezliklə yox.

LEBLO (*yenə onun əlindən tutmağa cəhd edərək*). Mən gözləyə bilmirəm, od tutub, yanıram.

ROZAURA (*kənara*). Həvəsdi, bəsdı.

Rozaura ayağa qalxır.

LEBLO (*onun ardınca gedərək*). O-o-o!.. Məndən qaçmayın, sinyora! Mənə yazığınız gəlsin!

ROZAURA. Sizə deyirəm ki, bu cür olmaz! Bu cür bezikdirici olmayın.

LEBLO (*diz çökərək*). Yaxşı, məni bağışlayın.

ROZAURA (*kənara*). Belə şeylər keçməz. (*Bərkdən.*) Qalxın, qalxın ayağa. Bu cür zəif olmaq sizə yaraşmır.

LEBLO. Madam, mənim ürəyim sıxılır. Əlinizi verməsəz, qalxa bilməyəcəyəm.

ROZAURA. Yaxşı, sizə kömək eləyəyəm.

Rozaura əlini ona uzadır. Leblo onun əlini öpür.

LEBLO. Aşıqə belə bir nəvazişiniz üçün təşəkkür edirəm, madam!

ROZAURA. Siz həddən artıq tələsirsiz, müsyö.

LEBLO. Siz isə həddən artıq gözəlsiz.

ROZAURA. İndi isə, deməliyəm ki, mən daha bizim bu gözəl söhbətimizdən həzz ala bilməyəcəyəm...

LEBLO. Əlbəttə, mən də daha sizin zəhlənizi tökə bilmərəm. Mən gedirəm, siz də özünüzü sərbəst hiss edin.

ROZAURA. Mən gələn dəfə sizin təklifinizə cavab verəcəyəm.

LEBLO. Mənim ürəyim yalnız sizə məxsusdur!

ROZAURA. Bəlkə də, təklifinizə etiraz etməyəcəyəm. (*Kənara.*) Yüz ölçüb, bir biçəndən sonra.

LEBLO. Sağ olun, mənim mələyim! Mənim ürəyimin də, fikrimin də sahibi sizsiniz! Siz necə də gözəlsiniz! Necə də zərifsizsiniz! Dəhşətli dərəcədə əfsuslar ki, siz Parisdə anadan olmamısınız!

Leblo gedir.

ON SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Rozaura təkdir.

ROZAURA. Bəli, əlbəttə! Parisdə doğulsaydım, mənim qədrimi daha çox bilərdilər. Ancaq elə mənim vətənimdə də gözəl bir zövq var! Bəli, mən də bununla fəxr edirəm! Elə bir zövq ki, başqa ölkədəkinin heç birindən az deyil. İndiki dövrdə necə yaşamaq lazımdı – bunu hamıya İtaliya öyrədir. İtaliya başqa xalqlarda yaxşı nə varsa, hamısını götürür, pislərini isə özlərinə saxlayır. Buna görə də hamı istəyir ki, heç olmasa bir dəfə İtaliyaya gəlsin. Bu fransız isə bu cür yelbəyin olmasaydı, bəlkə də xoşuma gələrdi. Məncə, dediyi sözləri də çoxdan əzbərləyib, bu sözlərdə heç bir səmimilik yoxdur. Axırda məlum olacaq ki, o da, elə ingilis kimi vəfasızın biridir.

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Rozauranın otağı.

Doktor və Rozaura.

ROZAURA. Elə bil, atam məni tamam yaddan çıxarıb. Heç vaxt məni görməyə gəlmirsiniz.

DOKTOR. Qızım, axı siz bilirsiniz ki, işim nə qədər çoxdur. Ayrıca bir gəlirim yox! Gərək tər-qan içində nəsə qazanım də...

ROZAURA. Əgər sizə nəsə lazımdı, sadəcə, əmr edin.

DOKTOR. Yox, yox, mən istəmirəm sizi əziyyətə salım. Onsuz da siz bacınızı yanınıza gətirmisiz, mənim də yükümü xeyli azaltmışız.

ROZAURA. Gərək fikirləşək görək ki, onu necə ərə verək.

DOKTOR. Elə buna görə də sizə gəlmişəm. Siz bilirsiniz ki, qaynınız sinyor Pantalone deyəsən, onunla evlənmək istəyir?

ROZAURA. O-o-o!.. Eleonoranı o qocaya ərə verməyin.

DOKTOR. Niyə? Siz ki, qocaya ərə getdiz.

ROZAURA. Elə buna görə də deyirəm ki, onu qocaya verməyin.

DOKTOR. Yaxşı. Onunla danışaram. Əgər etiraz etməsə, xoşbəxt olmağına mane olmayacaq.

ROZAURA. Hə, əgər etiraz etməsə. Ancaq lütfən, onu məcbur etməyin.

DOKTOR. Bəs, siz, Rozaura, yenə ərə getmək istəmirsiniz?

ROZAURA. Niyə də yox? Yaxşı bir təsadüf olsa, ola bilər ki, bundan istifadə edim.

DOKTOR. Burda bir ispan kavalər var, sizə meyl edir.

ROZAURA. Adı nədir?

DOKTOR. Don Alvaro de Kastilya.

ROZAURA. Onunla tanışam. Dünən axşam balda idi.

DOKTOR. Məndən xahiş edib ki, onu sizə təqdim edim. Elə mənimlə də bura gəlib. Mən bilirəm ki, o, təmiz, vicdanlı bir kavalərdir. Əgər etirazınız yoxdursa, onu qəbul edin. Onun sizə münasibəti... dediyiniz kimi, elə həmin təsadüf ola bilər...

ROZAURA. Əgər atam təqdim edirsə, o ispan kavalərini qəbul etməyə hazıram.

DOKTOR. Qızım, siz yenə ərə getsəydiniz, çox yaxşı olardı. Bağışlayın ki, mən bu sözləri sizə deyirəm. Bu dünyada dul xanımların ballara getməyi... e-e-e... elə də xoş bir şey deyil.

Doktor gedir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Rozaura, sonra don Alvaro.

ROZAURA. Yaxşı ki, bu sözləri atama dedim! Ancaq deyəsən, dünən axşamkı balda gözəl qələbələr əldə etmişəm. Hamını valeh eləmişəm. Başa düşmürəm, məndə qeyri-adi nə görüblər? Bude, bu da ispaniyalı cənab. Elə yeriyr ki, elə bil addımlarını bir-bir ölçüb-biçir... Əsil ispan oğulları kimi özünü çox dartır.

Alvaro gəlir.

ALVARO. Donya Rozaura dei Bizonozini salamlayıram.

ROZAURA. Sizi görməyimə şadam, don Alvaro de Kastilya.

ALVARO. Atanız mənim boynuma qoydu ki, sizə gəlim. Əlbəttə, gəlişimlə sizi narahat edirəm, ancaq özüm də tələsdim ki, sizə ehtram bəslədiyimi bildirim. Mən çox məmnunam.

ROZAURA. Əksinə, atam sizi narahat edib, siz də mənimlə birlikdə olub, darıxmağa məcbursunuz. Bu, atam tərəfindən bir nəzakətsizlik olub.

ALVARO. Siz böyük üstünlükləri olan bir xanımsınız, buna görə də hesab edirəm ki, mən hər hansı bir narahatlıqla qarşılasam, müqabilində mükafatım az olmayacaq.

ROZAURA. Lütfən, əyləşmək istəirsiniz?

ALVARO (*kənara*). Gündüz o, axşama nisbətən daha da gözəldir. (*Əyləşir.*)

ROZAURA (*kənara*). O, bu mükafat eyhamları ilə məni utandırır.

ALVARO. Tənbəki dadına baxmaq istərsinizmi? (*Tabakerkanı* ona tərəf uzadır.*)

ROZAURA. Gözəl tütündür!

ALVARO. Dünən gətiriblər. Bunu mənə hersoginiya, yəni anam göndərib.

ROZAURA. Bundan yaxşısını tapmaq mümkün deyil.

ALVARO. Buyurun, buyurun!..

ROZAURA. Mən bir az öz tabakerkama səpmək məmnunluğundan imtina etməyəcəyəm.

ALVARO. Mənimkini götürün.

ROZAURA. Heç cürə razı ola bilmərəm ki, siz tənbəkisiz qalasız.

ALVARO. Yaxşı. Onda siz də özünüzkünüzü mənə verin.

ROZAURA. Nə danışırsız?! Mənimki gümüşdür, sizinki isə qızıl.

ALVARO. Qızıl?! Qızıl nədir ki?! Zir-zibil kimi bir şeydir. Mənim üçün öz tənbəkimin bir teli yüz dənə qızıl mücrüdən artıqdır. Xahiş edirəm götürəsiniz.

ROZAURA. Yaxşı, sizi məmnun etmək naminə götürərəm.

Tabakerkalarını dəyişirlər.

Don Alvaro, bizim İtaliya necə, xoşunuza gəlir?

ALVARO. Yaxşıdır. Ancaq mən burada böyük ruh yüksəkliyini, ilham görmürəm, halbuki İspaniyanın hər bucağı ilhamla nəfəs alır.

ROZAURA. Bəs, italyanlar barədə nə deyə bilərsiniz?

ALVARO. Onlar öz gözəlliklərinin qiymətini bilmirlər.

ROZAURA. Necə?! Siz istərdiz ki, onlarda daha artıq bir vüqar, fəxarət olsun?

ALVARO. Mən istədim ki, onlar ünsiyyət zamanı daha artıq mötəbər olsunlar, sadəliyi isə azaltsınlar.

ROZAURA. Bəlkə bu bizim ənənəmizdir?

ALVARO. İzn verin! Mən sizi nəzərdə tutmuram. Siz heç italyan qadınına oxşamırsınız da. Dünənki balda siz məni valeh etmişdiniz. Mən görürdüm ki, sizin gözləriniz necə gözqamaşdıran bir ülviliklə işıldayır və mənim qəlbimi səcdə, ehtiram, heyrat bürüyürdü. Mənə elə gəlirdi siz bizim o xanımlarımızdan birisiniz ki, gözləri ilə heyratlendiri, nəzərlərini adamın qəlbinə sancmaq qüdrətinə malikdirlər.

ROZAURA. Mənim haqqımda xoş sözlərə görə təşəkkür edirəm. Ancaq baxın a-a, səhv etməyəsınız.

ALVARO. İspan səhv edə bilməz. Biz alicənablığın nə olduğunu bilirik.

ROZAURA. Sizə inanıram. Ancaq bəzən ehtiras kor da edə bilir.

ALVARO. Yox, yox! İspanın sevgisi vəhşi ehtirasa çevrilə bilməz. Alışib-yanmaqdan əvvəl bizi bu cür alışib-yandıracaq qüvvəni tanımalıyıq. Bizim üçün gözəllik – məhəbbəti alovlandıran əsas qüvvə deyil.

ROZAURA. Onda bəs, nədir?

ALVARO. Özünü aparmaq bacarığı və möhtərəmlik.

ROZAURA (*kənara*). Bu ispanların fikri-düşüncəsi doğrudan da çox məxsusudur.

ALVARO. Mən istəməzdəm ki, sizin vaxtınızı çox alım. Saat neçədir?

ROZAURA. Yəqin on iki olar.

ALVARO. Baxaq görək bizim dəqiq saatımız nə deyir. (*Saati cibindən çıxarır.*) Bu ingilis ustası Kueranın* ən gözəl əsəridir.

ROZAURA. Bəyəm İspaniyada saat düzəltmirlər?

ALVARO. Onlar elə də çox deyillər.

ROZAURA. Bəs, İspaniyada sadə insanlar necə yaşayırlar?

ALVARO. İspaniyada sadə insanlar yoxdur.

ROZAURA (*kənara*). Qəribədir!

Alvaro saata baxmaq istərkən, əlindən yerə düşür.

ALVARO. Cəhənnəm olsun!

Alvaro ayağı ilə saati səhnənin dərinliyinə atır.

ROZAURA. Siz nə edirsiniz? Bu cür gözəl saat!..

ALVARO. Mənim ayağıma dəyən bir şey, əllərimə layiq deyil.

ROZAURA. Yaxşı deyimdir.

ALVARO. Biz artıq yarım saatdır ki, bir yerdəyik, siz məndən heç nə istəməmişiz.

ROZAURA. Gəlişinizlə məni şərəfləndirdikdən sonra mən nə istəyə bilərəm ki?

ALVARO. İspan şərəfi görə bu cür yüngül tutulmasın. Siz gözəlsiniz, hüsnkarsınız, siz mənim xoşuma gəlırsız, mən sizi sevirəm. Ancan mən sizin olmağım üçün, yenə nəse çatışmır.

ROZAURA. Lütfən, mənə deyə bilərsinizmi nə çatışmır?

ALVARO. Mən gərək bilim ki, zadəgan bir nəslə mənsub olmağı siz necə qiymətləndirirsiz.

ROZAURA. Qarşısında baş əymirəm.

ALVARO. Mən bilməliyəm ki, siz alçaq və nankor xislətlərə nifrət etməyi bacarırsınızımı?

ROZAURA. Onları görməyə gözüm yoxdur və onlardan iyrənirəm.

ALVARO. Mən bir şeyə də gərək əmin olum: siz nəsil-nəcəbəti bomboş gözəllikdən uca tuta bilirsinizmi?

ROZAURA. Bu, mənim daimi bir hissiyyatımdır və mən bununla fəxr edirəm.

ALVARO. O zaman siz mənim hüsn-rəğbətimə layiqsiniz. Mənim məhəbbətim ancaq sizə məxsusdur. Nə istəsəz, edə bilərsiniz.

Alvaro ayağa qalxır.

ROZAURA. Siz artıq gedirsiz?

Rozaura da ayağa qalxır.

ALVARO. Qorxuram ki, sizə olan sevgimin qarşısında özümü saxlaya bilməyim.

ROZAURA (*kənara*). İndi onunla ispansayağı danışacam, görüm, daha çox xoşuna gələcəyəm, ya yox? (*Mötəbər bir görkəm alaraq.*) Mənim iltifatlı nəzərlərimə ümid etməyin...

ALVARO. Bax, indi mənim daha artıq xoşuma gəlibsiz.

ROZAURA. Mən sizi əzab çəkməyə məcbur edirəm...

ALVARO. Mən böyük məmnuniyyətlə buna dözəcəyəm.

ROZAURA. Gərək mənim bircə işarəmlə nəfəsinizi də dərməyəsiz.

ALVARO. Bu cür möhtəşəm bir xanım naminə ölməkdən gözəl nə ola bilər?

ROZAURA. Bundan sonra siz gərək məndən qorxasınız. Gedin.

ALVARO. Mən sizə tabe olmağa məcburam.

ROZAURA. Mənə elə baxmayın.

ALVARO (*kənara*). O, necə də gözəldir! Necə də qəribə bir sərtliyi var! Dünyanın ən böyük əzab-əziyyətini çəkərək, böyük məmnuniyyət hissi keçirirəm.

Alvaro dərindən ah çəkərək, çönüb gedir.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Rozaura təkdir.

ROZAURA. Münasibətdə olduğum kişilərin arasında ən yaxşısı yəqin elə budur. Ona əzab vermək xoşuna gəlir. Özünü də çox dartır. Deməli, mənim dörd pərəstişkarım var, hərəsinin də öz üstünlüyü, öz qəribəliyi. İtalyan sadıqdır. Ancaq həddən artıq qısqancdır, ingilis səmimidir, ancaq daimi deyil, fransız ədəb-ərkanlıdır, ancaq onda sadəlik deyilən bir şey yoxdur, ispan da özünü çox dartır. İndi mən bu lənətə gəlmiş dulluqdan yaxamı qurtarmaq üçün, onlardan birini seçməliyəm. Bu məcburiyyətdir də... Ancaq hələ bilmirəm ki, hansını seçim. Hər halda yəqin bunların arasında qrafı seçəcəyəm, ancaq o da qısqanc şübhələri ilə hərdən mənim qanımı qaralda bilər. Sevgisini ilk elan edən də o idi, onun bir üstünlüyü də var ki, mənim həmvətənimdir. Bu da, mühüm cəhətdir.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Qonaq otağı.

Leblo və Arlekin.

LEBLO. Sənin başın yaxşı işləyir. Hayıf ki, bu mehmanxanada itib-batırsan. Sən öz imkanlarından burda necə istifadə edəsən?..

ARLEKİN. Mən sizə deyim də, sinyor... Mənim ən əsas qabiliyyətim yaxşıca yeməkdir. Bunu nəzərə alsaq, burdan yaxşı yeri hardan tapacağam?

LEBLO. Yox, dostum, sənin qabiliyyətin təkcə bunda deyil. Sənin sifətindən oxuyuram ki, eşq-məhəbbətlə bağlı buyruqları yerinə yetirməyin böyük ustasısan.

ARLEKİN. Siz səhv edirsiniz, cənab. Mən heç vaxt eşq-məhəbbət dəllalı olmamışam.

LEBLO. Çox qərribə bir işdir ki, İtaliyada hər şeyin adı dəyişir. Eşq-məhəbbət dəllalı nə deməkdir? Sevən ürəklərin sərraflı, xoşbəxtlik və sevinc carçısı, böyük hörmətə layiq, həyatda özünə şərəfli bir yer tutmuş insan.

ARLEKİN. Sevən ürəklərin sərraflı, xoşbəxtlik və sevinc carçısı – əsil italyan dilində buna aradüzəldən deyirlər.

LEBLO. Olsun! Mənim məşhurluğum günəş kimi bir şeydir, şüaları səndən əskik olmayacaq, sən parlaq bir insan olacaqsan! Pantalone dei Bizonozinin gəlini madam Rozauranı tanıyırsan?

ARLEKİN. Bəli, ağa, tanıyıram.

LEBLO. Sənin cürətin çatacaq mı onun yanına gedəsən və nadir bir zinət nümunəsindən də qiymətli hədiyyəmi mənim adımdan ona təqdim edəsən?

ARLEKİN. Bu, deyəsən, üzükdür, hə?

LEBLO. Üzük nədir? Bu elə bir şeydir ki, qiyməti yoxdur!

ARLEKİN. Üzük olsaydı, o, heç götürməzdə də... Yaxşı, cəhd edəram. Ancaq xahiş edirəm unutmayasız ki, hər bir zəhmətin mükafatı olmalıdır.

LEBLO. Sən bu tapşırığı yerinə yetir, mükafatın əla olacaq.

ARLEKİN. Cənab, zat-aliniz İngiltərədə olubmu? Oradakı ənənə necə, sizə tanışdır?

LEBLO. Yox, orda olmamışam. Bilmirəm, sən hansı ənənədən danışırısan?

ARLEKİN. O ənənədən ki, orda adətən haq-hesabı əvvəldən çürüdürlər.

LEBLO. Bizdə belə şey yoxdur. Əvvəlcə iş, sonra da onun mükafatı. Mənim tapşırığımı yaxşı yerinə yetir, özün də heç nədən narahat olma.

ARLEKİN. Yaxşı. Sizin sözünü zəhmətə inanıram.

LEBLO. Ancaq mən istəmirəm ki, sən ora mehmanxana nöqəri kimi gedəsən. Sənin nöqəri kimi getməyin mənə yaraşmaz.

ARLEKİN. Bəs, mən deyim ki, kiməm?

LEBLO. Sən mənim lakeyim kimi qəbul olunmalısən. Sən bilirsən də, mən üç gün bundan əvvəl öz lakeyimi azad etdim.

ARLEKİN. O zaman əməlli-başlı əyin-baş lazımdı.

LEBLO. Gedək mənim otağıma. Səni fransızsayagı geyindirəcəyəm.

ARLEKİN. Fransızsayagı? Bax, bu əla bir işdir!

LEBLO. Sən gərək özünü də fransızsayagı aparasan: qədd-qamətin düz olsun, ağıllı, zövqlü. Şlyapan gərək əlində olsun, tez-tez reveranslar* edəsən, uzun-uzadı danışasan...

Arlekin bu deyilənləri göstərmək istəyir, amma bir şey alınmır.

Bax, sən bu qiymətsiz hədiyyəni ona aparacaqsan. Bu, mənim portretimdir. Mən əminəm ki, sifətimin bu cizgilərindəki zəriflik, onun üçün dünya zinətlərindən də artıq olacaq.

ARLEKİN (*yalançı bir heyratla*). Oy, necə də qiymətli bir hədiyyədir!

LEBLO. Qulaq as, əzizim Arlekin! İndi sənə deyəcəyəm ki, mənim adımdan ona necə xoş sözlər söyləyəsən. Yaxşı yadında saxla. Bircə sözü də unutma. Çünki bu sözlərin hər birində gizli məna var.

ARLEKİN. Narahat olmayın. Siz deyın, mən də qulaq asım.

LEBLO. Ona bax, belə deyəcəksən: «Madam, bu portreti ilk olaraq o şəxs göndərir ki, orijinalını... Başa düşürsən də, Arlekin, orijinalını, yəni özümü... ancaq sən «orijinalını» deyirsən... orijinalını sizə hədiyyə etmək istəyi ilə alışıb-yanır. Bu portreti məhəbbət ərnağı kimi qəbul edin. Nə qədər ki, tale mənə şərəfli...»

ARLEKİN (*onun sözünü kəsərək*). Dayanın, sən Allah, dayanın. Mənim heç bir cə söz də yadımda qalmır.

LEBLO. Görürəm ki, hafizən çox zəifdir. Oxuya bilirsən?

ARLEKİN. Belə də...

LEBLO. Gedək mənim otağıma, mən hamısını sənın üçün kağızda yazacağam. Sən bu sözləri əzbərləyənəcən təkrar-təkrar oxumalısan.

ARLEKİN. Sizin yazdıqlarınızı yadımda saxlamaqdan ötrü, mən gərək onları ömrümün axırına kimi təkrar-təkrar oxuyum.

LEBLO. Əzizim Arlekin, ardımca gəl, vaxt itirməyək. Səbirsizlikdən az qalıram ölüm ki, madam Rozaura mənə nə cavab göndərəcək. Sənın mükafatın da o cavabdan çox asılıdır. Bax ha, bu hədiyyəni göz bəbəyin kimi qoru. Bu qiymətli hədiyyədən ötrü Avropanın şahsada xanımları sino gedir.

Levlo gedir.

ARLEKİN. Sən qiymətli hədiyyə apar, yazığın biri də acından ölür.

Arlekin də səhnəni tərk edir.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Qraf, sonra onun nökrə Foletto.

QRAF. Rozauranın mənə hirsı tutub. Deyəsən, mənim qısqanc şübhələrimə görə özünü təhqir olunmuş sayır. Onu sakitləşdirmək lazımdır. Əslində, etiraf etməyə hazıram ki, qısqanlıq aşıq üçün əzab-əziyyətdir, məşuqə üçün də inciklik. Ancaq Rozaura bu məktubu oxuyandan sonra, məni bağışlayacaq. (*Çağırır.*) Foletto!

Foletto gəlir.

FOLETTO. Bəli, mənim ağam!

QRAF. Sən bilirsən ki, sinyor Pantalone dei Bizonozi harda yaşayır?

FOLETTO. Bilirəm, mənim ağam!

QRAF. Onun gəlini sinyora Rozauranı tanıyırsan?

FOLETTO. Əlbəttə, mənim ağam!

QRAF. Onda bu məktubu götür, apar ver ona.

FOLETTO. Baş üstə, mənim ağam!

QRAF. Çalış cavabı da sənınlə göndərsin.

FOLETTO. Çalışaram, mənim ağam!

QRAF. Həm də öyrən, gör onun yanında başqa kimsə var?

FOLETTTO. Arxayın olun, mənim ağam!

QRAF. Ancaq orda özünü ləyaqətlə apar.

FOLETTTO. Narahat olmayın, möhtərəm cənab! Bizim işimiz elə bundan ibarətdir də. Belə məktubları ədəb-ərkanla aparıb təqdim edən lakeylərə, at belində çapan poçt işçiləri var ha, onlardan da çox qiymət verirlər.

Foletto gedir.

QRAF. Gərək etiraf edək ki, bizim italyan lakeylərinin ağı başında olur. Hərdən də özlərini elə göstərirlər ki, guya bizə ehtiram bəsləyirlər, ancaq əslində bizi ələ salırlar. Bunun eybi yoxdur. Yaltaqlıq elə bir təamdır ki, hamının xoşuna gəlir.

Qraf səhnədən çıxır.

ALTINCI GƏLİŞ

Lord Runbif, sonra Birif.

Runbif sükut içində səhnədə var-gəl edir, sonra zinət əşyalarıyla dolu futlyarı açıb, diqqətlə gözdən keçirir. Məmnuniyyətlə qapağı bağlayır.

RUNBİF (çağırır). Birif!..

Birif gəlib, səssiz dayanaraq, şlyapasını çıxarır.

Bu brilyantları götür, apar ledi Rozauraya. Bilirsən də, o kimdir?

BİRİF. Bəli, milord*.

RUNBİF (futlyarı ona verərək). Deyərsən ki, bunları ona görə səninlə göndərirəm ki, özüm şəxsən onun yanına gələ bilmirəm.

BİRİF. Baş üstə, milord.

RUNBİF. Cavab gətir.

BİRİF. Baş üstə, milord.

Birif gedir.

RUNBİF. Neçə min dukat idi!.. Eh, boş şeydir! Rozaura bundan da artığına layiqdir. Təki hər şey qaydasına düşsün. (*Gedir.*)

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Leblonun verdiyi kağızı əlində tutmuş Arlekin, sonra don Alvaro.

ARLEKİN. Görək də... Ola bilər ki, bu dəfə yaxşıca qazanım. Bu fransız, deyəsən, mənim əyin-başımı düzəldəcək. Yəqin kostyum da özümdə qalacaq. Əlbəttə, əgər o da, mənim başqa fransız tanışlarım kimi əməlisaleh adamdırsa, hə, yaxşı olar. Amma iş bundadır ki, onun o sözlərini yadımdan çıxarmayım. Qoy, o kağızı bir də oxuyum ki, xanım Rozauraya deyəndə çaşmayım.

Arlekin kağızı açıb, oxumaq istəyir, ancaq qapıdan çıxan ispanı görüb, kağızı gizlədir.

ALVARO. Ey, dostum!..

Arlekin ətrafa boylanır. Ona elə gəlir ki, ispan ona yox, başqa kiməsə müraciət edir.

ARLEKİN. Siz kiminləsiz?

ALVARO. Səninləyəm, dostum, səninlə.

ARLEKİN. Məni belə çağırдыңıza görə, sizə təşəkkür edirəm.

ALVARO. Zəhmət olmasa, de görüm, sən donya Rozauranı, don Pantalonenin gəlinini tanıyırsan?

ARLEKİN. Bəli, sinyor, mən onu tanıyıram. *(Kənara.)* Bu nə əhvalatdı belə? Hamı o dul xanımın ətrafında vurnuxur.

ALVARO. Mənim adımdan ona daş-qaş vermək şərəfinə layiq ola bilərsən?

ARLEKİN. Daş-qaş? Əlbəttə! Ancaq yaddan çıxarmayın ki, hər bir zəhmətin öz haqqı var.

ALVARO *(ona kağız uzadaraq).* Ala bu kağızı, apar ver ona. Yaxşı bir haqq da alaçaqsan.

ARLEKİN. Daş-qaş budur?

ALVARO. Bəli? Bunun qiyməti yoxdur!

ARLEKİN. Möhtərəm sinyor, çox üzr istəyirəm, amma bu kağızda o cür qiymətli olan nədir?

ALVARO. Bu mənim şəcərə kağızımdır.

ARLEKİN *(gülərək kənara).* Pəh!.. Daş-qaşa bax də!.. *(İstehza ilə.)* Mənim fransızımın brilyantları kimi!..

ALVARO. Bu kağızı donya* Rozauraya təqdim edəndə deyərsən: «Möhtərəm xanım, sizin gələcək əriniz don Alvaronun şəcərəsinə tamaşa edərək sevinin, çünki siz zadəgan İspaniya xanımlarının arasında olmaq şərəfinə yiyələnəcəksiniz.»

ARLEKİN. Bilirsiniz, mən bu qiymətli zinəti təqdim etməyinə edəcəyəm, ancaq bütün bu sözləri deməyi heç vəchlə bacarmayacağam.

ALVARO. Yaxşı, sənin üçün yazaram. Gedək mənim otağıma. Əgər mənə şad bir xəbər gətirsən, o daş-qaşdan sənə də pay düşəcək.

Alvaro gedir.

ARLEKİN. Hə... Amma mən heç istəməzdim ki, o pay bir taxta qırığı olsun. Hər halda bu iki buyruğa görə, deyəsən, günüm pis başlamır.

Arlekin də Alvaronun ardınca gedir.

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Rozauranın otağı. Yazı mizinin üstündə kağız, qələm var.

Doktor və Eleonora.

DOKTOR. Mənim balam, əgər siz atanızın məsləhətinə qulaq asıb, sinyor Pantalone ilə ailə qursanız, bu çox sərfəli bir izdivac olar. O, qardaşından miras qalmış cah-cəlalı da öz var-dövlətinə qatıb. Sinyor Pantalone indi ikiqat zəngindir.

ELEONORA. Əziz atam, sinyor, sizə düzünü deyim ki, belə bir izdivacda aramızdakı yaş fərqi mənim xoşuma gəlmir. Mən çox cavanam – o isə çox qocadır.

DOKTOR. Onun yaşlı olmağı gərək sizə mane olmasın. O, gümrah bir kişidir. Ən başlıcası isə, sizi çox sevir. Siz onunla bir kraliça kimi yaşayacaqsız.

ELEONORA. Əgər siz belə hesab edirsinizsə, mən etiraz etməyəcəyəm. Ancaq yalnız ona görə ki, sizin əmrinizə tabe olum.

DOKTOR. Çox gözəl, mənim qızım. Siz məni sevindirirsiniz. Mən elə indi sinyor Pantalonenin yanına gedim ki, birdən ağılına başqa bir fikir gələr. Sizin xoşbəxtliyiniz nəminə əlimdən gələni etməliyəm.

Doktor gedir.

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Eleonora, sonra Marionetta.

ELEONORA. Əlbəttə, gözəl bir şeydir ki, zəngin olacağam... Mülkümün sahibi olacağam... Ancaq... ancaq ərin qoca olması... elə də gözəl bir şey deyil.

Marionetta gəlir.

Marionetta, yaxşı bir xəbər eşitmək istəyirsən? Mən ərə gedirəm.

MARİONETTA. Mən çox şadam. Ancaq icazə verin soruşum ki, kimə ərə gedirsiniz?

ELEONORA. Sinyor Pantaloneyə.

MARİONETTA. Buna da siz xoş xəbər deyirsiniz? Özünüz də sevinirsiniz?

ELEONORA. Niyə də yox? Sən hesab etmirsən ki, bu yaxşı bir izdivacdır?

MARİONETTA. Əlli yaşlı bir qarı üçün, əlbəttə, yaxşıdır, amma sizin kimi gənc bir xanım üçün yox.

ELEONORA. Əvvəlcə mənə də elə gəlirdi. Sonra fikirləşdim ki, ərin varlıdırsa, onun yaşı elə də vacib bir şey deyil.

MARİONETTA. Elə vacibdir ki!.. Hər şeydən vacibdir! Elə öz bacınızdan soruşun ki, cavan qadının əri qoca olanda, bu, nə olan bir şeydir! Əgər mən bildiklərimi sizə desəydim, onda bilərdiz ki, bu nə deməkdir. Mən hələ qoca deyiləm, özümün də üç ərim olub. Ancaq bir də ərə getməli olsaydım, özümə elə bir oğlan seçərdim ki, bığ yeri hələ təzəcə tərləsin.

ELEONORA. Əlbəttə, elə birini tapa bilsəydim, mən də razı olardım.

MARİONETTA. Siz gözəlsiz, nəzakətli, mehribansız, özünüzü sərbəst apara bilirsiniz. Belə bir qız üçün ən yaxşı ər – fransızdır.

ELEONORA. Bəs, o fransız necə tapaq ki, elçi göndərmək istəsin?

MARİONETTA. Yaxşı, əgər belədirsə, axtarib onu taparam.

ELEONORA. Ancaq mən istəyirəm ki, təkcə gənc yox, həm də yaraşıqlı və varlı olsun.

MARİONETTA. Fransada elələri – nə qədər istəsən!

ELEONORA. İndi nə deyirsən, mən Fransaya gedib, ər axtarım?

MARİONETTA. Niyə? Onlar özləri hər gün Venesiyaya gəlmir? Yeri düşmüşkən, elə indi də belə birisi var. O, sizin bacınız üçün sino gedir. Ancaq bacınız deyəsən, ona fikir vermir. O, sizin qarmağınızı keçə bilər.

ELEONORA. Sən nə danışırısan!? Əgər o, bacımı sevirsə, məni heç vecinə alar?

MARIONETTA. Bilirsiniz, bu parisililər ki var, hərdəmxəyaldırlar. Onun yanında ikicə dəfə «ah!..» çəkin – bitdi!

ELEONORA. Sənin sözlərindən belə çıxır ki, o, həllə-huşun biridir.

MARIONETTA. Nə olsun? Əsas odur ki, siz ərə gedəsiniz.

ELEONORA. Bəs, məhəbbət?

MARIONETTA. Siz hələ belə şeyləri bilməzsiz. Yaxşısı budur, deyin görüm, fransızla görüşmək istərsiz?.

ELEONORA. Məmnuniyyətlə.

MARIONETTA. Onda bunu mənim öhdəmə buraxın. O qısqanc var e, görürəm, bacınızın gözü ondadır, başqa heç kim vecinə deyil. Nahaq yerə, amma özü bilər. Sizinki bir xoşbəxtlik olacaq!.. Fransız!.. Bundan gözəl izdivac olar?

ELEONORA. Dayan! Axı mən atama söz verdim ki, sinyor Pantaloneyə ərə gedəcəyəm. Bəs, necə olsun?

MARIONETTA. Deyin ki, fikrinizi dəyişmişiz.

ELEONORA. O da deyəcək ki, mən hərdəmxəyalam.

MARIONETTA. Üzr istəyin, deyin ki, mən qadınam də!..

ELEONORA. Başlayacaq hay-küy salmağa.

MARIONETTA. Salsın də.

ELEONORA. Qorxudacaq.

MARIONETTA. Siz də qorxmayın.

ELEONORA. Məni zorla məcbur edəcək.

MARIONETTA. Sizsiz toy olar? Möhkəm dayanın.

ELEONORA. Qorxuram tab gətirməyim.

MARIONETTA. Onda mən bacınıza deyərəm. İkimiz də sizi müdafiə edərik.

ELEONORA. Xahiş edirəm, əziz Marionetta...

ONUNCU GƏLİŞ

Onlar və Rozaura.

MARIONETTA. Bura gəlin, sinyora Rozaura. Sizin sevimli bacınıza kömək etmək lazımdır. Atanız onu sinyor Pantaloneyə, sizin qaynınıza ərə vermək istəyir. Bacınız da bunu bədbəxtlik hesab edir. Ancaq cəsarəti çatmır ki, atasına «yox» desin.

ELEONORA. Əziz Rozaura, mənə kömək edin.

ROZAURA. Arxayın olun, Eleonora. Mən sizi çox çevirəm. Qoymaram ki, siz bədbəxt olasınız. Sinyor Pantalone mənimlə də bu barədə danışıb. Atamız ona ümid verib. Ancaq mən təkid etdim. Dedim ki, öz teleyinizi özünüz həll etmək üçün sizə sərbəstlik lazımdır. Dedim ki, heç vaxt da fikrimdən dönməyəcəyəm.

ELEONORA. O-o-o... Necə də sizə minnətdaram! And olsun ki, heç bir ana öz qızını belə sevə bilməz ki, siz məni seversiz.

ROZAURA. Öz otağınıza keçin.

ELEONORA. Əgər atam gəlib, yenə təkid etsə, ona nə cavab verim?

ROZAURA. Deyin ki, mənsiz heç bir qərar vermək olmaz.

ELEONORA. Başlayacaq qışqırmağa ki, mən atayam!..

ROZAURA. Deyin ki, sizə cehizi mən verirəm.

ELEONORA. Bax, bu cavabı keflə verərəm. (*Yavaşdan Marionettaya.*) Marionetta, fransız yadından çıxmasın. (*Gedir.*)

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Rozaura və Marionetta.

MARİONETTA. Doğrudan da, sizin sinyora Eleonoraya edəcəyinizi, heç doğma anası da etməzdi.

ROZAURA. Mən onu çox sevirəm. O, həmişə mənə bağlı olub, mən də istəyirəm ki, onu xoşbəxt edim. Əgər mənim buna imkanım varsa, niyə də eləməyim?

MARİONETTA. Deyəsən, zalda kimsə var. İcazə verin gedim görüm kimdir? *(Gedir.)*

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Rozaura, sonra Marionetta, daha sonra fransız dəbiylə geyinmiş Arlekin.

ROZAURA. Qadın ürəyi ki, sərbəst olmadı, deməli, bədbəxtliyə məhkumdur. Vəhşi bir qanundur!

MARİONETTA *(gəlir).* Sinyora, müsyö Leblonun xidmətçisi gəlib, sizə sözü var.

ROZAURA. Qoy gəlsin.

MARİONETTA. Bilirsiniz o kimdir? Otel lakeyidir, fransalı kavalər onu özünə xidmətçi götürüb.

ROZAURA. Fransız növbəti həmləyə keçir. Mən tabe olana qədər, gərək bütün müdafiə vasitələrindən istifadə edim.

MARİONETTA. Gəlin, sinyor fransız xidmətçisi, gəlin.

Arlekin Rozauraya cürbəcür gülməli təzimlər edə-edə daxil olur.

ROZAURA. Bravo, bravo! Bədir, zəhmət çəkmə. Ağan nəsə buyurub, de.

ARLEKİN *(qeyri-adi dərəcədə forslanaraq qəmzələnir).* Madam! Mən ağamın adından sizə qiymətli bir zinət təqdim etməliyəm.

ROZAURA. Qiymətli zinət? Mənim üçün?

ARLEKİN. Bəli, madam. Ancaq onu verməkdən... yox, verməkdən yox, təqdim etməkdən əvvəl sizə iltifat göstərib, madriqal* oxumalıyam. Amma... inandırırım sizi ki, ondan bircə söz də yadımda qalmayıb.

MARİONETTA. Bəs, sənin ağlın hardadı, Arlekin?

ROZAURA *(istehza ilə).* Əgər sənin yadında deyilsə, mən də çətin ki, onu eşidəm.

ARLEKİN. Bəşəri dəyərlər bədbəxt təsadüflər zamanı köməyə gəlir... *(Kənara.)* Sözlərə bax ha!.. *(Bərkdən.)* Məşhur madgiral, bax, budur. O madgiralı bu kağız mühafizə edir!..

ROZAURA. Bravo!..

MARİONETTA. Əla!..

ARLEKİN. Buyurun, bu da həmin kağız. Özünüz oxuyun, çünki, düzünü desəm, mən nə yaza bilirəm, nə də əməlli-başlı oxuya bilirəm. *(Kağızı Rozauraya verir.)*

ROZAURA. Hə, Marionetta, oxuyaq görək bizim fransızımız nəzakətlə nə deyir, necə sözlər yazır. *(Oxuyur.)* «Madam, mənim təzə nökrərimin yaddaşı zəif olduğu üçün bu sətirləri mənim dərin ehtiramımın ifadəsi kimi qəbul edin. Bunu sizdən

acizənə xahiş edirəm və inanın ki, bu nökar sizin yanınıza mənim ürəyimi müşayiət edərək gəlir.»

MARIONETTA. Necə də gözəl fransız üslubudur!..

ROZAURA (*Arlekinə*). Yaxşı, indi mənə nə təqdim edəcəksən?

ARLEKİN. Nadir bir zinət əşyası. Fransız zinəti!.. Buyurun. (*Portreti ona verir.*)

ROZAURA. Sənin dediyin o nadir zinət əşyası budur?

MARIONETTA. Bəyəm bu azdır? Parislinin portreti!

ROZAURA. Hə... Bu qəribə bir əhvalatdır...

ARLEKİN. Madam, xahiş edirəm cavab verəsiniz. Mənim ağamın razı qalmağı və onun nökarinin necə mükafatlandırılacağı sizin cavabınızdan asılı olacaq.

ROZAURA. Məmnuniyyətlə. Bir dəqiqə gözlə. (*Mizin arxasında əyləşərək yazır.*)

MARIONETTA. Mehriban Arlekin, hansı ilahi qüvvə bu qeyri-adi uğuru sənin üçün təşkil edib?

ARLEKİN. Əgər fransız zövqüylə bağlı mənimki gətiribsə, ümid edirəm ki, Marionetta xanımın mərhəməti sayəsində daha artıq fransızlaşa bilərəm.

MARIONETTA. Əgər sən beləcə bir zövqlə davam etsən, bəlkə də mənim diqqətimə cəlb etdin...

ARLEKİN. İndi görürəm ki, belə işlər əlimdən gəlirmiş... İndiyə qədər nəşə edə bilməmişəmsə, bunun səbəbi... heç özüm də bilmirəm ki, nədir? Xoşbəxtlikdir, qismətdir, alın yazısıdır, taledir, ya nədir?

MARIONETTA. Çox nazıksən...

ROZAURA (*yazdığı kağızı Arlekinə uzadaraq*). Ala, götür. Müsyö Leblo üçün bir neçə sətirik cavabdı. Bu, məktub olmadığı üçün, möhürləmirəm, heç imzalamıram da.

ARLEKİN. Cavab ümidvericidir?

ROZAURA. Məncə, hə.

ARLEKİN. Bəs, mən necə, ümid edə bilərəm ki, bir bəhrə görəcəyəm?

ROZAURA. Bu, sizi göndərəndən asılıdır ki, nə qədər əliaçıqdır.

ARLEKİN. Xanım, ürəkdən sağollaşıram... (*Bir neçə dəfə təzim edərək.*)

MARIONETTA. Bir az çox oldu.

ARLEKİN. Ürəyimin buyruğudur.

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Rozaura və Marionetta.

MARIONETTA. Sizə demək istəyirəm ki, məncə, çox ağıllı oğlandır.

ROZAURA. Hə, bu nökar xoş təsir bağışlayır. Fransız bunu özünə nökar götürübsə, deməli, o da ağıldan pis deyil. Marionetta, sənə deyə bilərəm ki, sinyor Pantalonenin mənə çox acığı tutub. Bilirsən niyə? Mən bacıma deyirəm ki, ona ərə getmə! Mənə elə gəlir ki, Pantalone bu evi də geri götürəcək. Əgər nəşə belə bir şey fikirləşirsə, gərək bir tədbir görək.

MARIONETTA. Venesiyada nə qədər istəsəz ev var.

ROZAURA. Ancaq dul qadının tək yaşaması birtəhər çıxır axı...

MARIONETTA. Bacınızı özünüzlə götürün.

ROZAURA. Onda gərək onu gözdən qoymayım.

MARIONETTA. Atanızın yanına köçün.

ROZAURA. Onda da gərək mənim əl-ayağım tamam yığışsın.

MARIONETTA. Ərə gedin.

ROZAURA. Hə, bu ən yaxşı çıxış yoludur.

MARIONETTA. Bəs, bu məsələni niyə uzadırsız?

ROZAURA. Bilmirəm də, mənə vurulmuş bu dörd oğlandan hansını seçim?

MARIONETTA. Birini seçin də.

ROZAURA. Qorxuram ki, səhv edim.

MARIONETTA. Fransızı seçin, səhv etməzsiz.

ROZAURA. Ancaq mənə elə gəlir ki, o birilər ondan yaxşıdır.

MARIONETTA. Özünüz onu istəmirsiniz, qoy, o, bacınızla evlənsin.

ROZAURA. Hə, bu barədə fikirləşmək lazımdır.

MARIONETTA. Ora bir baxın. Hansısa lakey zalda var-gəl edir...

ROZAURA. Ona nə lazımdır? Denən, qoy gəlsin.

MARIONETTA. Lakeyi də gərək dəvət edək? Onların hamısı anadangəlmə sırtıqdır.

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Onlar və Foletto.

FOLETTTO. Sizin itaətli nökrinizəm, xanım.

ROZAURA. Yaxşı. De görüm, kimin adından gəlmisən?

FOLETTTO. Mən sinyor qraf de Bosko Neronun lakeyi Foletttoyam, xanım. Hər bir qulluğunuza da hazıram.

MARIONETTA. Mən elə belə də bilirdim ki, bu, hansısa bir italyanın nökrəsidir.

ROZAURA. Qraf nə deyir? Sənin sahibin?

FOLETTTO. Mənim möhtərəm ağam sinyor qraf çox hörmətli xanım Rozauraya məktub göndərüb.

Məktubu Rozauraya təqdim edir. Rozaura məktubu diqqətlə nəzərdən keçirir.

MARIONETTA. Mənə baxın, dostum, siz Parisdə olmusuz?

FOLETTTO. Yox, əzizim.

MARIONETTA. Deməli, qrafa pis qulluq edirsiniz.

FOLETTTO. Niyə?

MARIONETTA. Çünki əsil xidmət məktəbi ordadır, Parisdə.

FOLETTTO. Düzdür, mən orda olmamışam, amma yaxşı bilirəm ki, rahatlıq üçün, xoş əhval üçün necə xidmət etmək lazımdır. İstəsəniz size də öyrədə bilərəm.

MARIONETTA. Məsələn, nə öyrədə bilərsiniz?

FOLETTTO. Məsələn? Ağanın ürəyi məhəbbətlə dolubsa, nökrin də ürəyi məhəbbətlə döyünməlidir.

MARIONETTA. Hə, hiss olunur ki, belə işlərdən yaxşı baş açırsan.

ROZAURA. Oxudum. Ağana de ki...

FOLETTTO. Allahı sevirsiniz, çox hörmətli xanım, cavabınızı yazıb mənə verəsiniz.

MARIONETTA. Yoxsa ağasından bir şey qopara bilməyəcək.

FOLETTTO. Bəli! Kim ki, belə işlərlə məşğuldur, bunu yaxşı bilir.

MARIONETTA. Bu şeytan balasına bax!..

ROZAURA (*mizə tərəf gedərək*). İndi yazaram.

FOLETTTO. Bəs sənin fransız aşiqlərinlə işlər necədir?

MARIONETTA. Pis deyil.

FOLETTTO. Gecələr pəncərəndən aşağı kəndir sallanır?

MARIONETTA. Xeyr. Mən sən deyənlərdən deyiləm.

FOLETTTO. Başa düşürəm. Bəs, mən gəlsəm necə? Olar?

MARIONETTA. Kim bilir...

FOLETTTO. Onda gecə mən cəhd edəcəyəm.

MARIONETTA. Ay səni, yaramaz! Allah bilir, nə qədər belə qadınların var.

FOLETTTO. Əlbəttə. Quru maaşla yaşamaq olar? Dörd gözəl qulluqçu var ki, yaşamaq üçün mənə kömək edirlər.

MARIONETTA. Xoş gəldin!

FOLETTTO. Nədir? Sən də olarsan beşinci!

ROZAURA (*gəlib kağızı Foletttoya verir*). Ala, bu da cavab.

FOLETTTO. Böyük ehtiramla, təşəkkür edirəm, xanım... Ancaq bilmək istərdim ki... e-e-e... nökrəninizə bir şey olmayacaq?

ROZAURA (*ona bir sikkə verir*). Ala, bu da sənin.

FOLETTTO. Təşəkkür... Təşəkkür edirəm, çox hörmətli xanım. Sizi görüm, min il yaşayasınız, xanım. (*Marionettaya.*) Fransızım mənim, gecə görüşənədək. (*Gedir.*)

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Rozaura, Marionetta, sonra Birif gəlir.

MARIONETTA (*kənara*). Hə, cəhd elə, gör sənin başına nə oyun açıram!

ROZAURA. Sənə deyim ki, qraf məni həqiqətən sevir. Məktubundan görürəm ki, belədir.

MARIONETTA. Bəs, müsyö Leblonun hədiyyəsi? Sizi həqiqətən sevən odur. O sizə öz portretini göndərir ki, əbədi olaraq bir yerdə yaşayasız.

ROZAURA. Ancaq mənim heç xoşuma gəlmədi ki, o, öz portretini zinət hesab edir.

MARIONETTA. Hə, başa düşürəm... Sizin ürəyiniz qraf tərəfdədir. Mübarək olsun!

ROZAURA. Səni inandırırım ki, mən ona tamamilə biganəyəm.

MARIONETTA (*onlara tərəf gələn Birifi görərək*). Aman Allah! Yenə bir elçi gəlir. Bu gün sizin üçün başdan-başla elçilikdir.

ROZAURA. Bu kimdir?

MARIONETTA. Bəyəm görmürsünüz? İngilisin lakeyi.

ROZAURA. Milordun nökrəsi?

MARIONETTA (*qapıya tərəf*). Gəlin...

BİRİF (*daxil olaraq, təzim edir*). Miledi...*

MARIONETTA (*kənara*). Bax, ciddi müraciət belə olar...

ROZAURA. Buyur görək, sizə nə lazımdır?

BİRİF. Lord Runbif özü sizin yanınıza gələ bilmədiyi üçün, məni göndərmiş.

ROZAURA. Nədi bəyəm? Nə olub?

BİRİF. O, bu xırda-xuruşu sizə göndərmiş.

ROZAURA. O, nə gözəldir!.. Marionetta, baxın, necə əla brilyantlardır!

MARIONETTA (*kənara*). Hə, bu sevgi məktubu-zadı deyil e-e!..

ROZAURA (*kənara*). Hə, bu, portret deyil! (*Birifə.*) Milord daha nəyə göndərmiş?

BİRİF. Xeyr, miledi.

ROZAURA. Ona təşəkkürümü bildirin.

BİRİF. Miledi... *(Təzim edərək, getmək istəyir.)*

ROZAURA. Bunu götürün. *(Birifə bir sikkə vermək istəyir.)*

BİRİF. Miledi, mən təəccüb edirəm... *(Sikkəni götürməyərək, gedir.)*

ON ALTINCI GƏLİŞ

Rozaura, Marionetta, sonra ispan qiyafəsində Arlekin.

MARİONETTA. Ancaq italyalı belə eləməzdi.

ROZAURA. Elə fransız da eləməzdi.

MARİONETTA. Bu ingilis isə, görünür, əsil aşiqdir. Pulu saymadan, xərcləyir. Özü də elə bil hansısa knyazdır. Yəqin çox varlıdır. *(Onlara tərəf gələn Arlekini görür.)*

ROZAURA. Hə, varlıdır, özü də əliaçıqdır. *(Arlekini görərək.)* Bu nə gülməli pləşdır əynində? Hardan peyda oldu belə?

MARİONETTA. Yənə o Arlekindir. İspan nökrə kimi geyinib.

ROZAURA. Niyə?

MARİONETTA. Görünür, nəşə təzə bir şey fikirləşiblər.

ARLEKİN. Qoy, göylər donya Rozauranı uzun illər boyu qorusun! *(Şlyapasını çıxarır, sonra təzədən başına qoyur.)*

ROZAURA. Bu nə oyundu belə? Sənin neçə üzün var? Səni indi kim göndərib?

ARLEKİN *(şlyapasını çıxararaq).* Mənim ağam don Alvaro de Kostilya.

ROZAURA. Yaxşı, nə buyurub?

ARLEKİN. O, donya Rozauraya xəzinə göndərir.

MARİONETTA. Xəzinə? Lənət şeytana! Yəqin Vest-Hinddəndir!*

ROZAURA. Hə? Nə xəzinədir belə?

ARLEKİN. Buyurun *(Şlyapasını çıxararaq).* Lütfən, başınızı bir az aşağı tutun. Bu, mənim ağam Alvaro nəslinin şəcərəsidir. *(Təzim edir.)*

MARİONETTA *(kənara).* Bu da xəzinə!

ROZAURA. Hə, belə məsələlərdə biganə olmaq mümkün deyil. *(Şəcərə kağızını götürərək.)* O, başqa bir şey demirdi ki?

ARLEKİN. Deyirdi, əlbəttə, deyirdi. O qədər deyirdi ki, mən ömrümdə onları yadımda saxlaya bilmərəm. Buna görə də mənim ağam bütün o sözləri kağıza köçürüb. *(Məktubu Rozauraya verir.)*

ROZAURA. Gözlə, indi cavab yazaram.

MARİONETTA. Mənə deyın görüm, bu nə səfeh qaydadır belə, dəqiqədəbir qiyafənizi dəyişirsiz?

ARLEKİN. Bu, mənə hörmətin və mənim ciddiliyimin əlamətidir.

MARİONETTA. Deyəsən axı, indi də ispanlar kimi qürurlu olmusan, hə?

ROZAURA *(məktubu Arlekina verərək).* Bu da cavab.

ARLEKİN. Donya Rozauranın sadıq nökrəyəm. *(Yənə şlyapasını çıxarıb təzim edir.)*

ROZAURA. Sağ ol.

ARLEKİN. Hələlik, Marionetta! *(Forsla gedir.)*

ON YEDDİNCİ GƏLİŞ

Rozaura və Marionetta.

MARIONETTA. Necə də gülməli bir tipdir e! Fransız zərifliyini də tamam itirib.

ROZAURA. Ancaq bilirsən, özünü apara bilir. Cilddən-cildə də girməyi bacarır.

MARIONETTA. Xanım, dörd aşiqiniz var, hərəsi də bir hədiyyə göndərib. Sizcə onlardan hansı sizin könlünüə layiq ola bilər? Məncə, siz deyəcəksiz ki, ingilis. Onun göndərdiyi brilyantlar başqa aləmdir.

ROZAURA. Yox, Marionetta, hətta o cür brilyantlara görə də, onu başqalarından üstün tuta bilmərəm. Dostluq və məhəbbət heç bir qiymətə satılmır. Bir də ki, milord evlənmək istəmir ki...

MARIONETTA. Yoxsa siz heç nəyə fikir vermədən, portretini göndərəni üstün tutacaqsız?

ROZAURA. Yox, onu da yox. Onun o süni nəzakəti həqiqi aşılıkdən xəbər vermir.

MARIONETTA. Bəlkə o şəcərə varisini seçəcəksiz?

ROZAURA. Mən, əlbəttə, o cürə bir şəcərəyə biganə qala bilmərəm. Ancaq bu mənim qəlbimi o saat ələ almayacaq.

MARIONETTA. Hə, başa düşdüm. Birinci yer qısqancındır.

ROZAURA. Səhv edirsən, Marionetta! Bəyəm mən bilmirəm ki, aşiq öz sevgilisi ilə danışanda, nə desən uydura bilər?

MARIONETTA. Deməli, heç birini bəyənmirsiniz, hə?

ROZAURA. Əksinə, hamısını.

MARIONETTA. Ancaq onların dördünə də birdən ərə gedə bilməzsiz axı.

ROZAURA. Birini seçəcəyəm.

MARIONETTA. Bəs, hansını?

ROZAURA. Fikirləşəcəyəm. Özü də ürəyimcə qərar verməyəcəyəm, ağılım nə deyir, onu da edəcəyəm. Mən gözəllik axtarmayacağam, sevgi və sədaqət, bax, əsas budur. Mən dul qadınam, həyatla da tanışam... Bilirəm ki, sevgili seçəndə bir gözünü açsan da kifayətdir, ancaq ər seçəndə gərək iki gözünü də geniş açasan. Əgər bu da kömək eləməsə, mikroskopla baxmalısan! *(Gedir.)*

ON SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Küçə. Lord Runbif və qraf.

QRAF. Milord, siz son dəfə nə vaxt sinyora Rozauranı ziyarət etmisiz?

Runbif cavab verməyərək, gəzişir.

O, əlbəttə çox ağıllı bir xanımdır. Ən mötəbər şəxslərin belə diqqətinə layiqdir. Siz əla bir seçim etmisiniz. Etiraf etməliyəm ki, mən də ona biganə deyildim, ancaq görəndə ki, siz ona diqqət göstərsiniz, qərara aldım ki, geri çəkiliş. *(Kənara.)* Danışmaq istəmir. Belə getsə, ondan heç bir məlumat ala bilməyəcəyəm. *(Barkdən.)* Elə indi sinyora Rozauranı yoluxmaq üçün yaxşı məqamdır. Mən onun yanında olanda bircə dəqiqəni də boş yerə itirmirdim. *(Kiçik pauza.)* Lənət şeytana! Siz lal

olmusuz? Ağzınızı aç bilmirsiniz? Bu nə xasiyyətdir sizdə? Özünü elə qapılmışız, adam başa düşə bilmir ki, kefiniz kökdür, ya da qəm-qüssə içindəsiniz.

RUNBİF. Heç vaxt da başa düşməyəcəksiz.

QRAF. Şükür Tanrıya! Heç olmasa ağzınızı açdınız. Sizin bu cür danışmaq tərziniz xoşuma gəlir. Bu, çox incə bir siyasətdir. Ancaq biz italyanlar belə deyilik, həddən artıq danışırıq.

ON DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Qraf, Runbif və Runbifin yanında dayanmış Birif, eləcə də qrafın yanında dayanmış Foletto.

BİRİF. Milord...

FOLETTTO. Zat-aliləri...

Qraf Foletttoya işarə edir ki, danışmasın, o da səssizcə məktubu qrafa verir.

RUNBİF (*Birifə*). Yerinə yetirdin?

BİRİF. Bəli, milord.

RUNBİF. Qəbul etdi?

BİRİF. Bəli. Təşəkkür edir.

RUNBİF. Yaxşı. (*Birifə bir kisə pul verir.*)

Foletto bunu müşahidə edir. Birif təzim edir və gedir. Qraf Foletttoya işarə edir ki, o da getsin. Foletto alini uzadıb, pul istəyir, ancaq qraf heç nə verməyərək, onu qovur.

FOLETTTO. İtaliya yaxşı yerdir, ancaq burda xidmət məsələsi pisdır.

QRAF (*kənara*). O, qrafa nəşə bir kağız verdi. Məncə Rozauradan gətirmişdi. (*Bərkdən.*) Dostum, mən sizinlə bağlı sevinc hissi keçirirəm. Düz deyirlər ki, kim köynəkdə doğulub, onun bəxti gətirir. Qadınlar onun dalına düşürlər. Dalbadal da ona məktub yazırlar...

RUNBİF. Siz axmaqсыз. (*Gedir.*)

QRAF. Mən axmaqam!? Lənət şeytana! O, belə bir təhqirə görə peşman olacaq. O, mənim şpaqamla* danışmalı olacaq! Yaxşı, baxaq görək mənim sevimli Rozauram nə yazıb? Bu məktub məni sevindirəcək, ya öldürəcək? Nə olursa, olsun! Sevimli Rozauranın məktubunu oxumaq lazımdır! (*Məktubu oxuyaraq, öz-özünə.*) Aman Allah, bu nə xoşbəxtlikdir! Mənim əziz Rozauram! Sənin yazdığın sətirlər mənim ürəyimi həyata qaytardı! Ah, mənim ləl-cəvahiratım, doğrudanmı sən məni öz sevginə layiq bilirsən? Deməli, ümid edə bilərəm ki, mənim hisslərimi bölüşəcəksən, hə? Mən səni sevməyə və sənə sadıq olmağa cürət edə bilərəm? Hə, elə belə də olacaq, mənim əzizim! Qorxma, mən sadıq olacağam. (*Runbifin qarasına.*) Yox, milord, yox, mən səndən qorxmuram. Sən doğru dedin, mən axmaq idim. Çünki mənə elə gəlirdi ki, Rozaura səni sevir, səni öz rəqibim hesab edirdim. Ancaq onun ürəyi mənimlədir. Rozaura mənim olacaq! Mən buna inanıram! Bu məktub mənim üçün bir inam mənbəyidir!

İYİRMİNCİ GƏLİŞ

Don Alvaro gəzişir, sonra ispan qiyafəsində Arlekin peyda olur.

ALVARO. Ya Rozaura ədəb-ərkan qaydalarını yaxşı bilmir, ya da Arlekin pis nökdir. Məni bu qədər intizarda qoymaq, heç də yaxşı şey deyil. Milyon dublona versəydilər də, mən buna dözməzdim. Qoy bir Arlekin gəlsin. Tapşıracağam ona yüz çubuq vursunlar! Mənim rütbəmdə olan bir adamla belə rəftar eləmək olar? Ancaq... bəlkə... Rozaura mənim əcdadlarımla tanış olur, ona görə məsələ bu qədər ləngiyir. Axı söhbət düz iyirmi dörd qat nəsildən gedir. Birbaşa kraldan başlayır. Nəslimizdə o qədər adlı-sanlı hersoqlar var ki!.. Məncə, üzürlü ləngiməkdir.

Arlekin gəlir. Don Alvaro əvvəlcə onu görməyərək, eləcə var-gəl edir.

ARLEKİN. Mənim möhtərəm ağam!

ALVARO. Nə oldu? Nə gətirmisən?

ARLEKİN. Yaşasın bizim hökmdarımız kral! (*Şlyapasını çıxarır.*)

Don Alvaro da şlyapasını çıxarır.

Donya Rozaura sizi çox sevir.

ALVARO. Bilirəm. O, mənim böyük şəcərəm haqqında nə dedi?

ARLEKİN. Sizin şəcərənizi öpməkdən doymurdu. Öp ki, öpəsən!.. Şəcərənin qədimliyi onu elə heyran etmişdi ki, həddi-hüdudu yox idi.

ALVARO. Mənim sevgimi ona dəqiq yetirə bildin?

ARLEKİN. Necə demişdinizsə, elə o cür!

ALVARO. Bəs, onun cavabı?

ARLEKİN. Buyurun, bu da möhtərəm donya Rozauranın cavabı!

Arlekin şlyapasını çıxararaq, məktubu ona təqdim edir.

ALVARO. Ah, ürəyim mənim! Böyük bir həzz almağa hazırsanmı?! (*Oxuyur.*) «Mən göndərdiyiniz portreti böyük məmnuniyyətlə qəbul etdim...» (*Arlekinə.*) Bu nə portretidir belə?

ARLEKİN (*kənara*). Vay-vay! Yaxşı yerdə axşamladım! Fransız yazılmış cavabı səhv salıb, buna vermişəm... Eybi yox, ağılımı gərək işə salım.

ALVARO. Niyə cavab vermirsən?

ARLEKİN. Sizin şəcərə ağacınız elə sizin böyüklüyünüzün, sizin nüfuzunuzun portretidir də!..

ALVARO. Hm... Hə, mən də belə fikirləşirəm. (*Oxuyur.*) «Onun orijinalına hörmət bəsləyərək...» (*Arlekinə.*) Hansı orijinaldan söhbət gedir?

ARLEKİN. Lütfən söyləyin: bu şəcərə ağacında ilkin olan kimdir?

ALVARO. Kastiliyanın* krallarından biri.

ARLEKİN. Baxın, xanım Rozauranın dərin dərrakəsi burda hiss olunur də! O, sizin şəcərənin bünövrəsini qoymuş Kastiliya kralını orijinal hesab edir və ona ehtiramını ifadə edir.

ALVARO. Hə, mən də belə ikirləşirəm... (*Oxuyur.*) «Öz portretimi sizə göndərə bilmirəm, çünki yoxumdur.»

ARLEKİN. Hə, onun belə bir şəcərə ağacı yoxdur. Özünüz başa düşürsüz də...

ALVARO. Hə, mən də belə fikirləşirəm... (*Oxuyur.*) «Bu nadir qaş mənim üçün o qədər qiymətlidir ki...» (*Arlekinə.*) Hansı zinəti?

ARLEKİN. Necə hansı zinəti? Sizin şəcərə ağacınız bir xəzinədir də!..

ALVARO. Hə, mən də belə fikirləşirəm... (*Ardını oxuyur.*) «...onu qızıl haşiyəyə salıb...» Ay səni! Mənim şəcərə ağacım çəkilməmiş kağızı qızıl çərçivəyə salır!

ARLEKİN. Əlbəttə! Bu şəcərə qızıl ramkaya layiqdir!

ALVARO. Hə, mən də belə fikirləşirəm... (*Oxumağa davam edir.*) «...öz sinəmdə gəzdirəcəyəm.» Necə? O boyda çərçivəni sinəsində gəzdirəcək?

ARLEKİN. Ah, siz niyə başa düşmürsüz? Bu, poetik bir ifadədir. Bu o deməkdir ki, sizin şəcərə ağacınızı daima ürəyində gəzdirəcək.

ALVARO. Hə, əlbəttə... Mən də belə fikirləşirəm. Hələlik. (*Getmək istəyir.*)

ARLEKİN. Sinyor!

ALVARO. Nə istəyirsən?

ARLEKİN. Axı, sizin yaddaşıınız yaxşıdır, elə deyilmi?

ALVARO. Bu nə səfeh sualdı belə?

ARLEKİN. Sizin kimi bir cənab, nə söz verirsə, onu da edir.

ALVARO. Hə, düz deyirsən. Unutmuşam. Sən yaxşı xidmət etmisən, mən də bunu qiymətləndirməliyəm. Sən donya Rozauraya böyük bir xəzinə aparmısan. Bu da sənə kiçik bir xəzinə. (*Cibindən qatlanmış bir kağız çıxarıb, ona verir.*)

ARLEKİN. Bu nədi belə?

ALVARO. Mənim lakeyim olmağın barədə şəhadətnamə. (*Gedir.*)

ARLEKİN. Ay səni, xəsisin, simicin biri! Bunun xəzinəsinə bax! Mənim kimi vici-danlı, amma kasıb adama gör, necə istehza edir!.. Eybi yox, mən də bilərəm nə edim! Ooo, baxın, mənim fransızım da burdadı! Tez, tez ol ki, o məni bu qiyafədə görməsin. İspan məni ələ saldı, bəlkə bu fransızdan nəşə qoparda bildim. (*Gedir.*)

İYİRMİ BİRİNCİ GƏLİŞ

Leblo güzgüyə baxır. Sonra fransız qiyafəsində Arlekin gəlir.

LEBLO. Yox, bu parik yaxşı görünür. Başımda düz-əməlli dayanmır. Sağ tərəfi də sol tərəfindən uzundur. Yox, bu bərbər heç nə bacarmır, gərək Parisdən başqasını dəvət edim. Burda pariki daraya bilmirlər. Burda heç pinəçilər də bir şey edə bilmirlər. Bunlar ayaqqabını o qədər gen edirlər ki, gəl görəsən! Başa düşməzlər ki, ayaq-qabı gərək adamın ayağını bir az sıxsın. Ah, Paris!.. Gözəl Paris!..

Ona tərəf gələn Arlekini görür. Arlekin gülməli tərzdə bir neçə dəfə təzim edir.

Əhsən! Əla! Yaxşı təzim etməyi bacarırsan. Xanımın yanında oldun?

ARLEKİN. Əlbəttə. Əgər mən getməsəydim, dəhşət olardı.

LEBLO. Dəhşət niyə?

ARLEKİN. Necə bir gözəllik!.. Necə bir zəriflik!.. Gözlər, burun, dodaqlar!.. Hələ sinəsini demirəm!..

LEBLO (*kənara*). Elə bil, Parisdən gəlib. Bizim nöqərlərin həmişəki xəstəliyidi də!.. Gözəl görən kimi, aşiq olurlar.

ARLEKİN. Hədiyyənizi verdim. Bilirsiniz, hansı bir məhəbbətlə sinəsinə sıxdı?!.

LEBLO. Bəsdır! Yoxsa xoşbəxtlikdən birtəhər olarsan!

ARLEKİN. Elə bil, portretinizə baxmaqdan doymurdu. Öp ki, öpəsən!..

LEBLO. Ah, mənim əzizim Rozaura!.. (*Arlekinə.*) Sənə dediklərimin hamısını ona çatdırıb bildin?

ARLEKİN. Əlbəttə! Hətta bir-iki dəfə gözlərim də yaşardı.

LEBLO. Əhsən! Deyirdim də, sən belə işlər üçün doğulmusan! (*Onu öpür.*)

ARLEKİN. Ah, sinyor!.. Sevinin! Rozaura!.. O-o-o!.. Aman Tanrım!..

LEBLO. Nə, əzizim Arlekin? O, nə etdi? Mənim Rozauram!..

ARLEKİN. O, sizin dediyiniz sözləri eşidəndə, bayıldı.

LEBLO. Sən məni dünyanın ən varlı insanı edirsən! Sən məni xoşbəxtliyin zirvəsinə qaldırırsan! De görüm, cavab yazdımı?

ARLEKİN (*kənara*). Lənət şeytana! Cavabı axı mən ispana verdim. (*Bərkdən.*) Yazdı, əlbəttə... Ancaq...

LEBLO. Nə ancaq? Ancaq nə?

ARLEKİN. Mən o cavabı itirdim.

LEBLO. Ah, alçağın biri, alçaq! Bu cür qiymətsiz bir şeyi itirmək olar?! Göylərə and olsun ki, mən bu şpaqanı sənə ürəyinə soxacağam! (*Şpaqasını sıyırır.*)

ARLEKİN. Yox, yox. Bu saat onu tapacağam! Budur! Tapdım! (*Kənara.*) Yaxşısı budu, ispana yazılmış məktubu buna təqdim edirəm, yoxsa doğrudan da məni o biri dünyaya göndərər. (*Bərkdən.*) Budur, alın!

LEBLO. Ah, mənim əziz Arlekinim! Mənim dərdlərimin dərmanı! Mənim bəxtəvər günlərimin carçısı! (*Arlekinə qucaqlayır.*)

ARLEKİN (*kənara*). İndicə məni o dünyaya göndərmək istəyirdi, indi bağrına basır.

LEBLO (*məktuba baxaraq*). Mənim ürəyimin məcunu! Səni açıb oxumaq istədikcə, bilsəydin ürəyim necə döyünür! Oxuyaq! (*Oxumağa başlayır.*) «Sizin zəngin şəcərə ağacınızın qədimliyinə heyran olmuşam...» (*Arlekinə.*) Bu nə deməkdi? Necə yəni mənim şəcərə ağacımın qədimliyi? Bu nədi belə?

ARLEKİN (*kənara*). Buyur də!.. Hər şey təzədən başlayır. (*Bərkdən.*) Doğrudan başa düşmədiz?

LEBLO. Hə, başa düşmədim.

ARLEKİN. Bu saat sizə deyim. Siz bəyəm öz nəslinizin yeganə nümayəndəsi deyilsiz?

LEBLO. Hə. Nə olsun ki?

ARLEKİN. Bəyəm siz evlənmək istəmirsiniz?

LEBLO. Hə. Nə olsun?

ARLEKİN. Bəyəm evlilik öz bəhrəsini vermir?

LEBLO. Verir.

ARLEKİN. Bəs, bu, qollu-budaqlı bir ağacdən xəbər vermir?

LEBLO. Hə, elədir.

ARLEKİN. Deməli, siz öz nəslinizin qollu-budaqlı bir şəcərə ağacısınız.

LEBLO. Ah, xanım Rozaura necə də incə bir təfəkkür sahibidir.

ARLEKİN. İncədən də incə!..

LEBLO. Necə də ağıllıdır!.. (*Oxumağa davam edir.*) «...və mən gördüm ki, siz her-soqlar və krallar nəslinə mənsubsuz...» (*Arlekinə.*) Necə? Bu nə deməkdir?

ARLEKİN. Baxın e!.. Axı, siz fransızlar həssas bir xalqsınız, ancaq bu sadə sözləri anlamırsız.

LEBLO. Hə, etiraf edirəm ki, başa düşmədim.

ARLEKİN. Sizin portretə baxarkən, o, gözəl və dərin ehtirama layiq bir obraz görür. Ona görə də inanır ki, siz kralların, hersoqların sələfisiniz.

LEBLO. Arlekin, sən böyük bir insansan! *(Onu öpür və oxumağa davam edir.)* «...Əgər mən bu cür yüksək mövqeli xanımlar sırasında olacağamsa...» *(Arlekinə.)* Yüksək cəmiyyət xanımları? Hansı xanımlar?

ARLEKİN. O xanımlar ki, sizi sevirlər.

LEBLO. Hə, doğrudur, o xanımlar az deyil. *(Oxumağa davam edir.)* «...bu mənim də şəcərə ağacına şərəf gətirəcək...» *(Arlekinə.)* Bəs, bunu necə başa düşmək lazımdır?

ARLEKİN. Yəni onun özü də, öz şəcərələrinin son nümayəndəsi olan qoca atası da şərəflənəcəklər.

LEBLO. Böyük Arlekinə eşq olsun! Sən böyük də minnətdarlığa layiqsən.

ARLEKİN *(kənara).* Əla!

LEBLO. Mən fikirləşirəm ki, tapşırıgımı bu cür parlaqcasına yerinə yetirdiyinə görə sənə nə verim?

ARLEKİN. Bir ingilis onun tapşırıgını bu cür yerinə yetirdiyimə görə, mənə dolu bir kisə verdi.

LEBLO. Dolu bir kisə? Yox, bu azdır. Onun tapşırıgını, görünür, bu dərəcədə parlaq yerinə yetirməmişən. Sən elə bir mükafata, elə bir hədiyyəyə layiqsən ki, qeyri-adi olsun! Bəli, qeyri-adi! Aha! Mən bilirəm sənin parlaq xidmətini necə qiymətləndirim! *(Məktubu ona göstərərək.)* Ala, bax, bu misilsiz məktub yazılmış kağızın bir qırığını ən böyük mükafat kimi sənə verirəm! *(Kağızın qırağından bir qırıq kəsib, ona verərək, gedir.)*

İYİRMİ İKİNCİ GƏLİŞ

Arlekin, sonra evdən çıxan Marionetta. Əlində kağız qırığı tutmuş Arlekin şaşırmış bir vəziyyətdə dayanıb və Leblonun ardınca baxır.

MARİONETTA. Müsyö Arlekin, siz burda nə edirsiniz?

ARLEKİN. Burda dayanıb düşünürəm ki, bir fransız nə qədər əliaçıq imiş!

MARİONETTA. Söhbət misyö Leblodan gedir?

ARLEKİN. Özüdür ki, var.

MARİONETTA. Sizə nəsə bağışlayıb?

ARLEKİN. Bəli! Əgər bilsəydiniz ki, nədir?!

MARİONETTA. Mənə qulaq asın. Siz istəyirsiniz ki, parissayağı bir nökar olasız. Buna görə də gərək Paris ənənələrini öyrənəsiniz. Nökar ağasının məktubunu sevilən xanıma təqdim edir, bu xidmətə görə ona pul verirlər. Nökar nə etməlidir? Həmin pulu xanımın kənizi ilə bölüşməlidir. Bildin? Axı, hər şeyi kəniz təşkil edir ki, işlər yağ kimi getsin. Hamı da məmnun qalsın.

ARLEKİN. Düzdür, Marionetta. Sən də ən böyük hədiyyəyə layiqsən.

MARİONETTA. Hə. Mən sənin ağana çox kömək etdim.

ARLEKİN. İndi mən fikirləşirəm ki, bu cür gözəl fəaliyyətin üçün sənə nə qədər verim?

MARİONETTA. On skudo* mənim xidmətlərim üçün elə də çox bir məbləğ deyil.

ARLEKİN. On skudo? Sən daha artıq bir hörmətə layiqsən. Mən sənə... hə, əlbəttə... bu elə bir şey olmalıdır ki, sənin zəhmətinə layiq olsun. Əlini uzat görüm. *(Əlindəki kağız qırığına ona göstərərək.)* Bax, bu kağızın bir qırığını sənə verirəm! Bu, dünyadakı bütün daş-qaşlardan da artıqdır! *(Qrafın verdiyi kağız qırığından bir az da cırıb, Marionettanın əlinin içinə basır və gedir.)*

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Marionetta təkdir.

MARIONETTA. Ay səni, yaramaz İtaliya dələduzu! Mən bilirdim ki, sən elə belə-sisən! Mənə bir qırıq kağız verir! Mənə belə münasibət bəsləmək olar? Marionettanı bu cür gülünc vəziyyətə salmaq olar?! Mən mən olmaram sənin başına oyun açmasam, alçağın biri alçaq! Sən bilirsən mən kiməm? Mən Marionettayam! Mənim anam bilirsən kimdir? Kraliçanın dayəsinin kənizi! Bildin! Mən qadınam, qadın da tələb etməyin, əmr verməyin qaydasını yaxşı bilir! Əgər mən tələb eləsəm, əmr versəm ki, səni taxta ilə kötəkləsinlər, min nəfər aşiqim növbəyə düzülər! Çünki sən mənim yox e, mənim fransız xalqımın şərəfinə toxunmusan, məni təhqir etmişən, dəyyus! *(Gedir.)*

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Rozauranın otağı. Rozaura və Marionetta.

ROZAURA. Qulaq as, Marionetta. Ağılıma bir fikir gəlib, indi sənə deyəcəyəm. Bəlkə sənin o fransız xanımlarının da ağılına gəlməz.

MARIONETTA. Bəyəm mən həmişə sizə demirəm? Sizin ağılınz-kamalınız bütün italyan xanımlarınıkindən artıqdır.

ROZAURA. İstəyirəm sınayım görüm, mənə aşiq olan o sinyorların hansının məhəbbəti, sədaqəti daha artıqdır. Karnaval münasibətiylə indi hamı maskada gəzir. Mən də o cür maska taxıb, bir-bir onlarla görüşəcəyəm, guya onlara aşiq olmuşam. Onda görəcəyəm ki, hansı əsil aşiqdir, hansı mənə görə öz sevgi macəralarından imtina edəcək. Hər şeyi də dəqiq bilim deyə, hər biriylə onlardakı xanımlarının qiyafəsində görüşəcəyəm. Elə bilsinlər ki, mən də onların həmvətənlərindən biriyəm. Əla milli kostyumlar seçəcəyəm, dillərini bilirəm, maskam da kə, öz yerində. Məncə, hər şey əla olacaq, mən elə lap uşaqlıqdan cürbəcür rollara girə bildirdim. Kim ki, mənim yalandan göstərdiyim işvə-nazdan istifadə etmək istəmədi, elə onu da seçəcəyəm.

MARIONETTA. Yaxşı fikirdir. Ancaq tam bir əminliklə deyirəm ki, onların heç birini seçə bəlməyəcəksiz.

ROZAURA. Niyə?

MARIONETTA. Çünki ağılım kəsmir ki, hansısa bir kişi sizin göstərəcəyiniz işvə-naza sinə görə bilsin.

ROZAURA. Baxarıq. Roldan-rola girməyim üçün, sən gərək mənə kömək edəsən. Gərək elə edəsən ki, mən əsil fransız xanımı olum.

MARIONETTA. Hə, eləcə də əsil ingilis xanımı kimi görünəsiniz. Axı, mən üç il Londonda yaşamışam. Əsas məsələ burasındadır ki, gərək işvə-nazınız da, aşıqlığınız də ciddiliklə bir yerdə olsun. Təzimlərə, reveranslara* da xüsusi fikir verəsiniz.

ROZAURA. Çalışacam ki, hər şey inandırıcı olsun.

MARIONETTA. Səsiniz sizi tanıda bilər.

ROZAURA. Yox, maska səsi dəyişdirir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Onlar və Pantalone.

PANTALONE (*səhnə arxasından*). Gəlmək olar?

ROZAURA. Buyurun, buyurun əziz sinyor qaynım.

PANTALONE (*daxil olaraq*). Əziz sinyora gəlinimiz, gəlmişəm ki, bu gün səhər sizinlə söhbətimizdə bir az qızıxdığım üçün, üzr istəyim. Özünü yaxşı bilirsiniz ki, bəzən insanların səhvini bağışlamaq da olar. Ümid edirəm ki, mənə çox da hirsənməyəcəksiniz.

ROZAURA. Siz elə üzrxahlıq edirsiniz, ancaq əslində bu sözləri mən sizə deyim. Mən üzr istəyirəm ki, sizin bacımla izdivac istəyinizə münasibətim çox sərt oldu. Mənim əziz sinyor qaynım, bəyəm düz demirəm? Əgər belə bir izdivac mənim bacımın ürəyincə deyilsə, siz istərsiz ki, onun gəncliyi qurban verilsin? Elə özünüzdən də rahat həyatınız pozulsun?

PANTALONE. Əgər həqiqətən onun ürəyincə deyilsə, əlbəttə, bu başqa məsələdir. Ancaq bəlkə onu dilə tutub, fikrini dəyişdirə bildiz? Yaxşı... Bu məsələni hələlik saxlayaq. Ancaq səhər mən qızıxdığım üçün elə sözlər dedim. Birdən fikirləşərsiz ki, mən sizi bu mənəzildə görmək istəmirəm. Mən o sözləri deməyimə təəssüf edirəm. Özüm də gəlmişəm xahiş edirəm ki, siz burdan heç hara getməyəsiz. Əgər siz getsəniz, mənim ürəyimi də özünüzlə aparacaqsız.

ROZAURA. Sinyor Pantalone, bu qiymətli sözlərinizə görə hədsiz dərəcədə minnətdarlığımı bildirirəm. Bu cür mərhəmətli, mehriban olduğunuz üçün, bir xahişlə sizə müraciət etmək istəyirəm.

PANTALONE. Əmr edin, qızım. Siz nə istəsəniz, etməyə hazıram.

ROZAURA. Mən son zamanlar bir neçə xanımın qonağı olmuşam. Əgər siz etiraz etməirsinizsə, bu gün axşam onları, başqa bir neçə nəfəri də dəvət edib, qonaqları layiqincə qarşılamaq istərdim.

PANTALONE. Əlbəttə! Mənimçün də çox xoşdur. Xahiş edirəm necə istəyirsinizsə, elə də edin. Sizə şam, yemək-icmək, ümumiyyətlə, nə lazımdırsa, göndərə bilərəm.

ROZAURA. Siz o qədər qayğıkeşsiz ki, mən bilmirəm nə deyim.

PANTALONE. Siz də fürsət düşən kimi, xanım Eleonoraya mənim barəmdə bir-iki kəlmə pıçıldayın. Onu başa salın ki, mənim boş işlərlə aram yoxdur, məqsədim onu yüksək cəmiyyətə gətirməkdir.

ROZAURA. Mən əlimdən gələni ürəkdən edəcəyəm. Ümidvaram ki, siz də bunun şahidi olacaqsız.

PANTALONE. Çox sağ olun, əziz gəlinimiz. Siz bu sözlərlə məni xoşbəxt edirsiniz. Mənim kimi yazıq qocaların da cavanlar kimi nəvazişə, xoş duyğulara ehtiyacı var. (*Gedir.*)

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Rozaura və Marionetta.

MARIONETTA. Sizin qaynınız nə münasibətlə belə səxavətli olub? Görünür, öl-məzdən əvvəl, yaxşı işlər etmək istəyir?

ROZAURA. Marionetta, məhəbbət möcüzələr yaradır.

MARIONETTA. Siz doğrudan da istəyirsiniz ki, bacınızı razı salasız?

ROZAURA. Elə bilirsən ki, mən ağılımı itirmişəm?

MARIONETTA. Bəs, bu nə gecədi belə?

ROZAURA. Nə gecədi? O dörd aşiq rəqibi dəvət etmək üçün.

MARIONETTA. Əla! İşləri elə qurursuz ki, yağ kimi gedir.

ROZAURA. Bəs, necə? Tələsmək lazımdır. Axşama kimi bütün hazırlığı görməli-yəm. Kostyumlar artıq hazırdır.

MARIONETTA. Bəs, siz o aşıqləri harda tapacaqsız?

ROZAURA. Axşamüstü həmişə kafedə olurlar.

MARIONETTA. Uğurlar!

ROZAURA. Əgər adam öz xoşbəxtliyi uğrunda mübarizə apara bilmirsə, xoşbəxt olmağa da layiq deyil. *(Gedir.)*

MARIONETTA. Görürəm ki, Fransada da, İngiltərədə də, İtaliyada da, ümumiyyətlə, dünyanın hər yerində qadınlar yaxşı bilir ki, şeytan quyruğunu harda gizlədib. *(Gedir.)*

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Rozauranın evinin qarşısındakı küçə.

Bir tərəfdə Leblo, o biri tərəfdə isə don Alvaro. Hər ikisi Rozauranın məktubunu nəzərdən keçirir.

LEBLO *(kənara).* Deməli mən – öz nəslimin şəcərə ağacıyam? Məncə, mənasız bir söhbətdir.

ALVARO *(kənara).* Mənim şəcərə ağacım və mənim portretim... Belə çıxır ki, bun-lar eyni şeydir? Tamam cəfəngiyyatdır!

LEBLO *(kənara).* Mənim əcdadlarım hersoqlar və krallardır? Ələ salır, nədir?

ALVARO *(kənara).* Şəcərəni yaradan adamı necə orijinal adlandırmaq olar?

LEBLO *(kənara).* Atanı necə öz nəslinin şəcərə ağacı hesab etmək olar? Bəlkə üləməliq etmək istəyir, ancaq çox mənasız çıxır.

ALVARO *(kənara).* O boyda çərçivə sinədən asılacaq? Belə də şey olar?

LEBLO *(kənara).* Arlekin, deyəsən, nəşə başa düşmür.

ALVARO *(kənara).* Bu nökar, deyəsən, hər şeyi kəlləmayallaq edib.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Onlar və Arlekin.

Arlekin gələrək görür ki, onların ikisi də nəşə oxuyurlar. Yavaşca onlara yaxınlaşır və başa düşür ki, ikisi də Rozauranın dəyişik məktublarını oxuyur.

ARLEKİN. İcazənizlə!

Arlekin onların əlindən kağızları alır və dəyişdirərək, onlara verir. Sonra da dinməz-söyləməz çıxıb gedir.

LEBLO (*kağızı oxuyur*). «Siz mənə orijinala ehtiram əlaməti olaraq göndərdiyiniz portreti böyük məmnuniyyətlə qəbul etdim...» (*Bərkdən.*) Bax, bu mənə aiddir.

ALVARO (*kağızı oxuyur*). «Sizin zəngin şəcərə ağacınızın qədimliyinə heyran olmuşam ...» (*Bərkdən.*) Bax, bu həqiqi sözlərdir.

LEBLO (*oxuyur*). «Ancaq özümünkünü sizə göndərə bilməyəcəyəm, çünki məndə yoxdur...» (*Bərkdən.*) Neynək, gözləyirik.

ALVARO (*oxuyur*). «Və mən gördüm ki, siz hersoqlar və hökmdarlar nəslinə mənsubsuz.» (*Bərkdən.*) Düzdür. Belədir ki, var.

LEBLO (*oxuyur*). «Bu nadir qaş mənim üçün o qədər qiymətli ki, onu qızıl haşiyəyə saldırıb, sinəmdə gəzdirəcəyəm...» Ah, necə də möcüzəli sözlərdir! Ah, məni xoşbəxt edən kağız! (*Kağızı öpür.*)

ALVARO (*oxuyur*). «Əgər mən yüksək mövqeli xanımlar sırasında olacağamsa, bu, mənim də şəcərə ağacıma şərəf gətirəcək...» (*Bərkdən.*) Bu, ona az şöhrət gətirməyəcək.

LEBLO (*yavaşdan*). Bu yaramaz mənim tapşırığımı çox pis yerinə yetirib.

ALVARO (*yavaşdan*). Arlekin fırlıdaq işlədib.

LEBLO (*yavaşdan*). Mərc edərdəm ki, Rozauranın mənə yazdığı məktubu Alvaroya yazılmış məktubla dəyişik salıb.

ALVARO (*kənara*). Fransız yazılmış məktubu mənə, mənimkini də yəqin ona verib.

LEBLO. Dostum, siz xanım Rozauraya şəcərə ağacı göndərməmişiz?

ALVARO. Əvvəlcə deyin görək, ona öz portretinizi göndərməmişiz?

LEBLO. Mən bunu gizlətmirəm.

ALVARO. O zaman mən də etiraf edirəm.

LEBLO. Onun sizin nəsil-nəcabətinizi bu cür yüksək qiymətləndirməsi məni məmnun edir.

ALVARO. Mən də çox şadam ki, sizin sifətiniz onun bu cür xoşuna gəlib.

LEBLO. Siz onun rəğbətini qazanmışız.

ALVARO. Siz isə onun ürəyinin hakimisiz.

LEBLO. Deməli, biz bir-birimizə rəqibik.

ALVARO. Yəni, düşmənlik.

LEBLO. Xanım Rozauranın mərhəməti elə də məhdud deyil! İki aşıqı yola verə bilər.

ALVARO. Don Alvaro de Kastilya buna razı ola bilməz ki, onun əziz varlığının ürəyi iki yerə parçalansın, bildiz?!

LEBLO. O zaman siz nə istəyirsiniz?

ALVARO. İstəyirəm ki, siz mənə görə ondan əl çəkəsiniz.

LEBLO. Heç vaxt belə bir şey ola bilməz!

ALVARO. Onda bu məsələni bizim şpaqalarımız həll edəcək.

LEBLO. Siz qadından ötrü ölməyə hazırsız?

ALVARO. Mənim təklifim budur: ya ondan əl çəkirsiz, ya da söz şpaqalarındır.

LEBLO. Bu məni qorxutmur.

ALVARO. Onda gedək yer seçək.

LEBLO. Hara deyirsiz getməyə hazıram.

ALVARO (*kənara*). Şpaqamı qana batırmalı olacağam. (*Gedir.*)

LEBLO. Eşq olsun məhəbbətə! Yaşasın gözəllər gözəli Rozaura! Qələbə mənimlədir! (*Getmək istəyir.*)

ALTINCI GƏLİŞ

Leblo və evdən çıxan Marionetta.

MARIONETTA. Müsyo Leblo?

LEBLO. Marionetta!

MARIONETTA. Mademuazel Eleonoranı görmək istəyirsiniz?

LEBLO. Doğrudanmı göylər mənə belə bir xoşbəxtlik qismət edir?

MARIONETTA. Mən indi elə edəcəyəm ki, o, pəncərənin qarşısına gəlsin. (*Evə gedir.*)

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Leblo, sonra da pəncərənin qarşısında dayanmış Eleonora.

LEBLO. Onu görməkdən ötrü sino gedirəm... Ancaq don Alvaro şpaqası ilə məni gözləyir axı... Gözləsin də!.. Mən gözəl bir qızı görmək fürsətini əldən verim ki, ağı çatışmayanın biri ilə döyüşməliyəm?

Eleonora pəncərədən görünür.

Budur, bu balkonun şərqindən yeni bir günəş boylanır. Çox gözəldir! Rozaura kimi bir gözəldir! Elə bu cür də bir ehtirama layıqdır. (*Eleonoraya.*) Mademuazel, icazə verin sizin gözəlliyinizə valeh olmuş bir ürəyi pərəstiş əlaməti olaraq ayaqlarınızın altına atım.

ELEONORA. Sinyor, sizinlə tanış olmaq şərəfi mənə nəsib olmayıb.

LEBLO. Mən sizin sadıq pərəstişkarınızam.

ELEONORA. Bu, nə zamandan bəridir?

LEBLO. İndicə sizi gördüyüm andan.

ELEONORA. Siz bu cür tez aşiq olmağa macal tapırsız?

LEBLO. Əlbəttə! Sevgini yaradan gözəllikdir.

ELEONORA. Mənə elə gəlir ki, siz istehza edirsiniz.

LEBLO. Əsil fransız kimi and içirəm ki, zərif bir sevgi ilə sizi sevirəm.

ELEONORA. İcazənizlə, mən buna inanmıram.

LEBLO. Mənə inanmırsız? O zaman görərsiz ki, sizin pəncərəniniz altında mən necə öləcəyəm.

ELEONORA. Kalloandronun* işlətdiyi kimi, gözəl ifadələrdir.

LEBLO. Siz mənim hisslərimə gülürsüz, mən isə artıq acı göz yaşları axıtmağa hazıram. (*Guya ağlamaq istəyir.*)

ELEONORA. O-o-o, siz hətta ağlaya bilərsiniz? Buna görə sizə çox hörmət edirəm.

LEBLO. Doğrudanmı mənin nalələrimin atəşi sizə gəlib çata bilmir? Sizin rəhmsiz ürəyinizin buzunu əritmir?

ELEONORA. Hə, nəyə gec gəlib çatır.

LEBLO. O zaman, mənim gözəlim, əmr edin bu qapını açsınlar və mənə də imkan verin ki, sizin yanınızda həsrətlə inləyə bilim.

ELEONORA. Yox, nə üçün? Yaxşısı budur, havada inləyin ki, atəşiniz azalsın.

LEBLO. Siz çox gözəl və amansızsınız!

ELEONORA (*kənara*). Ah, atam gəlir. Yaxşısı budur, içəri keçim. (*Pəncərənin qarşısından çəkilir.*)

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Leblo, sonra Doktor.

LEBLO. Aman Tanrım! Siz doğrudanmı məni tək buraxırsız? Heç sağollaşmırsınız da! Ah, amansız varlıq!

DOKTOR. Siz kimlə danışırsız, sinyor?

LEBLO. Müsyö, geyiminizdən görürəm ki, həkimsiz. Məni başa düşün. Bu Eleonora adlı daş ürəkli qız məni eşitmir, mənim yalvarışlarıma qarşı amansızdır.

DOKTOR. Deməli, siz bu qıza aşiq olmusuz, sinyor?

LEBLO. Mən onu özüm qədər sevirəm. Hər şeyə onun gözləri ilə baxıram.

DOKTOR. Çoxdan ona bu cür aşiq olmusuz?

LEBLO. Bir neçə dəqiqə bundan əvvəldir. İndicə həyatımda ilk dəfə onu, baxın, o pəncərədən gördüm.

DOKTOR. Çox qəribədir ki, siz necə də tez aşiq olursuz.

LEBLO. Biz fransızların ağılı iti, ürəyi isə incədir. Bircə baxış bizi öldürməyə qadirdir.

DOKTOR. Bu hiss sizin qəlbinizə nə qədər hakim kəsilir?

LEBLO. Sevgi nə qədər tələb edirsə, o qədər.

DOKTOR. Əgər sevgi sabah tələb etsə ki, bu sevginizi unudun, əməl edəcəksiz?

LEBLO. Əlbəttə.

DOKTOR. O zaman elə indidən Eleonoranı unutmağa başlayın.

LEBLO. Niyə belə deyirsiniz?

DOKTOR. Çünki mən istəmirəm Eleonora belə bir təhlükəylə üzləşsin.

LEBLO. Onda zəhmət olmasa söyləyin görək, siz niyə mademuazel Eleonoranın işlərinə qarışırsız?

DOKTOR. Çünki mən onun atasıyam.

LEBLO. Ah, müsyö! Ah, möhtərəm doktor! Əziz dost, hörmətli qayınata! Lütfən, mənə mane olmayın ki, sizin qızlarınızı sevim!

DOKTOR. Necə? İkisini də birdən?

LEBLO. Bəli, mənim əzizim. Onların ikisi də sevgiyə layiqdir.

DOKTOR. Bəs, belə bir ikili məhəbbətin səbəbi nədir?

LEBLO. Onların mötəbərliyi!

DOKTOR. Axı, bir nəfərdən başqa birini də necə sevmək olar?

LEBLO. Fransızların içindəki atəş imkan verir ki, lap yüz qızı da eyni zamanda sevsən.

DOKTOR. O zaman sinyor, Fransaya gedin və atəşinizi orda söndürün.

LEBLO. Ah, sizin gözəl alnınızdan, sizin mərhəmət yağan gözlərinizdən görürəm ki, siz mənim havadarımsınız. Belə isə, əmr edin o qapını açsınlar.

DOKTOR. Bura mənim evim deyil, ancaq hər halda deyərəm ki, qapını açsınlar.

LEBLO. Mərhəmətə eşq olsun! Yaşasın iki gözəl qızın xoşbəxt atası!

Doktor qapını döyür və qapını açırlar.

Məni də özünüzlə aparın.

DOKTOR. Bizim ölkədə ata aşıqları qızlarının yanına aparmır. Rica edirəm bağışlayasız. *(İçəri girir və ardınca qapını bağlayır.)*

LEBLO. Müsyö!.. Müsyö!.. Yaxşı!.. Qoy, atacıyız qapını bağlasın. Bu qapı həmişə bağlı olmayacaq ki. Qızlar ki, burdadı. *(Gedir.)*

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Küçə. Kafe.

Kafenin sahibi və onun nökəri, lord Runbif, qraf.

QRAF. Mənə qəhvə!

Qrafa və lord Runbifə qəhvə gətirirlər.

Ey, milorda qəhvə verməyin. O, xanımlarla şokolad içməyə adət edib. Onun xoşuna gəlmir ki, kafedə qəhvəni necə gətirirlər.

Qəhvəni içə-içə hirsdən Runbifin başı əsir.

Ancaq elə biz də heç olmasa bir dəfə o cür şokolod içmək istərdik.

Qəhvə içən Runbifin başı eləcə əsir.

(Runbifə.) Sizinlə danışanda cavab verməməyiniz göstərir ki, tərbiyəni insanlar arasında yox, heyvanlar arasında almısınız.

Runbif qəzəbli br baxışla ona baxır.

Xanım Rozaura özü görəcək ki, sizin necə vəhşi xasiyyətiniz var.

Runbif ayağa qalxıb, kafedən çıxır.

Bax, belə! Çox gözəl. Bir az təmiz hava alın.

RUNBİF. Cənab, eşiyə çıxın.

QRAF. Siz nə ixtiyarla mənə əmr edirsiniz?

RUNBİF. Əgər siz əsil kavalersinizsə mənimlə döyüşməlisiz.

QRAF. Siz məni duələ çağırırsız? Mən hazır! *(Ayağa qalxaraq, kafedən çıxır.)*

RUNBİF. Az danışmağı öyrənin.

QRAF. Mənim sizin məsləhətlərinizə ehtiyacım yoxdur.

RUNBİF. Başlayaq.

Hər ikisi şpaqasını sıyırır.

QRAF. Şərtlərimiz necə olacaq?

RUNBİF. Qan axana qədər.

QRAF. Çox gözəl.

Kafenin xidmətçiləri onları ayırmaq istəyir.

RUNBİF. Rədd olun! Yoxsa sifətinizi doğram-doğram edəcəyəm.

QRAF. Bizdə işiniz olmasın. Qan axıdılana qədər!

Şpaqalarıyla vuruşurlar. Qraf əlindən yaralanır.

Bu da qan. Sözüümüz qüvvədədir?

RUNBİF. Bəli. *(Şpaqanı qınına salır.)*

QRAF. Gedim, əlimi göstərim. *(Gedir.)*

ONUNCU GƏLİŞ

Lord Runbif, sonra ingilis qiyafəsində və maskalı Rozaura.

RUNBİF. Əgər o, bir də məni təhqir etsə, yarası belə yüngül olmayacaq. İtalyanların boşboğazlığı heç xoşuma gəlmir. Əsli-nəcabəti olanlar gərək bir-birinə hörmət etsin. Münasibətlərdə əndazəni ititrəndə, hörmətsizlik yaranır... Bu nə xanımdı belə maska taxıb? Əyin-başından ingilis xanımına oxşayır.

Rozaura yaxınlaşıb, ingilis xanımların tərzində reverans edir.

(Kənara.) Hə, bu xanım italyan deyil. Bu cahanşümul təzim ingilis xanımlarına məxsusdur.

Rozaura daha da yaxınlaşır və yenidən eləcə reverans edir.

O-o-o, gözəl xanım, qəhvə buyurursunuzmu?

Rozaura başını bulayır.

Bəlkə şokolad?

Rozaura yenə başını bulayır.

Punş?*

Rozaura razılıq əlaməti olaraq başını tərpədir.

(Kənara.) Bu xanım ingilisdirdi! *(Kafe xidmətçisinə.)* Punş gətirin! *(Rozauraya.)* İtaliyaya kimlə gəlmisiz?

ROZAURA. Atamla.

RUNBİF. O kimdir?

ROZAURA. Sizin kimi bir nəfər.

RUNBİF. Əyləşin, əyləşin. *(Stulu irəli çəkərək, əlini ona uzadır.)* Siz məni tanıyırsız?

ROZAURA. Çox yaxşı.

RUNBİF. Necə? Məni sevirsiz?

ROZAURA. Bütün ürəyimlə.

RUNBİF. Məni harda görmüsüz?

ROZAURA. Londonda.

RUNBİF. Siz kimsiz?
ROZAURA. Deyə bilmərəm.
RUNBİF. Mən sizi tanıyıram?
ROZAURA. Məncə, hə.
RUNBİF. Mən də sizi sevirəm?
ROZAURA. Bilmirəm.
RUNBİF. O zaman indi sevəcəyəm.
ROZAURA. Yox. Sizin ürəyiniz başqasına məxsusdur.
RUNBİF. Kimə?
ROZAURA. Xanım Rozauraya.
RUNBİF. Mən ona heç nə boyun olmamışam.
ROZAURA. Deməli, tamam azadsız?
RUNBİF. Bəli.
ROZAURA. Mən ümid edə bilərəm?
RUNBİF. Əlbəttə!
ROZAURA. Siz məni sevəcəksiz?
RUNBİF. Söz verirəm!
ROZAURA. Mənim olacaqsız?
RUNBİF. Axı, siz kimsiz?
ROZAURA. Bunu deyə bilməyəcəyəm.
RUNBİF. Mən kor-koranə söz verməkdən çəkinirəm.
ROZAURA. Məni axşam görərsiz.
RUNBİF. Harda?
ROZAURA. Bir yerdə.
RUNBİF. Deyin də, harda?
ROZAURA. Biləcəksiz.
RUNBİF. Sizə xidmət etmək mənə şərəf verir.
ROZAURA. Bəs, ledi Rozaura?
RUNBİF. Mənim ürəyim sizin kimi həmvətənimin olacaq.
ROZAURA. Mən başqa qiyafədə olacağam.
RUNBİF. Axı, onda mən sizi tanımaram.
ROZAURA. Nişanə olaraq mənə nəşə verin.
RUNBİF. Görüşərkən bu futlyarı göstərin. *(Ona qızıl futlyar verir.)*
ROZAURA. Hə, bu kifayətdir. *(Ayağa qalxır.)*
RUNBİF. Gedirsiz? *(Ayağa qalxır.)*
ROZAURA. Bəli.
RUNBİF. Sizi ötürəcəyəm.
ROZAURA. Əgər siz əsil kavalersizsə, ardımca gəlməyin.
RUNBİF. Baş üstə.
ROZAURA. Sağ olun, milord. *(Əvvəlki kimi revorans edərək gedir.)*

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Lord Runbif təkdir.

RUNBİF. Vətəndən uzaqda həmvətəninlə görüşmək, özü də xanımla, necə də xoşdur! Onun bu təzimlərində nə qədər bir incəlik var! Necə də zərifcəsinə danışır.

Bircə artıq söz də yoxdur! Bu xanım məni tanıyır, məni sevir və mənim olmaq istəyir. Bu incəliyin, zərifliyin müqabilində yəqin ki, o, yaraşıqlı olacaq. Buna görə də onu seçməyim düz olar. Rozaura çox hörmətə layiqdir, ancaq bu xanım mənimlə bir cəmiyyətdəndir, həm də həmvətənimdir. Elə buna görə də o, daha uyğundur. *(Gedir.)*

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Don Alvaro, sonra Arlekin.

ALVARO. Müsyö Leblo qaçıb. Elə hirsələnmişdim ki, heç arxaya çönüb baxmadım ki, ardımca gəlir, ya yox? Mötəbər adamlar belə iş görməz! Ancaq mənim şpaqamdan qaçan adamlar görər ki, mənim çubuğum da yaxşı döyəcləyə bilər. Onu axtarıb tapacağam. *(Kafe xidmətçilərinə.)* Mənə qəhvə!

Xidmətçi qəhvə və biskvit gətirir.

Arlekin kafeyə yaxınlaşır və görür ki, don Alvaro ordadır.

ARLEKİN *(kənara).* Deyəsən, məqam gəlib ki, bu ispanla haqq-hesabı çürüdüm. *(Bərkdən.)* Zat-aliləri, göylər sizi uzun illər boyu hifz etsin!

ALVARO. Salam, Arlekin.

ARLEKİN. Əgər icazə versəniz, sizinlə bir məsələ barədə danışmaq istərdim.

ALVARO. Nə məsələ? Başa düşürəm.

ARLEKİN. Mən xanım Rozauranın yanından gəlirəm.

ALVARO. Əzizim Arlekin, məni sevindir görüm! Mənə elə bir sübut de ki, inanım: o xanım məni sevir!

ARLEKİN. Xanım Rozaura məni çağırtdırdı. Mən gələndə, o, mizin arxasında oturmuşdu, bax, lap elə sizin kimi. Ədəb-ərkanla nahar edirdi, ancaq tez-tez ah çəkirdi, ağlayırdı. Və don Alvaro de Kastilinin adı onun dodaqlarından əskik olmurdu.

ALVARO. Əziz Rozaura, mənim ürəyimin bir parçası! *(Arlekinə.)* Mənim səadət gətirən xəbərçim, de görüm o, mənim haqqımda nə deyirdi?

ARLEKİN. Mənə icazə verərsiz ki, xanım Rozaura sizin haqqınızda sözləri necə deyirdisə, mən də elə deyim?

ALVARO. Sənə hər şeyə icazə verirəm, tək onun mənə sevgisi haqqında dediklərini bir-bir söyləyəsən.

ARLEKİN. O, şirniyyata keçəndə bax, elə bu cür biskviti götürüb, özünə xas olan bir zərifliklə dişləyə-dişləyə yeyirdi, bax, belə. *(Biskviti yeyir.)* Və yeyə-yeyə də mənə dedi: «Get, don Alvaronu tap və de ki, mən ona heç tüpürmək də istəmirəm!» *(Gülə-gülə qaçır.)*

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Don Alvaro, sonra Leblo.

ALVARO. Ay quldurun biri! Ay alçaq! Tutun onu! Boğun onu! Mənə onun başını gətirin! Xanım Rozaura belə söz deyə bilməz! O, məni sevir, mənə hörmət edir. Bu avara mənim bütün qəzəbimi, hirsimi alovlandırıb!

Leblo gəlir.

LEBLO. Mənim gecikməyimi başqa yerə yozmayın...

ALVARO. Siz əsil vaxtında gəlmisiz. Çıxarın şpaqanızı. *(Öz şpaqasını sıyırır.)*

LEBLO. Mənim əziz Rozauram, bu döyüşü sizə həsr edirəm. *(O da şpaqasını sıyırır.)*

ALVARO. Döyüşdən qorxub qaçmaq – rəzalətdir!

LEBLO. Hə, indi görəcəksiniz mən necə qaçıram!

Döyüşürlər.

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Onlar və maska taxmış Rozaura fransız qiyafəsində.

ROZAURA *(vuruşanların arasına keçib, onları dayandıraraq, Lebloya).* Siz nə edirsiniz, müsyö?

LEBLO. Gözəl xanım, mən sevdiyim xanım uğrunda döyüşürəm.

ROZAURA. Siz bir italyan xanımından ötrü həyatınızı təhlükəyə atırsız, halbuki neçə-neçə fransız xanımı sizdən ötrü ölür, sizin gözlərinizi görmək naminə iztirab çəkir.

LEBLO. Axı, rəqib məni döyüşə çağırırsa, mən bundan necə imtina edə bilərəm?

ROZAURA. Əgər o xanımdan əl çəksəniz, rəqibiniz də istəməyəcək ki, sizi həlak etsin.

LEBLO. Bu, qorxaqlıq olardı.

ROZAURA. Yox, bu, qorxaqlıq olmayacaq. Çünki bir fransız xanım sizdən ötrü hər şeyə hazırdır.

LEBLO. Kimdir o xanım?

ROZAURA. Budur, o sizin ayaqlarınızdadır. *(Diz çökür.)* Sizə sevgisi onun həyatı olan qadına yazığınız gəlsin!

LEBLO. Qalxın, mənim əzizim, yoxsa mən elə burda öləcəyəm.

ROZAURA. Yox, siz mənim sevgimə cavab verməyincə, mən ayağa qalxmıyacağam.

LEBLO *(onunla üzbəüz diz çökərək).* Bəli, mənim əzizim, mən and içirəm ki, sizi sevirəm və sizə sədaqətli olacağam.

ROZAURA. Mən sizə necə inanım?

LEBLO. İnanın, mənim sevincim, mən daima sizin olacağam.

ROZAURA. Necə? Bəs, başqasından ötrü vuruşursuz.

LEBLO. Mən sizə görə ondan əl çəkirəm.

ROZAURA. Rəqibinizin xeyrinə ondan əl çəkirsiz?

LEBLO. Bir dəqiqə. Bu saat. *(Ayağa qalxaraq, don Alvaroya yaxınlaşır.)* Dostum, bu fransız xanım mənə aşiq olub və mənim sevgimin həsrətindədir. Əgər o, sifətini göstərib, xoşuma gəlsə, Rozaura – sizindir. Döyüşümüə bir dəqiqə ara verməyə razısınız?

ALVARO. Siz nahaq yerə yenə də məndən qaçmaq istəyirsiniz.

LEBLO. Mən mərd adamam. Ya Rozaura ilə bağlı sizə güzəştə gedəcəyəm, ya da silahla məsələni həll etməmiş buradan getməyəcəyəm. Comərdlik ənənəsi rəqiblə razılığa gəlməyə icazə verir.

ALVARO. Comərdlik ənənələrini biz əlifbadan əvvəl öyrənirik. Özünüzü azad hesab edin. Etirazım yoxdur. *(Şpaqasını qınına salıb, kafedən gedir.)*

LEBLO (*Rozauranın yanına gələrək*). Madam, mən sizin sərəncamınızdayam. Bir halda ki, siz əmr edirsiniz, mən Rozauradan əl çəkirəm. Ancaq sifətinizin hüsnünü görmək şərəfinə imkan yaradıb, məni xoşbəxt edin.

ROZAURA. Hələ bu mümkün deyil.

LEBLO. Bəs, nə zaman imkan verəcəksiz ki, mən heyranlıqla sizin üzünüzü seyr edim?

ROZAURA. Bir neçə saatdan sonra.

LEBLO. Siz məni tanıyırsız? Məni sevirsiniz, mənimlə olmaq istəyirsiniz?

ROZAURA. Əlbəttə. Sizə görə mən Parisi tərk etmişəm, xariqə Fransadan ayrılıb qürbətə gəlmişəm.

LEBLO (*kənara*). Ah, fransız xanımının ulu sevgisi! Həmvətənimin sevgiyə, məhəbbətə bu cür möhtəşəm sədaqətini görürsünüzmü?! Mənim də lətafətimin cazibə qüvvəsinə eşq olsun! (*Bərkdən.*) Ancaq mən sizi görmək xoşbəxtliyinə layiq olmasam, yaşaya bilmərəm.

ROZAURA. Yox, bu mümkün deyil.

LEBLO. Kim sizə bunu qadağan edə bilər?

ROZAURA. Mənim öz ləyaqətim. Təmiz bir xanımın maskasız kafeyə təşrif buyurması düzgün olmaz.

LEBLO. Hə, ola bilər... Ancaq Fransada belə şeylərə fikir vermirlər.

ROZAURA. Biz isə İtaliyadayıq. Bu ölkənin ənənələri ilə hesablaşmaq lazım gəlir.

LEBLO. Gedək bir adamsız yerə. Məni məhv olmağa qoymayın.

ROZAURA. Yox, siz qalın, mən isə gedirəm.

LEBLO. Nə olursa, olsun, mən sizin ardınızca gələcəyəm.

ROZAURA. Əgər belə etsəz, bir də heç vaxt məni görməyəcəksiz.

LEBLO. Siz mənə əzab verməkdən ötrü gəlmisiz!

ROZAURA. Siz məni bu gün axşam görəcəksiz. Mənə nəşə bir şey verin ki, sizə göstərim, məni tanıyasız.

LEBLO. Buyurun, bu ətiri götürün. (*Ətir şüşəciyini ona verir.*)

ROZAURA. Bunu görüb, məni tanıyacaqsız.

LEBLO. Bəs, mən sizi harda görəcəyəm, əzizim.

ROZAURA. Sizə deyəcəklər.

LEBLO. Aman, ey göylər! Elə edin ki, bu saatlar tez keçsin!

ROZAURA. Ey ulduzlar, ürəklərə xoşbəxtlik gətirin!

LEBLO. Ah, xanım, siz çox amansızsız!

ROZAURA. Ah müsyö! Siz məni hələ çox az tanıyırsız. (*Gedir.*)

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Leblo və don Alvaro.

LEBLO. Mən onun ardınca gedə bilmirəm. Mənə qadağan edib. Kimdir, kimdir bu fransız xanımı ki, məndən ötrü Venesiyaya gəlib? Düzdür, demək olmaz ki, mən belə bir istəyə layiq deyiləm, ancaq hər halda, buna inanmaq çətindir. Ola bilməz ki, bu adi bir karnaval maskasıdır. Bəlkə mənimlə məzələnir? Mən də o saat ona inandım, ürəyimi də sevgi atəşi bürüdü. O-o-o, qadın möhtəşəmliyi! Bizi bədbəxt edən möhtəşəmlik! Mən də bu gözəgörünməz bir varlıq naminə Rozauradan əl çək-məliyəm? Yox, bu, səhv bir iş olardı. Mən hələ Rozauranın məhəbbətinə nail ola bi-

lərəm. Mən onu itirmək istəmirəm. Mən əmin deyiləm ki, ondan yaxşısını tapa biləcəyəm. Don Alvaro!

ALVARO. Nə buyurursuz?

LEBLO. Bu fransız xanımı maskasını çıxartmadı. Buna görə də mən Rozauradan bu cür kor-koranə əl çəkə bilməyəcəyəm.

ALVARO. Siz öz iradəninizin əksinə olaraq, mənə görə özünüz Rozauradan əl çəkin.

LEBLO. Mənim iradəmi mənim cəsarətim müdafiə edə bilər.

ALVARO. Məhəbbət və qələbə – daima don Alvaronun mərdliyinə xidmət etmişdir.

LEBLO. Bu dəfə onlar sizin əleyhinizə olacaq.

Yenə şpaqalarını sıyırır, döyüşürlər.

ON ALTINCI GƏLİŞ

Onlar və maska taxmış Rozaura bu dəfə ispan qiyafəsindədir.

ROZAURA. Dayanın, kabalyero!*

ALVARO (*kənara*). Deyəsən ispandır...

LEBLO. Xanım, sizin birçə işarəniz kifayətdir ki, silahı mənim əlimdən alsın. Sizin gözəl gözləriniz isə mənim ürəyimdə məhəbbət közünü alovlandırırsın.

ROZAURA. Mən sizi sevmirəm. Mən don Alvaro de Kastilya ilə danışırım.

ALVARO. Siz öz nökrərinizdən nə tələb edirsiniz, xanım?

ROZAURA. Qoyun bu fransız getsin. Mən sizinlə təkliddə danışmaq istəyirəm.

ALVARO (*Lebloya*). Xahiş edirəm bir neçə dəqiqəlik kənarlaşasız.

LEBLO. Məmnuniyyətlə. (*Kənara.*) İkinci duel də belə qurtardı.

ON YEDDİNCİ GƏLİŞ

Rozaura və don Alvaro.

ROZAURA (*ruh yüksəkliyi və hərarətlə danışır*). Mən sizə təəccüb edirəm, mənimlə birlikdə elə bütün İspaniya sizə təəccüb edir. Bu necə ola bilər? Siz qədim və şərəfli nəslə malik olmağınızı unudub, misgin bir tacirin qızı ilə evlənmək dərəcə-sində alçalırsınız. Doğrudanmı siz – İspaniya oğlu «tacir» sözünü eşidəndə belə dəhşətə gəlmirsiniz? Məgər sizin ananız hersoginya bu xəbəyə dözə biləcək? Don Alvaro, nəsliniz də, vətəniniz də, xalqınız da sizi bu izdivacdən əl çəkməyə çağırır. Əgər bütün bunlar azdırsa, əgər doğru yolu seçməkdə acizsinizsə, mənim təmsalımda tanımadığınız bir xanım sizə bəslədiyi sevgiyə və böyük ehtirama güvənərək, əmr edir: bu izdivacdən əl çəkin! (*Rozaura bu sözləri çox ciddi, eyni zamanda təmkinlə söyləyir.*)

ALVARO (*kənara*). Bu xanım məni necə də şaşırdır! Səpər Rinaldoya* necə təsir edirsə, onun səsi də mənə elə təsir edir. Mən öz səhvimi başa düşürəm. Rozaura gözəldir, ancaq o, zəngin bir nəslə mənsub deyil. O, adamı cuşa gətirir, ancaq mən başqa adamam. (*Bərkdən.*) Sizin dedikləriniz sübut edir ki, olduqca nəcib bir xanımsınız. Sifətimin qızarmağından görə bilərsiniz ki, mən necə şaşırmışam. Əgər siz mənə doğru bir yol göstərsəydiz...

ROZAURA. Siz bütün İspaniyanın gülüş hədəfi olacağınız səhvi çox tələsik düzəltmək istəyirsiniz? Əgər doğrudan da peşman olmusunuzsa, bunun ciddi səbəblərinə göstərməlisiz.

ALVARO. Öz kralından başqa heç bir hökmdara səcdə etməyən don Alvaro sizin kimi əsil-nəcabətli bir xanımın qarşısında baş əyməyə hazırdır.

ROZAURA. Sizin biabırçı şəhvətinizə görə birinci cəzanız bu olmalıdır ki, mənə görmədən də sevməlisiniz və mənə tabe olmalısınız.

ALVARO. O-o-o! Bu, bir az çox oldu!

ROZAURA. Ancaq sizin əməliniz elədir ki, bu, hələ azdır. Tacir qızını sevmək!

ALVARO. Düz deyirsiniz. Mən razıyam.

ROZAURA. Siz bunun müqabilində hansısa mükafatı gözləmədən mənə sadıq olmalısınız.

ALVARO. Aman, ey göylər! Siz mənə sarsıdırsız...

ROZAURA. Siz heç bir izahat tələb etmədən, mənim kiçik işarəmə də tabe olmalısınız.

ALVARO. Mən hazıram. Bu cür ciddi və şərəfverici hisslərə yalnız ispan xanımları qadirdir.

ROZAURA. Mənə tanımasaz da, sizi izləyəcəyəm. Yalnız o zaman maskanı çıxaraçağam ki, artıq hiss edirəm: vaxt yetişib. Mənə nəşə verin ki, onu sizə göstərim, tanıyasınız, bu – mənəm.

ALVARO. Buyurun, bu tabakerkanı götürün. *(Rozauranın başısladığı tabakerkanı ona verir.)*

ROZAURA. Bu, yəqin ki, hansısa bir gözəlin hədiyyəsidir.

ALVARO. Bu tabakerkanı Rozaura ilə dəyişmişdik. Onu sizə verirəm, çünki artıq Rozauraya nifrət edirəm.

ROZAURA. Bax, indi siz mənim xoşuma gəlməyə başlayırsız.

ALVARO. Göylərə təşəkkür edirəm.

ROZAURA. Don Alvaro, öz nəcabətinizi və mənim sevgimi yaddan çıxarmayın.

ALVARO. Mən öz sözümün ağasıyam.

ROZAURA. Biz görüşəcəyik.

ALVARO. Heç olmasa bilmək olar ki, siz kimsiz?

ROZAURA. Siz mənə görəndə heyran edəcəksiniz. Sizə söz verirəm. *(Gedir.)*

ALVARO. Əlbəttə o, İspaniyanın ən tanınmış xanımlarından biridir! Mənə aşiq olub, mənim şərəfimi qoruyan şahzadələrdən biridir. Ah, Amur! Amur, sən mənə alçaltmaq istəyirdin, ancaq mənim nəslimin himayədarı olan Yaradan bu nəcabətli xanımı göndərdi ki, nəslimizin şərəfini qorusun. *(Gedir.)*

ON SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Kimsəsiz bir küçə. Qraf və Arlekin.

QRAF. Burda nə çərənləyirdin? Heç nə başa düşmədim.

ARLEKİN. Deyirdim ki, xanım Rozaura mənə göndərüb ki, bu gün axşam mehmanxananı qonaq çağırır.

QRAF. Bu nə səfeh sözlərdi deyirsən?.. Mehmanxananı qonaq çağırır?

ARLEKİN. Yox, demək istəyirəm ... Lənət şeytana! Bir ispanı elə ələ salmışam ki, gülməkdən az qalır qarnım yırtıla. Elə indi də gülürəm, nə dediyimi də bilmirəm.

QRAF. Yoxsa sən don Alvaronu ələ salmısan?

ARLEKİN. Bəli! Özüdür ki, var!

QRAF. Hə? Ona nə etmişən?

ARLEKİN. Yalandan dedim ki, guya xanım Rozauranın tapşırığı ilə gəlmişəm.

QRAF. Deməli, don Alvaro xanım Rozauranın yanına gedir də?

ARLEKİN. Bəs necə? Gedir-gəlir. Xanım Rozaura da onu bu gün axşamkı qəbula dəvət edib.

QRAF. Onu dəvət edib? Bəs mənə?

ARLEKİN. Bağışlayın mənə, siz də dəvətlisiz. Sizə elə bunu demək istəyirdim, birdən mehmanxana ilə qarışdırdım.

QRAF. Hə, deyəsən, başa düşürəm... Xanım Rozaura bu axşam qəbul təşkil edir?

ARLEKİN. Bəli.

QRAF. Sağ olsun, mənə dəvət edib sevindirir. Ancaq... qorxuram ki, o biri qonaqlar da mənim rəqiblərim olsun.

ARLEKİN. Buna şübhənzir olmasın. Əsil xanımdır də!.. Hamınızı məmnun edə bilir, heç bir çətinlik də çəkmir.

ON DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Onlar və Rozaura.

*Venesiya qiyafəsində olan Rozaura yenə maska taxıb və üstünə pləş da salıb.
Rozaura naz-qəməzəli baxışlarla qrafa baxa-baxa onun yanından keçir.*

QRAF. Bura bax, Arlekin. Bilmirsən, o maskalı xanım niyə gözlərini mənə zilləyib?

ARLEKİN. Ehtiyatlı olun, sinyor. Bəzən elə bilirsən ki, avqust günəşi ilə qarşılaşacaqsan, amma günəş yox, martda ay çıxıb. *(Gedir.)*

Rozaura ah çəkir.

QRAF. Nahaq yerə belə ah çəkirsiz. Bir vaxtlar mən qadınların hiyləsinə inanırdım, ancaq bu çoxdan keçib gedib. Mənim gözlərim açılib. Bax, indi müsyö Leblo burda olsaydı, siz istədiyinizə nail ola bilərdiz.

ROZAURA. Siz tanımadığınız bir qadını təhqir edirsiniz.

QRAF. Bağışlayın xanım, siz təksiz, özünüz də maska taxmırsınız. Mənim tam bir əsasım var ki, sizə mötəbər bir xanım kimi yox, macərələr axtaran adi bir sinyora kimi baxım.

ROZAURA. Məhəbbət hər şeyə məcbur edir.

QRAF. Deməli, siz mənə aşiq olmusuz?

ROZAURA. Hədsiz dərəcədə.

QRAF. Ancaq mən yox.

ROZAURA. Əgər mənə tanısaydız, belə deməzdiz.

QRAF. Lap Venera da olsaydınız, mən sizi sevməzdim.

ROZAURA. Nə üçün?

QRAF. Çünki mənim ürəyim artıq başqasına məxsusdur.

ROZAURA. Əgər bu sirr deyilsə, kimə?

QRAF. Bu yerdə sizin marağınızı təmin edə bilərəm. Mənim sevdiyim xanım Rozaura Lombardidir.

ROZAURA. O dul qadın?

QRAF. Bəli, özüdür ki, var.

ROZAURA. Bu nə zövqdür belə? Onda sevməli nə var?

QRAF. Hər şey. Bir də ki, əgər o, mənim xoşuma gəlsə, vəssalam, qurtardı getdi.

ROZAURA. O, heç əsilzadə də deyil.

QRAF. Ancaq elə ağıllıdır, elə tərbiyəlidir ki, heç bir əsilzadə xanım ona çatmaz. Bir də ki, o özü də yaxşı bir Baloniya* ailəsindəndir. Onun əri də – Bizonozilər Venesiyanın ən qədim ailələrindən idi.

ROZAURA. Mənə elə gəlir ki, Rozaura başqasına söz verib.

QRAF. Sizə elə gəlir, ancaq mənə elə gəlmir. Lap belə olsaydı da, mən ölərdim, ancaq fikrimi dəyişməzdim.

ROZAURA. Ah!.. Necə də qeyri-adi bir sədaqətdir!

QRAF. Bu mənim ürəyimin dedikləridir.

ROZAURA. Deməli, mən – sizi bu qədər sevən bir xanım, heç nəyə ümid edə bilmərəm, hə?

QRAF. Sizə dedim də: bəli!

ROZAURA. Bəlkə mən maskanı çıxarsam, siz istər-istəməz məni sevəcəksiz?

QRAF. Nahaq yerə belə fikirləşirsiniz. Ona görə də, yaxşısı budur, maskanı çıxarmayın. Yoxsa daha artıq pərt olarsız.

ROZAURA. Nə etmək olar... Mən gedim.

QRAF. Gedin, gedin...

ROZAURA. Heç olmasa yadigar olaraq, mənə nəşə verəsiniz?

QRAF. Sizi sevməyən bir adamdan yadigar nəyinizə lazımdır?

ROZAURA. Yəni bu kiçik xahişimi də yerinə yetirmirsiniz?

QRAF (*kənara*). Hə... Başa düşdüm. (*Bərkdən.*) Əgər istəyirsinizsə, alın, bu da yarım dukat. (*Pulu ona uzadır.*)

ROZAURA. Mənim sizin pulunuza ehtiyacım yoxdur.

QRAF. Axı, siz nə istəyirsiniz?

ROZAURA. Heç olmasa, bax, bu dəsmalı. Mənə lazım olacaq. (*Onun əlindən dər-tib dəsmalı götürür və gedir.*)

QRAF. Şükür Yaradana ki, getdi. Elə əvvəldən deyə bilərdi ki, mənim dəsmalıma aşiq olub. Bu nə qadınlardı belə, törəyiylər? Bax, elə indi, axşamçağı müqəddəs Mark meydanı bu cür qadınlarla doludur. Hələ yaxşıdı ki, bir dəsmalla canımı qurtardım. Başqaları pul kisəsi ovuna çıxıblar. Mənim belələrini görməyə gözüm yoxdur! Qadın ki, özünü satır, bu bir dəhşətdir. (*Gedir.*)

İYİRMİNCİ GƏLİŞ

Rozauranın qonaqları qəbul etmək üçün hazırlanmış otağı. Kürsülər, mizlər düzülüb. Xeyli kandelyab var.*

Eleonora və Marionetta.

MARİONETTA. Bax, buna nə deyirsiniz? Sinyor Pantalone elə təkcə bu şamlara görə müflis olacaq. Sizdən ötrü hər şey edir.

ELEONORA. Ancaq mən yaxşıca fikirləşib, qərara gəldim ki, ondan tamam imtina edim.

MARİONETTA. Bu fransız necə, sizin xoşunuza gəlir?

ELEONORA. Sənə doğrusunu deyim ki, sifəti, görkəmi xoşuma gəlir, zirəkliyi, sərbəstliyi ürəyimcədir, ancaq onun sözlərinə inanmıram.

MARİONETTA. Niyə?

ELEONORA. Elə ilk andan məni min ürəkdən, bir diləkdən sevdiiyə inandırmaq istəyirdi. Özü də elə sözlər deyirdi ki, adam inanmaq istəmirdi...

MARIONETTA. Bəlkə onun sözlərdən başqa, əməli də var.

ELEONORA. Əlbəttə, əmələ inanmaq olar.

MARIONETTA. Əgər o evlənmək təklif etsə, siz etiraz etməzsiz ki?

ELEONORA. O, belə bir təklif etməyəcək.

MARIONETTA. Əgər eləsə, buna şad olarsız?

ELEONORA. Hə, əlbəttə. Dedim də, o, pis deyil.

MARIONETTA. Əgər bu işi düzəltmə, mənə nə verərsiz?

ELEONORA. Yaxşı bir hədiyyə – görərsən!

MARIONETTA. Eh, bilirik. Vəd verməklə, o vədi yerinə yetirmək bəzən üst-üstə düşmür. Düz demirəm?

ELEONORA. Mən vədimdən də artığını edərəm. Söz verirəm.

MARIONETTA. Bu işi mənim öhdəmə buraxın. Razi qalacaqsız.

ELEONORA. Bəs, bacım buna nə deyəcək? O, özü də birini seçmək istəyirdi.

MARIONETTA. Onlar dörd nəfərdir. Birini seçəcək. Ancaq sizinçün seçdiyim namizəd onunçün birincilər sırasında deyil.

ELEONORA. Yaxşı də. Sənin dediklərinə arxalanıram.

MARIONETTA. Mən də öz sözümə sadıqəm. Həyatımda o qədər izdivac düzəltmişəm ki, saçlarımin sayından da çoxdur. Bacınız gəlir. Hələlik ona bir söz deməyin.

ELEONORA. Bir halda ki, səni özümə məsləhətçi götürmüşəm, dediyinlə də oturub-duracağam.

İYİRMİ BİRİNCİ GƏLİŞ

Onlar və Rozaura.

ROZAURA. Siz çox vaxtında gəlmisiz, bacım.

ELEONORA. İndicə gəldim.

ROZAURA. Görün mən sizə nə demək istəyirəm. Əgər bu gecə hər şey mənim istədiyim kimi olsa, həyatımı başqa cür qurmaq istəyirəm. Siz mənsiz nə etmək istəyirsiz?

ELEONORA. Ümid edirəm ki, siz mənim işlərimi də həll etməyincə, bu evdən getməyəcəksiz.

ROZAURA. Deməli, siz sinyor Pantaloneyə ərə getməyə razısız?

ELEONORA. Allah eləməsin.

ROZAURA. Bəs, mən nə edə bilərəm?

MARIONETTA. Bax e!.. Bu qədər adam var, yəni xanım Eleonora üçün bir bəy tapılmayacaq?

ROZAURA. Bilirsiz, nə var? Ərə getmək – kart oynamaq deyil. Budur, dəvət olunanlar da gəlir.

İYİRMİ İKİNCİ GƏLİŞ

Onlar və qraf.

QRAF. Xanım, mənə şərəf verdiyiniz üçün çox sevindim...

ROZAURA. Mənim dəvətimi qəbul edib, mənə şərəf vermisiz.

MARIONETTA (*kənara*). Qısqanc qraf birinci gəlib.

ROZAURA. Əyləşin.

Qraf Rozaura ilə yanaşı əyləşir, Eleonora isə ayrıca oturub.

QRAF. Təşəkkür edirəm. Xanım, mənə yazdığınız məktubdakı səmimi sözlərə görə çox minnətdaram.

ROZAURA. O sözləri mənim ürəyim diktə edilmişdi, inanın.

MARİONETTA (*kənara*). O, qrafı yanında elə əyləşdirib, elə bil, birdən onu itirə bilər.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Onlar və don Alvaro.

ALVARO. Xanım Rozauraya salamlar olsun.

ROZAURA (*ayağa qalxaraq*). Sizin sadıq kəzinik, don Alvaro.

ALVARO. Axşamınız xeyir, cənablar.

ROZAURA (*kürsünü göstərərək*). Lütfən əyləşin.

ALVARO (*kənara*). Bayaqqı o tanınmaz xanımla burda görüşmək istəməzdim. (*Otağı nəzərdən keçirərək, o da Rozauranın yanında əyləşir.*)

MARİONETTA (*kənara*). Bunu da yaxşı oturtdu.

ALVARO. Mənim şəcərə ağacım hardadır?

ROZAURA. Mənim otağımda.

ALVARO. Onu görə bu otaqda asaydınız ki, qonaqlarınız baxıb heyrlənsinlər.

MARİONETTA. Biz onu çöl qapısından asə bilərik ki, hamı onu görsün.

ALVARO (*kənara*). Sırtıq fransız qadınına bax də!..

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Onlar və lord Runbif.

RUNBİF (*Rozauraya*). Madam! (*Eleonoraya*.) Mademuazel! (*Qonaqlara*.) Cənablar!

Hamı ayağa qalxıb, təzim edir.

ROZAURA. Xoş gördük, milord! Lütfən əyləşin.

RUNBİF. Madam! (*Qrafın yanında əyləşir.*)

MARİONETTA (*kənara*). «Madam» ha, «madam». Elə ancaq «madam» deyə bilər. Hətta fransız sözləri də onun ağzından əyri-üyrü çıxır.

ROZAURA. Dəvətimi qəbul etdiyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm, milord.

RUNBİF. Bizə şərəf vermisiz, madam.

MARİONETTA (*kənara*). Bunun danışığına bax də!...

İYİRMİ BEŞİNCİ GƏLİŞ

Onlar və Leblo.

LEBLO. Madam Rozaura, mən sizin sadıq nökrinizəm. (*Onun əlini öpür.*) Mademuazel Eleonora, mən sizin gözəlliyiniz qarşısında baş əyirəm. (*Eleonora əlini çəkmək istəyir, ancaq Leblo onun da əlini öpür.*) Əziz dostlar, mən sizin nökrinizəm. Marionetta, axşamın xeyir.

Hamı qalxır və təzim edir.

MARIONETTA (*kənara*). Bu, heç olmasa bir canlılıq gətirir.

ROZAURA (*Lebloya*). Əyləşin, müsyö.

LEBLO. Yerlər, görürəm, tutulub. Eybi yox. Mən gözəl qızın yanında oturaram. (*Don Alvaro ilə Eleonoranın arasında əyləşir.*) Madam Rozaura, mən çox təəccüb edirəm.

ROZAURA. Nəyə, müsyö?

LEBLO. Mən elə bilirdim ki, sizin sinənizdə gözəl bir yadigar görəcəyəm, ancaq onu görmürəm.

ROZAURA. Siz öz portretinizi nəzərdə tutursuz?

LEBLO. Bəli, xanım.

ROZAURA. İndi siz hər şeyi görəcəksiz.

MARIONETTA (*kənara*). Xanım Rozaura ona layiqincə diqqət göstərmir.

ROZAURA. Cənablar, bir halda ki, dördünüz də mənə şərəf verib, dəvətimi qəbul etmisiz, başqa qonaqlar da gələnə kimi, hüzurunuzda kiçik bir nitq söyləmək istəyirəm. Buna layiq olmasam da, siz dördünüz də mənə qarşı hörmət və məhəbbət bəsləmişiniz. Don Alvaro mənə özünün şəcərə ağacını göndərmişdi və bu, məni çox qürurlandırdı. Müsyö Leblo mənə öz portretini göndərmişdi və bu, çox gözəl hədiyyə idi. Milord mənə brilyant göndərmişdi və mən bu hədiyyəyə heyran idim. Qraf mənə göndərdiyi məktubda sevgisinə, nəvazişinə, ehtiramına sədaqəti barədə yazırdı və bu sözlər mənə çox səmimi təsir edirdi. Mən istəyirdim ki, sizin dördünüz üçün də xoş olsun, ancaq mən özümü dörd yerə bölə bilmərəm ki?! Mən yalnız bir nəfəri seçməliyəm və bu seçim təkəbbürün, nazın, ya da ki, sadəlövhliyin nəticəsi olmayacaq. Bu seçim ciddi düşüncələrin nəticəsidir, ədalətlidir və necə olmalıydısa, o cürdür. Milord evlənmək fikrində deyil, ancaq hər halda ona elə gəlsə ki, düzgün seçim etmirəm, mən onun yadına salmaq istəyirəm: bir ingilis xanımı məndən xahiş etdi ki, ona dediyiniz sözləri sizin yadınıza salım. Guya siz xanım Rozauraya heç nə vəd etməmişiniz, tamamilə azad bir insansız və əksinə, bildirmisiz ki, əslində elə həmin həmvətəninizi sevirsiniz, ona sadıq olacaqsınız. Milord, bu deyilənlərin həqiqət olduğuna inanmaq üçün, ingilis xanım ona verdiyiniz bu futlyarı özünüze qaytarır. (*Futlyarı Runbifə verir.*) Müsyö Leblo ən ali ifadələrlə, böyük nəzakətlə, ürəkdən çəkdiyi ahlarla məni sevdiyini izhar edirdi və ümid edə bilərdi ki, razılığımı alacaq. Ancaq sirrli bir fransız xanımı məndən xahiş etdi ki, yadınıza salım: necə bir asanlıqla xanım Rozauradan əl çəkdiniz. Buna görə də mənim sevgimə ümid edə bilməzsiz. Bu ətir isə yeni sevgi öhdəliklərinizi yadınıza sala bilər və mənə bu, kiçik bir dərs olar. (*Ətir şüşəciyini Lebloya verir.*) Don Alvaro da mənim hörmətimi qazanmışdı və bəlkə də onu seçə bilərdim. Hətta mən sizin şəcərə tarixinizin zənginliyinə o qədər heyran olmuşdum ki, az qala seçəcəyim bəy siz olacaqdız. Ancaq yadınıza salın ki, elə o cür də sirrli olan bir ispan xanımı sizi başa saldı ki, adi bir tacir qızı ilə evlənmək dəhşətdir. Sizə əmr etdi ki, Rozauranı atıb, onu sevsiz, hərçənd siz onu heç tanıyırdız. Onun beləcə əmr etməyə ixtiyarı yox idi. Bəs, siz nə etdiz? Rozauranı sevməyinizə dərhal peşman olduz. Bax, bu tabakerka da deyilənlərin sübutudur. (*Tabakerkanı ona verir.*) Maskalara hörmət bəsləməyən qadınlara qarşı kobudluq göstərən qraf isə, onu sevməyən bir xanıma qarşı da tamam biganə olub. Çox da baha olmayan ipək dəsmalınızı itirdiyinizə görə sizə hüznümü bildirirəm, qraf. Cənablar, hamınız bilin ki, bu dəsmalı ondan oğurlamış o maskalı qadın, yəni mən Rozaura qrafı seçir və ona ərə gedirəm. (*Əlini qrafa tərəf uzadır və qraf qalxaraq, böyük bir nəzakətlə onun əlindən tutur.*)

QRAF. Ey böyük xoşbəxtlik! Ey müqəddəs anlar! Baxın, bu əl mənim həyatıma əbədi bir səadət gətirir!

RUNBİF. Qrafa eşq olsun! Qraf, mən sizin dostunuz olaraq, qalıram.

MARİONETTA (*kənara*). Deyirdim də, o nə etdiyini bilir.

ALVARO. Mən heç vaxt fikirləşməzdim ki, italyan xanım bu qədər hiyləgər və məkrli ola bilər ki, qiyafəsini dəyişib ispan xanımlarının ənənələrini ələ salsın. (*Ayağa qalxır.*) Mən sizə nifrət edirəm. Mən gedirəm və bir də heç vaxt sizi görməyəcəyəm. Bundan sonra sizlə bağlı heç bir himayədarlığım olmayacaq. (*Gedir.*)

LEBLO. Madam Rozaura, siz hardasa Vest-Hinddə* ərə getsəydiniz, sizi itirməklə həddən artıq kədərlənərdim. Ancaq siz bizim qrafımızın xanımı olacaqsınızsa və onunla birlikdə İtaliyada qalacaqsınızsa, o zaman mənim sizi tez-tez görmək imkanım yaranacaq. Bu, mənim üçün bir təskinlik olacaq. Mən sizin pərəstişkarınız olaraq qalacağam və qraf bugünkü məşhur dəbə etiraz etmirsə, sizin buyuruqlarınızı yerinə yetirən kavalər olmaqla şərəf duyacağam.

QRAF. Xeyr, müsyö Leblo, xanım Rozauranın müşayiətçiyə ehtiyacı yoxdur.

LEBLO. Parisə gedin. Bu köhnəlik qalıqlarından dərhal azad olacaqsınız.

MARİONETTA. Müsyö Leblo, siz seçilmədiyiniz üçün, mən çox bikefəm. Mən sizi qiymətləndirən bir fransız qadını kimi sizin üçün də nəsə etmək istəyirəm. Xanım Rozaura öz taleyini müəyyən edib. Ancaq başqaları şam yeməyi ilə məşğul olanda, ac qalmaq istəmirsinizsə, sizin üçün də gözəl bir imkan yaranıb.

LEBLO. O-o-o, əziz Marionetta, bu imkandan istifadə etmək üçün mənə kömək et. Məni bir fransız xanımı ilə evləndir. Çox götür-qoy etmədən, sadəcə!..

MARİONETTA. Baxın, bu da sizin üçün gəlin! (*Eleonoranı göstərir.*)

LEBLO. Mademuazel Eleonora! Nə gözəl olardı! Ancaq o, mənə inanmır və məni sevmir.

MARİONETTA. Siz onu hələ yaxşı tanımırsız. Əksinə, onun ürəyində sizə məhəbbət atəşi yanır.

LEBLO (*Eleonoraya*). Deyin, mənim varlığım, Marionettanın söylədikləri həqiqətdirmi?

ELEONORA. Bəli, həqiqətdir.

LEBLO. Siz mənə ərə gəlməyə razısınız?

ELEONORA. Əgər siz bunu istəyirsinizsə...

LEBLO. Yaşasın məhəbbət! Himeneyə* eşq olsun! (*Rozauraya.*) Hörmətli baldızım, mən iqiqat xoşbəxtəm. Qraf, ümid edirəm, mənə qısqancılıqla yanaşmayacaqsınız.

QRAF. Hər halda siz bizdən ayrı yaşasanız, məni məmnun edərsiniz.

MARİONETTA (*pıçılıtlı ilə Rozauraya*). Yazıq xanım Rozaura, sizə çox acıyıram. Bu, qısqancın biridir.

ROZAURA (*yavaşca*). Səfeh! Sən başa düşmürsən ki, mən necə də xoşbəxtəm.

İYİRMİ ALTINCI GƏLİŞ

Onlar, Pantalone və doktor.

PANTALONE. Cənablar, özünüzü necə hiss edirsiniz?

DOKTOR. Siz don Alvaroya nə etmisiz? O, bütün italyan qadınlarını lənətləyir!

LEBLO. Sinyor Pantalone, sinyor doktor, mənim hörmətli qayınatam, icazə verin sizə deyim ki, bu gözəl qız mənim xanıмым olmağa razılıq verdi.

PANTALONE. Necə? Bu nə xəbərdi belə?

DOKTOR. Atanıza da heç nə demədən?

ROZAURA. İstəyirdik bunu əvvəldən sizə deyək, ancaq iş elə gətirdi ki, birdən-birə iki izdivac məsələsi indicə həll olundu: mənimlə qraf di Bosko Neronun və Eleonora ilə müsyö Leblonun izdivacı. Sizin nəyəsə etirazınız var, əziz atamız?

DOKTOR. Yox. Mən həmişə bunun tərəfdarı olmuşam ki, belə məsələlərdə qərarı özünüz verəsiniz. Əgər siz bu fikirdəsiniz ki, hər şey yaxşıdır, mən etiraz etmirəm.

PANTALONE (*kənara*). Başqa əlac yoxdur, gərək mən də comərdlik edəm. (*Bərkdən.*) Mən arzu edirdim ki, Eleonora mənim xanımım olsun. Ancaq ürəyə zor etmək olmaz! Mən ah-uf etməyəcəyəm. Zorla xoşbəxt ailə qurmaq mümkün deyil!

LEBLO. Yaşasın sinyor Pantalone!

RUNBİF. O, ingilislər kimi ağıllı düşüncələrə malikdir!

ROZAURA. Bununla da mənim bütün planlarım xoşbəxtcəsinə yerinə yetdi. Bir dul xanımın da, bir qızın da həyatını yoluna qoya bildum. Bu çox da asan olmadı. Etiraf edirəm ki, bir az hiyləgərlik etmək məcburiyyətində də qaldım. Ancaq mən həmişə namusumu üstün tutmuşam, cəmiyyətimizin də qayda-qanunlarından kənara çıxmamışam! Buna görə də ümid edirəm ki, hamınız şəfqətli olacaqsız. Hətta... bəlkə kimsə mənə həsəd də aparacaq...

SON

ŞƏRHLƏR

- Şokolad içmək – süddə bişirilmiş şokolad («qaynar şokolad»); Avropada dəbdə idi.
 Tsixin – orta əsrlərdə Venesiyada işlənən qızıl sikkə.
 Dublon – İspaniya və Fransada işlənən qədim qızıl pul.
 Bal – rəqs gecələri.
 Krinolin – içərisinə çənbar (halqa) salınıb altdan geyilən enli qadın tumanı.
 Lakey – nökar, xidmətçi.
 Düjin – ticarətdə (alış-verişdə) bir əşyanın 12 dənəsi (məs.: əgər bir boşqabın düjinini almaq istəyirsənsə, onun düjinini 12 boşqab edir).
 Çiçisbey – müşayiətçi, müşayiət edən.
 Venera – qədim yunan mifologiyasında sevgi və gözəllik allahı.
 Apelles – qədim Yunanıstanda məşhur rəssam.
 Flora – qədim yunan mifologiyasında yaz (gül-çiçək, yaşıllıq) allahı.
 Nesesser – içinə kiçik tualet əşyaları yığılmış qab.
 Kamzol – kişi geyimi.
 Tabakerka – tənbəki saxlanılan kiçik qutu.
 Kuera – XVII yüzildə yaşamış məşhur ingilis saatsazı.
 Milord – yüksək kübar cəmiyyətində kişiyyə ehtiram ifadə edən müraciət.
 Don – cənab; donya - xanım.
 Madriqal – qadınlara ithaf edilən kiçik lirik şeir.
 Miledi – yüksək kübar cəmiyyətinə mənsub xanımlara ehtiram bildirən müraciət.
 Vest-Hind – Karib dənizindəki adaların tarixi adı.
 Şpaqa – nazik, uzun və ucu iti qılınç.
 Kastiliya – İspaniyanın tarixi bir bölgəsi.
 Skudo – orta əsrlərdə İtaliyada işlədilən pul.
 Reverans – dərin ehtiramın ifadəsi olan təmtəraqlı qadın təzimi.
 Kalloandro – XVII yüzil İtaliya yazıçısı Cavonni Ambrodjo Marininin o zaman populyar olan «Sədaqətli Kalloandro» romanının qəhrəmanı.
 Punş – spirtli kokteyl növü.
 Kabalyero – orta əsrlər İspaniyasında zadəgan, əsil-nəcabətli bir adam.
 Rinaldo – XVI yüzil İtaliya şairi Torkvato Tassonun «Azad edilmiş Qüds» poemasının qəhrəmanı.
 Baloniya – İtaliyada şəhər.
 Humeney – qədim yunan mifologiyasında nigah allahı.

Tərcümə edən və şərhlərin müəllifi
ELÇİN

♦ Poeziya

Rizvan NƏSİBOĞLU

SÖZÜN İÇİNDƏ

Sinədə yüz dağ yaşadıq,
Boğulduq gözün içində.
Bir nakam eşqi oxşadıq,
Kül olduq közün içində.

Ulduzdan, Aydan asıldığ,
Nəhs gündən, Aydan asıldığ.
“Leyli!” haraydan asıldığ,
Ömür – dənizin içində.

Arsız canda az ağrı var,
Bir qəmin yüz bazarı var.
Bir həsrətin məzarı var
Hər sevən qızın içində.

Qəfil zədə canı yeyir,
Tənə söz “onluğa” dəyir.
Bizi əyri dünyan əyir,
Yüzəlli düzün içində.

Söz ələnir, səs ələnir,
Eşq ürəkdə gözələnir.
Şair ömrü təzələnir
Hər təzə sözün içində.

GÖYÜ YAĞIŞ DÖYÜR, YERİ GÖZ YAŞI

Göy ulduz boxçası, göy naxış yeri,
Dodaq öpüş yeri, üz baxış yeri.
Yer günah dərəsi, göy alqış yeri,
Göyü yağış döyür, yeri göz yaşı.

Bu Məcnun sevdası niyə sozaldı,
Bulud parçalandı, göy haça qaldı.
Məhəbbət sınıxıb bir heca qaldı,
Göyü yağış döyür, yeri göz yaşı.

Kasıb komasıdı o yamaqlı dam,
Cənnəti səhərdi, qütbəti axşam.
Allahı axtarır günahsız adam,
Göyü yağış döyür, yeri göz yaşı.

Harda gecələyər bu qərib görən
Bir yan işıq gələn, bir yan it hürən.
Tavansız başlara bulud göndərən
Göyü yağış döyür, yeri göz yaşı.

Üzülür budaqdan sonuncu yarpaq,
Arzular yarımcan, duyğular calaq.
Tərsinə qurulub bu dünya ancaq,
Göyü yağış döyür, yeri göz yaşı.

BİR AZCA...

Bir azca bərk danışaram,
Bir azca da tələsik.
Sözlər ağzımdan çıxır
yarımcan, kəsik-kəsik.

Səbrim dardı bir azca,
Gözləməsən, iş aşmır.
Dünya tıxac içində,
Kimsə bağlı yol açmır.

Yuxu boğur gözümü,
Üzümə su vururam,
Masaya çatan kimi
Yatağı unuduram.

Pəncərələr boş qəbir,
İçində ölü yoxdu.
Elə bil ki dünyanın
içi var, çölü yoxdu.

Özümü qınamışam:
Asta din, ağır-ağır.
İndi anlamışam ki,
Karıymış dünya fağır.

Qapını itirmişəm,
Tavandan asılmışam.
Səhəri açmaq üçün
növbəyə yazılmışam.

YERİNDƏ

Hər alqışdan çapan olmur,
Hər qələm söz yapan olmur.
Sözsüz məni tapan olmur
Canımın otaq yerində.

Göydən gələn göz yaşdı,
Neçə qəlbin tələşdi.
Qəlbimdə bir qız yaşadı
oturub qonaq yerində.

Söz var ki, göyə od vurur,
Söz var ağızda durulur.
Sözü olmayan oturur
məclisin qabaq yerində.

Can dözmür andıra qalmış,
Gözdə qurd həsrəti varmış.
Bir qəfil tüstülü baxış
Alışır çıraq yerində.

O həsrətin ney səsi var,
Buz ürəyin qəfəsi var.
Demə, payız qüssəsi var
könlümün bulaq yerində.

Sirr sinədə yatır nələr;
Dəsmal yellə özü gələr.

Qalır şirin xatirələr
dünyanın uşaq yerində.

SONRA

Səs – qoşma, göz – gəraylıdı,
Mən fağır, o, haylıdı.
Pəncərəni iki taylıdı,
Bağla mən gedəndən sonra.

Gəzmə yaxşımı, pisimi,
Can həsrətin köləsimi?
Yox olan ayaq səsimi
Yoxla, mən gedəndən sonra.

Öpüm gözünün selini,
Oxşayım incə belini.
Nəfəsim gəzən telini
Qoxla, mən gedəndən sonra.

Ey, həsrətimin qadını,
Çıxaraq eşqin dadını.
Quş qanadlı saatını
Saxla, mən gedəndən sonra.

Sonuncu ümid bəlkəmi?
Mən qərrib yolçu, yol gəmi.
Döngədə bomboz kölgəmi
Haqla, mən gedəndən sonra.

Daş ollam sözü geyməsəm,
Qələm-kağıza dəyməsəm.
Bir gün qapını döyməsəm,
Ağla, mən gedəndən sonra.

BU YAĞIŞ...

Bu yağış kəsdi yolumu,
Dayanmır ki, çıxam gedəm.
Bu yolların kəhər kimi
yəhərinə qalxam, gedəm.

Yer şum yeri, bulud əlcək.
Hardasa gizlənir külək.

Göy üzünü kim siləcək?
Bir özümə baxam, gedəm.

Harda qaldın, ürək param?
Zülümə, zillətə varam.
Həsrət boyda günahkaram,
Ömür boyda dağam, gedəm.

Yollar haça, döngəsi qəm,
Daş sükutun kölgəsi qəm.
Mən dərvişlər ölkəsiyəm,
Dərə-təpə yıxam, gedəm.

İşıqı söndürmə, yansın.
Sevgisiz anam utansın.
Sevincim sabaha qalsın,
Sözü cana sıxam, gedəm.

* * *

Dünya işığa tələsir,
Darıxdıq, dardan o yana.
Aramızı bulud kəsir,
Allah yuxardan o yana.

Kimdi kölgəmi daşlayır?
Məni yuxulu xoşlayır.
Ömrün payızı başlayır
Neçə bahardan o yana.

Keyfimiz bir az geridi.
Bu dünya adam yeridi.
Göylər Tanrı şəhəridi,
Bulud hasardan o yana.

Yanan şam da sozalırmış.
Yollar hər gün qısalırmış.
Yuxulu dünya qalırmış
Gedən qatardan o yana.

Bulud qüssə qucaq-qucaq,
Ah çəkəcək, sükut yanacaq.
Ölüm sonuncu duracaq,
Yol yox məzardan o yana.

Gülməil MURAD

**SEİR YAZMAQ NECƏDİ
MƏLƏKLƏRİN DİLİNDƏ**

***Xalq şairi Vaqif Səmədoğlunun
unudulmaz xatirəsinə***

A dünyadan köçənim.
Bağlandı söz barxanan?
Necədir Səməd atan,
Neyləyir Xavar anan?
Susma, Yusif camallım,
Cavab ver, Ay bənizlim,
A yanaqları səhra,
A ürəyi dənizlim.

İndi orda nə vaxtdı,
Gündüz, yoxsa gecədir?
Ruhun qonan budaqda,
Şair, saat nəçədir?
Bir vaxtlar sən gəzərdin,
İndi mən gəzən dağı.

Ordan necə görünür,
Söylə, Göyüzən dağı?
Bilirəm, dörd bir yanın
Açıb çiçəklər, güllər.

Orda da axırmı Kür,
Ötürmə anadillər?

Yenə də dolaşırsan,
Qələm-kağız əlində?
Şeir yazmaq necədir
Mələklərin dilində?

Bəlkə yarı ölsən də,
Yarı diri qalmısan?
Mələk qanadlarından
Mənə lələk salmısan.

Dünyada çözümmədin
Taleyin düyününü.
Mələk barmaqlarında
Tapdın bəxt üzüyünü?

Susursan, bilirsənmi
Na haldayam, qardaşım?
Məni eşidirsənmi,
Mən burdayam, qardaşım!

ŞƏHİD ANASIYAM

Şəhid anasıyam, qoy bilsin ellər,
Amma göz yaşımı boğacağam məm!
Bətnimdən doğduğum şəhid balamı,
İndi öz ruhumdan doğacağam mən!

Mənimdir Kür çayı, Göyüzən dağı,
Hər daşım, hər qayam aslan yatağı!
Sinəmə dağ çəkmək istəyən yağı,
Görsün necə zirvə, necə dağam mən!

Ah çəksəm, ahıma dinər ulduzlar,
Göylərdən yerlərə enər ulduzlar!
Üçrəng bayrağıma dönər ulduzlar,
Ana görkəmində bir bayrağam mən!

Oğulsuz keçsə də neçə illərim,
Dərddən ağarsa da qara tellərim,
Deməz qədirbilən, doğma ellərim,
Deməz; xəzan vurmuş bir yarpağam mən...

Düşmənlər yurduma girməyəcəklər,
Bağımdan gül-çiçək dərməyəcəklər!
Şəhidlər ölməyib, ölməyəcəklər,
Nə qədər Vətən var, hələ sağam mən!

ŞƏHİDİM MƏNİM!

Mən çiçək yerinə şeir gətirdim,
Şərim çiçək olsun, şəhidim mənim!
Hamı şəhid olmaz, şəhid olanda
Gərək ürək olsun, şəhidim mənim!

Ey diri ölənim, ey ölü sağım,
Qanınla qızardı qara torpağım!
Məzarın üstəki üçrəng bayrağım
Sənə bəzək olsun, şəhidim mənim!

Düşməni sala bilməz zillətə səni!
Mərdliyin yetirib şöhrətə səni!
Tanrı yolladımı cənnətə səni?
Yerin ipək olsun, şəhidim mənim.....

ŞUŞA!

Sinəsində Xarı bülbül nişanı,
Göydən yerə enən rəhmətdir Şuşa!
Dağından çəkilib dumanı, çəni,
Deməyin Vətənə həsrətdir Şuşa!

Vaqifin sözü var dodaqlarında,
Bülbülün səsi var bulaqlarında.
Tarixin pozulmaz varaqlarında,
Şərəfdir, namusdur, qeyrətdir Şuşa!

Qələbə əzmi var hər bir sözündə
Kişnəyir atları Cıdır düzündə.
Natəvan qubarı vardır üzündə,
Həm də Natəvan tək comərddir Şuşa!

Alınmaz qaladır dağlar başında,
Min bir tarix yatır çatıq qaşında.
Həm qoca, həm də ki cavan yaşında
Nidadır, haraydır, heyrətdir Şuşa!

Tubadır ağacı, kövsər-çeşməsi,
Haqdan vurulubdur hər bir ilməsi.
Gözəl Qarabağın dilbər guşəsi
Cənnətdir, cənnətdir, cənnətdir Şuşa!

SEVDİM BU PAYIZI

Mənim ki payızdan gəlməzdi xoşum,
Sevdim bu payızı, sevdim, deyəsən.
Gərək bu payıza nəğmələr qoşum,
Sevdim bu payızı, sevdim, deyəsən.

Ömrüm tək saralan yarpağın sevdim,
Xəzəllə örtülən torpağın sevdim.
Elə bu kədərli növrəğin sevdim,
Sevdim bu payızı, sevdim, deyəsən.

Könlümdə bir xəzan dəmi var axı,
Gözümdə bir payız nəmi var axı.
Onun məndən başqa kimi var axı?
Sevdim bu payızı, sevdim, deyəsən.

Əllərin göylərə açmış ağacam,
Söz yarpaqlamışam, şeir yağacam.
Daha "Payıznamə" yaradacağam,
Sevdim bu payızı, sevdim, deyəsən.

◆ N ə s r

Seyran SƏXAVƏT

KİNO VƏ KƏLƏM ŞORABASI

*Böyük yazıçımız İsi Məlikzadənin
əziz və unudulmaz xatirəsinə*

◆ Hekayələr

Zahid təzə "Jiquli" maşını almışdı, özü də qıpqırmızı. Deyirlər, guya dəli qırmızı sevər, ancaq o, vallah, dəli deyildi, baxıb görürdün ki, onun böyük ətrafındakı ağıllı adamların içində babatı yenə o özü idi...

Maşın qızara-qızara Buynaqski küçəsi ilə aşağı – Kommunist küçəsinə düşdü, ordan da sola burulub İçərişəhərin ala qapısının qənşərindən yenə sola dönüb Zevin küçəsinə enən kimi, təxminən, otuz-otuz beş yaşlarında bir qadın əl qaldırdı; o, əl qaldırmamışdı e, əlini yuxarı qaldırıb silkələyirdi, yəni ki: saxla, saxla, saxla... Qadın çox gözəl idi, zalım balası, elə bil ilan boğazından çıxmışdı: bel nazik, şivərək, ağappaq, həm də şipşirin. Zahid maşını saxlayan kimi, qadın tələm-tələsik mindi, özü də arxa oturacağın sağ tərəfində əyləşən kimi dedi:

– Sür, sür, tez ol, – arxaya çevrilib kiminsə qarasınca deyindi də, – çuşka.

– Hara sürüm?

– Hara istəyirsən... – yenə arxaya çevrilib naməlum kimsənin qarasınca davam elədi, – çuşka.

– Xanım, sizi kim belə əsəbiləşdirib, özünüzdən çıxardıb? Heç belə qızı da hirsəndirmək olar? O haranın çuşkasıydı elə? – Ona yarımaq üçün dedi.

– Nə bilim, vallah, haranın avarası idi, çuşka!

– Xanım, yerli çuşka idi, yoxsa, rayon çuşkası?

– Çuşka çuşkadı də, onun nə bakılısı, nə rayonnusu? Düz demirəm bəlkə, – arxadan Zahidə tərəf əyilib üzünə də baxdı.

– Düz sözə nə deyəsən, axı o çuşka sizə nə deyirdi ki?

– Heç nə... qabağımı kəsib deyirdi ki, sən nə qəşəng şeysən, ay xanım.

– Bax, onu düz deyib, – Zahid öz aləmində onun sözünü balnan kəsdi, deyəsən, xanımın da xoşuna gəlirdi.

– Sonra dedi ki, siz çox cazibədarsınız... sizin yolunuzda on beş sutka nə yatardım.

– Yatmaq?

– Hə də yatmaq, türmədə...

– Türmədə niyə yatır ki, – Zahid maraqlandı.

– Nə bilim, çuşkadı də... Sonra da deyir ki, ceyran, səninlə tanış olmaq olar? Beynim çönmədi?.. Üzünə dedim ki, ay çuşka, tanış olursan, ol, olmursan, açıl də başımdan.

– Açıldı?

– Nə açıldı?

– Başından də, başından açıldı?

– Qoy cəhənnəm olsun... Bəri bax, harda işləyirsən? Adın nədi?

– Kinostudiyada... Adım da Zahiddi.

– Artiskaların-zadın içində... hə... Görüb-götürmüş oğlana oxşuyursan.

Axırıncı kəlmələrdən Zahidin bədəni gizildədi. Elə bil kənddən dünən yox, srağagün gəlmişdi. Zahid sağ əli ilə maşının alnındakı güzgünü tənzimləyib, arxada əyləşib işvələnen xanımə tərəf tuşladı, gözləri ilə qoşalülə kimi ara-sıra "atəşə" tuta-tuta soruşdu:

– O çuşka demişkən, ay yaraşıqlı, ay cazibədar...

– Sən Allah, o çuşkadan sutat gətirmə, – elə işvələndi ki, Zahidin fikri it unu kimi dağıldı və az qaldı qabaqda gedən maşının dalına girsin, ancaq yaxşı qurtardı, siftə eləmədi, maşını aldığı iki aydı burnu da qanamamışdı, sağ-salamat sürürdü.

Zahid başını tərpedib razılaşandan sonra dedi:

– Sən əsil kinoluqsan, off, səni nə çəkərdim, nə çəkərdim... – öz dedikləri özünə ləzzət elədi, bədəni bayaqki kimi gizildədi.

– Çək də, çək... istiyirəm... – qadının bu sözləri də Zahidin dediyinin davamı kimi ona qəribə bir ləzzət verdi.

Qadın deyəsən, hiss eləmişdi ki, Zahidin zəif yeri onun ovcundadı:

– Zahid, çək də məni, nolar, elə istiyirəm ki, məni sən çəkəsən, off.

– Səni, – Zahid özündən asılı olmayaraq bu yerdə birbaşa "sənə" keçdi, – nə təhər kinoya çəkim ki, adını da bilmirəm.

– Adımı desəm, çəkərsən?

– Niyə çəkmirəm, şil dəyiləm, çolaq dəyiləm, kişi dəyilik? – And olsun Allaha, Zahidi əsməcə tutmuşdu.

– Adım Zulyadı, Zulya, Zulinka... – Elə işvələndi ki, Zahid gözlərini güzgüdən çəkib ondan qabaqda tırıldaya-tırıldaya gedən üçtəkərli milis motosikletinə zillədi. Motosikletin arxasından fasilələrlə çıxan yumru-yumru tüstü nədənsə Zahidə gülməli göründü, onun dodaqları qaçdı.

– Zulya.

– Ay can, – Zulya maşına mindiyi iyirmi-iyirmi beş dəqiqə müddətində əvvəlcə "siz"dən "sən"ə keçdi, indi də "sən"dən "ay can"a, – mənə elə gəlir ki, yaxınlaşma sürəti çox böyükdü, siz necə fikirləşirsiniz? Bəlkə bunu vaxt tələb eliyir, vaxt az olanda o, həddindən artıq çox şeyi tələb eliyir. Əslində isə sizin və mənim bu barədə necə fikirləşməyimiz heç nəyi dəyişmir, – əsas Zulya ilə Zahidin yanaşmalarıdır, – bəlkə düz demirəm? Başqa fikriniz varsa, buyura bilərsiniz.

Zahid artıq üçüncü dəfə idi ki, Hökumət evinin yanından "Azneft" meydanına tərəf dövrə vurub qayıdırdı – hər dəfə də elə bilirdi ki, birinci dəfədir, – tamam uyumuşdu; başının tükü sanı Zulya görmüşdü, ancaq belə bir Zulyanı birinci dəfə

görürdü. Zahid üç işi birdən görürdü; həm maşın sürürdü, həm Zulyanın gül camalına tuşladığı güzgünü gözdən qoymurdu, həm də fikirləşirdi ki, Zulya göründüyü kimi – söhbət zahiri görünüşdən getmir, – deyil, o, sadəcə olaraq özünü belə aparır. Bax, bu saniyələrdə Zahid fikirləşirdi ki, Zulyanı buna məcbur edən nədir – o niyə vulqar görünmək istəyir və bu, ona nə vəd edir.

– Zulya.

– Ay can.

– Zulya, sən bir yerdə oxuyub-eləmisən?

– Nədi, oxşamıram... – işıq Zulyanın üzündəki kimsəsiz təbəssümə qarışb Zahidin güzgüyə zillənmiş gözünü, gecə vaxtı qarşıdan gələn maşının uzaqvuran işığı kimi necə qamaşırdısa o, bir an heç nə görmədi.

– Niyə ki, ay Zulya, elə demə, oxuyanlar sənnən artıqdı ki?

– Düz deyirsən, əzizim, oxuyanlar mənnən artıq deyillər, heç əskik də deyillər. Mən universiteti qurtarmışam, özü də elə-belə yox e, krasnı diplom.

– Doğrudan? – Zahid təəccübünü gizlətməyə cəhd eləsə də, bacarmadı, Zulka da bunu hiss elədi və onun hiss elədiyini duydu, bir az pis oldu.

– Zulka canı...

Zahid fikirləşdi ki, bax, əsil Zulka budu, o biri Zulka onun başını bişirib yoldan çıxardıb, ya da yoldan çıxartmaq istəyir.

– Zulka.

– Ay can...

– Hansı fakültəni bitirmisən?

– Neynirsən e, səninçün nə fərqi var axı?

– Fərqi olmasa, soruşmaram da.... – Zahid iki ayağını bir başmağa dirəyib əl çəkmirdi.

– Əgər fərqi varsa, deyərəm, – susdu.

– Hə, hansı fakültəni qurtarmısən? – Zahid bu sözdən sonra lap çətinəqursaq oldu, bunu Zulka da hiss elədi.

Zulka dedi:

– Deyirsən, hansı fakültəni qurtarmısən? Eşit, mən Sergey Mironoviç Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin afiristlik fakültəsini qırmızı diplomnan qurtarmışam, inandın?

– Yox, – Zahid ciddiləşdi.

– Niyə inanmırsan?

– Axı belə fakültə yoxdu, ay Zulka.

– Var.

– Yoxdu.

– Dedim ki, var, – Zahid bir az əvvəl iki ayağını hara dirəmişdisə, Zulka da türkün məsəli, ayaqlarını ora dürtmüşdü.

– Yaxşı, Zulka, o fakültənin dekanı vardı?

– Dekan vardı, ancaq o biri dekanlar kimi işə gəlib-getmirdi.

– Çox maraqlıdı, o fakültənin neçə nəfər tələbəsi olardı? – Zahid soruşdu.

– Universitetin tələbələrinin hamısı iki yerdə oxuyurdular, həm öz fakültələrində, həm də bizim fakültədə.

– Çox qəliz danışırısan e, Zülka, heç nə başa düşmürəm.

– Əzizim, darıxma, gedək mənzil başına çataq, mən səni necə lazımdır, başa salacam. Bu məsələni hələlik qatdadiq qoyduq maşının baqajına, oldu?

– Oldu, – Zahid "olmadı" desəydi də, heç nə dəyişəsi deyildi, odur ki, yerini şirin elədi.

Zulka fikirləşirdi ki, darıxma, Zahid, səni elə başa salacam ki, heç ruhun da inciməyəcək. Qoy bir görək hara gedib çıxırıq, nolub axı, hələ indi can deyib can eşidirik... tələsmə, yaxşımı? Hələ ürəyində Zahiddən bir "baş üstə" cavabı da aldı, baxmayaraq ki, Zulkanın nələr fikirləşdiyindən Zahidin xəbəri yox idi – ola da bilməzdi, – onda Zulka Zulka olmazdı ki...

– Zahid, yerin var? – Zulkanın qəfil sualından Zahid nə təhər sirkələndisə, elə bil maşın "lyuka" düşdü.

Zahid özünü qanmazlığa qoydu:

– Nə yer?

– Yer də, yer... bəs məni kinoya çəkmiyəssən? – Yenə işvələndi.

– Çəkəcəm.

– Bəs onu deyirəm də mən də. Harda çəkəssən? Elə maşında?

– Yox, maşında olmaz, ayıbdı.

– Bəs harda? – işvənin, təbəssümün hopduğu, doymuş məhlula oxşayan bu iki kəlmənin biri Zahidi yıxdı, o birisi də sürüdü.

İşvənin, təbəssümün hopduğu, doymuş məhlula oxşayan bu iki kəlmə Zahidi hələ sürüyüb qurtarmamış Zulkanın dili gül açdı:

– Başa düşdüm, səni elə bir yerə aparacam ki, ağlın başından çıxsın... romantika... işıqları söndürürük... şamlar yanır... sərbəstlik...

– Ora haradır? – Maraqlı Zahidin küreyini yerə vurmuşdu.

– Bayaq mən maşına minəndə sənə nə dedim?

– Dedin ki, sür!

– Bəs mən nə dedim? – İşvə Zulkanın üz-gözündən elə tökülürdü ki, az qala, şırıltısı eşidilirdi, – mən də dedim ki, hara istəyirsən, ora sür, – Zahidin əvəzinə özü cavab verdi, – sən də sürmədin, indi mən sürəcəm, səni hara istəsəm, ora aparacam, qaçırdacam... Qabaqlar oğlan qızı qaçırdardı, indi tərsinə olub, indi oğlanlar qoşulub qaçirlar.

Zulka bu qısa nitqiylə Zahidi dünyanın ən işvəkar ağacının başına qondurmuşdu; deyəsən, ordan hər yer görünürdü, hətta Zulkanın onu hara aparacağı yer də.

– Zulka, məni hara qaçıırısan?

– Evimə, – işvənin şırıltısı əməlli-başlı eşidilirdi, bu səs lap yaxından gəlirdi, – ancaq sizinkilər milisə şikayət eləsə, deyərsən özüm gəlmişəm, yoxsa, məni tutub basarlar dama...

Əhəng daşı əhəng quyusunda necə pıqqapıq qaynayırsa, Zahid də elə qaynadı, Zulka da qoşuldu ona – təxminən, iki kilometr qaynadılar.

Zahid barmağının ucuyla gözünün bulağını sildikdən sonra uzun məsafə qaçıb təngnəfəs olmuş adam kimi ləhləyə-ləhləyə dedi:

– Ay Zulka, sən lap aləmsən ki, deyərsən ki, özüm gəlmişəm e... Ay səni, son vaxtlar bir belə güldüyüm yadıma düşmür.

– Son vaxtlar Zulka kimisinə rast gəldiyin də yadına düşməz... ona görə də gülməmişən... indi bundan sonra gülərsən... hələ o qədər güləcəksən ki...eee...

- Zahid...
- Ay can...
- Zahid, içib maşın sürürsən?
- Hə... nədi ki?
- Bəs qorxmursan?
- Kimnən?
- QAİ-dən.
- Yox, QAİ bizə hörmət eliyir. SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvüyəm. Qnişkanın üstündə də Leninin başı, QAİ-yə göstərən kimi çect verirlər, heç pravam da yoxdu,
- Zahid bir an geri dönüb onun üzünə də baxdı, – nədi ki, içmək istiyirsən?
- İstiyirəm sən də içəsən, sən yaşda kişilər içəndə qızılıllar, xoşuma gəlir.
- Alax də, işki alax, sən nə içirsən?
- Kubinkada "Napalyon" konyakı satıllar, onnan ala bilərik?
- Sən desən, alaram.
- Al... – şırıltı səsi gəldi, – işvəşirilti...
- Baş üstə, – Zahid elə bil qara qul idi və qara qul maşının ağzını Kubinkaya tərəf çevirdi.

Yaxşı ki, Zahid bu gün kinostudiyanın "Mozalan"ına yazdığı ssenarinin pulunu almışdı, yoxsa, necə deyərlər, qızın yanında biabır olacaqdı, – Allah saxlayanda saxlayır də.

Zahid yeyib-içən sənətkar hesab edilsə də, "Napoleon" konyakını birinci dəfə görürdü. Zulka isə o konyakdan dəfələrlə içdiyini deyirdi; deməli, Zulka bu barədə tanınmış Zahid Qaraquzeylidən xeyli qabağa getmişdi. Sizə zarafat gəlməsin, bu mənada Paris-Kubinka ticarət əlaqələri öz inkişafının ən yüksək mərhələsində idi. Kubinkaya lap gecənin qırt yarısı gəlsən, ölkənin heç harasında tapa bilmədiyən şeyləri burdan ala bilərsən. Yəni Kubinka paytaxtımızın ticarət paytaxtı idi, azad ticarət zonasına çevrilmişdi. Əslində bu, özlərinin dediyinə görə, sosializm əxlaqına zidd idi və hamı – müvafiq idarələr, prokuratura, milis, dövlət təhlükəsizlik komitəsi, rayon partiya komitəsi buna göz yumurdu; çünki lazım olanda elə onlar da Kubinkadan bəhrələnidilər, elə hər üzünə – belə olanda isə Kubinka SSRİ boyda yarım dünya bir dövlətin ticarətinə meydan oxuyurdu.

"Siz"dən "sən"ə, "sən"dən "ay can"a keçən Zulka indi də maşının arxa oturacağından qabağa – Zahidin böyrünə keçmişdi, sağ əlində "Napoleon", sol əlinin ovcunda da Zahidin dizinin aynası. Elə bil Zahidin dizini sanatoriyalarda olduğu kimi elektrik cərəyanına qoşmuşdular – deyəsən, onun adı elektrofarezdir. Hətta Zahid iki daşın arasında fizika elmindən bildiyi yeganə tərfi də xatırladı: naqilin en kəsiyindən bir saniyədə keçən elektrik cərəyanının miqdarına cərəyan şiddəti deyilir – bunu niyə xatırladığını bilmədi, bilmədiyinin də fərqi nə varmadı; ancaq bilməsə də, fərqi nə varmasa da belə idi.

– Zahid, Şaxnoviçin qastronomunu tanıyırsan?

– Niyə tanımıram... heç yerdə araq tapılmıyanda orda həmişə olur. Şairlərin Bakıda ən çox sevdiyi qastronom Şaxnoviçdi, fərasətli cuhuddu, nə desən, var orda.

– Ay sağ ol, – Zulka dedi, – sür ora, bazarrıq eliyəcəm, xaladelnik boşdu, – Zahidin üzünə baxıb gözünü yumdu.

Zahid onun bu hərəkətinə gülümsədi, ancaq Zulka bu təbəssümü görmədi:

– Mən dura-dura sən niyə bazarlıq eliyirsən ki? – Zulka gözünü indi açıb Zahidə elə göz vurdu ki, elə bil ildırım çaxdı, ancaq göy guruldamadı, heç yağış da yağmadı...

Şaxnoviçin qastronomunda qırx-qırx beş dəqiqə eninə-boyuna fırlanıb iki səbəti ağzına qədər doldurmuşdular – tıxılı-təpili... Zulka lap hıqqına-hıqqına gedirdi. Zahid bunu görən kimi güc-bəla ilə ağır səbəti onun əlindən aldı. Zulka səbət tərəfə elə əyilmişdi ki, çox gülməli-ağlamalı görünürdü, arxadan baxanda özünə də oxşamırdı. Səbəti onun əlindən alandan sonra, indi də Zahid özünə oxşamırdı – ancaq Zulka əvvəlki idi, xanım-xatın, cazibədar, şipşirin.

Maşının arxasına çatıb səbətləri yerə qoydular. Zahid maşının yük yerini açan kimi Zulka bir anın içində ağır səbətlərin ikisini də götürüb yük yerinə qoyanda Zahid təəccübləndi:

– Ay maşallah, bayaq bir tərəfin əyilmişdi ki... qızda gücə bax e, sən.

– Bəs nə bilmişdin idmançını, – sağ əlinin dörd barmağını sinəsinə vura-vura öyündü, – qaçış üzrə marafonçuyam, medallarım da var, evdə göstərəm...

Zulka Zahidin maşını rəngdə yalan deyirdi; bəs Zahid evdə soruşsaydı ki, medallarını göstər, onda Zulka nə deyəcəkdi.

Hövsələnz olsun də... Hələ bir qoyun Zahid gedib Zulkanın evinə çıxıxsın...

Gedib evə çıxandan sonra özləri bilər, siz niyə narahat olub hər yerə burnunuzu soxursunuz axı?

– Bax, burda saxla, hə, hə, burda, – Zulka çox istiqanlı, səmimi və arxayın görünürdü.

Zahid Puşkin küçəsindəki tağbənd girişi olan evin yanındakı kitab mağazasının qabağında maşını saxladı. – Puşkin dünya ədəbiyyatının mərkəzində olduğu kimi, Puşkin küçəsi də Bakının mərkəzində idi.

Maşından düşdülər. Zulka üçüncü mərtəbədə qoşa eyvanın arasındakı pəncərəni çox ehtiyatla, ətrafına baxa-baxa, əli ilə yox, başının işarəsi ilə Zahidə göstərib dedi:

– Bax, o üçüncü mərtəbədə qoşa eyvanın arasındakı pəncərəni görürsən?

– Hə, gördüm.

– Bax, ora mənim evimdi, işıq yanan kimi qalxarsan yuxarı, – şeyləri özüm götürəcəm. – Zulka gülə-gülə dedi.

– Axı sənə ağır olar.

– Sənə də olmaz...

– Niyə? – Zahid etiraz elədi.

– Ona görə ki, qonşular şübhələnməsin də.

Zahid o dəqiqə razılaşdı.

Maşının yük yerini açanda Zulka irəli keçdi, üç litrlik şüşə balondakı kələm şorabasını götürüb maşının qabaq oturacağının üstünə qoydu:

– Bunu yuxarı sən gətirərsən, yüküm də yüngülləşəcək. Həm də qonşulardan görüb-eliyən olsa, şübhələnməz.

– Düz deyirsən, – Zulkanın belə ehtiyatlı olmağı Zahidin də xoşuna gəldi.

– Gözlüyəcəm, – Zulka elə şirin təbəssümləşdi ki, bayaqdan bəri gülümsədikləri sonuncunun yanında heç nə idi, – orda, – başı ilə yuxarı işarə elədi, – kino çəkmək üçün hər cür şərait var... – bic-bic baxışları ilə Zahidin üzünü yudu, – heç Qollivudda da elə şərait yoxdur.

– Sən Qollivud da bilirsən?

– Mən hər şeyi bilirəm, bircə şeydən başqa.

– Nəyi bilmirsən? – Zahid maraqlandı.

– Hövsələn olsun də, çətənəqursaq olma, evə gəl çıx... onu sənə yuxarıda deyəcəm... – Zulka əridi, sonra da səbətləri götürdü, tağbənddən həyətə girib sağa buruldu.

Zahid keçib sükan arxasında əyləşdi, ovcunu yanındakı oturacaqda söykənəcəyə dirənib qalmış üç litrlik şüşə balondakı kələm şorabasının sarı, dəmir qapağına şappıldatdı. Qaranlıq düşsə də, küçədə aydınlıq süd kimi idi.

Zahid fikirləşdi ki, Allahın altında qonşulardan biri yuxarı çıxanda Zulkanı görüb kömək edəydi, onu tez yuxarı çıxardaydı, yoxsa, özü o boyda yük ilə nə vaxt gedib ora çıxacaq. Saatına baxdı, "on beş dəqiqəyə gedib çıxsa, böyük şeydir".

Təxminən, on dəqiqə keçəndən sonra yenə saatına baxdı, dediyi vaxtdan səkkiz dəqiqə keçmişdi. Zahidin hesablamalarına görə, yeddi dəqiqədən sonra Zulkanın pəncərəsinin işığı yanacaq, o da üç litrlik şüşə balondakı kələm şorabasını götürüb uzağı, beş dəqiqəyə özünü Zulkanın Qollivudxanasına ölü salacaqdı.

Gözünü ekrana oxşayan pəncərədən çəkib küçəyə tuşladı; gələnlərin üzünə, gedənlərin arxasınca baxa-baxa qalmışdı. Bura adamların gur yeri idi, bu minvalla otuz-qırx adamı yola salmışdı, təxminən, bir o qədər də qarşılarmışdı. Yenə saata baxdı – on yeddi dəqiqə keçmişdi: "Bəs deyirdi qaçış üzrə marafonçuyam, nə bilim, ordenlərim, mükafatlarım var?" "Noldu"nu fikrinə gətirən kimi ekrana oxşayan pəncərə işıqlandı; qanadlandı uçmağa, o pəncərənin qapısını açmağa – Allahdan qanad istədi... Qanad nə gəzirdi, Allah qanadların hamısını təyinatı üzrə quşlara paylayıb qurtarmışdı, adamlara bir cüt də qalmamışdı, ümid ancaq ayaqlara idi, ayaqlarınla get də, ay adam. Bəs sən bilmirsən ki, Allah Adama, bir də dəvəyə qanad verməyib – bilirsən axı...

Zahid tələsik maşından düşdü, üç litrlik şüşə balondakı kələm şorabasını da qoltuğuna vurub tağbəndi keçəndən sonra sağa buruldu və pillələrlə yuxarı qalxıb Zulka dediyi kimi sağdakı qapının qarşısında dayandı, təngnəfəs olsa da, sevinirdi ki, qonşulardan onu görən olmadı. Qapının dəstəyini aşağı basıb itələsə də, qapı açılmadı: "Axı, demişdi ki, qapını açıq qoyacam, yəqin yadından çıxıb, heç adam da adamı iyirmi dəqiqənin içində unuda bilər, həə?"

Üç litrlik şüşə balondakı kələm şorabasını sağ əlindən sol qoltuğuna keçirib yeri düşəndə adamları hədələdiyi barmağı ilə qapının zəngini basmaq istədi, bəlkə sol qapıdı?... Axı demişdi ki, qapı açıq olacaq... qulaqlarına Zulyanın səsi gəldi: sağ qapı... Ona elə gəldi ki, sağ qapının zəng düyməsini basan kimi Zulka tələsik yaxınlaşa-yaxınlaşa deyəcək ki, "gəldim, gəldim". Zahid düyməni basan kimi qapının arxasında bülbül cəh-cəh vurdu; qapının zəngi belə idi və zənglə paralel "gəldim, gəldim, gəldim" əvəzinə bu səsi eşitdi:

– Ham... ham... ham...

"Bunun iti də varmış ki..." Zulyanın itinin olması heç ürəyincə olmadı: "İkimiz olsaq, yaxşı olardı, bu hardan çıxdı belə: "tretiş lişniy" – rusca fikirləşməyə də imkan tapdı.

Qapının arxasından addım səsləri yaxınlaşırdı. Bülbül mahnısını bir ağız deyib susmuşdu, bas-bariton səsi olan it də susurdu – bəlkə də gözlərini qapıya zilləmişdi ki, görsün gələn kimdir.

Qapı təxminən on-on beş saniyə şaqqıldayandan sonra açıldı, deyəsən, seyf qapı idi. Əlli beş-altmış yaşlarında atlas xalat geymiş gülərz bir qadın qapıda görünən kimi Zahiddən soruşdu:

– Kimi axtarırsınız? – Yəni bu o demək idi ki, səni tanımıram... ya da ki, qapını səhv salmışan.

Zahid bir an çaşdı və bu çaşqınlığı gülərz qadın da hiss elədi. Bu vəziyyətdə Zahid nə isə deməli idi, elə dedi də:

– Bağışlayın, sən Allah, deyəsən, səhv gəlmişəm.

– Elədir, – qadın dilləndi, – səhv gəlmisən, həm də səhv gəlməmisən...

Zahid bir anlıq özünü itirən kimi oldu:

– Düzü, sizin dediyinizi başa düşmədim, – Zahid təmkinlə dedi.

– Mən indi başa salaram... Bax, o qoltuğundakı kələm şorabasıdı, heyləmi?

– Bəli, kələm şorabasıdı, – Zahid yavaş-yavaş özünü itirirdi.

– Sən də Zulyanı axtarırsan, eləmi? – qadın inamla dedi.

– Bəli, Zulyanı axtarıram...

– Ay oğul, ümumiyyətlə bu binada elə adam yaşamır...

Zahid tələsik qadının sözünü kəsib soruşdu:

– Bəs burda elə adam yaşamırsa, hardan bildiniz ki, onun adı Zulyadı?

Qadının yanında çömbələn bas-bariton səsli it də elə bil ki, bu söhbətə diqqət kəsilmişdi.

Qadın yarım addım da qabağa gəldi:

– Ay oğul, sənin o qoltuğundakı kələm şorabasından başa düşdüm ki, Zulyanın toruna düşmüşən, onu axtarırsan... Sən altı ayda dördüncü adamsan bizim qapını döyən... O Zulyadı-nədi, kimdisə, afiristin biridi, çox güman ki, həm də gözəgəlimlidi. Bilmirəm, gələndə fikir verdin, ya yox, bir arka həyətə girir, biri də həyətdən çıxır o biri küçəyə... Sənə bizim pəncərəni göstərib ki, qabaqcan mən gedim, qonşulardan ayıbdı, bir az keçsin, sən də gələrsən...

– Düz deyirsiniz... düzdü... mənə dedi ki, işığı yandıranda qalxarsan yuxarı.

– Get, ay oğul, get, – qadın Zahidin üzünə diqqətlə baxdı, – ay oğul, mən səni hardasa görmüşəm deyəsən.

Zahid:

– Yox, ola bilməz, – deyib qoltuğunda da kələm şorabası tələsik aşağı düşdü. Bir mərtəbə enmişdi ki, yuxarıdan həmin qadının səsi gəldi:

– Siz yazıçısınız, tanıdım... televizorda görmüşəm.

"Bu nə iş idi mənim başıma gəldi? Biyabır oldum. Afiristka."

Zahid həyətə düşəndə gördü ki, buranın bir tağbənd darvazası da paralel küçəyə çıxır – öz gözləri ilə gördü, aldandığına yalnız indi inandı...

Qoltuğunda bir balon kələm şorabası daxil olduğu tağbənddən çıxıb maşının yanına gəldi, qapını açıb kələm şorabasını oturağa qoyub sükan arxasına keçməmişdən əvvəl Zulyanın bayaq göstərdiyi ekrana oxşayan pəncərəyə baxdı, pəncərədən işıq sel kimi axırdı, ancaq noolsun...

...Bir-iki saat bundan qabağın söhbəti idi, Zahid sözbəsöz, sətirbəsətir xatırladı:

"Zulka dedi:

– Deyirsən hansı fakültəni qurtarmışam? Eşit, mən Sergey Mironoviç Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin afiristlik fakültəsini qırmızı diplomla qurtarmışam, inandın?

– Yox, – Zahid dirəşdi.

– Niyə inanmırsan? Vaxt gələr, inanarsan..."

Bəli, o vaxt gəldi, Zahid inandı, inandı ki, elə bir fakültə var, Zulya da oranı qırmızı diplomla qurtarıb. Zahid Zulyanı qətiyyənlə qınamadı – özünü qınadı: "Kişinin qızı açıq-aydın, mərdi-mərdanə deyirdi də, deyirdi ki, mən afiristkayam. Bəlkə də Allah qarşısında bəri başdan sonra edəcəyi günahını yuyurdu, təxminən belə:

– Böyük Allahım, özün şahidsən ki, mən nə lazımsa, Zahidə dedim, ancaq o inanmadı, inanmadı ki, mən afiristəm. O inanmayandan sonra mən neyliyə bilərdim, Allahım..."

O boyda bazarlıq elədiyi Zahidin qulağına girmirdi, onu yandıran "Napoleon" konyakı idi; ada bax e, Napoleon Bonapart. Fikirləşdi ki, konyakın adı belə olsa, daha mükəmməl və cəlbədicə ola bilər. "Gərək sabahda-zadda gedim Kubinkaya, o "Napoleon"un birini alım, dadına baxım, görüm nətəri şeydi, ancaq zəhrimar yaman bahadı..." Zahid Kubinkadan Zulya üçün konyak alanda qiyməti gözünə görünmürdü, özünə gələndə isə qiyməzlik eləyirdi: "Zəhrimar yaman bahadı".

Zahid yaşadığı evin yanında kələm şorabasını da götürüb məşindən düşdü, elə yorulmuşdu ki, məşini qaraja salmağa da ərindi, "qoy qalsın çöldə, hava vursun".

Zahid iyirmi ildən bir az artıq idi ki, ailə sahibi olmuşdu, ömründə bircə dəfə də bazarlıq eləməmişdi, bu işlərə arvad baxırdı – bu illər ərzində bazarlıq nədi e, heç əlinə bir çöp də alıb gətirməmişdi. İndi o, qoltuğunda bir balon kələm şorabası yaşadığı beşmərtəbəli binanın dördüncü qatındakı mənzilə aparən pillələrlə ağır-ağır qalxırdı. Onun görkəminə və surətinə baxan olsaydı, qətiyyətlə deyərdi ki, bu adam dünyanın o başından yol gəlir – özü də payı-piyada.

Qapını kiçik qızı açdı:

– Atam gəldi, atam gəldi...

Zahidin həyat yoldaşı onun qoltuğundakı balonu görəndə, bəlkə də ömründə ilk dəfə xoşbəxt oldu. Ürəyində fikirləşdi ki, ay Allah, bu gün hardan doğub, ölmədim bu gün də gördüm... Ancaq ərinə ürəyindən keçənləri yox, tamam başqa şeyləri dedi:

– Ay Zahid, bu nədi belə... nə əziyyət çəkirdin... hardan aldın? – Bəlkə də qadın ərinə gələcək alış-verişlərə ruhlandırmaq üçün belə deyirdi.

– Şəhərdə keçirdim... gördüm növbədi... camaat az qalır bir-birinin başını yarsın... mən də aldım...

– Yaxşı eləmişən, – balonu Zahidin qoltuğundan aldı, şüşə qabın üstünə yapışdırılmış kələm "portret"inə baxa-baxa, – elə mən də bundan axtarırdım, bu rəlalarda tapılmır ha, sağ ol..., – dedi.

– Lazım olanda, yenə alaram, yerini bilirəm...

...Zulya üç yerini əncir yarpağı ilə örtüb Zahidin qarşısında dayanmışdı, – "məni kinoya çək" deyirdi, yalvarıb, yaxarırdı.

Zahid Qaraqüzeyli fikirləşirdi ki, bu gün bəxtim gətirib, başıma gələnlər elə hazır ssenaridir, yazacam, baş rola da Zulyanı çəkəcəm... əgər onu tapa bilsəm...

KİŞİ SALONU

Səlim milyonluq şəhər məktəblərinin birində dil-ədəbiyyat müəllimi idi. Dünyanın indiki vaxtında şagirdlər onu çox istəyirdi və bir sözünü iki etməzdilər. Bu gün-sabah yaşı əllini haqlayacaq. Cavan vaxtlarında az-az uydurduğu – yeri gələndə də, gəlməyəndə də, şeir yazırdı. Ancaq heç kəsin bundan xəbəri yox idi, yazdığı şeirləri özü oxuyub kef eləyirdi – o şeirlər həsr etdiyi qızın da elmi-gümanı çatmazdı. Səlim bu işi o qədər dövlət sirri səviyyəsində gizli saxlayardı ki, adam hərdən şübhələnirdi ki, görəsən onun özünün şeir yazmasından xəbəri varmı...

Səlim səbrli olsa da cırtdaqozluğu da vardı, xırda bir haqsızlığa görə ucundan tutub gedə-gedə az qala bütün bəşəriyyəti günahkar çıxardar, bir prokuror ədası, hikkəsiylə onun cəzalandırılmasını istəyirdi. Ancaq belə bir mexanizm yox idi axı, indiyə qədər bütün bəşəriyyəti kim cəzalandırıb? Həm də bu, kimsənin bacaracağı iş deyildi – Allahdan başqa...

İki məsələ onu bərk narahat edirdi, demək olar ki, bütün rahatlığını əlindən almışdı. Müəllimlərin şagirdlərin ayağına verilməsi ilə heç cür barışa bilmirdi. Düzdü, bu məsələnin şəxsən onun hörmətinə, şagirdləri tərəfindən sevimləsinə heç bir dəxli yox idi, ancaq ölkədəki böyük müəllimlər ordusu tək Səlimdən ibarət deyildi axı.

O, ürək qızdırdığı bir-iki nəfərə deyirmiş ki, mənim tanıdığım bir yer var, hərdən qalxıb ordan saatlarla, diqqətlə dünyaya baxıram, hamı gedir; yavaş gedən, tələsən, sürünən... ancaq hara getdiklərini bilmirlər, çünki tez-tez dayanıb geri baxırlar, ona görə mən də şübhələnirəm – çox qəlizdi...

Ürək qızdırdığı bir-iki nəfər Səlimə deyəndə ki, bir dəfə o yerə qalxanda bizi apar, biz də ordan baxaq, görək dünyada nə var, nə yox, olmaz deyirmiş.

– Niyə olmaz?

– Olmaz də...

– Axı, niyə olmaz də, biz də bilək...

– A kişilər, ona görə olmaz ki, orda sizin havanız çatmaz, boğularsınız, ürəyiniz qalxar... Ordan kəlləmayallaq olub təkər kimi diyirlənərsiniz dərənin dibinə. Bir də yadınızda saxlayın: o mən dediyim yer biradamlıqdı, biradamlıq. Yer üzündə neçə miryard adam var?

– Çoxdu, çoxdu...

– Bax, hər adamın heyhlə bir yeri var, nə vaxt istəsə, ora qalxıb dünyaya baxa bilər; ancaq adamların çoxu o yuxarıdakı yerinin harda olduğunu bilmir. Bu, hələ harasıdı ki? Adamların çoxu... adamların çoxu... bilmirlər ki, yuxarıda heyhlə bir yerləri var ee... dəhşət budu, bu...

Səlim hər gün tezdən o bir adamlıq yerinə qalxır, dünyaya tamaşa eləyir, günəş çıxmamış evinə qayıdır ki, hava işıqlanar, onu görüb-eliyən olmasın. Şeir yazdığını dövlət sirri səviyyəsində gizli saxladığı kimi, yüksəklikdəki yerini də hamıdan yayındırırdı.

O, son vaxtlar çox kövrək olmuşdu; bu, ya mərhəmətdən, ya da zəifliyindən doğurdu – adamlara yazığı gəlirdi, onlara acıyırdı, bəlkə doğrudan adamlar yazıq günə qalmışdı. Bəzən yaşadığı böyük məhəllənin başından girib ayağından çıxırdı ki, kiminsə üzündə təbəssüm görsün, rahatlaşsın – əksini görəndə bir az da ağırlaşdı geri qayıdırdı, evə girməyi ilə çıxmağı bir olurdu, özünə yer tapa bilmirdi; özünə yer tapa bilməyəndə isə əlacı qalırdı çıxıb dünyaya baxdığı o biradamlıq yerinə. Ora isə gündə bir dəfədən artıq qalxmaq olmazdı...

O, axırncı beş-altı ayda, demək olar ki, durduğu yerdə işə düşmüşdü, dərini heç kəsə deyə bilmirdi, salmışdı içinə. Səlim, necə deyərlər, içindən yaralanmışdı, mühit onu içindən vurmuşdu. İç yarasını isə heç kəs görə bilmirdi, axı o, bu yarasını özü də hamıdan gizlədirdi, utanırdı; ona elə gəlirdi ki, bu barədə kimə danışsa, ya ona gülüb arxada ələ salacaq, ya da şübhələnib orda-burda deyəcəklər ki, o söz...

Səlimin ürək qızdırdığı, simsar hesab elədiyi iki nəfər var: birinin boyu çox hündür olsa da, ağıl topuğunda deyildi, ikincisi gödək adam idi, ancaq çoxbilmiş deyildi. Və onlar ikisi də çox yaxın dost idilər, arvad-uşaq da bir-birini tanıyırlar, get-gəlləri vardı. Onlar şəhər məhləsinin parkına gəzməyə çıxanda çox gülməli görünürdülər – əgər uzun gödəyin əlindən tutsaydı, gəndən baxanlar elə bilərdi ki, ata-baladılar və ata balasını gəzməyə çıxarıb. Heç kəs bilmirdi ki, “bala atasından” yaş yarım böyükdü – əlbəttə, bu, onları tanımayanlara aiddi.

Bu cütlükdən başqa Səlimin gümanı heç kimə gəlmirdi. Cütlüyün də ona böyük hörməti vardı: – Azərbaycanca bir müəllim varsa, o da Səlim müəllimdi... kişinin oğlu dəryadı, dərya... Adam nə qədər şeir əzbər bilər... baş deyil eee, maqnitafondu, maqnitafon...

O, tanışlarının vasitəsiylə son altı aydakı durumu ilə əlaqədar yaxşı bir həkim də tapmışdı, təxminən on-on iki seans qəbul edəndən sonra xeyli özünə gəlmişdi. Axırda isə həkim ona dedi:

– Səlim müəllim, heç bir təhlükə-filan yoxdu, siz güclü adamsınız, bundan sonra özünüz öz həkiminiz olmalısınız...

– Axı, necə? – Səlim bir az da gen-bol həkim məsləhəti istədi.

– Səlim müəllim, biz sizin yanınıza bir adam qoşa bilmərik ki, o, hər dəfə sizinlə olsun... Siz şəhərin müxtəlif yerlərində o lövhəyə rast gələndə, görməyəsiz deyə, üzünüzü başqa tərəfə çevirin – bu, mümkün deyil, yoxsa mənə nə var... Yenə sizə seans verib pulumu alaram də... Axı, siz doğrudan yaxşısiniz... Fikir verməyin...

– Həkim... o yerlərin adını dəyişib dəlilləxana qoymaq olmaz?

– Yəqin ki, olar. – Həkim qayğıkeşliklə dilləndi.

– Görəsən onu kim eliyə bilər? – Ümidlə soruşdu.

– Mən bilən baksovet eliyə bilər... icra hakimiyyəti...

Səlim həkimin yanından çıxıb tək-tənha xeyli gəzib-dolandı, uzun-uzadı götür-qoy eləyəndən sonra bu qərara gəldi ki, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinə ərizəylə müraciət eləsin... Hə... bir də şəxsiyyət vəsiqəsi ilə bağlı Prezident aparatının müvafiq şöbəsinə geniş bir teleqram göndərməliydi. Səlimə elə gəlirdi ki, burda böyük yanlışlıq var, necə yəni şəxsiyyət vəsiqəsi – ölkədə uşaqlı-böyüklü on milyondan bir az artıq adam yaşayır, deməli, bunların hamısı şəxsiyyətədi?! Biz tarix yazanlara, tarixi yaradanlara da şəxsiyyət deyək –

şəxsiyyət vəsiqəsi verək, kanalizasiya təmizləyənlərə də?! Bəs, fərq?! Özü də nə boyda fərq...

Birdən Səlimə elə gəldi ki, məktubun da, teleqramın da cavabı gəlib, hər ikisi də müsbət həll olunub. Ağına gəldi və ağına gələnə elə inandı, elə inandı ki, elə bil ağına gələn başına gəlib. Sonra da niyyətin hara, mənzilin ora – atalar misalını xatırladı – bu, lap yerinə düşdü və onun kefi kəlləçarxa vurdu... Səlimin belə xasiyyəti də vardı – bəzən mənəvi cəhətdən əliyalın olsa da, özü özünü tək qoymurdu, kömək eləyirdi, əl uzadırdı...

Səlim evindəki yazı stolunun siyirtməsini çəkib səliqə ilə qatladığı kərpicə şagird dəftərinin vərəqini açıb, ordakı siyahını diqqətlə nəzərdən keçirəndən sonra varlığına şirin tənbəllik hopsa da təslim olmadı:

– Kişi başladığı işi yarımçıq qoymaz... Özün də kişilik uğrunda döyüşsən, cəmisi səkkizi qalıb... Uzağı iki saatlıq işin qalıb, möhkəm ol, – dəhlizdəki yumru güzgünün “üzünə” güldü, elə bil dişlərini güzgüyə göstərirdi...

O, uzun müddətdi gecədən xeyli keçmiş evdən çıxıb gedirdi, səhərə yaxın qayıdırdı. Arvadı ondan əməlli-başlı şübhələnmişdi, ancaq heç nə demirdi, aradan pərdəni götürmək istəmirdi, hələ gözləyirdi, gözləyirdi ki, görsün işin axırı nə ilə qurtaracaq. “Gecədən xeyli keçmiş evdən çıxıb gedən, səhərə yaxın, xoruz banlamamış qayıdıb gələn kişi hara gedə bilər? Ya oğurluğa, ya adam öldürməyə, ya da ki, özgə arvad yanına gedər... başqa hara var ki, hara gedə... Gecənin qırt yarısında kitabxana işləmir... kababxana işləmir... Nə bilim, bir az da dözüüm gərək noolur... Dözmüşəm, axıracan dözüüm.

Bu müddətdə Səlimlə ikicə dəfə dəhlizdə qarşılaşıb; bir gün səhərə yaxın evə qayıdanda, bir dəfə də gecəyarı evdən çıxıb gedəndə – çünki Səlim elə sakit-sakit gedib-gəlirdi ki, heç kəs duyuq düşmürdü – lap ruh kimi gedib-gəlirdi. Hər iki halda arvad soruşanda ki, gecənin bu vaxtı xeyir ola – cavabı belə olmuşdu:

– İşim var... sən narahat olma.

...Gecə saat dördün yarısı-zadı olardı. Səlim başında uzun dimdikli papaq, gözündə qara eynək dəlləkxanaya yaxınlaşıb qoltuq cibindəki çəkici çıxardı, sağ əli ilə “Kişi salonu” yazılmış işıqlı lövhəyə necə çırpdısa, çilik-çilik oldu, öz-özünə pıçıldadı:

– Kişi salonu... İndi kişi var, salon da ola... Kasıb itinin adını Gümüş qoyan kimi...

Səlim hər dəfə “Kişi salonu” yazılmış işıqlı lövhəni qoltuğunda gəzdirdiyi çəkiclə vurub çilik-çilik eləyəndə mütləq bu sözləri pıçıldaırdı, bir az fasilə verəndən sonra pıçıltıdan bir az yuxarı tonda üç kəlmə əlavə eləyirdi:

– Qarabağsız kişi olmaz!!!

Ürəyi soyumurdu, sonuncu əlavəsini də edirdi:

– Səlim! Sən də kişi deyilsən!!! Birdən elə bilərsən... Çaşma haaa!!!

...Səhərə yaxın evinə-əşiyinə qayıdanda arvadı dəhlizdə onu qarşıladı:

– Bu vaxtı xeyir ola, ay Səlim? – Qıpqırmızı gözlərini ərinə zillədi.

– İşim var... sən narahat olma.

Arvadın səbri lap çoxdan tükənib yerə tökülmüşdü:

– Bəs, sən bu işin nə vaxt qurtaracaq? – Arvadı Səlimdən onu rahatlayacaq bir cavab gözləməsə də, soruşdu.

– Bu gün... bu gün qurtardı... Sən narahat olma...

Arvadı Səlimin boynuna sarılıb için-için hıçqırdı, onun boynu islandı, bu duzlu nəmlikdən Səlimin ürəyinə bir dünya işıq şırıltı ilə axdı, ancaq bu şırıltını Səlimdən, bir də arvadından başqa heç kim eşitmədi...

...Səlim son altı ayda bəlkə otuza qədər dəlləxxananının "kişi salonu"nu çəkilə vurub çilik-çilik eləmişdi. Hardasa ürəyinin dərinliyində, bəlkə də lap dibində unudurdu ki, mənasız işlə məşğuldur, ancaq özünü saxlaya bilmirdi. Adamın inanmağı gəlmirdi ki, işdi-şayəd, Qarabağ nə vaxtsa azad edilsə belə, Səlim dayanmayacaq – o, qəti surətdə əmin idi ki, kişi yoxdu – vəssalam.

Sosial şəbəkələrdə və bəzi saytlarda, hətta bir-iki dəfə də televizorda xəbər vermişdilər ki, guya bir mütəşəkkil dəstə şəhərin mərkəzi küçələrindəki dəlləxxanalara maddi zərər vurur və polis əməliyyat tədbirləri keçirsə də, hələlik cinayətkarın izinə düşə bilmir. Yaxşı ki, Səlim ələ keçməmişdi...

Arvadı son vaxtlar Səlimdən bir balaca şübhələnmişdi: "Elə bil ki, kişi nəsə bir təhər dəyir ee gözümə..." Sonra da öz-özünə təskinlik verirdi: "Noolub, gül kimi kişidi..."

Səlim son aylar bu işlə məşğul olduğu müddətdə bir şey gözləyirdi – gözləyirdi ki, bu iş nə vaxt faş olsa, kütləvi informasiya vasitələri, sosial şəbəkələr bu barədə yazsalar, kimliyi bilinməsə də onu tərifiyləyəcək, ruhlandıracaqlar. Ancaq tam əksini gördü, adı bilinməsə də hamı onu qınayırdı, tənbeh eləyirdi. Bu, Səlimi sarsıtdı və keçirdiyi sarsıntı ona yol göstərdi: gecənin qırt yarısı üç dəlləxxananın qapısına, tanınmasın deyə əyri-üyrü xətlə belə bir məktub da yazıb qoydu: "Bu nə addı? Kişi salonu – indi kişi var ki, salonu da olsun?!" Səlimin bu şanlı məktubu sosial şəbəkələrə yol tapandan sonra yerindən duran onu müdafiə edib tərifiyləyirdi, az qala onun şərəfinə tost da deyirdilər: "Halal olsun. Kişi adamdı. Onu tanısaydım, əlindən öpərdim". Hətta orta yaşlı bir qadın yazmışdı ki, "adamın belə əri ola... bəxtəvər onun arvadının başına."

Səlim bu rəyləri oxuduqca ürəyi dağa dönsə də, sevincini yarımçıq hesab eləyirdi – axı, heç kəs bilmirdi ki, bu tərifnamələr onun ünvanına idi. Xüsusilə orta yaşlı qadının yazdığı qibtə dolu sətirlər: "Kaş arvad biləydi ki, o mənəm..." Ancaq bir böyük, möhtəşəm təsəllisi də vardı ki, camaat onun tərəfində idi.

Hətta bu da Səlimin tam rahat olması üçün kifayət etməmişdi. "Kişi salonu" məsələsi sosial şəbəkəni əməlli-başlı işğal eləyib gündəmə çevirmişdi və get-gedə sakitləşmək əvəzinə daha da qızışırdı. Bütün bu çalxalanmanın mərkəzində isə bir naməlum şəxs dayanırdı, heç kəs onu tanımırdı, ancaq hər kəs onu tanımaq istəyirdi – onu bircə nəfər tanıyırdı – Səlimin özü...

Ancaq Səlim az qalırdı ortasından çatlasın – bu barədə kiməsə ətraflı söhbət eləyib sakitləşmək istəyirdi; ürəyində belə bir adamın axtarışında idi, ancaq tapa bilmirdi. Bütün qohum-əqrəbası, dost-tanışı növbə ilə, səliqə-sahmanla gəlib onun gözlərinin qabağından keçdi, qorxdu, heç birinə etibar etmədi, hərəsinə bir "qəmiş" qoydu və uzun "axtarış-əməliyyat tədbirlərindən" sonra elə bil nəsə tapdı: arvad... bir də piyada gəzəndə ata-balaya oxşayan ürək qızdırdığı o cütlük. Bu da, bir problem yaratmışdı, indi də qalmışdı arvadla cütlüyün arasında... Onun ürək qızdırdığı bu cütlük, arvadla müqayisədə bir neçə köynək ondan uzaq idi. "Elə arvad hamısından yaxşıdı vallah, uşaqlarımın anasıdı də... o yaxşıdı..." Tam qərara gəlməmiş, bir fikir də pırtdayıb ortalığa çıxdı: "Axı, deyirlər arvadın boğazında hulqum olmur... cəhənnəmə-gorə olsun..."

mən onun boğazına hulqum qoyduranam?!" Yadına bu gün qadınlar arasında dəbdə olan kosmetik əməliyyat düşdü. Tələsik qərarını dəyişdi.

Səlim çayxanada tək-tənha oturub calaq işinə baxırdı, çay içə-içə siqareti siqaretə calayırdı. Dünəndən danışdıqları kimi ürək qızdırdığı o cütlüyü gözləyirdi – tez-tez də saatına baxırdı. Onun bu hərəkətindən sonra gəndən baxanlar bu qərərə gəlmişdilər ki, Səlim müəllim kimisə gözləyir. Əslində bu cütlüyün günahı yox idi, Səlim özü tez gəlmişdi; onun adəti idi, bütün görüşlərə on-onbeş dəqiqə tez gedər, danışdıqları vaxt tamam olandan sonra da, uzağı on beş dəqiqə gözləyərdi, gəlməsəydi, çıxıb gedərdi. Heç vaxt heç kəsi gözlətmədiyinə görə də heç vaxt heç kəsi gözləməzdə, uzağı on-onbeş dəqiqə.

Cütlük Səlimin stoluna yaxınlaşan kimi, Uzun saatına baxıb soruşdu:

– Çoxdan gəlmisiniz? – Özü də cavab gözləmədən əlavə etdi, – biz vaxtında gəlmişik, – çönüb Gödəyin üzünə baxdı.

– Oturun, oturun... Mən tez gəlmişəm... oturun.

Uzunla Gödəyin birlikdə çayxanaya təşrif gətirmələri elə bil ki, çay içənlərin hamısının üz-gözüne təbəssüm yaxdı, hətta kimsə yaxın stolların əşidə biləcəyi bir tərzdə dilləndi də: "Ata-baladılar ee... ata-bala gəldi..." Halbuki yuxarıda dediyimiz kimi, bala atadan yaşca böyük idi.

– Uşaqlar, sizə işim düşüb, – Səlim ehtiyatla ətrafa nəzər saldı.

– Səlim müəllim, özünüz də bilirsiniz ki, sizə nə boyda hörmətimiz var, – Uzun Gödəyin üzünə baxan kimi, dostu başı ilə onun dediklərini təsdiqlədi, – biz hazır, – dedi.

Səlim onları birinci dəfə görürmüş kimi, diqqətlə nəzərdən keçirdi:

– Heç bilmirəm necə deyim? – Səlim narahatlıq içində idi.

– Ay Səlim müəllim, biz özgə deyilik ki, bizə söz demək üçün hazırlaşasınız, – bu dəfə Gödək qabağa düşdü, Uzundan dəstək gözləyirmiş kimi, onun üzünə baxdı, – necə xətrin istəyir elə də deee...

– Uşaqlar, sizin içinizdə kiminsə sirri var? – Səlim qəfil soruşdu.

Cütlük təəccüblə bir-birinin üzünə baxıb nə deyəcəklərini bilməyəndə, Səlim onlara kömək etməyə tələsdə:

– Yəni demək istəyirəm ki, sirr saxlaya bilirsiniz? – Uzunun üzünə baxdı, Uzun da Gödəyin, elə bil ondan nəsə gözləyirdi.

Gödək dedi:

– O baxır nə sirrədi də... – Əvvəlcə Səlimin, sonra da Uzunun üzünə baxdı.

Uzun dilləndi:

– Düz deyir... O baxır nə sirrədi... Ailə sirri var, dövlət sirri var... nə bilim vallah...

Cütlüyü maraq götürmüşdü, Səlim də bunu hiss elədiyinə görə xırtdaya-xırtdaya qalıb gözlərini döyürdü, bu tərəfdən də "nahaq yerə onları bura çağırıdım, indi nə deyim, necə deyim... qorxuram" fikri onu elə bil ki, divara dirəyib sıxırdı – qalmışdı sıxıla-sıxıla...

Axır ki, dilləndi:

– Uşaqlar, mənə sabaha qədər vaxt verin... fikirləşməliyəm, – Səlim onların üzünə baxmadan ayağa durub çayın pulunu verib getdi.

Cütlük, əvvəlcə gözdən itənə qədər Səlimin dalınca, sonra da bir-birinin sifətinə baxa-baxa qalmışdı.

Səlimin xəbəri yox idi ki, rəngi qapqaradı. Ona görə də içəri girən kimi arvadı onun qabağına yeriyib həyəcanla dedi:

– Ay Səlim, noolub sənə... niyə bu gündəsən?

– Yavaş... uşaqlar eşidər... noolub ki, mənə... – dəhlizdəki güzgüdə özünə baxıb çənəsini də yüngülvari əlləşdirdi. Sonra yataq otağına keçib arvadı çağırırdı; arvad tələsik, elə bir az da qadın istəkləri ilə özünü Səlimə çatdırdı, qapını da arxadan bağladı.

Səlim cütlüklə elədiyi söhbəti təxminən arvadı ilə də elədi. Səlimin dedikləri cütlüyü hansı hala salmışdısa, arvadı da o vəziyyətə qoydu. Axırda üzünü arvada tutub pıçıldadı:

– Ay qız, mənə sabaha qədər vaxt ver... fikirləşməliyəm...

Sabahı gün Səlim yenə çayxanada cütlüklə görüşdü, dünənki gün yenidən təkrar olundu. Axırda da dedi:

– Uşaqlar, mənə bir gün də vaxt verin... fikirləşməliyəm.

Sonra da çayın pulunu verib evə gəldi. Yenə güzgüdə özünə baxıb arvadı yataq otağına çağırırdı; arvadı bu dəfə tələsmədən, heç bir istəyi olmadan Səlimin yanına gəldi.

Ancaq, mənim bir yazıçı kimi xəbərim olmadı ki, Səlim arvadına nəsə dedi, ya demədi...

Yazıcının da xəbəri olmadığı şeylər çox olur.

Şabran. Oktyabr, 2024

KÖRPÜ

– Evin yığılaydı körpü tikdiyin yerdə!!! Tifaqın dağılaydı körpü tikdiyin yerdə!!! Əllərin quruyaydı!!! Sən buralara gəlib çıxdığın günə daş düşəydi... daaaaşşş!!! Oyyy, oyyy, ooooo... Laydivar kimi balam getdi, Ay Allaaaah... ihı... ihı...

* * *

Bu kəndin yaşını bilən yox idi, hərənin ağzından bir avaz gəlirdi; biri deyirdi beş yüz il, biri deyirdi min il, üç min il deyən də vardı. Biz də, necə deyərlər, qızıl ortanı götürək: min ili.

Kəndin tən ortasından bir çay axırdı, adı Diztopuqçay idi. Yaşlı adamlar bu çayın adını belə izah eləyirdilər ki, çayın səviyyəsi diznən topuq arasında dəyişirdi, fəsildən asılı olaraq enib-qalxırdı. Kəndin adı Diztopuqçay idi, kəndlə çay bu adı şərikli işlədirdilər.

Dağın ətəyində boy göstərən bu kəndin camaatı mübahisə eləməyi çox xoşlayırdı. Üç-dörd gün bundan qabaq kəndin Ortaqlıq deyilən yerində yenə qızgın mübahisə gedirdi; camaat iki yerə bölünmüşdü; bir dəstə deyirdi ki, kəndin yaşı böyükdü, bir dəstə də iki ayağını bir başmağa dirəmişdi ki, çay böyükdü. Axırda yarızarafat, yarıgerçək qərara gəldilər ki, yaxşı, kəndlə çay eynidi: nə siz deyəndi, nə də biz deyən. Təzəcə razılışıb barışmışdılar ki, çayın tərəfdarlarından biri dilləndi:

- Yaxşı, tutaq ki, çayınan kənd ekizdi, axı burda bir məsələ qaranlıq qalır.
- Qaranlıq heç nə yoxdu, – kimsə dilləndi.
- Var.
- Yoxdu... varsa, izah elə...

– İzah eləyim də, eləyim. Bax, deyirik ki, çayınan kənd ekiztaydılar, yaxşı bunlar hansı qabaq gəlib, ikisi də birdən olmayıb ha anadan...

Bu, mübahisə eliyənlərin ağına batdı, hər iki tərəf təzədən qızıxdı nə qızıxdı – bəzən elə olurdu ki, hamı danışdı, ancaq eşidən yox idi. Mübahisə gün-batandan sonraya qədər davam elədi. Axırda qərara gəldilər – qərara gəldilər ki, saxlayaq sabaha, tay gecdi...

Üç-dörd il bundan qabaq kəndin bədən tərbiyəsi müəllimi ağsaqqallar adından Milli Elmlər Akademiyasının Coğrafiya İnstitutuna məktub da yazmışdı ki, bəs, siz bilərsiniz, hörmətli alimlər, Diztopuqçay böyükdü, yoxsa kənd? Akademiyanın o hörmətli alimlərinin birindən cavab gəlmişdi: "Hörmətli vətəndaş, niyə gedib faydalı bir işlə məşğul olursunuz, işiniz-gücünüz qurtarıb, niyə bizə elmi işlərlə məşğul olmağa mane olursunuz. Bax, mən indi sizə cavab yazıram, nə qədər qızıl vaxtımı alırsınız. Bir də belə iş görməyin, axırıncı dəfə olsun. Hörmətlə, baş elmi işçi Qulam Girdimani".

Bədən tərbiyəsi müəllimi də alimin bu cavabını kənd ağsaqqalları üçün təhqir hesab edərək üzü yuxarı şikayət yazmağa başladı – ancaq şikayət elədiyi dördbir tərəfdən bir dənə də olsun cavab gəlməyib, yəqin gələr, gözləmək lazımdır. Bədən tərbiyəsi müəllimi and içmişdi ki, əgər yuxarılardan cavab gəlməsə, o köntöy cavab verən alimdən də, elə yuxarılardan da birbaşa BMT-yə yazacaq... Onlardan da cavab gəlməsə, NATO-ya yazacam – əl çəkən deyiləm. Qoy görsünlər ki, kəndimizin ağsaqqallarını ələ salmaq nə deməkdi.

Diztopuqçay ilin yarısı öz adaşının – Diztopuqçay kəndinin soyuducusu, paltaryunan maşınıydı, qabyuyan maşınıydı, hamamıydı – təmizliyə aid nə vardısa hamısı; hələ üstəlik qoyun-keçisini, atını, ulağını da burda yuyurdu – çimirdirdi. Çayın əlli-altmış metrliyindəki bulaq isə onun suyuna qovuşub aləm yaradırdı – çayın suyunu bir az da duruldurdu. Çay dərə boyu axırdı. Dərənin dərinliyi otuz-qırx metr olardı, çayın dərinliyi isə, yuxarıda dediyimiz kimi, fəsilədən asılı olaraq dizlə topuq arasında dəyişirdi: Təbiət insanlara əsəbiləşəndə isə – sel gələndə – nəinki topuqdan dizə, dizdən də yuxarı qalxıb adam boyuna çatırdı; bir-iki gün belə qımıldayandan sonra hirs yatırdı, lap quzuya dönüb elə sakitləşirdi ki, sanki əvvəl saldıqı hay-küyə görə camaatdan, danasını apardığına görə isə Pəri arvaddan üzr istəyirdi. Camaat üzrxahlığı qəbul eləsə də, Pəri arvad qəbul eləməirdi: camaatın nə vecinə, birinin də toyuğunu sel aparmamışdı; ancaq onun o boyda danasını əlindən almışdı, sizə zarafat gəlməsin. Ona görə də Pəri arvadın dilindən yağın qarğış səngimirdi – qarğış seli... Yağış yağanda güclü yağış sel gətirirdi, Pəri arvad qarğış yağdıranda da sel gəlirdi, vahiməli, – ancaq bu qarğış seli heç kəsin danasını aparmırdı, sadəcə olaraq Pəri arvadın ürəyini soyudurdu. Əgər Pəri arvad dilindən yağıştək tökdüyü ah-nalə ilə, qarğışla ürəyini soyutmasaydı, şagirdlərin bayramdakı şarı kimi şişib-şişib partlayardı... Yaxud da sabılcanın içinə qoyulmuş nehrə yağı kimi ürəyi də, özü də əriyib qurtarardı. Pəri arvadı yandıran o idi ki, kənddəki bəlkə də mindən yuxarı dananın içində selin gözü niyə onun danasına düşdü – ancaq dana çox qəşəng idi, çox...

Pəri arvad fikirləşirdi ki, görəsən Allahın bu ədalətsizlikdən xəbəri var, yoxsa yox; qəti qərara gəldi ki, xəbəri yoxdu, xəbəri olsaydı, belə şeyə qol qoymazdı. Bir yandan da fikirləşirdi ki, axı, deyirlər Allahın hər şeydən xəbəri var... Bu fikrin də üstündə çox qalmadı: "bəlkə başı qarışıq olub". Öz aləmində Allahı həmişəki kimi uca tutdu: "şükür məsləhətinə"...

Diztopuqçay camaatı hər şeylə razılaşıb deyil. Dünyanın, ölkənin, rayonun, elə kəndlərinin aydan arı, sudan duru vaxtında da bir bəhanə tapıb etiraz eləyirdilər; onlar, necə deyirlər, etiraz eləməyi bacarırdılar.

Böyük kənd idi, necə deyirlər, yeddi para kənddən ibarət idi – yeddi oba, hərəsinin də öz adı vardı. Hərdən böyük şəhərlərin mikrorayonları göz önünə gələndə adam istər-istəməz fikirləşir ki, bu bölgünü kəndlərdən götürüb şəhərlərə calayıblar. Həm də bu, həqiqətdi – axı kəndlər şəhərlərdən çox-çox qədim və yaşlıdı, ahıldı – kəndlər şəhərlərin ulu babasının ulu babasıdı – bu barədə, hətta Diztopuqçay kəndinin camaatı da mübahisə eləyə bilməz, – yeri yoxdu.

Yumruq kimi möhkəm və birdi bu kəndin camaatı – bir dəfə bu yumruqdakı barmağın biri azacıq o məsələ, kəsib atmaq istəyirdilər; barmaq adam kimi "diz çökdü", əllərini heç vaxt çatmayacaq göylərə qaldırıb yalvara-yalvara, gözündən yaş sel kimi axıda-axıda üzrxahlıq elədi, ağsaqqallar-müdrilər dərinə getmədilər, onu bağışladılar; inanın ki, o da gedib pasportunu dəyişdi – doğum gününü kənd ağsaqqallarının onu bağışladığı günə yazdırdı – əlbəttə ki, ili qalmaq şərtilə...

Bu kənddə, lazım gələndə, etiraz da bayraq kimi dalğalanır, yumruğunun boşalan, yaxud boşalmaq istəyən barmağının da taleyinə aydınlıq gətirilmirdi.

Kəndin qoçaq, işlək, qorxmaz, varlı-karlı camaatı bölgədə ad çıxarmışdı. Hələ Sovet hökumətindən qabaq da, elə sonralar da bu kənd haqqında bir fikir formalaşmışdı: "Diztopuqçay camaatının kəsdiyi başa sorğu-sual yoxdu". Ancaq bu camaat başkəsən deyildi – çox mərhəmətli idi. Ancaq onlara qarşı haqsızlıq eləsən, üzü dönür, üzü dönürsə, get ölünü qoy, dirini ağla – yəni öz yerini bilən, özünə hörmət eliyəndilər. Öz yerlərini bildiklərinə görə başqalarının da yerini bildirilər, özlərinə hörmət etdiklərinə görə də başqalarına hörmət edirdilər...

Bu, bəlkə də dünyada yeganə yaşayış məskəni idi ki, bütün kişiləri, oğulları, yeniyetmələri bir-birini əmioğlu deyib çağırırdılar və bu əmioğluluq dildə deyildi – ürəkdə idi, sadəcə olaraq dilə gətirirdilər.

Xeyirdə-şərdə pəpəyeyəndən-məmədəyəne qədər hamı ayaq üstə olurdu – bir nəfər bütün kəndin torpaq kimi qüdrətli, nəhəng çiyinini hiss eləyirdi, çiyin-çiyinə...

Deyildiyi kimi, kənd Diztopuqçayla həmyaşıd idi və yüz illərdi ki, bu kəndə bir dənə də olsun boşanma olmamışdı – ona görə ki, buranın kişisi də, qadını da öz yerini çox gözəl bilirdi – şahmat taxtası kimi hər fiqur – hər adam öz yerindəydi. Bu, çox vacib idi; təsəvvür eləyin ki, şahmat taxtasının üstündə at vəzirin yerindədi, vəzir filin, fil piyadanın, şah da topun – burda oynamaq olarmı? Ən böyük oyun isə həyatdı... İndi oyna görüm, necə oynayırısan, oyna də... Oyna görüm, oyna...

Bir də, indiki dildə desək, o gendər bərabərliyidi-nədi, bu kəndə gəlib çıxmamışdı. Daha doğrusu, bir dəfə gecə vaxtı televizianın dəstəyi, bələdçiliyi

ilə bu kəndə də soxulmuşdu, ancaq gender bərabərliyini bu kənddən iti qovan kimi gecəynən qovdular, dalınca da qara daş atdılar.

...Pəri arvadın kefi kök idi, əli çalırdı, ayağı oynayırdı, kəndin ağsaqqalları ona elə bir dana alıb vermişdilər ki, əvvəlkindən də cantaraq, boy-buxun da ki, öz yerində – danadan çox gənc kələyə oxşayırdı. Qonşu kənddən almışdılar. Dana aradabir qaçıb öz "el-obasına" getmişdi, qaytarıb gətirirdilər, Pəri arvadın qapısındaki tut ağacına bağlayıb bir-iki gün ac saxlayandan sonra "ağlı" başına gəlirdi.

Pəri arvad, ağsaqqallar ona dana alıb gətirən kimi fikirləşdi ki, "bax, bu işdən Allahın xəbəri var – axı, o, hər şeyi bilir. Dananı sel aparanda da xəbəri olubmuş, yoxsa.. Yox, yox, dananı sel aparmağınnan Allahın xəbəri olmayıb, yoxsa qoymazdı, yox, yox..."

Burda çox gözəl, heç yerdə olmayan bir keyfiyyət də var ki, qonşu kəndlərdə rast gəlməzsən; bir az şahlıq üsul-idarəsinə oxşayır. Məsələn, kolxozun sədri qırx ildən yuxarıdı işləyirdi; ondan da qabaq uzun illər bir başqası kəndə rəhbərlik eləyib. Kəndin baş hesabdarı, ferma müdiri, briqadirləri də uzunmüddətli kadrlardı. Burda belə hesab eləyirlər ki, adamlar uzun müddət işləyib əməlli-başlı təcrübə toplayıblar, gül kimi də işləyirlər və onları təzələrlə əvəz etmək mənasızdır. Camaatın bu yanaşması yaxşı nəticə də verir, kolxoz rayonda qabaqda gedənlərdəndi, adamların dolanışığına da söz ola bilməz, varlı-hallı, sayılıb-seçilən kənd hesab olunur. Qonşu kəndlərin ikisində orta məktəb olmadığına görə onların şagirdləri yeddinci sinfi qurtarandan sonra gəlib bu məktəbdə oxuyur, təhsil alırdılar. Qonşu kəndlərin adamları xəstələnəndə də gəlib bu kəndin tibb məntəqəsinə müraciət edirdilər. İldə beş-altı dəfə bu kənddə açıq havada kolxoz idarəsinin ağ divarında kino göstərəndə qonşu kəndlər xəbər tutar, atlanıb gələr, filmə tamaşa eləyib gedər və səhərisi günü filmi gördükləri kimi – həmkəndlilərinə, əgər məsləhətli olsaydı, arvad-uşağa da danışardılar.

Yəqin ki, siz də azdan-çoxdan Diztopuqçay kəndini tanıdınız. Az qala yaddan çıxmışdı, bir də, kəndin çox bərəkətli qara torpağı vardı. Buranın dəmyə buğdasından bişən təndir çörəyinin ətri kəndin bu başından o başına qədər gedib hər yana yayılırdı; o saat hamı bilərdi ki, kənddə kimsə çörək bişirir. Belə bir söz var, deyərlər ki, əgər çəliyin yadından çıxıb bu kənddə qalsa, bir ildən sonra gəlib görərsən ki, bitib yekə bir ağac olub.

Ancaq bütün bunlarla yanaşı, Diztopuqçay kəndinin atkeçməz işləri də vardı. Özləri demişkən, yaşı yüz illərlə ölçülən bu kənddən keçən eyni adlı çayın üstündən körpü salmaq nədənsə heç kəsin ağlına gəlmirdi. Gün ərzində, yalan olmasın, bu çayı o üz-bu üzə bəlkə beş yüz adam keçirdi; eni on iki-on beş metr olan çayın içinə hər yarımmetrdən bir iri daşlar düzülmüşdü, müəllimlər, şagirdlər, kolxozçular, qonaq-qara, hamısı bu daşların üstü ilə tullana-tullana çayı o tərəf-bu tərəfə keçirdilər. Çayı bu münvalla keçəndə neçə nəfər xəsarət də alıb, iki nəfər daşın üstündən sürüşüb ayağını sındırmışdı, birinin isə dizinin aynası çatlamışdı. Yayda isə qadınlar tumanlarını dizinə qədər qaldırır, kişilər də şalvarını çırmaılayıb keçərdilər. Həm də körpüsüz çay adama birtəhər gəlirdi; necə yəni... Çayın üstündə körpü yoxdursa, onu hardan gəldi keçmək olurdusa, deməli, bu çay, necə deyərlər, adlı-sanlı çay deyil də... Araz kimi, Kür kimi...

Hər şeyin vaxtı-vədəsi varmış; günlərin bir günündə Diztopuqçayın da bəxt düyünü yavaş-yavaş açılmağa başladı.

Rayon partiya komitəsinin birinci katibini külli miqdarda yeyintiyə yol verdiyinə görə soxdular qoduqluğa – yerinə təzəsini qoydular: yoldaş Sadıxov.

Yüz qırx mindən artıq əhalisi olan rayon təxminən ilyarım partiya komitəsinin keçmiş birinci katibini eninə-boyuna müzakirə elədilər, onu söyənlər də oldu, tərifləyənlər, təəssüf eliyənlər də – bir adam hamıya qarşı yaxşı ola bilmədiyi kimi, pis də ola bilməzdi.

– Deyirlər bir boçka pulu varmış, yarısı çürüyübmüş.

– Əə, o boyda kişi pulu boçkaya niyə yığır ki... yer tapmırdı pulu yığmağa?

– Yıxılana balta vurmaq bizim köhnə peşəmizdi.

– Heyləsini gərək boynunun dalından baltalayasan.

– Niyə? Heylə pis adam da deyildi.

– Əlbət ki, tərifləyərsən də... O, bu rayona gələndən sən də şişib dama dönmüsən.

– Allahsüz danışma...

– Görək bu təzə gələn nağarrajaq ee...

– Köhnə nağarrırdısa, təzə də, türkün məsəli, onnan...

– Nə bilirsən əə, bəlkə...

– Dədə-babadan belə görmüşük.

– Əşi, Allah bilən məsləhətədi... onsuz da kim eşşəkdisə, biz ona palan olmuşuq, palan...

Rayon camaatının başı ilyarım ərzində keçmiş birinci katibi müzakirə eləməyə qarışdı. Yoldar Sadıxov köhnə yollara əl gəzdirir, xüsusilə rayon mərkəzində səliqə-sahman yaradır, necə deyərlər, bir növ özünü gözə soxurdu. Rayon camaatı indi qazamatda yatan birinci katibdən qurtarıb keçmişdilər təzə katibə – yoldaş Sadıxova.

– Kişinin oğlu işləyəndi də... nə deyəsən...

– Təki heylə olsun...

– İstəməyənin gözü çıxsın...

– Camaata bir gün ağlasın ee... camaata...

– Gələnnən bəri yeddi-səkkiz körpü salıb kişinin oğlu.

– Deyirlər Diztopuqçayın üstündən də körpü salacaq...

– Hə... mən də eşitmişəm.

Elin sözü əvvəl-axır düz olur: aradan heç üç ay keçməmiş, Diztopuqçayın üstündən dörd metr hündürlüyündə bir körpü saldırdı. İndi yuxarıda dediyimiz iri, yastı daşların üstü ilə tullana-tullana o tərəf-bu tərəfə keçən adamların hamısı yoldaş Saxıdovun önlərinə rəhmət oxuyurdu. Gəlidiyi gündən rayon ərazisində xeyli körpü saldırmışdı – indi rayon camaatı ona "körpü Sadıxov" deyirdi. Yoldaş Sadıxov partiya və təsərrüfat fəalları qarşısında da körpüdən, onun əhəmiyyətindən, bəzən bir az da dərinə gedib körpünün tarixi əhəmiyyətindən danışdı:

– Dağətəyi rayonlarda tikilən hər bir körpünün tarixi əhəmiyyəti var. Çayın bu üzündən o üzünə necə keçmək olar, yoldaşlar, körpü ilə... Bəs çayın o üzündən bu üzünə necə keçmək olar, yenə körpü ilə... Bu zərurətdən doğan körpü quruculuğu geniş vüsət almaqdadır, yoldaşlar... – və təbii ki, gurultulu

alqışlar... – Və biz bu günə qədər saldıığımız körpülərlə kifayətlənməməliyik, yoldaşlar. Hətta, rayon ərazisindən keçən suyu qurumuş iki çayın üstündən də körpü salmalıyıq. Durub gözləməməliyik ki, su gəlsin, sonra körpünü salaq. Biz bunu bəri başdan eləməklə hadisələri qabaqlamış oluruq...

...Pəri arvadın oğlu qabağına bir çaynik çay qoyub gününü kalxoz həyatının sağ tərəfindəki kababxanada keçirirdi; o, gününü orda keçirirdisə, bu, o demək deyildi ki, bütün günü kabab yeyirdi, bəzən elə olurdu ki, gün ərzində dilinə bir tikə quru çörək də dəymirdi. Heç harda işləmirdi. Anası dünyanın xam vaxtlarında rayon mərkəzindəki corab fabrikində partkom işləmişdi, onun aldığı təqaüd, bir də qapıdakı toyuq-cücə, qoyun-quzu, bir baş da sağlam inək onların başından girib ayağından çıxırdı. Bu gün-sabah qırx yaşı tamam olacaqdı, ancaq hələ evlənməmişdi. Boyu iki metrə yaxın olardı – bəlkə də iki metrdir; quru ağac kimi nazik, çəlimsiz idi. Saçlarını uzun saxlayaraq heç vaxt daramazdı – pırpızaq idi; uzaqdan baxanda Pəri arvadın oğlu gəzən ağaca oxşayırdı. Yaxşı səsi də vardı, kababxanada onu oxudub əvəzinə araq və yemək verirdilər; pul götürmürdü – guya özünə sığışdırmırdı.

Bu gün də əli yaxşı gətirmişdi, Sumqayıtda zavodda işləyən kənd uşaqlarından üçü gəlmişdi, yaxşıca yeyib-içdilər, Pəri arvadın oğlunu da bəs deyincə oxudub içirdilər – feyziyab oldular. Onun "Şur" üstündə oxuduğu "İçki can sağlığının düşmənidir, gəl içək canımızın sağlığına" misraları kəndin Sumqayıtdan gələn cavanlarına bərk ləzzət eləmişdi. Pəri arvadın oğlundan xahiş eləmişdilər ki, o şeiri yazıb onlara versin. O da demişdi ki, sabah günorta üstü burda görüşək, yazım verim – əl yeri qoymuşdu...

Gün batmaq üzrə idi. Pəri arvadın oğlu, yanında da Sumqayıtdan gələn cavanlar evlərinə tərəf gedirdilər ki, qaranlığa düşməsinlər. Üç nəfərdən biri əlindəki kağızı oxuya-oxuya əzbərləyirdi: "İçki can sağlığının düşmənidir, gəl içək canımızın sağlığına." O biriləri də qulaq asırdılar ki, yadda saxlasınlar.

Pəri arvadın oğlu qabaqda gedirdi, Sumqayıtdan gələnlər isə yan-yana onun dalınca gəlirdilər – araları beş-altı metr olardı. Pəri arvadın oğlu yolun ortasından kənarına çəkilib əlini körpünün mühəccərinə söy-kəyib dayandı, qəfil başı gicəlləndi, yerində bir-iki dəfə ləngər vurandan sonra uzun, arıq olduğuna görə, təxminən dizi hündürlüyündə olan mühəccər onu saxlaya bilmədi, üç nəfərin gözüünün qabağında çaya yıxılıb necə bağırırsa, heç kəs inanmazdı ki, bu səs o arıqlıqda adamdan çıxdı.

Pəri arvadın oğlunu xəstəxanaya çatdırdılar. Həkimlər dedi ki, qorxulu bir şey yoxdu, ölməyəcək... ancaq ola bilər ki, şikəst olsun... bəlkə heç şikəst də olmadı...

Keçmiş partiya təşkilatı katibi, rayon mərkəzindəki corab zavadonun partkomu əlindəki açarı fırlada-fırlada, qarğış eləyə-eləyə özünü kəndin bədən tərbiyəsi müəlliminin evinə saldı:

– Birin Bakıya, birin Moskvaya, birin də BMT-yə yaz. Sadıxovdan şikayət yaz... Yaz... yaz... yaz ki, yoldaş Sadıxov çayın üstündə körpü salmasaydı... hə... mənim də laydivar kimi oğlum ordan yıxılmazdı. Evin yıxılsın, ay yoldaş Sadıxov, körpü tikdiyin yerdə!!! Tifaqın dağılaydı!!! Əllərin quruyaydı!!! Sən bu ralara gəldiyin günə daş düşəydi... daaaşşh!!! Oyyyyy... Oyyy, laydivar balam ooooooyyy... Ay Allah... ihı... ihı... ihı...

Rayon partiya komitəsinin birinci katibi uzun müddət işlədi və bu rayondan çıxıb gedəndən üç-dörd ay sonra bədən tərbiyəsi müəllimi hardansa eşitmişdi ki, bəs yoldaş Sadıxovun bacanağı Bakıdakı Layihə İnstitutunda körpüsalma şöbəsinin müdiri imiş...

Bu gün rayon ərazisində salınmış körpülərin çoxunun altından su keçmir, yay vaxtı camaatın qoyun-keçisi körpünün altında kölgələnir...

Şabran. Oktyabr, 2024

ALİMENT

Onun yetmiş beş yaşı olsa da qıvraq, canısulu görünürdü – heç kəs ona altmış beşdən yuxarı verməzdi. Gur, uzun, ağappaq saçlarının fonunda qırxılmış sifətinin şirinliyi onu çox adamdan, xüsusilə həmyaşıdlarından xeyli fərqləndirir, cəlbedici göstərirdi, yeriyəndə də oxlov udmuş adamlar kimi dik yeriyyir, ətrafında heç nə onun diqqətindən yayınmırdı; ətrafı da, istəsəydi belə, onu görməməzliyə vura bilməzdi, çünki gözəgəlimli idi.

Yanında dayandığı “Milli Ön” aparatını əli ilə göstərib dedi:

– Mənə kömək eliyərsiniz, pul göndərməliyəm.

– İzvinite, ya toroplyus... – Rus qadın tələsik keçib getdi, beş-on addım uzaqlaşandan sonra geri çönüb üzrxahlıq baxışlarını ani olaraq ona zilləyib gülümsədi də. Kişi də az aşın duzu deyildi, rus qadının bu hərəkətini elə olduğu kimi də qəbul edib məmnun göründü.

Bu dəfə də üzünü iyirmi-iyirmi iki yaşlı, tələbə görkəmli oğlana tutdu:

– Ay bala, mənə kömək eliyərsən, pul...

Tələbə görkəmli oğlan onun sözünü ağzında kəsdi:

– Mən bacarmıram...

– Nə?

– Dedim ki, mən bacarmıram, – əli ilə aparata işarə elədi.

Kişi inanmadı:

– Bacarmırsan? – soruşdu.

– Yox, bacarmıram.

– Yalançının imanına qorxaq tula bağlayım, – kişi acı-acı güldü, – kömək eləmək istəmirsən, – başını buladı.

– Yaxşı eləyirəm, – oğlan tələsik uzaqlaşdı.

“Tutub verən olsaydı, nə çırpardım səni...” – Kişi onun arxasınca fikirləşdi.

– Pul göndərmək istəyirsən? – Özü də, səsi də yorğun, nahamvar bir kişi onun aparata əlini sürtdüyünü görüb istehza ilə soruşdu.

Kişi bu istehzavari adamın sözlərindəki istehzanın kökünü, səbəbini anlama da, cavab verdi:

– Hə... kömək eliyərsən? – həm də soruşdu.

– Niyə eləmirəm ki... Nə məsələdi? – Adam çox diqqət göstərdi və bu, bayaqkı istehzanı sildi.

– Ay rəhmətliyin oğlu, – onlar yaşlı olardılar, – aparatnan pul göndərmək istəyirəm dayna, irəli dur, kömək elə...

– Həəəə... Heylə?
– Heylə də... bəs, bayaqdan nə deyirəm... – Kişi adamın üzünə baxdı.
– Hə... başa düşdüm, – diqqətlə ətrafını nəzərdən keçirib, – bəri bax, çox pul göndərirsən? – soruşdu.
– Çox... – Kişinin hövsələsinin ərazisi Azərbaycan ərazisi kimi get-gedə daralırdı – qırx dörd günlük müharibəyə qədər olduğu kimi...
– Çox deyəndə ki, nə qədər? – Adam kişidən yenə soruşdu.
– Üç yüz manat...
– Yoox... mən əlli manatdan yuxarı göndərməyi öyrənməmişəm... ancaq əlli göndərə bilirəm, qonşum var, o deyir ki, öyrədəcəm lap min manat da göndərə bilərsən.

Kişi başa düşdü ki, həmyaş olduğu bu adam onunla məzələnir, əlini cibinə atıb əlli manat çıxartdı:

– Neynək... gəl əlli göndər, – bir az da elə hərəkətə gəldi ki, elə bil onun üstünə gedirdi. Qarşısındakı da bir neçə addım arxaya çəkildi və birdən yaş odun satmış adam kimi nə təhər götürüldüsə... kişi heç vaxt ona çata bilməzdi, ancaq fikirləşə bilərdi, fikirləşdi də: “Ağıl deyən şey yoxdu də... Ağıl olmasa da, ancaq mənnən xeyli məzələndi ha... gərək düzünü deyəsən... Zayıl oğlu zayıl... Bir şey də bilinmədi ki, axırıncı üç kəlməni onunla məzələnən adama deyirdi, yoxsa özünə... deyəsən yarıbayarı – əlli əlli...”

İstədi qarşı tərəfdəki parka keçib bir az gəzsin, sonra qayıtsın. Ancaq onun yanından səs-küylə, ağır-ağır keçib gedən orta məktəb uşaqlarının davranışı kişini ilişdirdi: “Bunlar niyə qışqıra-qışqıra danışırlar... özü də hamısı birdən danışır eee... qulaq asan yoxdu...” Uşaqların səs-küyü uzaqlaşdı qulaqdan itənə qədər gözünü onlardan çəkmədi.

Xahiş elədiyi adamları yadına saldı – rus qadın, tələbəyə oxşayan oğlan, bir də onunla açıq-aşkar məzələnən o “zayıl oğlu zayıl”. Onları müqayisə elədi, üstünlüyü rus qadına verdi – yaxşı adam idi. Tələbəyə oxşayan oğlan haqqında da qəti qərarını verdi: “Beləsinə basasan əsgərliyə, Qarabağa, özü də elə eliyəsən ki, Murovun tərəsinə düşə... bəlkə ondan sonra ağıl başına gələ...”

Zayıl oğlu zayıla da biganə qalmadı: “Yəqin o da cavanlıqda bu tələbəyə oxşayan oğlan kimi bir şey olub. Tələbəyə oxşayan oğlan böyüyüb zayıl-zayıl zayılın yaşına çatanda yəqin ki, elə onun tayı olacaq... bunun çırtı-pırtı yoxdu”.

Birdən-birə kişiye o qədər ağır və təəccüblü gəldi ki, üç nəfərdən biri də ona kömək eləmədi. Hətta üç nəfərin içində yaxşı hesab elədiyi rus qadından da “incidi”: “İzvinite, ya taraplyus... noolar taraplyus eliyəndə... üç dəqiqəlik işdi də...” Sonra özü istəməsə də rus qadına haqq qazandırdı: “Yox, yaxşı arvada oxşayırdı... tələsiyir də... bəlkə elə işi var ki, heç deməli deyil... heç özününkülər səni adam yerinə qoymadılar, Allahın urusunnan nə gözləyirsən...”

Kişi özünü elə aparırdı ki, guya bu boyda şəhərdə o üç nəfərdən başqa adam yox idi. Əslində isə ona yer eləyən bu idi ki, adamlar niyə birtəhər olub – “bizim vaxtımızda belə şeylər yox idi...” Bir az keçəndən sonra isə öz əleyhinə getdi: “Bizim vaxtımızda belə şeylər yox idi... Bəs, indi kimin vaxtıdı? İndi də sizin vaxtınızdı də... bizim vaxtımızda...” – istehza ilə fikirləşdi.

Sanki kişinin də tərsliyi tutmuşdu, deyəsən, ürəyindən keçirdi ki, imanım Allah amanatı, o üç nəfərdən biri buralarda görüxsə, yenə onlardan xahiş eləsin – ən çox da, rus qadına ümid bağlayırdı.

Kişinin bu barədə fikirləşdiyi müddətdə onun və avtomatın yan-yörəsindən o tərəf-bu tərəfə nə qədər adam keçsə də, heç kəsə yaxıqlaşmadı, heç nə demədi: “Atalar üçdən deyib... mən də üçündən xahiş eləmişəm... atalar dörddən deməyib ki...” Kişi öz-özünü ilişdirmişdi ee, əslində, burda çətin bir şey yox idi.

Kişi bir az da dərinə getdi və deyəsən “çıxış yolunu” tapdı: “Nə atalar üçdən deyib eee.. O qabaqkı atalar idi, üçdən deyən... indiki atalar dörddən deyirlər – lap bir azdan atalar beşdən deyəcək, get-gedə çoxalacaq, çünki ataların dediyi kar eləmir, onlar da məcbur olub... hə...”

Başını qaldırıb əks tərəfə baxanda gördü ki, təxminən qırx yaşında gözəl bir qadın gəlir. Kişi gözünü qadından çəkə bilmirdi – qadın gəlmirdi ee, qu quşu kimi ona tərəf üzürdü. Kişi, o qu quşundan başqa heç kəsi görmürdü. “O üç nəfər eləməyəndən sonra bu heç eləməz, demə, sözün yerə düşməsin. Yox, yox... o, heç sənə fikir də verməz... naz-qəməzini görmürsən... elə bil ki, ərini bu yaxınlarda nazir qoyacaqlar... ya da ki, qoyublar... bir-iki aydı işləyir... Əgər böyrümdən keçəndə mənə baxsa, deyəcəm, baxmasa, deməli, məsləhət deyil, çox zıncırovludu ey...”

Qu quşu yaxınlaşdıqca onun gözəlliyinə qarışmış şirinliyi, ədaləri özünün özünə elədiyi naz-qəməzi kişini daha yaxından sıxırdı. Burdan keçib gedənlərin Qu quşuna ayaq saxlayıb necə baxdıqlarını, baxdıqlarını yox, bu, baxmaq deyildi, tamaşa elədiklərini görmürdü. Qadın gözəlliyinin zəhmi çox ağır olur – torpaqdan da ağır və hər kişi onun altında tab gətirə bilməzdi. Qu quşuna oxşayan bu gözəlin naz-qəməzinin altında qalmaq, fəlakət zamanı dağıntılar altında qalmaq kimi bir şeydi...

Adamın adama sataşdığı bir başqa şeydi, gözün gözə sataşmağı başqa bir aləmdi. Qu quşu “üzə-üzə” kişinin bərabərinə çatanda, ani olaraq gözü sataşan kimi kişi əli ilə “Milli Ön” aparatını göstərib soruşdu:

– Gözəl xanım, mənə kömək eliyərsiniz?

Qu quşu saatına baxdı, elə bil bunların hamısı bir inkubatorada dünyaya gəliblər. Ancaq rus qadın kimi demədi ki, bağışlayın, tələsirəm – başqa şey dedi:

– Verin kömək eliyim də...

Kişi bu gözlənilməz razılığa qətiyyənlə hazır olmadığına görə çaşdı və tez də özünə qayıtdı, hətta iki daşın arasından vaxt tapıb hər kəsin özünə layiq payını da artıqlaması ilə verdi: “Sənin azarın tökülsün onların ürəyinə... lap elə o rus arvadının da...” Onların üçünü də “yərbəyer” eləyib qərribə bir rahatlığa qovuşmaq qovuşda Qu quşunun dodaqlarının arasından üç-dörd kəlmə bal süzülür:

– Zəhmət olmasa, bir az tez olun.

Kişinin bütün varlığı tələsdi:

– Hə... hə... alın... üç yüz manatdı... – Ürəyində özünün abırını aldı ki, ay rəhmətliyin oğlu, bunu bayaqdan əlində hazır tutmağa can çəkirsən, hə?

– Hansı bankdı? – Qu quşu onun üzünə baxmadan soruşdu və Qu quşunun onun üzünə baxmamağı elə bil ki, bir az onun xətrinə dəydi.

– Kapital bankdı... bu da kartın nömrəsidir, – dörd yerə bükülmüş qalın kağızın qatını açıb ona uzatdı.

Qadın yenə onun üzünə baxmadan soruşdu:

– Bu pulun təyinatı nədi?

– Nə təyinat? – Kişi təəccübləndi.

– Təyinat də... yəni ki, bu nə puludu? Maddi yardımdı? Yoxsa dostuna göndəirirsən... – yenə kişinin üzünə baxmadı, yenə kişi ondan inciyən kimi oldu.

– Yoox ay bala, nə maddi yardım, nə...

Qadın saatına baxıb onun sözünü kəsdi:

– Bəs onda nə puludu? – Qadının hövsələsi bir tikə olmuşdu.

– Aliment...

– Nə?!..

– Aliment... aliment...

Qadın elə bil ki, bayaqdan sanki xala xətrin qalması, arxasını kişiylə çevirib onunla danışdı, bu sözü eşidəndən sonra yüz səksən dərəcə çöndü, onun üzünə baxıb təəccüblə dilinə gətirdi:

– Aliment?!

– Aliment.

Qadının üz-gözündən mehribanlıq, qayğıkeşlik şırıltı ilə tökülürdü; imanım Allah amanatı, bəlkə də kişinin könlündən keçdi ki, ovcunu bu şırıltının altına tutub doldursun, üzünə çırpın – üzünü yusun. Kişi Qu quşunun, üz-gözündən zəhm tökülən bu gözəl qadının onun gözlərinin qabağında belə sürətlə dəyişməyini heç cür anlaya bilmədi. Üstəlik Qu quşu onun üzünə elə baxırdı ki... “Bu yaşda kişi aliment verirsən... indi gör bunun yanında nələr var ee... ay daaa... Kişi belə olar ee... off...” İmanım Allah amanatı, Allah bilir Qu quşunun ürəyindən nələr keçdi...

– Aliment göndərmək üçün şəxsiyyət vəsiqəsi də lazımdır. – Qu quşu kişinin gözüünün içində elə baxdı ki, yanında donmuş qocalıq əvvəlcə isindi, sonra da əriməyə başladı və bu ərinti onun bütün varlığına hopdu.

Qu quşu şəxsiyyət vəsiqəsini ondan alanda bilərəkdən kişinin əlinə də toxundu. İmanım Allah amanatı, deyəsən, Qu quşunun ürəyindən keçdi ki, kaş bu pulgöndərmə prosesi bir az da uzanardı... Məsələn, “Milli Ön” aparatı elə bu dəqiqə xarab olaydı, yaxud göndərdikləri pulun çekini verməyəydi... Bunlar öz yerində... Bayaqdan bəri üzünə belə baxmadığı bu kişi, indi onun gözlərinə tamam başqa cür görünürdü; bilirsiniz necə: bu vaxta qədər hələ heç kəs bu qadının gözüne elə görünməmişdi, bax, elə...

Pul əməliyyatı başa çatan kimi, Qu quşu kişiylə dedi:

– Mənə görə başqa qulluğunuz var? – Qadın elə soruşdu ki, kişi yüz yaiz inandı, əmin oldu ki, bu saat nə desə başa gələr.

Başılı ilə üç addımlığındakı parka işarə eləyib dedi:

– Mənnən parkda gəzərsən?..

– Parkda?

– Hə... parkda... havamızı dəyişək. – Kişini gülmək də tutdu ki, durduqları yerlə parkın arası üç-dörd addım olardı – hansı hava dəyişməkdən söhbət gedə bilirdi – axı, hava dəyişmək üçün yeri dəyişmək lazımdır. “Lap sarsaq təklif elədim...” Onu bu vəziyyətdən Qu quşu dil atıb çıxartdı:

– Mən başqa təklif eliyərdim... – bayaqdan bəri o, ilk dəfə gülüşünə şirin bir biclik də qatdı.

– Nə təklif?..

– Bax... mən o binada yaşayıram... İstəyirsiniz qalxaq bizə... çaydan-zaddan içək... Söhbət eliyək... Dünyanın orasından-burasından danışaq...

– Bəs ərin yoxdu? – Kişi qəfil soruşdu, elə o anda da sualını yersiz hesab elədi, ancaq söz ağzından çıxmışdı.

– Var... niyə yoxdu...

– Bəs, birdən gəlsə...

– İstəsə də bu gün gəlib çıxma bilməz, – Qu quşu elə bil kişi ilə yox, güzgü ilə üzbəüz dayanmışdı – işvələndi.

– Niyə bu gün gəlib çıxma bilməz ki?

– Xaricdədi, xaricdə, – sonra da bic-bic gülümsədi, – o gəlib çıxana qədər biz beş-altı dəfə söhbət eləyib qurtara bilərik... beş-altı dəfə...

– Həəəə?.

– Hə, – Qu quşu dedi, hətta dayana bilməyib kişinin burnunu yüngülvari çırtmaladı da... o da heç etiraz eləmədi.

– Yaxşı qalmısınız ha, məşallah, – Qu quşu kişiylə başdan-ayağa nəzər salıb onu təriflədi.

– Məşallah gününüz olsun, – Kişi razılıq elədi.

Qu quşunun evinə tərəf gedirlər. Qadın kişinin kürəyinə əlini üç dəfə yüngülvari şappılatdı da. Bu həm də ona üç dəfə əhsən demək kimi bir şey idi – qabaqcadan... axtarsan içində minnətdarlıq da tapmaq olardı...

Qu quşu kişidən soruşdu:

– Uşağın neçə yaşı var?

– Həsə uşağın?

– Ən balacanın... sonbeşiyin.

Kişi fikirləşmədən cavab verdi:

– Qırx yaşı...

– Nə?!..

– Qırx yaşı... – Kişi başa düşmədi ki, qadın niyə belə həyəcanlandı, təəccübləndi.

– Bəs aliment?

– Alimenti nəvəmə göndərirəm də... bu yaşda mən aliment verənəm? – Qu quşunun üzünə baxdı, onu tanımadı – qadının üzü bayaqki kimi yüz səksən dərəcə geri dönüb əvvəlki görkəmini aldı.

– Bir dəyqə, bir dəyqə, – əl çantasından telefonunu çıxarıb düyməsini basdı, – eşidirəm həyatım, hə... hə... hə... çatırsan... lap yaxşı...

Qadın çaşqın vəziyyətdən bir balaca çıxıb kişiylə dedi:

– Bağışlayın... ərimdi.... xaricdən təcili geri çağırıblar, beş-altı dəyqəyə çatır... mən qaçdım.

Qu quşu doğrudan da qaçdı... yox... uçdu...

Şabran. Oktyabr, 2024

APOSTROF

Hər gədə-güdənin yanında yox, yeri düşəndə, məqamı gələndə deyərdi, deyərdi ki, camaat əlifbanı tanımayanda mənim ulu babam Məlikaslanbəy Avropanın göbəyi Parisdə, darülfünunda dərs oxuyardı. Özü də bunu elə ağayana, fərəhlə deyirdi ki, çiçəyi min yerdən çırtlayırdı, elə bil sifətində fişəng atırdılar.

O, ulu babasının adını daşıyırdı, ancaq axıra qədər yox, yəni babaları Şura hökumətinin qorxusundan “bəy” sözünü ixtisara salmışdılar. İndi onun adı Məlikaslanbəy yox, Məlikaslan idi. Aralıdan baxanda yekəxana və lovğa təsiri bağışlayırdı, ancaq yaxından tanıyanda görərdin ki, yox, uşaq kimi bir adamdı – hamı da onu yaxından tanıyırdı axı... Kimin onu nə dərəcədə tanımağı isə onun vecinə deyildi; vecinə deyildi deyəndə ki, heç bu barədə fikirləşmirdi də – başını aşağı salıb öz işi-gücü ilə məşğul olurdu – dindirən olsa dinərdi, dindirən olmasa da ki, özü dinirdi, əlbəttə ki, yeri gəldikcə...

Hər gədə-güdənin yanında yox, çünki o, gədə-güdə ilə oturub-durmurdu axı, yeri gələndə, məqamı gələndə deyərdi, deyərdi ki, camaat əlifbanı tanımayanda mənim babam Qaraxanbəy Peterburq darülfünununda həkimlik oxuyub, atam Moksvada bankirlik oxuyub. Mən Bakıda bankirlik oxumuşam, oğlum Bakıda bankirlik oxuyub, qızım da elə... Bir sözlə, bizim tayfanın son iki yüz əlli ildəki marşrutuna fikir verin: Qarabağ, Bakı, Moskva, Peterburq, Paris.

O, öz səcərəsinin yaxın iki yüz əlli ili haqqında pafosla danışanda ürəyi sinəsinə sığmırdı və əlbəttə ki, təkəbbürlü, yekəxana təsiri bağışlayırdı – bu təəssürat naxış deyildi – yanılsı idi.

Bu kişi həmişə xırda addımlarla, özü də dik yeri yirdi – elə bil oxlov udmuşdu, özü də birini yox, ikisini, axı boyu hündür idi və bir oxlov onu belə dik saxlamazdı.

Ətrafı nə qədər əlləşsə də ona uyğunlaşa bilməzdi, buna cəhd də eləməzdi. O da ətrafına yuxarıdan baxırdı; burda boyun hündürlüyündən söhbət getmir, bu, başqa yuxarı idi. O, hiss eləsə də bunu biruzə vermir, özünü də o yerə qoymurdu. Hamı onu çox istiqanlı yola verirdi, elə o da hamını və bu mənada onun əziyyəti daha çox, yükü ağır idi; çünki ətraf bəsdə deyincə, o isə tək... ancaq bacarırdı da kişinin oğlu – özü də necə lazımdı.

Camaat onun qeyri-adi xasiyyətinə, gözlənilməz addımlarına öyrəşməsə də özünü elə aparırdı ki, hər şey adidən adidir.

...Əvvəllərin söhbətidir; o, oğlu Qaraxanın maşını ilə Bakıdan Qarabağa, ata-babalarının qəbrinə baş çəkməyə gedirmiş – Novruz bayramı qabağı. Qohum-əqrəbası ilə də çoxdan görüşüb dərdləşmirdi – çoxdan deyəndə ki, altı ay olardı. Məlikaslan artıq ürəyində qohum-əqrəbası ilə söhbət eləyə-eləyə, həm də onlarla söhbət eləməyə gedirdi. Onların tayfasında hamı danışmağı, mübahisə eləməyi xoşlayırdı; biri danışdı, yerdə qalanlar da qulaq asır, sonra hərə öz fikrini bildirirdi. Bəzən də elə olurdu – nə təhər qızırdılarsa hamısı danışdı, bir nəfər də qulaq asmırdı. Bəzən də gərgin, emosional müzakirələrdən sonra hamısı yorulub əldən düşür, susurdu – indi də danışmağa bir nəfər də olsun tapılmırdı. Məlikaslan belə bir mühit üçün də bərk darıxmışdı.

Qarşıdan gələn maşınlar onların yanından sürətlə keçəndə tükürpədicə bir səs çıxarırdı, elə bil ki, onların maşınına sürtünüb keçirdilər. Bu, adamları bir az diksindirirdi, bir az da ayıq, ehtiyatlı olmağa məcbur edirdi. Əslində isə burda sürtüşmədən söhbət gedə bilməzdi; bu, əks istiqamətə hərəkət eləyən maşınlar bir-birinin yanından keçəndə ikisinin arasında qalıb əzilən havanın çıcirtısı idi...

– O qabaqdakı maşını saxla, – Məlikaslan oğluna elə bil ki, əmr elədi.

– O maşını? – Oğlu təəccübləndi.

– Hə! O maşını!

Qabaqda öz dövrü üçün “kişi maşını” hesab olunan “Qaz-24” – “Volqa” maşını şütüyürdü, içində də deyəsən sürücüdən başqa iki nəfər oturmuşdu. Rayonlararası bu mərkəzi yolda maşın çox idi, saymaqlı qurtarmazdı. Hələlik ötmə əməliyyatı alınmırdı, atasının saxlatdırmaq istədiyi “Volqa” da sürətlə gedirdi.

– Qaraxan, nooldun? – Məlikaslan oğluna, demək olar ki, acıqlandı.

– İndi ata... indi... darıxma. – Qaraxan atasını arxayınlaşdırmaq istədi.

Təxminən on dəqiqə əlləşəndən sonra Qaraxan atasının dediyi maşını saxlatdırdı – oğlu elə bilirdi ki, atasının tanışlarıdır.

– Get, o sürücünü çağır bura, – Məlikaslan dedi.

Qaraxan böyründən sürətlə şütüyən maşınlardan ehtiyat edərək qapını açıb yerə düşdü, saxlatdırdığı maşının sürücüsünə yaxınlaşdı, sözünü dedi və dərhal geri qayıtdı:

– Ata, sürücü deyir ki, sözü varsa gəlsin də...

– Gəlsin də... – atası aşağı düşüb sürücüyə tərəf getdi.

Sürücünün maşından yerə belə düşməməsi, özünü yekəxana aparması onu bərk əsəbiləşdirmişdi. Oğlu da yanında sürücüyə yaxınlaşdı. Əvvəlcə sürücünü oturduğu yerdə necə nəzərdən keçirmək mümkün idisə elə, sonra da arxada oturmuş iki yaşlı kişini diqqətlə süzüb dedi:

– Ayıb olsun sənə...

– Noolub ay dayı? – Təxminən otuz-otuz beş yaşında sürücünün sifətinə təəccübdən suvaq çəkildi.

Maşının arxasında oturmuş iki nəfərin təəccüblü, paralel baxışları Məlikaslana zillənsə də, gözləyirdilər görsünlər bu, nə məsələdi və nə ilə yekunlaşacaq.

– Necə yəni noolub... bilmirsən noolub?

– Vallah, heç nə başa düşmürəm, ay dayı... – Sürücü bir az da günahkar kimi dilləndi, – axı, deyin görüm mən neyləmişəm, nə bir pis iş tutmuşam... mən heç sizi tanımıram, birinci dəfədir görürəm.

– Biz də sizi birinci dəfədir görürük, – arxada oturmuş kişiler də söhbətə qoşuldu.

Məlikaslan arxadakı kişiləri istehza ilə süzüb əlini yelləyəndən sonra sürücüyə dedi:

– Ayıb olsun sənə... maşını sür də, yola niyə tüpürürsən, ayıb deyil, bunlar da oturub baxırlar, – arxadakıların da payını verdi, bir addım uzaqlaşdıqdan sonra təzədən geri qayıdıb üçünə də dedi:

– Yol evdi... ev... adam evinin içinə tüpürməz... bu, mədəniyyətsizlikdi.

Arxada oturanlardan biri nəhayət ki, dilləndi:

– Ay bala, sür gedək... mən də deyirəm görəsən noolub... sür, sür...

Maşın tərpənəndə, arxada oturub “ay bala, sür gedək... mən də deyirəm görəsən noolub...” deyən kişi şəhadət barmağını gicgahına dirəyib dilə gəldi: “Bu, başıxarabdı ki...” Ancaq Məlikaslan eşitmədi, maşın uzaqlaşmışdı.

Məlikaslan maşına oturan kimi dedi:

– Ay bala, sür gedək... bunlar hamısı başıxarabdı...

Ancaq yola tüpürən sürücü və arxada oturan iki nəfər eşitmədi, maşın uzaqlaşmışdı...

Qaraxan istədi ağzını açıb desin ki, ay ata, axı sən nəyinə lazımdı bu söhbət...

– Məlikaslan onun ağzına vurdu:

– Kəs səsinə... mənə ağıl öyrətmə... Yola, küçəyə, şəhərə, bazara tüpürmək olmaz... bu, mədəniyyətsizlikdi... elə sən də onların... – çönüb əyri-əyri oğluna baxdı.

Bu, lap çoxdan olmuşdu. İndi isə xeyir iş gedirdi, bir həftədən sonra əmisi nəvəsi oğluna toy eləyəcək; xahiş eləmişdilər ki, beş-altı gün tez gəl, bir əməlli-başlı söhbət eləyək.

Maşınlar bir-birinin bəhsinə sürətlə şütüyürdü. Maşın həmin maşın, yol həmin yol, Qaraxan da ki, həmin Qaraxan. Hələ ki, yola tüpürən olmamışdı, nisbi sakitlik idi.

Məlikaslan sağ dirsəyini maşının pəncərəsindən çıxarıb iyun günəşinin küləyə qarışmış lilamar isitisində xumarlanırdı və xumarlanan tək Məlikaslan deyildi, nəhəng sənətkarımız Bülbül də avtomobilin radiosunda deyirdi ki, “Xumar oldum... xumar oldum... xumaaar...”

Onlar rayon mərkəzinə – Qarabulaq şəhərinə çatanda günəş də dağların zirvəsini haqlayıb ordan da üzü aşağı diyirlənə-diyirlənə bathabatda idi.

Əmisi oğlu Məlikaslanın gəlişi münasibətilə, necə deyərlər, ailəvi iməcilik keçirmişdi, həyat-bacanın səliqə-sahmanı göz oxşayırdı, hətta kürsülü evin divarlarını da əhənglə ağartmışdı. Uzun sözün qısası, elə eləmişdi ki, əmisi oğlu heç bir əyər-əskik tapa bilməsin – heç tapa da bilmədi.

Məlikaslan həyat qapısından içəri girən kimi əllərini yana qaldırıb gülə-gülə vəcdə gəldi:

– Bəh... bəh... bəh... Varam əmoğlunun səliqə-sahmanına... həyətə bax ee, həyətə... elə bil sünbülündən su damır – bəh... bəh... bəh...

Şənbə günü olduğundan demək olar ki, hamı evdəydi və Məlikaslan bu “hamı” ilə bircə-bircə görüşdü – pəpə yeyəndən məmə deyənə qədər, sonra da keçib həyətin tən ortasında qoyulmuş, üstünə ağappaq süfrə salınmış dəmir stolun arxasında əyləşən kimi əvvəlki şövq ilə dedi:

– Bəh... bəh... bəh... Saa qurban olum, ay Qarabağ... havaya bax ee, havaya... adamın iliyinə işləyir... oxxaaayy... Köçüb gələcəm bura eyy... dədə-baba yurduma.

Düz on beş ildi ki, hər dəfə Bakıdan gələndə, Məlikaslan bu yerlərin ab-havasını gen-bol tərifləyəndən sonra bu sözləri deyirdi, hələlik bir işartı yox idi – elə Bakıda yaşayırdı. Bir deyən də yox idi ki, ay Məlikaslan, ay əmoğlu, axı sən bildir də bu sözləri deyirdin... elə inişil də deyirdin... Onun sözünün qabağına söz deyən isə anasından olmamışdı hələ – olsaydı, indiyə qədər biri çıxıb deyərdi də...

– Əmioğlu, kiminən qohum olursunuz? Allah toyunuzu mübarək eləsin... – Məlikaslan əlini əmisi oğlunun çiyninə qoydu.

– Bizə bab adamları, əmioğlu...

- Mən tanıyıram?
- Hə... yaxşı tanıyırsan...
- Kimlərdəndi də?... – Məlikaslan gözünü əmisi oğlunun ağzına zillədi.
- Mirzə Salehin nəslindəndi...
- O Mirzə Salehin?
- Qarabağda Mirzə Salehdən başqa da Mirzə Saleh var ki?
- Lap yaxşı, – Məlikaslan arxayın-arxayın dedi, – ziyalı tayfadılar... düz deyirsən... mədəni adamlardı.
- Hə, heylədi... – Əmim oğlu təsdiqlədi.
- Özü də bizimkilərə oxşayıblar ee... – Məlikaslanın üzündəki özündənrazılıq, bəlkə də, bir az özündənmüştəbəhlik ifadəsi, əmisi oğlunun nəzərindən yayınmadı.
- Heylədi... Su axıb çuxurunu tapmalıdı...
- Düz deyirsən əmioğlu, su axıb çuxurunu tapmayanda aləm bir-birinə qarışır...
- Heylədi...
- Su axıb çuxurunu tapmayanda bilirsən noolur? – Məlikaslan sualına özü də cavab verdi, – su axıb çuxurunu tapmayanda, əmioğlu, çuxur çat verir...
- Heylədi.
- Çuxur susuz qalır...
- Heylədi...
- Su da çuxura qovuşmur...
- Heylədi.
- Belə olanda neyləmək lazımdı? Suyu çuxura tərəf döndərmək lazımdı...
- Heylədi.
- Niyə suyu çuxura tərəf döndərmək lazımdı? Çünki çuxur suya tərəf gələ bilməz...
- Heylədi...
- Ancaq su dünyanın lap o başına da olsa gedib çuxurunu tapa bilər...
- Heylədi...
- Döndərən ola... Kim döndərə bilər? Mədəni, savadlı adamlar.
- Heylədi.
- Bizim kimi adamlar, – sağ əlini sinəsinə tappıltıtdı.
- Heylədi, – əmisi oğlu bu dəfə Məlikaslanın dediklərini başını yelləməklə də təsdiqlədi.
- Hava yavaş-yavaş qaraldıqca Məlikaslanın əmisi oğlunun həyəti də işıq lampalarının hesabına yavaş-yavaş işıqlanırdı. Məlikaslan dedi:
- Əmioğlu, neçə nəfər qonaq olacaq toyda?
- Təxminən üç yüz əlli nəfər.
- Hamını dəvət eliyib qurtarmısınız?
- Yox... yüzünü dəvət eləmişik, qalıb iki yüz əllisi, – sonra evə tərəf çevrildi, – ay uşaq, o dəvətnamənin birin gətir bura.
- Məlikaslan təəccüblə dəvətnaməyə baxandan sonra demək istəyirdi ki, “Allah mübarək eləsin”, dayandı, üz-gözünü elə turşutdu ki, hamilə qadınlar onun sifətini görsəydilər, ağızlarının suyunu saxlaya bilməzdilər.
- Ay əmioğlu, bu nədi belə?
- Nədi ki? – Əmisi oğlu heç nə başa düşmədi.

- Dedin neçə dəvətnamə paylamısınız? – Qaşları çatılmışdı.
- Yüz dənə... nədi ki?
- Bu saat cavanlardan beş-altısını göndər, o dəvətnamələrin hamısını geri qaytarsınlar.
- Bəs soruşsalar ki... – əmisi oğlu elə coşmuşdu ki, bilmirdi nə desin.
- Soruşsalar, – Məlikaslan dedi, – desinlər ki, dəvətnamədə səhv var, onu düzəldib təzədən gətirəcəyik.
- Soruşsalar ki, nə səhv, nə desinlər? – Gözünü Məlikaslana zillədi.
- Desinlər ki, dəvətnamə sözündə apostrof yoxdu... desinlər ki, o səhvi Məlikaslan dayı tutub, vəssalam.
- Ay Məlikaslan, qadan alım, bura rayon yeridi, kim nə bilir apostrof nədi, sən Allah, işimizi çətinə salmayaq...
- Rayon yeridi, apostrof bilmirlər nədi?.. – istehza elədi, – onlar bilmir, mən ki, bilirəm apostrof nədi. Onlar bilmir, Mirzə Saleh ki, bilir apostrof nədi. Bu biabırçılıqdı, əmioğlu, yaxşı ki, dəvətnaməni mənə göstərdin. Deyəcəklər ki, sən bunların yekə-yekə danışmalarına bax, dəvətnamələrinə bax – bütün Qarabulaq danışacaqdı. Deyəcəklər ki, əə, bu Məlikaslanlı tayfasının içində bir savadlı, mədəni adam yox imiş ki...
- Kim biləcək ee, – əmisi oğlu zəif də olsa müqavimət göstərdi.
- Necə yəni kim biləcək? Şəhər doludu Azərbaycan dili müəllimiynən... Elə Əkbər müəllim bəsdı. Eldə-obada biabır olarıq, əmi oğlu.
- Vallah, heç kəs heç nə deyən deyil, – Əmisi oğlunun müqaviməti gərginliyi azalan elektrik lampası kimi get-gedə öləziydi.
- Onda mən gedirəm, – Məlikaslan dik qalxdı.
- Hara?
- Bakıya.
- Yarım saat dilə tutandan sonra Məlikaslan bu şərtlə qaldı ki, bütün dəvətnamələr bu gecə saat on ikiyə kimi yığılsın – elə də oldu, gecə birə on beş dəqiqə işləmiş paylanan dəvətnamələr ağ süfrə salınmış dəmir stolun üstündə, Məlikaslanın qabağında idi – onun üzü gülürdü. Elə bil ki, Məlikaslanlılar hamısı böyük bir rüsvayçılıqdan qurtarmışdı və indi də ədəb-ərkanla əyləşib öz əmələndən qürur duya-duya fəxr eləyir, öyünürdü...
- Əgər əmisi oğlu tərsliyinə salıb dəvətnamələri geri qaytarmasaydı, Məlikaslan da tərsliyinə salıb Bakıya çıxıb getsəydi – bu toyda iştirak etməsəydi, nəslin-kökün hörmətinə əməlli-başlı xələl gələrdi. Bu məsələdə, Məlikaslan səbbinin alınmasında təzə bəyin atasının rolu danılmazdı. Əgər o, atasına deməsəydi ki, “Əmi düz deyir də, bu, biabırçılıqdı”, bəlkə də, Məlikaslan indi Ələti keçib Bakıya yaxınlaşırdı. Bəyin atası taksi sürücüsü, bicin biri idi. O, atasına yuxarıdakı sözləri deyəndə ona bir göz də vurmuşdu: “Camaatın əli göydədi ki, belə bir ağsaqqalımız olaydı, nə deyirsə eləməliyik, eşidən-bilən bizi qınayar”.
- Sonra isə təkbətəkdə atasına demişdi:
- Ay ata, elə bilirsən ki, mən bilmirəm əminin dedikləri boş şeydi... nə apostrof, a kişi.... apostrofa bax eee...
- Sonra da qəhqəhə çəkib gözləri yaşarana qədər gülüşdü.
- Əgər Məlikaslan onun atasına dediklərini, üstündən də qəhqəhə çəkib gözləri yaşarana qədər güldüyünü eşitsəydi, bir də bu qapıya ayaq basmazdı, hətta vəsiyyə

də eləyərdi ki, öləndə bunların heç birisini üstümə qoymayın – inanın ki, beləydi, – apostrofa görə...

Yəni indiki halda Məlikaslan apostrofu incidilmiş, təhqir olunmuş hesab eləyirdi, hətta bu məsələdə əmisi oğlunun günahkar olduğunu da qəbul eləmişdi. Ona görə də, öz aləmində apostrofun “könlünü” olmaq istəyirdi.

Bu dəqiqələrdə Məlikaslan apostrofun xətrini əmisi oğlundan çox istəyirdi...

Burda gülməli nə var ki, o da belə adam idi.

Səhər yeməyinin süfrəsi yığışdırılan kimi, Məlikaslan təzə bəyin atasına dedi:

– Get o fotoqrafı gətir bura, deynən Məlikaslan əmim çağırır.

Fotoqraf içəri girən kimi Məlikaslan əlindəki dəfətnaməni ona göstərib soruşdu:

– Burda nə yazılıb?

Bəyin atası fotoqrafa qabaqcadan xəbərdarlıq eləmişdi, məsələdən hali idi; odur ki, özünü gülməkdən güclə saxlaya-saxlaya dedi:

– Dəvətnamə...

– Bəs bu sözün apostrofu hanı, hə?! – Onun gözlərinə baxdı.

– Doğrudan eee... biabırçılıqdı ki...

– Mədəniyyətsizlikdi...

– Bəli... bəli... gör necə gözümdən qaçıb eee... Sağ olun, vallah... Allah sizi Qarabağ camaatına çox görməsin...

Məlikaslan fotoqrafın axırncı sözlərini bal kimi yeyib pəndam olandan sonra dedi:

– İndi get, bundan yüz dənə peçatda gətir.... şirinliyini də özüm verəcəm.... di, tez elə...

– Baş üstə... bir saata hazırıdı...

– Hə... tez elə...

Fotoqraf on-on beş addım aralanmışdı ki, Məlikaslan onu çağırıdı:

– Bir bəri dur eee... bəri dur...

Fotoqraf tez geri qayıtdı.

– Sən bir yanı oxuyub-eləmişən?

– Hə... oxumuşam...

– Haranı... Hansı institutu?

– Rayonumuzdakı peşə məktəbini...

Başını bulaya-bulaya narazılığını bildirəndən sonra dedi:

– Heç kitab-zad oxuyursan?

– Hə... oxuyuram...

– Axırncı dəfə hansı kitabın arasın açmısən?

Otuz-otuz beş yaşlı fotoqraf dedi:

– Dağlarda zastava...

– O, kitab deyil, kinodu...

– Onda... onda “Min bir gecə...” olsun....

– Bəri bax, apostrofu tanıyırsan?

– Niyə tanımıram...

– Nə təhər olur apostrof?

– Apostrof... apostrof vergül kimi şeydi dana.... vergülün təpəsi yuxarı olur... hə... apostrofun da təpəsi aşağı, ayağı yuxarı...

– Hə... yaxşı get... tez elə...

– Baş üstə...

Məlikaslan öz aləmində fotoqraftan da apostrofun hayıfını belə çıxdı, lap rahatlaşdı.

Onu bütün Qarabağda Məlikaslanbəy kimi tanıyırdılar – hörmətli-izzətli söz sahibi idi.

Bu hadisədən sonra isə əvvəlcə bütün Qarabulaqda, sonra isə yavaş-yavaş bütün Qarabağda ona apostrof Məlikaslanbəy deyirdilər və bu, onun xoşuna gəlirdi.

...Apostrof Məlikaslanbəyin ağına da gəlməzdi ki, onun vəfatının qırxıncı günü məmləkətin dilçi alimləri yığışb apostrofu xalq düşməni, yalançıya lənət, dil düşməni elan eləyəcəkdi – lap otuz yeddinci illərdəki kimi.

Məlikaslanbəyin ağına da gəlməzdi ki, onun vəfatının qırxıncı günü məmləkətin dilçi alimləri yığışb apostrofun torbasını tikəcəkdilər. Nə biləydi? Yoxsa...

İndi apostrofu hər yerdən siliblər... bircə yerdə qalıb – Məlikaslan bəyin adının əvvəlində:

– Apostrof Məlikaslanbəy!

...Bu hadisəni sizlərə söhbət elədiyim kimi bir nəfər Dünyagörmüşə bitdə-bitdə danışanda o, axıra qədər diqqətlə qulaq asıb xeyli fikrə gedəndən sonra bilirsiniz nə dedi:

– Həəəəə... belə şeylər ancaq Qarabağlılardan çıxar...

Şabran. 3 noyabr 2024-cü il

FUTBOL

Ölkənin ən böyük saraylarının birinin qapı-pəncərəsindən təntənə tökülürdü. Böyük foyedə, qəlyanaltıda, pillələrdə adamlar qaynayırdı, ancaq qaynasalar da qarışmırdı – hərənin öz yeri, öz qayğısı, öz marağı – Özü. Bir sözlə, hərə özünü götürüb gəlmişdi. Bir azdan bu "hərə"lərin hamısı – irili-xırdalı birləşib sarayın salonu boyda nəhəng bir "hərə" olacaq – təntənənin axırına kimi – sonra yenə tədbir bitəndən sonra bu nəhəng "hərə" xırda-xırda "hərələrə" dönüb gəldikləri kimi də evlərinə dağılacaqdı.

Adamlar elə qəşəng görünürdü ki... kimin nəyi var taxıb əyninə gəlmişdi bura – elə bil hamı özünü bir-birinə göstərirdi ki, bax, mən də burdayam və mən burda olmasaydım, hardan biləcəkdim ki, sən də burdasan?..

Tədbir qurtaranda sarayın çıxış qapısında gözlənilmədən qarşılaşdılar:

– Ooooo... Salam, Faiq... salam...

– Salam, qardaş...

Əvvəlcə qucaqlaşdılar, sonra ətraflı hal-əhval tutub elə bil ki, rahat oldular.

– Federasiyada işlər necədi? – Faiqin dostu soruşdu.

– Pis deyil... çalışıraq, vuruşuruq, necə deyərlər...

– Faiq, indi tələsirəm... maşın gözləyir... ancaq bir şey soruşmaq istyirəm.

– Buyur, buyur...

– Eşitmişəm, – Faiqin üzünə gülümsədi, elə dostu da ona qoşuldu, – eşitmişəm cavan çinovniklər, nazirlər-zaddar yığışb futbol oynayırırsız... Yaxşı, mənə niyə aparmırsan... Mən yaramıram, hə... – dostunun çiyninə vurdu.

- Lap yaxşı yarayırsan... Maşallah, hamıdan da sağlamsan. Bilmirdim belə həvəsin olar. - Faiq əlini dostunun çiyinə qoydu, - bax, sabah yığışırıq... həftədə bir dəfə... Axşam saat altıda gəl "Neftçi"nin bazasına... gəl öz istedadını göstər, qoy görsünlər ki, papaq altda necə oğullar var.

- Oldu...

- Gözləyəcəm.

* * *

Faiqin dostu gecikmədi, düz vaxtında gəldi - ancaq hamıdan axırda - saat düz altıda bazada idi; o biriləri bir az tez gəlmişdilər, hamısı bir yerdə on altı nəfər idi.

...Faiqin dostu bazadan içəri girən kimi qurbağa gölünə daş atdılar. Hərə öz yerində donmuşdu, elə bil bura idman bazası yox, onun maketi idi - heç nə tərpənmirdi. Faiqin dostu sağ əlini qaldıraraq ətrafdakıları yüngülvari salamlayan - dan sonra "maket" təzədən canlanıb idman bazası oldu - baza gülümsəyirdi və nəyə gülümsədiyini bilmirdi - xalaxətrin qalması...

Faiqin dostundan başqa hamı idman forması geyinmişdi və aralıdan baxanda əməlli-başlı bir futbol komandasına oxşayırdı. Ona soyunub-geyinmə otağını göstərdilər; mülki paltarda ora girdi, çıxanda artıq "futbolçu" kimi çıxdı, özünü də boy-boxundan qarışıya oxşatmaq olardı. Ancaq bilmək olmazdı, öz istəyindən asılı idi - hücumçu da ola bilərdi. Dostu Faiqə də, ondan qabaq ora futbol oynamağa gəlmiş "çinovniklərə, nazirlərə - zaddara" da - topasına gülə-gülə bir salam verdi ki, gedin bölüşdürün - bəsinizdi. Salamı və gülüşü on beş yerə böləndən sonra özləri də iki yerə bölündü: səkkizin səkkizə - indi iki komanda bir-birinə qarşı oynamalı idi. Qəfildən ortalığa problem çıxdı:

- Oyuna kim hakimlik edəcək?

Hər ağızdan bir avaz eşidildi:

- Əşi, hakim nəyə lazımdı ee... dünya çempionatı-zadı deyil ki... özümüzük...

- Heç hakimsiz də oyun olar... bu harda görünüb ki?

- On altı nəfərdən biri olsun də... Hakim...

- Onda da komandaların tərkibi bərabər olmur axı, yox...

- Əşi, noolar ee, elə bilərik ki, komanda azlıqda qalıb... oyunçuya qırmızı kart göstəriblər...

- Sonra da qırmızı kart alan oyunçu gəlib hakim olub, həə?

- Axı, oyun başlamamışdan oyunçuya necə qırmızı kart göstərmək olar...

- İstəsək, olar ee... niyə olmur ki...

- Bəlkə elə futbolçulardan biri oynaya-oynaya həm də hakim olsun... İqrayuşiy sudya... İqrayuşiy trener olub də...

- Olmaz... sən nə danışırsan, o başqa şeydi...

- Niyə?

- Oynadığı komandanın tərəfini saxlayacaq...

- Saxlamasın də...

- Heç elə şey olar, saxlamasın... onda biz biz olmaıq ki...

Faiqin dostu əlini azca yuxarı qaldıran kimi ağızlar yumuldu və o, dedi:

- Məncə burda problemlilik bir şey yoxdu... Düşünürəm ki, komandalar arasında bərabərliyi təmin etmək üçün bir mərkəzi hakim, biri də yan hakim; yerdə qalır on dörd nəfər... iki yerə bölünürük, yeddi-yeddiyə, oynayırıq... necədi?

On beş nəfərin guruldada biləcəyi alqışlar. Faiqin dostu məmnun görünürdü, elə Faiq özü də.

Nazirlərin biri üzünü Faiqin dostuna tutub dedi:

- Siz baş hakim olun, çünki hakim bizim içimizdə ən ədalətli, ən vicdanlı adam olmalıdır.

On beş nəfər ikinci dəfə guruladı.

Faiqin dostu gülə-gülə dedi:

- Etimadınıza görə sağ olun... ancaq mən bura oynamağa gəlmişəm.

Təklifi keçməyən nazir deyəsən bir balaca sarsıldı da, ancaq heç kəs bu təmənnalı sarsıntıyı vecinə almadı - görməzliyə vurdular...

"Sarsıntı" keçirən nazir geri çəkilmək istəmirdi, dedi:

- Sizin bura gəlişiniz bizim üçün böyük şərəfdir.

Başqa birisi sarsıntı keçirən nazirin səsinə səs verdi:

- Sizin varlığınız hər şeydən yuxarıdır.

Yerdə qalanlar da, Faiqdən başqa, verdilər ağız-ağıza:

- Mən fəxr eliyirəm ki, sizinlə bir şəhərdə yaşayıram.

- Bəxtim gətirib ki, sizinlə bir ölkədə nəfəs alıram.

- Xoşbəxtəm ki, sizin kimi insanla bir planetdə işləyirəm.

- Ölsəm, üstümdə qarış-qarış ot bitsə də, sizinlə əl-ələ görüşməyimi heç vaxt unutmayacam.

Futbol oynamağa gələnlər get-gedə qızıdır, gözləri heç nə görmürdü. Özü də, indi hamısı Faiqin dostunun, özləri demişkən, təşrif gətirməsindən necə feyziyab olduqlarını bir ağızdan deyir, yarışa girmişlər kimi, biri digərini qabağa buraxmaq istəmirdi - sanki qaçış marafonuna qoşulmuşdular.

- Faiq sizi o qədər tərifləyib ki... İndi sizi görəndən sonra bu qərara gəldim ki, o, heç adam tərifləyə bilmir ki...

- Mən sizin kimi alicənab adam görməmişəm.

- Mən də... mən də...

- İnsan nə qədər ağayana olarmış?!

- Taay demə...

- Maşalla... Allah boy-buxun da verib haaa!!

- Bəli, nə var, göz qabağındadı.

- Allah yaman gözdən saxlasın.

Ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Faiqin dostu çaşıb qalmışdı, o, bu "xor kopellasının" içində səs-küydən boğulurdu, gözü Faiqi axtardı, tapa bilmədi - Faiq düz onun gözünün qabağında dayanmışdı, matı-qutu qurumuşdu ki, bunlar niyə belə eləyir. Özü də bilmirdi nə desin... Desin, necə desin, deməsin, necə deməsin. Bığnan saqqal Faiqi elə sıxırdı ki, qalmışdı ikisinin arasında. İnanırdı ki, onu bığnan saqqalın arasından yenə dostu çıxarda bilər - belə də oldu:

- Dostlar, bir dəyqə, - Faiqin dostu sağ əlini göyə qaldırdı.

Ani olaraq nisbi sakitlik yarandı və bir nəfər onu təcili pozdu:

- Mən sizi tez-tez yuxuda görürəm.

Faiqin dostu nisbi sakitliyi pozana ürəyində dedi:

- Yalançının lap... - qalan iki sözü ürəyinin ən dərin yerində canlanırdı ki, eşidib-eliyən olsa, biabırçılıq olar.

- Yaxşı, gedək, - Faiqin dostu meydançıyı göstərdi.

Hamı baxca uşaqları kimi onun dalınca düzülüb gedirdi. Meydançaya qədəm qoyan kimi kimsə uca səslə dedi:

- Biz hamımız sizin arxanızca getməyə hazırıq.

- Hazırq, hazırq.

O birilər də ona qoşuldular.

Faiqin dostu nə baş verdiyini bütün əyər-əskikliyi ilə anlamaq bilmirdi - ancaq anlamaq istəyirdi. O, bu yaşında birinci dəfə idi ki, belə qəliz, belə bir az xoş, nahamvar vəziyyətə düşmüşdü. Gözü Faiqə sataşanda isə dostu gülümsəyib ona göz vurdu: "Bax, hər şey necə görüürsə, elədir, olduğu kimi... İndi bildin səni niyə futbol oynamağa gətirmirdim?!" Ancaq dostu, Faiqin gözlərindəki yazını oxumağa macal tapmadı, "ekran" tez dəyişilmişdi...

Faiq bu futbol oyunundan çox nigaran idi, özü də yaxşı heç nə gözləməirdi və onun narahatlığı get-gedə artırdı, artıqca onu sıxırdı. O, həyatda çox sıxıntılar keçirmiş, bərkə-boşa düşmüşdü, ancaq bu cür sıxılmaq onun üçün təzə idi. Əgər o, dostunu yaxşı tanımasaydı, narahat olmazdı, başqaları kimi badəsiz tostlardan birini də o deyib başını girləyərdi. Nə isə...

Bölgüdə Faiq dostu ilə bir komandaya düşmədi - rəqib oldular. Hakimin boy-nuna saldıqı fit sinəsinə qədər sallanmışdı. O, əlindəki topu gətirib düz mərkəz xəttin üstünə qoydu. Hakim fit çaldı, ancaq oyun heç cür başlamırdı ki, başlamırdı: futbol oynamağa gələnlərin hamısı geri çəkilib gözləyirdi ki, topa ilk zərbəni Faiqin dostu vursun. Bu barədə ona bir söz deyən olmamışdı - hannan-hana o, özü başa düşdü ki, onu gözləyirlər - topu irəli vurdu, oyun başladı...

Faiq, beş-altı saniyə bundan əvvəl başlamış oyunun tez bitməsinə elə istəyirdi ki...

Oyunçular görünməmiş dərəcədə ləng, yorğun görünürdülər. - Elə bil ki, meydançada yox, dizə qədər bataqlıqda hərəkət edirdilər - Faiqin dostundan başqa.

Komanda yoldaşlarından kimə top çatdırsa, onu Faiqin dostuna ötürürdü. Budur, top yenə ondadır. O, rəqib komandasına tərəf irəliləyir, hamı onun qabağından qaçır, qapıçı ilə üzbəüz qalır: qooooo!!! Komanda yoldaşları əl çalır, qapısından top buraxan komandanın oyunçuları da onlara qoşulmuşdular: qooooo!!!

Hakim mərkəzi göstərdi. Oyun yenə əvvəlki ssenari üzrə davam eləyirdi: kimin əlinə top düşürdüsə, Faiqin dostuna ötürürdü. Bunu başa düşmək, qəbul etmək olar hardasa. Məsələnin başqa bir qəliz tərəfi vardı ki, bu, qəbul edilməz idi: rəqib komandanın oyunçuları da topu Faiqin dostuna ötürürdü. Futbol kollektiv oyundu, burda isə bu möhtəşəm oyun biradamlıq olmuşdu - biradamlıq futbol - bu oyun min il davam eləsə də, heç vaxt alınmazdı. Biradamlıq dünya olanda, biradamlıq da futbol olacaq - gözləyin...

Təsəvvür edin ki, bu analoqu olmayan qeyri-adi anti-futbol oyunu on minlərlə azərkeşin iştirakı ilə dünyanın ən adlı-sanlı stadionlarından birində keçirilir, bütün yer üzünə canlı yayamlanır, bütün bəşəriyyət də baxır - bizə nə deyirlər, hə?!

Vallah, bu, o qədər çətin sualdı ki, hətta bu sualı bizə verəcək bəşəriyyətin özü də buna cavab tapa bilməz - min il baş sındırısaq da.

Cavabı olmasa da, adı var: rüsvayçılıq, ancaq ad cavab deyil axı...

...Budur, top rəqib komandanın oyunçusundadır, o, irəliləyə-irəliləyə gözü Faiqin dostunu axtarır, tapır və topu ona ötürür. O da öz növbəsində topu rəqib oyunçuya qaytarır – rəqib oyunçu da tərslik eləyib yenə topu ona ötürür. Faiqin dostu topu əli ilə tutur, həlqələnmiş gözləri az qala yerindən çıxma-çıxma bir-bir meydandakıları ikrahla nəzərdən keçirə-keçirə dayanır, topu yerə çırpır, meydançaya tüpürüb qışqırır:

– Mən oynamağa gəlmişdim...

Sağ əlini yelləyib bir az da bərkdən səslənir:

– Mən!!! Oynamaq!!! İstəyirəm!!!

Faiqi axtardı. Dostu yoxa çıxmışdı.

O da yoxa çıxdı...

Arxada qalmış futbol meydançasındakı oyunçular maketə çevrilib tərpənməz olmuşdular.

Maket adamlar hərəkət eləyə bilmir... Deməli, onlar heç vaxt oynaya bilməyəcək...

Yaxşı, maket adamlarla bağlı hər şey məlumdu – o da dəqiqdi ki, onlar heç vaxt oynaya bilməyəcək. İndi də gəlin bir qaranlıq işıqlandıraraq, bu, çox vacibdi:

– Faiqin dostu kimdi?

Faiqin dostunun kim olduğunu tapana mükafat veriləcək – İki metr keyfiyyətli kəndir.

Şabran. Noyabr, 2024

ŞAİRİN LEŞİ, KASIBIN BƏXTİ, YALTAQ QUZU VƏ BARIŞIQ

Uşaq vaxtı kənddə-kəsəkdə çalağanların, quzğunların başına yığışdığı leş görmüşəm – at, eşşək, tülkü, çaqqal leşi, ancaq şair leşi görməmişəm, and olsun yeri-göyü yaradan Allaha ki, görməmişəm. Əgər kimsə şair leşi görübsə, mənə zəng eləsin, söhbət eləyək; mənim mobil nömrəm: 050-313-13-28-dir.

Mən şair leşi görməsəm də, onu təxminən bilirsiniz nəyə bənzədirəm? Kasıbın bəxtinə... Elə diqqət etsəniz, kasıbın bəxti də şairin leşinə oxşayır. Ancaq bu cümlələri oxuyan bir ağıllı məndən soruşsa ki, görmədiyini şeyi nə təhər oxşadırsan, boğazım quruyacaq, cavab verə bilməyəcəm, qalacam gözlərimi döyə-döyə...

Sən də çox dərinə gedirsən eee... Bəlkə heç soruşan olmadı. Soruşan olsa da, olmasa da, mənə elə gəlir ki, oxşayır. Ancaq oxşadanı yoxdu, oxşadanı...

Vəğzalda taksidən düşüb ətrafa boylanmaq istəyirdim ki, nə təhər üstümə cumdusa, əgər o təhərlə mənə toxunsaydı, kəlləmayallaq olmuşdum. Məni qucaqlayıb nə təhər sıxdısa, suyum çıxdı.

– Qardaşım xoş gəlib, səfa gətirib... Bu gün hardan doğub belə, ay Allah?

Əlini qoltuq cibinə salıb eynəyini çıxartdı, tələsik gözüne taxıb məni başdan-ayağa süzdü:

– Hə... sənsən... sənsən... doğrudan sənsən...

O üzümdən, bu üzümdən marçıldadanda ətrafına boylandı, yəni ki, görürsünüz də, mən kiminlə öpüşürəm...

İki daşın arasında onun məndən həmişə necə gileyli olduğu qulağımda cingildədi: – "Elə hey deyirlər dostun ordan keçdi, dostun burdan keçdi. Noolar, ay vijdansız, bir dəfə də biz tərəfdən keçəsən. Bir bizim də qapını açasan.

Bir-birimizə böyük ərkimiz var, halal-hümmət. İkimiz də Bakıda ali təhsil almışıq; o, Politexnik institutunda, mən Sergey Mironoviç Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetində. Birinci kursun əvvəllərində Filarmoniyanın çayxanasında bir-birimizə quşumuz qonmuşdu, tanış olmuşduq, əl vermişdik. İndiki kimi yadımdadı, gülməli də olsa deyəcəm, mən ona əl uzadıb dedim:

– Gənc şair... Seyran... Seyran Xanlarov...

Onda hələ Seyran Səxavət deyildim. Və qoltuq cibimdən dörd qatladığım "Azərbaycan gəncləri" qəzetini çıxarıb "Bizim arx" şeirini göstərdim:

– Özüm yazmışam, – dedim.

Qəzeti alıb şeiri iki dəfə oxuyandan sonra dedi:

– Qəşəng şeirdi.

Sonra da adını dedi:

– Mənim də adım Həmid, Həmid.

Elə şirin idi ki. Lap bal kimi.

O vaxt Filarmoniyanın çayxanasında tanış olanda ikimizin otuz altı yaşı vardı – əlli-əlli. İndi isə, yenə bayaqkı kimi desək, ikimizin səksən yaşı var – yenə əlli-əlli. O öz rayonunda çox tanınmış, hörmətli bir adam idi, mən də Azərbaycanda...

Bir-birimizə necə sarılmışdıqsa, bir də duyub düşdük ki, camaat bizə baxır – elə bil bir az da utanan kimi olduq; sizə zarafat gəlməsin – bayaqkı tərzdə desək (əlli-əlli), qırx dörd il keçmişə qayıtmışdıq – biz hələ yaxşı qurtarmışdıq.

Həç vaxt axırını tikəmizi bir-birimizdən əsirgəməmişdik – tələbə tikəsinin bərəkətini bir Allah bilir, bir də tələbə olanlar. Tələbə ilə Allahın oxşarlığına bax eee... O dövrün tələbələri hamısı bizim kimi idi, bir-birinə gözlərinin yağını yedizdirirdilər, aramızda fırtıq qapan cüclər civildəmirdi, görməmişəm.

Toylarımızda bir-birimizin sağdışı-soldışı olmuşuq, böyüklərimiz də bir-birini tanıyır, onları kiçiklər – biz tanış eləmişik; doğulduğumuz, göz açdığımız kəndlərin arası üç yüz kilometrdən bir az çox olsa da, xeyrimiz-şərimiz bir olub.

Bu məişət hoqqalarından kənara çıxıb dilimin yanmasından qorxmadan onu da kişi kimi dilimə gətirərdim ki, bir-birimizdən ötrü həmişə darıxmışdıq və bu, bizə bir-birimizdən qopmağa imkan verməyib, biz də qopmamışıq. Həç birimiz yalanla tanışlığı yoxdu... olmayıb...

Biz üç qardaş olmuşuq – mən, Həmid, Həqiqət... Heyif ki, bizdə Həqiqət adını qızlara veririk... Bu baxımdan biz iki qardaş, bir bacıyıq... Bəlkə də buna görə bir az acıyıq... Bizim kimilərə ətiacı deyirlər... Deməli, adam əti yeyən adamlar da var. Yoxsa onlar bizim ətimizin acı olduğunu hardan bilirlər, hə?! Adamyeyənlər...

...Həmid elə gen-bol hal-əhval tutdu ki... Kiçik ailəmi, böyük ailəmi... Elə bil ki, uzaq olsun, otuz yeddinci ildə və ona xüsusi tapşırıq verilib ki, bu nəslə-kökü

tam araşdır, gör nə var, nə yox – bax, heylə... Həmid özüm kimi, özümü də Həmid kimi yaxşı tanıdığımıza görə dedim:

– Qaqa, birinci gedək ağbirçəyi-ağsaqqalı görək... çünki nə sənə etibar var, nə də mənə... bir də gördün... hə... sonra hara deyirsən gedək, nə deyirsən eliyək.

Razılaşdıq.

Həmidgildən çıxıb onun xidməti "Qaz-24" – "Volqa" maşınına oturanda atası da, anası da bir ağızdan dedilər:

– Axşam evimizə gələrsən haaa! Doyunca söhbət eliyərik...

Ağzım nəydi ki, onların sözündən çıxam – Həmid olsaydı, nə vardı?

"Həmid olsaydı, nə vardı" deyəndə ki... O, mənim üçün on səkkiz yaşlı tələbə Həmid idi – ancaq mənim üçün; kişinin oğlunun tabeliyində üç yüzdən artıq adam işləyirdi, hamısı da "yetmiş ikinci millət" – şoferlər – sizə zarafat gəlməsin, avtobazanın rəisi idi, sözü hər yerdə keçirdi. Əlqərəz, yuxarıda dediyim yetmiş ikinci millətin lideri idi.

Bir-iki gündən sonra təbiət mayın axırına çıxacaqdı – buraların yaxşı vaxtıydı. Açıq, bu yerlərin üzünü ağ edən iki nəfər idi – aprel və may. Və bu da bir həqiqət idi; Həmidin, mənim bacımız Həqiqət yox haa... elə bu üç nöqtənin biri boyda həqiqət.

Dolaylarda dolana-dolana gəlib mənzil başına, daha doğrusu, hadisə yerinə çatdıq. "Hadisə yeri" sözləri bilməzdən, təsadüfən dilimə gəlmişdi. Ancaq sən demə, bu, təsadüf deyilmiş və burda hadisə oldu – hadisə olandan sonra buranı hadisə yeri adlandırmağı kimsə bizə qadağan edə bilməzdi. Ancaq ağılıma da gəlməzdi ki...

Bura böyük təpə də demək olar, məsələn, Qarabağda Məngələnata təpəsi kimi, kiçik bir dağ da demək olar və heç kəs də təəccüblənməz. Burdan baxanda rayon mərkəzi – yaşıllıqlar üçün qərq olub batan evlər ovucun içindəki kimi görünürdü. Bu kiçik dağınmı, böyük təpəninmi deyək, yamacındakı yeməxana elə bil ki, tikili deyildi, sanki bir ağac kimi burda bitmişdi – elə yaraşırdı ki...

Hündür boylu, qırx-qırx beş yaşlarında yaraşıqlı bir oğlan qabağımıza yeriyib "xoşgəldin" elədi, Həmidlə əl görüşüb təəccüblə mənə baxdı, elə bil nə isə tərəddüd elədi, yalnız Həmid him-cim eləyəndən sonra mənə də əl verdi:

– Xoş gəlmisiniz, həmişə siz gələsiniz. Sizi televizorda görmüşəm. Həmid sizin haqqınızda çox danışmış, çox...

Özümdən asılı olmayaraq çönüb Həmidin üzünə baxdım – elə bil ekran idi və orda yazılmışdı ki, "gözünün üçün qədər yalan deyir". Sonra bu "ekrana" ikinci görüntü gəldi, "ekran" tutqunlaşdı, əsəbiləşdi – şərhəsiz. Üçüncü görüntüdə isə belə yazılmışdı: "Sən niyə hirsələnirsən ee, adamdı dəə, yerini şirin eləyir" və sonra televizorun ekranı söndü, ora may günəşinin işığı düşdü – işıq o qədər güclü idi ki, artıq orda yazılanı oxumaq mümkün deyildi...

Keçib əyləşdik. Dünya şöhrətli Niderland rəssamı Van Qoq kasıbcılıq ucbatından ən çox sarı rənglə işlədiyi kimi, təbiətin ən böyük rəssamlarından olan may ayı da harınlıqdan ən çox yaşıl rənglə işləyirdi. Bu yaşıllığın tən ortasında bülbüllərin yoxluğu sinəsinə yatan bir Qaratoyuq səsinə başına atıb elə zəngülələr vururdu ki, deyirsən bəs, oxuyan yaşıl torpağın özüdü. Qaratoyuq bu yumşaq qu tükü kimi yaşıllığın içində qara yırtıq kimi görünürdü və adam

bu qara yırtıqdan vahiməyə düşürdü. Birdən elə bildim ki, Qaratoyuq mənim fikirləşdiklərimi eşidir, təkrar edirəm, e-şi-dir. Quşlardan nə desən çıxar, axı adamlara baxanda onlar Allaha daha yaxındırlar... və Qaratoyuqdan utandım... Qaratoyuq neynirdi ki... oxuyurdu da... ancaq mənim Qaratoyuqdan utandığımdan heç kəsin xəbəri olmadı – heç Qaratoyuğun özünün də... heç Həmidin də...

– Nə fikrə getmisən yenə, qardaş? – Həmid üzümə baxdı və sualının cavabını gözləmədən, – nə yaxşı gəldin, evdəkilər də çox sevindi, – dedi.

– Elə mən də sevindim... Gör eee, axıncı dəfə görüşdüyümüz yadımnan çıxıb, – dedim.

– Mənim yadımdadı... – Həmid əlini çiynimə qoydu.

– Nə vaxt görüşmüşük?

– Özün tap, – Həmidin elə bil ki, tərsliyi tutmuşdu.

– Demirsən, heç demə, – Mən onun tərsliyini vecimə almadım, – Yoldaş Hacıyev demişkən, "100 qram vuran kimi yadıma düşəcək". Heç sən də bilmirsən, deyəsən...

Söhbətin yönünü başqa tərəfə dəyişmək istədim. Elə dəyişdim də...

– Həmid...

– Nə var?

– Həmid, səndən bir söz soruşacam... ancaq düzünü de... deyəndə də gözümün içinə baxarsan.

– Baş üstə, böyük sənətkar, – Həmid ona verəcəyim sualı dinləməyə əməlli-başlı hazırlıq görürmüş kimi, özünü yığışdırdı.

– Həmid, rüşvət alırsan? – Həmid gözümün qabağında itdi, – o, özünü tamam itirmişdi.

Həmid gözümün qabağında peyda oldu, o, özünü tapmışdı.

– Nəyə görə soruşursan ki? – Həmid gözünü gözlərimə zilləmişdi.

– Soruşuram də, – dedim, – bilmək istəyirəm ki, dostum nə yuvanın quşudu...

Həmidin qaşları əvvəlcə çatıldı, sonra hər biri qayıdıb öz əvvəlki anadangəlmə yerində bərqərar olandan sonra gülümsəyib dedi:

– Kişi kimi deyim?

– Hə... kişi kimi de!

– Kişilik elə maa qalıb? – Həmid sağ əli ilə sinəsinə toxundu.

– Hə... – dedim, – kişilik sənə qalıb... Sənə, mənə, ona, bizə, sizə, onlara...

– Lap qrammatika dərsinə oxşadı eyy...

– Ay Həmid, niyə uzadırsan axı... Sözün biri "hə"di, biri "yox"du...

– Gəl, belə eliyək də... qabağcan öz sualına özün cavab ver... mən sonra deyim.

Özü də nə var, onu deyəcəm.

– Məən...

– Hə... sən... – Həmid iki ayağını bir başmağa dirədi.

– Ay avara, – dedim, – hansı başıxarab yazıçıya rüşvət verər? Hə?

– Gəl onda belə danışaq, – Həmid başqa bir istiqamət götürdü, – əgər sənə rüşvət verən olsa, alardın?

– Həmid...

– Hay can...

– Burcutma də... almısan, yoxsa yox?
– And olsun kəsdiyimiz çörəyə ki, zornan almamışam... veriblər... hə... Mən də onların qəlbini sındırmamışam... almışam...

– Deməli, sən rüşvətxor olmağına rüşvətxorsan... ancaq necə deyərlər, humanist rüşvətxorsan də...

– Ay sağ ol... Mən rüşvət alarkən həmişə bir olan Allah şahiddir ki, humanizm prinsiplərini əldə rəhbər tutmuşam, – Həmid həvəslə davam elədi. – İnsan olan kəs heç vaxt insanın qəlbini sındırmamalıdır. Bu, çox böyük günahdı, – bir az da səsinə əzəmət verdi, – qəbahət, qardaşım, qəbahət...

Həmid dediklərinə özü inana-inana bir az da irəlilədi:

– Bir Allah şahiddi ki, mənim aldığım rüşvət heç vaxt "şirinlik" səviyyəsindən bir millimetr də yuxarı qalxmayıb. Şirinlik... şirinlik insanları bir-birinə bağlayan şeydi, – o, əllərini bir-birinə daraqlayıb az qala gözümlə soxdu, – bax, belə...

– Bura bax, Həmid...

– Hay can, – o, sözünün dalını ağzımdaca vurdu.

– Həmid, məni dolamısan, hə?

– Nə danışırısan, qardaş, səni dolayan sənin gününə düşsün, – Həmidin səsinə və üz-gözündə şirin, ərkyana bir hikkə də gözümlə dəydi, – dolamaq nədi, ağzım əyilər... sən mənim ürəyimdən... Səni başa salmaq istəyirəm ki, rüşvət, indiki halda şirinlik, həyatımızın rəhnidir. Hə... şirinlik, insanlar arasında ünsiyyət deməkdi. İnsan ünsiyyətsiz necə yaşaya bilər... Bayquş kimi tək qalar... təklənər... qapısını bir kimsə açmaz, badi-səbadan qeyri...

– Həmid, sən zarafat eliyirsən, yoxsa...

– Zarafat-zad belə ciddi söhbət vaxtı heç nəyə yaramayan bir şeydi.

Həmid yavaş-yavaş öz parlaq nitqi və gözəl məntiqi ilə məni də öz tərəfinə sürüyürdü. O, zarafatla ciddiliyin arasında sanki oyun çıxarırdı. Zarafatla ciddiliyin arası indiki halda ətlə dırnağın arası qədər olardı. Və Həmidin orada şirin-şirin meydangirlik etməsi mənə möcüzə kimi gəlirdi. Bax, bu möcüzə ilə üzbəüz dayandığım halda Həmiddən soruşdum:

– Yaxşı, yaxşı... başa düşdüm, başa düşdüm... Qoy olsun şirinlik, ünsiyyət, humanizm... olsun... İndi bir sualıma cavab ver...

Belə anlarda Həmid həmişə mənim sözümü kəsirdi, halbuki buna heç bir ehtiyac yox idi.

– Eşidirəm, sualını ver, – dedi.

– Bax, o deyirsən ee, şirinlik, şirinlik... Bu şirinliyin məbləğini deyə bilərsən necə manatdı?

– O baxır hansı şirinliyə... onun qradusuna... dərəcəsinə...

– Necə yəni baxır şirinliyə... – dedim. – dərəcəsinə...

– Qardaş, hər şeyin bir qanun-qaydası var də... Gedib oturmusunuz Bakıda, buralardan xəbəriniz yoxdu... A kişi, ay qardaş, ay tovarış, – gülmək Həmidi tutmuşdu, – şirinliyin üç növü var, üç cür şirinlik var, hərəsinin də öz məzənnəsi var.

– Həmid...

O, yenə sözümü kəsdi:

– Bir dayan görək, qonağımız gəlir.

Həmidin onsuz da gözü yolda qalmışdı, elə hey o tərəfə boylanırdı; tələsik ayağa durub, özü demişkən, qonağın qabağına yeridi:

– Xoş gəldin, qardaş, xoş gəldin... Gəl çıx də... sarfamız qarışdı axı.

Həmid onun qoluna girib mənim yanımda otuzduran kimi dedi:

– Tanış olun.

Gələn adam mənə əl verib gülə-gülə, – bu, gülməkdən daha çox hırtıldamağa oxşayırdı, – dedi:

– Bu boyda rayonun prokuroru, yoldaş Qulamov... Ha-ha-ha-haaa.

Mən ağzımı açmaq istəyirdim ki, rayon prokuroru yoldaş Qulamov ağzımı yumdu:

– Sizin özünü təqdim etməyə ehtiyac yoxdu, canım, – birbaşa keçdi "sən"ə.

– Səni yaxşı tanıyıyıq. Ha... ha... haaa... Üç-dörd gün əvvəl televiziyadakı çıxışına baxdım, – çönüb Həmidə baxdı, – yaman dedi müəllim, ləzzət elədi...

Həmid günahkar kimi gözlərini döyəclədi:

– Mən baxmamışam. Sonra eşitdim ki, çıxış eliyib. Nə dedi ki? – yoldaş Qulamova üz tutdu:

– Əşşi, yaman dedi ee... Nə təhər güldümsə, barmağımı kəssələr, xəbərim olmazdı... Deməli, müəllim ağzını açıb danışan kimi aparıcı deyir: "Seyran müəllim, ora mənim yaralı yerimdi". Müəllim nə deyirsə, aparıcı qız deyirdi: "Seyran müəllim, ora mənim yaralı yerimdi". Müəllim gözüne döndüyüm də yüngülvari əsəbiləşib dedi ki, ay qız, bayaqdan nə deyirəmsə, deyirsən ki, ora mənim yaralı yerimdir. Ağzımı açmağa qoymursan... yaralı yerimdi, yaralı yerimdi... Sənin heç bir salamat yerin yoxdur? Nə təhər pıqqıldadımsa... Ondan sonra aparıcı qız özünü yığışdırdı... hə...

– Necə xəbərim olmayıb ee... – Həmid peşmanlığını bildirdi...

Mən yoldaş Qulamovun sifətinə, gözaltı da olsa, nə qədər diqqətlə baxdımsa, orda heç nə oxuya bilmədim. Onun sifəti mənim orta məktəbdə oxuduğum illərdəki qaralama dəftərinə oxşayırdı. Bir sual məni şapalağın altına salandan sonra təpikləyirdi əməlli-başlı. Yoldaş Qulamovun gülməyi sir-sifətində görünmək bilmirdi, ancaq səsindən bilirdin ki, bu adam gülür. "Görəsən, yoldaş Qulamov həqiqətən mənim televiziyada aparıcı qıza dediyim sözlərə gülüb... yoxsa mənə xoş gəlmək üçün belə deyir, həə?"

– Yoldaş Qulamov, doğrudan mən dediklərimə güldürdünüz? – soruşdum.

– Güldün də sözdü? Əvvəlcə arvad qəhqəhə çəkib güldü... hə... mən də qoşuldum ona... hə...

Deyirəm axı, havayı yerə dalağım sancmayıb... deməli, düz şübhələnmişəm; onlar demişkən, şübhəli şəxs qismindəydi yoldaş Qulamov. Burasını da boynuma alım ki, yoldaş Qulamovun sifəti mənə çox tanış gəlirdi, elə bil ki, bu sifəti dəfələrlə görmüşdüm. Ancaq nə bir billah eləyirdimsə, yadıma sala bilmirdim və yaddaşımın belə tez xarab olması, korşalması məni yaman əsəbiləşdirirdi:

"Sənə çox lazımdır ki, bu pəzəvəngi harda görmüşəm, hə? Nəyinə lazımdır... Kişinin oğlu bayaqdan neçə dəfə deyib ki, sənin gəlişinə çox şad oldum".

– Həmid deyəndə ki, dostum gələcək, dedim, bura bax, hey, bizi görüşdürməsən, səni rayondan çıxardaram. Sağ olsun, o da söz verdi ki, mütləq görüşdürəcəm, sağ olsun.

Mən rahatlıq tapdım və rahatlıq məni valideyn uşağın əlinə şirniqüş verib sakitləşdirən kimi yerbəyer elədi – indi öz yerimdə idim, adam öz yerində olanda elə bilir ki, bütün dünya qu tükü kimidi – yumşaq... Qu quşlarının tüklərini diri-diri yolub yer üzünə səpmişdilər. Qu quşları üşüyürdü... və bu, heç kimin vecinə deyildi...

– Ay müəllim, nə yaman fikrə getmisən? – rayon prokuroru yoldaş Qulamov guruldadı, amma yağmadı, – yəqin ki, bir azdan həm də yağar.

– Yox... nə fikrə gedəcəm ki... yox... Allaha şükür, dostumun yanındaıyam, – dedim, qırmızıca yalan dedim, amma nə Həmid, nə də rayon prokuroru yoldaş Qulamov bu yalanın rəngini gördü. Və inandılar, inandılar ki, mən fikrə-zada getməmişəm, elə buraladayam.

Onlara qoşuldum:

– Həmid, – dedim, – günorta yeməyinin vaxtıdır... amma bu boyda yeməxanada heç kim yoxdu, – təəccübüm sir-sifətimdən şorhaşor tökülürdü.

Həmid dedi:

– Yoldaş Qulamov belə məsləhət gördü, – çevrilib yoldaş Qulamova baxdı və dedi ki, özümüz olsa, yaxşıdı, bu boyda kişi Bakıdan durub bizə qonaq gəlib... Bəs bizim kişiliyimizə nə gəlib? Yəni bir restoran da bağlatdıra bilmərik?

Rayon prokuroru yoldaş Qulamov çönüb mənə baxdı, mənə elə gəldi ki, deyəsən, məndən bir təşəkkür gözləyirdi. Mən onu çox gözlətmədim və onun xatırlaya bilmədiyim sifətinə irişməklə kifayətləndim. Deyəsən, o da narazı qalmadı.

Bayaqdan restoranın müdiri üç dəfə gəlib ki, yoldaş Qulamov, ürəyiniz nə istəyirsə, deyin bişirək. Gördüm ki, yoldaş Qulamov restoran müdirinin bu get-gəлиндən həzz alır, canına sarı yağ kimi yayılır – ancaq dördüncü dəfə gələndə bezdi:

– Bir şey lazım olsa, deyərik... get...

– Baş üstə, göz üstə, yoldaş Qulamov...

Təndirdə qızardılmış əmlik quzunu qədim br məcmeyidə gətirib stolun üstünə qoydular.

– Mələməmiş quzudu... – yoldaş Qulamov dedi, – hələ dil açmamışdı, – əlavə elədi.

Mən yenə bayaqkı kimi irişməli oldum, elə irişdim də... Və mənə elə gəldi ki, bu mələməmiş, dil açmamış quzu özünü dünyanın ən xoşbəxt quzusu hesab eləyir ki, onun ətindən rayon prokuroru yoldaş Qulamov da yeyəcək. Yaltaq insan çox görmüşdüm, ancaq yaltaq quzu görməmişdim... Əgər heyvanlar da yaltaqlıq eləyirsə, demək, ya dünyanın axırıdır... ya da ki, axıra bir şey qalmayıb... üç-dörd addım... üç-dörd qarış... üç-dörd...

– Müəllim, ürəyin nə istəyir, denən bişirtirək... – Rayon prokuroru yoldaş Qulamov restoran müdirinin ona verdiyi sualı üzü mənə tərəf doğrayıb tökdü və çönüb qədim məcmeyinin içindəki qıpqırmızı qızardılmış nakam və yaltaq quzuya elə baxdı ki, deyəsən, lap ağzının suyu axdı.

Mən üçüncü dəfə irişdim və hiss elədim ki, deyəsən, irişmək rayon prokuroru yoldaş Qulamova azlıq eləyir, o qədər də sinəsinə yatmır; odur ki, dedim:

– Yox... yox... Nə danışırınsız, çox sağ olun... Hər şey əladı... Sağ olun... Sağ olun...

Bu sözləri dilimə gətirdim, ikisi də eşitdi, ancaq özüm eşitmədim. Mənə elə gəldi ki, yavaş-yavaş restoran müdürinə və Həmidə oxşayıram... Bu nakam və yaltaq quzuya oxşayıram... və yer ayağımın altından qaçdı, havada yellənə-yellənə qaldım...

Rayon prokuroru yoldaş Qulamov növbəti dəfə guruldadı, elə yağdı da:

– Götürün vuraq ee, müəllim... Bu yaxınlarda sizin şairlərdən biri azıb-təzib gəlmişdi bura... nə təhər içirtdimsə, leşini maşına basıb göndərdim düz Bakıya... Götür, götür...

Bayaqdan mağıl havada yellənə-yellənə qalmışdım, rayon prokuroru yoldaş Qulamovun bu gurultusu, dalınca da yağması yelləndiyim kəndiri kəsdi və düşdüm dərənin dibinə, görün də olmadı... Ancaq sonuncu hərəkətimi rayon prokuroru yoldaş Qulamovdan, dostum Həmiddən başqa uzaqdan durub oğrun-oğrun bizə tamaşa eləyən restoran müdürü də gördü: mən ayağa durdum, əlimdəki araq dolu rumkanı qıpqırmızı qızardılmış nakam və yaltaq quzunun ayaq üstə dayandığı qədim, böyük məcmeyiyə çırpıb ordan uzaqlaşdım və dəli kimi üzü aşağı, Bakı yoluna tərəf yol aldım. Bu, getməkdən, yeriməkdən daha çox şumerlərin kəşf etdiyi təkər kimi diyirlənməyə oxşayırdı. – Mən bu enişə getmirdim, diyirlənirdim.

Diyirlənə-diyirlənə gəlib çıxdım prokuror, yoldaş Qulamovun işlədiyi rayondan çoxlu yoldaş prokuror işləyən gözəl paytaxtımız Bakıya gedən yolun üstünə. Rayon prokuroru yoldaş Qulamov heç vaxt mənim dalımcə gəlib məni geri qaytarmağa cəhd eləməzdi, daha doğrusu, özünə sığışdırmazdı, eşidən-bilən nə deyərdi? Həmid də onu gözəlcə bilirdi ki, mən haqlı olduğumu biləndə dədəm də gəlsə, xeyri yoxdu. Əslində isə bu, tərslik deyildi, dərslik idi – ehtiyacı olan adamlara dərs vermək, onlara adam balası olmağın yolunu göstərmək; onlar adam balası olacaq, ya olmayacaq, bu, qalır onların qeyrətinə – adam balası olmaq qeyrət məsələsidir.

Neçə maşına əl qaldırdım, heç birisi saxlamadı – mən də elə bilirdim, məni tanıyırlar, məşhuram. Qanımanın qaralığı üzümə çıxmışdı. Bu iki daşın arasında rayon prokuroru yoldaş Qulamovun sifətini harda gördüyümü xatırladım, dəqiq yadıma düşdü: qonşumuzdakı qəssabın üstündə ət doğradığı kötük... Həə... deyirəm axı, mən bu sifəti hardasa görmüşdüm də... Göz yaddaşım çox güclüdü...

Görəsən, rayon prokuroru yoldaş Qulamovun bərk içirtdikdən sonra maşına basıb Bakıya göndərdiyi şair də mənim yerimə olsaydı, belə hərəkət eləyərdi? Mənim kimi araq dolu rumkanı qızardılmış nakam və yaltaq quzunun ayaq üstə dayandığı qədim, böyük məcmeyiyə çırpıb çıxıb gedərdi?... Yoxsa yoldaş Qulamovu yola verərdi? Bərk inandım ki, leşi maşına basılıb Bakıya göndərilən şair də mənim yerimə olsaydı, belə eliyərdi – inanmasaydım, daha doğrusu, özümü inandırmasaydım, çatlayardım ortamdan, qalardım rayon prokuroru yoldaş Qulamovun işlədiyi rayondan Bakıya gedən yolun ortasında... Ancaq kimsə içimə bir şübhə toxumu da atmışdı, içimdəki toxum yavaş-yavaş cücərmək istəyirdi, – mən bilən, bu toxumu mənim içimə rayon prokuroru yoldaş Qulamov atmışdı, – təkəcə ondan şübhələnirəm, Həmiddən şübhələnməsi deyiləm ki?.. Ancaq imanımın da muğayət olmalıyam, – imanım Allah əmanəti...

Bir anlıq mənə elə gəldi ki, əl qaldırdığım maşınlar mənim yanıma çatanda sürəti bir az da artırırdılar və bu, mənə qəribə gəlirdi – qorxurdular ki, yanımdan keçəndə maşının qapısını açıb özümü içəri dürtərəm? Nə bilim, vallah, adamlardan nə desən gözləmək olar və bu, mənə gülməli gəldi...

Mən öz işimi görürdüm, böyrümdən şütüyüb keçən maşınlar da öz işini: mən əlimi qaldırırdım ki, "saxla", onlar da yanımdan keçib gedirdilər ki, "saxlamırıq".

Bir də gördüm ot yüklənmiş bir üçtəkərli motosiklet gəlir, – əlacım kəsilmişdi, yeridim motosikletin qabağına, əlimin ikisini də qaldırdım:

– Saxla, saxla...

O da saxlayıb səsinə atdı başına:

– Ay qardaş, məni xataya salmaq istəyirsən? Məni evdə on iki uşaq gözləyir ee...

– Neçə uşaq?

– On iki...

– Allah saxlasın... ay maşallah...

Motosiklet sürən könülsüz, "xala xətrin qalmasın" dedi:

– Allah sizinkiləri də saxlasın... – Yəni sən mənim balalarım alqış eləyirsən, mən də səninkilərə...

– Sağ ol, – dedim.

– Sən də sağ ol, – dedi və barışdıq.

Təzə tanışımın sifəti mənə tanış gəlməsə də – sifətin tanış gəlməsinin birini gördük də, – quşum qonmuşdu ona, nəşə bir doğmalığ hiss eləmişdim.

– Doğrudan on iki uşağın var?

– On iki imam haqqı, – dedi.

– Sən on iki imam?

– Vallah... – gülümsündü, – and içəndə ki, and olsun on ikisinin də canına, elə bilirlər on iki imama and içirəm...

Mən onun tərkində oturmuşdum. Birdən motosikleti saxladı, düşdü, diqqətlə üzümə baxanda gördüm üz-gözümdən nur tökülür. Ürəyimdən keçdi ki, görəsən, təzə tanışımın üz-gözümdən tökülən nurdan ovuc-ovuc götürüb rayon prokuroru yoldaş Qulamovun üzünü yusan bir şey çıxar?.. Nəyəsə oxşayar? Bu sualın cavabı bəndəlik deyil, ancaq Allah...

O, bir də məni başdan-ayağa süzəndən sonra dedi:

– Saa yaman quşum qonub, gedək bizə... bir az dincəl, sonra yola salaram, gedərsən Bakıya.

Təzə tanışımın darvazasından içəri girəndə gördüm ki, uşaqların səsi toyuq-cücənin səsinə qarışb qeyri-adi bir xor "kapellası" yaratmışdı. Qızmış, lələklərini arxasında daraqlamış Həştərxan xoruzu da ortalıqda xoruzlana-xoruzlana bu xora qoşulurdu:

– Qur... qur... qur... qur... qur... qur... – solo oxuyurdu.

Rayon mərkəzində kənd həyatı, bütün dəm-dəstgahıynan... Deməli, mənim təzə tanışım əsl kəndçi idi – təpədən-dırnağa. O, samovara od saldı, ancaq stəkana qənd salmadı, hələ tez idi – alışırdı, sonra maşa gətirib qarışdırdı, arvadı – yarı evdə idi, küsüb getməmişdi ki, kimsə gəlib onları barışdırırsın...

Əvvəl çay dəstgahı gəldi – bütün kənddə-kəsəkdə olduğu kimi; sonra həyət çolpasından çıxırtma – yanında da sağdışı-soldışı, tut arağı, bulaq suyu. Bir şüşə tut arağını əl-ələ verib içdik, üstündən dədə-baba qrafinkasıynan bir bulaq suyu...

Təzə tanışımın həyatında torpaq qaynayırdı – torpağı bahar qaynadırdı. Çay dəstgahı qabaqlar radioda verilən muğam dəstgahı qədər uzanmışdı. Denən, bu üç saatda mənim təzə tanışım bircə dəfə də olsa soruşdu ki, ay qonaq, kimsən, nəçisən, hardan gəlib hara gedirsən? Ay tövbə, bir kəlmə də... Üç saatdan çoxdu ki, bir yerdəyik, evində oturub kişinin çörəyini yeyirəm – adımlı da bilmir, heç mən də onun adını bimirəm, o deməyib, mən də soruşmamışam.

Təzə tanışımın on iki uşağından yeddisi oğlan idi, beşi qız – yeddi qardaş bir bacı söhbəti burda işə yaramırdı, burda yeddi qardaş beş bacı söhbəti kök atmışdı...

Çay və yemək dəstgahından sonra uşaqlardan görüş dəstgahı başladı; məlum oldu ki, on iki uşağın hamısının arasında bir yaş fərq var; uşaqların tən yarısı, yəni altısı ekiz olaraq dünyaya gəlib, yerdə qalan altısı isə tək-tək. Yəni əkilər o gəlişəti pozublar – onların arası on-on beş dəqiqə çəkib. Və o da məlum oldu ki, oğlanların beşi polis, biri məhkəmə, biri isə prokuror olmaq istəyir. Qızlardan isə üçü müəllim olmaq istəyir, ikisi isə uşaq bağçasının müdiri – bax, sosial istək belə idi. İnşallah... Allah qismət eləsin...

Vaxt keçirdi, Bakıya getməli idim. Yeni tanışımın uşaqlarının on ikisini də tut ağacının altında sıraya düzüb, bir-bir öpərək sağollaşdım. Evin xanımına da təşəkkür edib, motosikletə əyləşdim və tırıldaya-tırıldaya avtovağzala tərəf götürüldük. Motosikletin tırılısı kəsilən kimi biz avtovağzala çatdıq. Motosikletdən düşmədən yeni tanışıma dedim:

– Al bunu... mənim vizit kartımdır... Burada adım, iş yerim, ev telefonum, iş telefonum hamısı yazılıb... Nə vaxt Bakıya yolun düşsə, gəl görüşək... Yaxşı mı?

– Yaxşı... yaxşı... Allah qoysa, – təzə tanışım dedi.

– Bəs sənin adın nədir? – Mən soruşdum.

– Adım Həmididi...

– Hə? – Təəccübləndim, – Həmid?

– Hə... nədi ki?

– Heç, elə-belə... dostumun adıdı, – mən dedim.

– Lap yaxşı, – elə bil ki, dostumun adının Həmid olması təzə tanışımın ürəyincə olmadı – mənə elə gəldi... – Yaxşı, Həmid, demədin nə işlə məşğulsan?

– Bundan sonra təzə tanışım yox, Həmid deyəcəm.

– Mən... mən taksidə işləyirəm... taksi... "Volqa" maşınında bir gün mən işləyirəm, bir gün də ismənsikim – iki nəfərik...

Dostum Həmid gəlib durdu gözümün qabağında, nədənsə başını qaldırıb üzümə də baxmadı; mən də fikirləşdim ki, baxmır, dünəndən baxmasın, heç baxmasın.

– Həmid, sizdə avtobazada hamının smensiki olur?

– Yox, o baxır adamına... – Taksi Həmid dedi.

– Yaxşı... Avtobazanın müdiri sən on iki uşaq atası olmağını niyə nəzərə almır? O müdür kimdi, haralıdı?

– Öz rayonumuzdandı... Onun da adı Həmididi... Adaşlıq...
– Həmid, adaşın nə təhər adamdı? – Mən soruşdum.
– Belə baxanda pis adam deyil... Başqaları ilə müqayisədə inşafli adamdı... Siz oturun, mən indi gəlirəm, – taksi Həmid dedi və getməyiynən qayıtmağı bir oldu. Bax, o göy taksi Bakıya işləyir, üç adamı var... Siz də qabaqda oturacaqsınız, rahat gedərsiniz.

Göy maşına yaxınlaşanda taksi Həmid əlindəki tor zənbili mənə tərəf uzadıb dedi:

– Apar uşaqlara, üç-dörd dənə kənd çolpasıdı, arvad tez-tələsik pöşdədi, yoldu, tərtəmizdi.

– Ay Həmid, nə xəcalət verirsən axı?

– Xəcalətdi sənin istəmədiklərin olsun, – dedi Həmid və o saat rayon prokuroru yoldaş Qulamovun ət taxtasına oxşayan, yox, ət taxtasının özü kimi olan sifəti gözümün qabağında dalğalandı. Elə bil ki, gözlərimə tüstü üfürdülər...

Taksi Həmidlə iyirmi ilin dostu kimi qucaqlaşib ayrıldıq, köhnə dostlar kimi bir-birimizə əl elədik... Təzə tanışlar kimi yox... köhnə dostlar kimi. Avtobazanın rəisi, iyirmi illik dostum, qardaşım Həmidin gözündən iraq... Gecə saat on ikiyə beş-on dəqiqə qalmış evə çatan kimi arvad dedi ki, Həmid bayaqdan üç-dörd zəng eləyib, deyir, nigaranam.

Əlimdəki tor zənbili arvada verdim:

– Al... kənd çolpalarıdı... Həmid verdi, – doğrudan da Həmid vermişdi, intəhası, arvadın tanıdı Həmid yox, mənim təzə tanıdığım, – yəni yalan yox idi.

– Nə yaxşı Həmid səni belə tez buraxdı, onnan çıxmayan iş?

– Sabah işdə olmalıyam, çox dirəşdi, ancaq...

– Həmidgil nə təhərdilər?

Arvad dördtərəfli hal-əhval tutdu, hamısını yazsam, gərək bir-iki vərəq də uzadam; mən də qısaltmağı sevən adam, düz gəlməz.

Telefon zəngi çaldı, rayon zəngi idi. Arvad telefona tərəf gedəndə dedim:

– Bizimkilər olsa, hə... Həmid olsa, yorulub yatıb...

Arvadın iri gözləri bir az da almalandı, təəccübləndi.

– Alo, Həmid qardaş, çox yorğun gəlmişdi, ayaq üstə yuxulayırdı... getdi yatmağa... Dedi, mən evdə yoxam... Oldu... oldu... oldu... hamıya salam de...

Səhərişi günün axşamı yenə rayon zəngləri, yenə Həmid, yenə "mən evdə yoxam". Axırda məcbur olub arvada hər şeyi bitdə-bitdə danışdım. Arvad da çox narahat və diqqətlə qulaq asandan sonra qətnamə çıxardı ki, Həmidin əməllərində heç bir anti-insani tərkib olmadığına görə günahkar hesab edilməsin və onun haqqında ərinin qəlbində başlanan narazılıqlar işinə xitam verilsin. Bax, belə...

Arvadın sözü, söhbəti ancaq bu mövzudaydı, özü də bitib-tükənmək bilmirdi. Bu söhbət artıq "dığ-dığ" səviyyəsində idi; axırda bezdim:

– Mən ancaq bir şərtlə barışaram! – dedim, – başqa heç nə məni onunla əvvəlki ünsiyyətə qaytara bilməz. – Əlimi də yüngülvari stola çırpıdım ki, ağrımasın.

– Yazıq deyir ki, düzdür, mənim də günahım var... ancaq nə desə, razıyam. Atamgil də mənə ağzına gələnə dedilər, abırımı ətəyimə bükdülər ki, bu nə

məsələdirsə, arqac sənnən keçib, axı o, söz vermişdi ki, gecə gəlib bizdə qalacaq, doyunca söhbət edəcək. Nooldu bəs?

– Bircə şərtim var, – dedim.

– Buyurun, görək, – arvad lap "Vaqif" pyesindəki söhbətə bənzətdi.

– Avtobazanın rəisidi... Onun bir işçisi var, onun da adı Həmid, taksi şöferidi... Düz... nə az, nə çox, on iki uşağı var. Bir köhnə taksi verib ona, özü də yanına bir smenşik də verib, bir gündən bir işləyir. Bax, həmin o Həmidə təzə bir taksi versin, özü də qəmişsiz – smenşik olmasın. Ondan sonra onnan barışaram.

– Eliyə, eliyə... o, hər şeyə hazır, – arvad çox arxayın görünürdü.

Mən əlavəmi də etdim:

– Özü də ona deynən ki, mən dediklərimi eləməyincə zəng-zad eləməsin.

– Deyərəm, zəng eləməz, – arvadın arxayınlığı üstündəydi.

İki ay yarım Həmidin zəngləri baş-beynimizi aparmadı. Mən fikirləşirdim ki, taksi Həmidin məsələsini müdir Həmid yəqin çoxdan göndərib tarixin gözəgörməz, qaranlıq arxivinə...

Axşam eyvanda arvadla çay içirdik; yenə rayon zəngi. Bizdə telefon dəstəyini hər zaman arvad götürür:

– Alo... bəli... bəli... oo, səni şad xəbər olasan, qoy görüm, bir dəyqə, – arvad dəstəyi yerə qoyub eyvana gəldi:

– Həmid, deyir ki, bacı, sən dediklərini etdim, qəttəzə "Volqa", özü də tək... İndi nə deyirsən, – arvad elə sevinirdi ki...

– Ona deynən ki, deyir inanmıram, qoy şöfer Həmid uşaqlarını da yığsın maşına gəlsin Bakıya, gözümünə görüm, onnan sonra hə...

– Eybi yoxdu, qardaş, – arvad dəstəyə üdüləyirdi, – buracan eləmişən, neynək, bunu da elə, görək bundan sonra nə sözü olacaq.

Hiss elədim ki, arvadla dostum Həmid mənim təklifim barədə razılığa gəldilər, düzü, mən də bir az sakitləşdim...

İki gündən sonra şöfer Həmid uşaqların yarısını təzə iş yerinə – "Volqa"ya yığıb gəlmişdi bizə, – yazığın uçmağa qanadı yox idi.

– Şirinlik verdin? – mən şöfer Həmidin gözünün içinə zilləndim.

– Hə... apardım evinə... atlı xalça idi... Üç metrin metr yarım... hə... nə qədər elədim, götürmədi.

– Nə dedi götürmədi? – soruşdum.

– Dedi apar sat...

Mən onun sözünü kəsdim:

– Dedi apar sat pulunu gətir? – gözlərim böyüdü.

– Yoox... Dedi apar sat, uşaqlara əyin-baş al...

Deyirlər ki, bütün müharibələrin axırı sülhnən qurtarır; mən də deyirəm ki, bütün küsənlər axırda barışırlar. Mənnən yazmaq... İnən inənsin, inanmayan lap dünənnən inanmasın – heç vecimə də deyil...

♦ P o e z i y a

İsmayıl MƏRCANLI İMANZADƏ

SÖZ

Avazıdır ötüb keçən hər anın,
Heç vaxt gizli saxlamayıb ünvanın.
Qobustanda daş köynəkli dastanın
Mürgüləyən yaddaşında sirdi söz.

Sədasıymış torpağın da, daşın da,
Şəhiddi, qazidi yurd savaşında...
Saxlamışam ürəyimin başında,
Dəyərlidir sərraf olan yerdə söz.

Hər şah beyti çiçək kimi təzə-tər,
“Bəsləsən”, sal daşın üstə də bitər...
Öz qınına tez çəkilər qəm-kədər,
Məlhəm kimi yaxılanda dərdə söz.

Halallığı açıq alnım, ağ üzüm,
Hər misrası göz oxşayan bir düzüm...
Nə yaxşı ki yaddaşında var izim,
Həmdəməmdi qələm-kağız, bir də söz...

GƏLMİŞƏM

Bir qalam kösövəm-odam,
Bükülmüş qolam-qanadam.
Çoxlarına hələ yadam,
Bir az uzaqdan gəlmişəm.

Tapdansam da torpaq kimi,
Dözdüm hər dərdə dağ kimi...
Yaşıl üzlü yarpaq kimi
Kökdən-budaqdan gəlmişəm.

Kürün avazı-səsiyəm,
Xan Arazın bəstəsiyəm.
“Qarabağ şikəstəsi”yəm,
Dildən-dodaqdan gəlmişəm.

Bələd olsam da “arxına”,
Qarışmamışam axına.
Əslim bəllidir çoxuna,
Halal torpaqdan gəlmişəm.

Alnım açıqdır, üzüm ağ,
Nə astaram, nə də yamaq...
Söz mülkünə min il qabaq,
Ya da bayaqdan gəlmişəm.

Sevincli-qəmli yuvayam,
Nə cəngəm, nə də davayam.
Bir udum suyam, havayam,
Saflaşıb Haqdan gəlmişəm.

ZƏFƏRİN MÜBARƏK, VƏTƏN

Xoş günlərdən soraq verir,
Axşamın-səhərin, Vətən!
Düşmənlərə göz dağıdır
Hər təzə Zəfərin, Vətən!
İgid-ərən oğulların
Tapdayıb bəndi-bərəni
Bir həmləylə sevindirdi
Xocalını, Əsgəranı,
Xocavəndi, Ağdərəni...

“Dəmir Yumruq”dan güc aldı
Qatlanmaz qanadın-qolun!
Qırdın paslı qıfılını
Xankəndiyə gedən yolun!
Qarşında tab gətirmədi
Zülmə sipər olan “barı”.
Diz çöküb, aman dilədi
Səndən harsın dığaları...
Başın sağ olsun... yenə də
Haqq yolunda cəngə çıxıb,
Candan keçənlərin də var!
Qanlı şəhid köynəyiylə
Ulu Tanrı Dərgahına
Vaxtsız köçənlərin də var...
Qalibiyyət simvoludur
Üç rəngli bayrağın sənini!
Bütövləşən sərhədlərin
Sabahkı növrəğin sənini!..
Türkün-türkə can borcu var,
Nə yalqızsan, nə tək, Vətən!
Hünərindən soraq verən
Zəfərin Mübarək, Vətən!

OTUZ İL

Otuz il yanımdan yel kimi keçdi,
Əymədim qəddimi qərrib eldə də.
Sandım dönük bəxtim yol azmış köçdü,
İşartı axtardım soyuq küldə də.

Hərdən yamanlıqla durdum üz-üzə,
Kölgəmi daşlayan çoxmuş heç demə!
Döndüm misra-misra kəlməyə, sözə,
Səsim bürünsə də qüssəyə, qəmə.

Otuz il boylandım Cəbrayılə mən,
Yuxumda dil açdı aranım, dağım.
Xəyalən adladım Xudafərindən,
Böyük Mərcanlıdan gəldi sorağım.

Otuz il səmtini itirdim köçün,
Heç demə içimdə boğulan səsmiş.
Bildim bu günlərə çatmağım üçün
Yurdumun bir udum havası bəsmiş!

Otuz il ələdim dostu, doğmamı,
Bildiyim çox şeyi üzə vurmamı.
Minnətsiz qazandım halal loxmamı,
Minnətli heç nəyə yaxın durmamı...

Düşmənlə savaşda zəfər müjdəli
Ərənlər yolların tilsimin qırdı.
Elə bil təzədən Tanrının əli
Yaralı könlümdə toy-büsat qurdu...

O illər dönməyə geriye bir də,
Mənim yurd həsrətim lal bir hənirmiş.
Hərdən sızlayanda Mingəçevirdə,
Qəlbim yurd yerimdə tüstülənirmiş...

YAŞADIM

Baxan kimi bəxt üzümə qıyqacı,
Bildim yoxdu tənhalığın əlacı.
Xatirələr həm şirinmiş, həm acı,
Hərdən dönüb ötən anda yaşadım.

Qoşa gördüm bəzən sevincə qəmi,
Həzm elədim həm artığı, həm kəmi.
Haqlı-haqsız daşladılar kölgəmi,
Zülmət donlu bir ünvanda yaşadım.

Bələd oldum sərt üzünə möhnətin,
Halallıqla baş girləmək çox çətin...
Arxasınca sürünmədim şöhrətin,
Təkcə təmiz adda-sanda yaşadım.

Avazımdı vərəqlərdə əkdiiyim,
İlk eşqimmiş göz yaşına бүkdüyüm.
Misra-misra şəkili çəkdiyim
Ay-ulduzlu asimanda yaşadım.

Mingəçevir

Nuranə RAFAILQIZI

BİR QADININ YOXLUĞU

Bir qadının yoxluğu dünyanın sonu deyil,
bir az kirli geyimdi, bir az ütüsüz paltar.
Dabanı-burnu cırıq, iynəyə-sapa möhtac,
dolabda qarmaqarış, taydəyişik corablar.

Yağış ləkəsi düşmüş silinməmiş pəncərə,
dibi yanıq, qapqara qazan, tava, təncərə.
Ocaqda çürümüş süd, qaxsımsı şor-pendirdi,
kündəsi küt-küt gedən, boşa yanan təndirdi.

Yayılmamış yuxadı, isti keçməyən sacdı,
bir ev üçün bir qadın ən böyük ehtiyacdı!
Ən sevdiyin yeməkdi üzü-gözü kif tutmuş,
qadın olmayan evi Tanrı çoxdan unutmuş!

Bir qadının yoxluğu heç də ölüm deyil ki,
bir az dağınıq rəflər, səliqəsiz masalar,
Səhərdən axşamadək sürtsən də, əvvəlkitək
bərq vurub parlamayan nəlbəkilər, kasalar.

Bir otağın küncündə boş qalmış nənni, beşik
tavanı-döşəməsi toz bürümüş ev-eşik.
Təmizlənməmiş məhlə, budanmamış budaqdı,
pərən-pərən salınmış yurd-yuvadı, ocaqdı.

Torpağı cadar-cadar, dibi qurumuş dibçək
hər nə əksən yerinə ayrılıqlar bitəcək!
İçin qurd yemiş ağac, eh daha nələr-nələr
bir qadının yoxluğu çəkilməyir gecələr...

Varlığı bir qadının bərəkətdi, ruzidi,
həyatın hər yönüdü, həyatın hər üzüdü!
Yoxluğu – sınmış qürur, parçalanmış qədərdi,
bir qadının yoxluğu adi yoxluq deyil ki,
bir qadının yoxluğu ölümdən də betərdi!

MƏNƏ BİR AZ NAĞIL DANIŞ!

1

Mənə bir az nağıl danış, ruhum bir az təzələnsin,
Səmadakı ulduzlardan göydən yerə nur ələnsin.
Danış, göydə bədirlənmiş on dörd gecəlik ayından,
Günəşin bizə verdiyi bir ovuc ümid payından.
Bir az külək, bir az çovğun, bir az bulud, bir az yağış...
...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

2

Mənə bir az nağıl danış gah o qızdan, gah da divdən,
Quşun qanad salmadığı qırx qıfıllı həməndə evdən.
Şahlara meydan oxuyan igiddən də, qoçaqdan də!
Bir qarının daxmasında alışmayan ocaqdan də!
Cırtıdan toplansın odunu, üşüməyək daha bu qış!...
...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

3

Mənə bir az nağıl danış, yuxum tökülür gözümdən.
Danış, qoy başım qarışsın, özüm bezmişəm özümdən.
Məcnun kimi dönə-dönə dolanıram otaqları,
Lap əlimdən zara gəlib evin bütün yataqları.
Göz dikdiyim tavan bezib, bezib yorğan, bezib balış...
Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

4

Mənə bir az nağıl danış, Məlikməmməd, Keçəl Həsən.
Biri vardı, biri yoxdu... danış hansını istəsən.
Az getdiyin, üz getdiyin təpədən, düzdən, dərədən,
Göydən üç alma düşəndə günəş doğsun pəncərədən.
Bir gecəlik uşaq olum saçımda – dən, üzdə – qırış...
Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

5

Mənə bir az nağıl danış, başıma da bir sığal çək.
Evimizin qarşısında o sehirli almadan ək!
Qızıl balığı axtaraq sahil-sahil, liman-liman,
Bu gün lap əldən düşmüşəm, işlərim çox olub yaman.
Oğul-uşaq, iynə-dərman, bütün günü çalış-vuruş...
...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

6

Mənə bir az nağıl danış, çıxar Fatmanı təndirdən,
Tülkülərə pay düşməsin qarğadakı o pendirdən
Tənha qalıb Tıq-tıq xanım, etibarlı dost tap ona!
Turpun ən iri tikəsin parçalayıb ver siçana!
“İsgəndərin buynuzu var!” qoy yaymasın elə qamış!..
Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

7

Mənə bir az nağıl danış, gəl, öldürmə bu həvəsi!
Sübh açılır, uzaqlardan eşidilir xoruz səsi.
Simurq quşu qanad çalsın səmamızda səhər-səhər,
Ağ qoç, qara qoç kəsdirsən qapımızı bəldə yəhər.
Gəzək hər iki dünyanı addım-addım, qarış-qarış...
...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

8

Mənə bir az nağıl danış, gah cəsarət, gah da qorxu.
Bilirəm, sən də yorğunsan, gözlərindən axır yuxu.
Durma, danış tez-tələsik, bitir nağılı, sonra yat!
Bir az sevgi, bir az nifrət, içinə bol həyəcan qat!
Bir az hicran, bir az vüsal, odlü nəfəs, isti baxış...
...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

9

Mənə bir az nağıl danış, sehirli xalçada gəzim,
Açılmayan qapıları açsın bircə “Sim-sim!” sözüm.
Qat başımı, elə danış, içim içimdən yıxılır,
Bilsən, bəlkə ağlayarsan canım nə cürə sıxılır!
Eyni, divin canı kimi dar qəfəsdə çırpınan quş...
...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!

10

Mənə bir az nağıl danış Şəhrizadın sarayından.
Bəxtimə yaman az düşüb nənəmin noğul payından.
Yaxşıları xoşbəxt elə, pisləri çək sonda dara!

Mən hələ də uşaq kimi inanıram nağıllara!
 Duyğularım, istəklərim darma-duman, qarma-qarış...
 ...Başımı qoyum dizinə, mənə bir az nağıl danış!..

HƏKİMLƏR DEPRESSİYA DEYİR!

1

Dünyanın rəngi də qaçıb ağ-qara şəkillər kimi,
 Divardan bizə boylanın 70-ci illər kimi.
 Saralıb, solub, köhnəlib, güllər də eyni rəngdədi,
 Bir sığala həsrət qalan tellər də eyni rəngdədi.
 Həftələr dönüb ay olur, aylar da dönür illərə,
 Eyni rəngdə, eyni tonda ömrü veririk yellərə,
 Qocalıq da asta-asta üzümüzə gülümsəyir.
 Mən deyirəm kefim yoxdu, həkimlər depressiya deyir!...

2

Qoxusu da bir başqadı, çürüyüb sanki nə vaxtdı,
 Çiçək qoxulu dünyanın birdən-birə yatdı baxtı.
 Doğmaların ətri gəlmir nə dostdan, nə tanışından,
 1001 mənə çıxarardıq bir gözəlin baxışından.
 İndi daha mənası yox bu həyatın heç gözümə,
 Tanrı da elə "Döz!" deyir, nə deyirəm, qoy dözüüm də?!
 Könlüm nə qalmaq istəyir, nə də ki, getmək istəyir!
 Mən deyirəm kefim yoxdu, həkimlər depressiya deyir!..

3

Ağzımızın ləzzəti yox, dadı qaçıb, tamı qaçıb,
 Dünyada adam qalmayıb, sonuncu adamı qaçıb.
 Gecələr yuxum da qaçaq, yorğan-döşək gəlir cana,
 Elə hey dönüb dururam, gözüm dikilir tavana.
 Gündüzləri çalmaz qapım, nə qonşum var, nə qonağım!
 Öz evimdə dəfn olmuşam, daş məzarım, daş otağım.
 Qurda-quşa ehtiyac yox, öz içim özümü yeyir!
 Mən deyirəm kefim yoxdu, həkimlər depressiya deyir!..

4

O mahnılar çalmır daha, qulağım elə səsdədi,
 Ruhumun cəzası bitmir, bədən adlı qəfəsdədi.
 Boylanıbdı üzügöyə yer də bezar, göy də bezar,
 Qəbirqazan bir insançün de, neçə yol qəbir qazar?!
 Mürdəşir də bezib məndən, kəfənimin sapı bitib,
 Tanrı üzümə açmağa qapı yoxdu, qapı bitib.
 Hər şey bitir bu dünyayla, bircə, savaşım bitməyir.
 Mən deyirəm kefim yoxdu, həkimlər depressiya deyir!...

Xavər ŞƏFİYEVA

* * *

Nə qoydun səndən sonra?
Nə saxladın geridə
Dodaqlarım buz tuta
Göz yaşlarım əridə.

Əl vurduğun saçlarım...
Saçlarım da yadlaşır,
Tökülür ovuc-ovuc,
Əllərimə dolaşır.

Ah, əllərim demişkən,
Daşınmır qollarımda.
Kəs, ya gəl qır, bilmirəm,
Gəl apar onları da.

Saxlama səndən nəşə
İzin qala ahımda.
Çaxnaşmalar dayanmır,
Tufan qopur ruhumda.

Sakit qalmır hisslərim,
Adamdır da neyləsin?
Bəlkə yağan yağışla
Bir kəsilər nəfəsim.

* * *

Sənlə gedib nəfəsim,
Qayıt, mənə nəfəs ver.
Ruhdan düşüb əllərim,
Əllərimə həvəs ver.

Bu ah-zar keçmir məndən,
Tutub bərk-bərk əlimi.
Tellərim qəm qoxuyur,
Külək, dara telimi.

İlahi! Bu nə haldır,
Al, buluddan as məni.
Ya sənə yaxın olum,
Ya yerə basdır məni.

MART GECƏSİ

Soyuq bir mart gecəsi
Burda bir qız üşüyür.
Dırnağını dişləyib,
yenə səni düşünür.

Yenə saçı dağınıq,
Gecə saat dörd vurur.
Anam həmşə deyərdi
Mart gələndə dərd olur.

Təsəlli olur hərdən,
Bahar gəlir guya da.
Bir də gördün don vurur,
Qış fəslidir bu yanda.

Demişdin e nə vaxtsa,
Sevgin nağıl ömrüdür.
Nağıl da bitdi getdi,
Səni külək süpürdü.

Nağıl da bitdi getdi,
Maraqlanan çox oldu.
Nə cin, çıraq, nə tüstü,
Əllədin də, yox oldu.

Tural CƏFƏRLİ

MAHMUDUN AHI VAR

♦ Hekayə

Əslinə qalsa, burada təəccüblü bir şey yoxdu. Həmişə olub belə hadisələr. Amma bəzi hadisələrin fərqli və sirli tərəfləri olduğu üçün onu nəsə xüsusi edən səbəblərdə ilişib qalırıq... İnsan həyatı ilə bir halda barışır: “özündən küsəndə”... Mahmud özündən küsəli çox şeylə barışmışdı... Ancaq həyatla barışmaq haqqında heç nə düşünmürdü. Çünki ona elə gəlirdi ki, nə vaxtsa həyatı dəyişəcək, daha maraqlı və mənalı olacaq. Yox, Mahmud buna inanmaq üçün nə kitab oxuyurdu, nə də filmlərə baxırdı. Bu onun uşaqlıq arzusu idi... Qar kimi təmiz, saf uşaqlıq arzusu... Çoxları kimi hədiyyə almağı sevsə də, hədiyyə etməyi də xoşlayırdı. Bu gün nədənsə içində bir sızıltı, bir narahətçilik var idi. “Görəsən, hədiyyəni bəyənəcək?” – sualı ilə otaqda var-gəl edirdi. Həyəcanı boğazında düynələnib, nəfəsini kəsirdi...

Ertəsi gün Mahmudun həyəcanı öz yerini qorxuya vermişdi. Çünki yuxuda atasını görmüşdü və aralarında olan söhbət qanını qaraltmışdı:

- Mahmud, sənin üzünə tüpürüm!
- Niyə?!
- Əə, nətəri niyə? Pinəçi Camalın qızına nə corab alan çıxmısan? Özünə şalvar ala bilmirsən, cammatın qızına corab alırsan?
- Ad günü idi...
- Pay atonnan! Ə, düşük oğlu düşük, sənə nə? Sən kimsən ki ad günü hədiyyəsi alırsan?
- Onu sevirəm... O da məni...
- Kəs səsini! Abırsız. Utanmaq yaxşı şeydi. Get özünə bir iş tap! Adam ol, adam!
- ...

Yuxuda gördüklərini həyatda nəinki atasına, heç kimə danışmazdı. Hər şeyi içində saxlamaq vərdişi onu başqalarından fərqləndirirdi. O, hamıdan qabaq qocalmışdı. Atası Əhməd kişidən də... Hətta babası Xaliq ondan daha gümrah, daha şux görünürdü. Bunun bir neçə səbəbi var idi: əvvəla, Mahmud yetim idi, anası öləndə cəmi altı yaşı vardı. Sonra atası başqa qadınla evləndi, Mahmudun qara günləri başladı. Döyülməkdən dili tutuldu, babasıgilə qaçdı, atası bunu bilib, Mahmudu güclə evə qaytardı, yenə qaçdı, bu dəfə onu tövlədə tutdu, axura bağladı. Mahmud iki il beləcə yaşadı, sonra tamam dəyişdi. Məktəbi buraxdı, özünə qapandı, adamlardan uzaq durmağa başladı... Ondan başqa...

- Bəlkə, şəhərə qaçaq? Orda hamıdan uzaq, xoşbəxt yaşayırıq...
- Yox, bunu edə bilmərəm...
- Niyə?
- Ora çox uzaqdı...
- Dəlisən? Beş saatlıq yoldu da. Nəyi uzaqdı?
- Bəs anam?
- Mahmud, ciddisən? Anan torpağın altındadı, onu özümüzlə apara bilmərik...
- Yox, anam birdən darıxar, mənə görmək istəyər, onda neynəyəcəm...?!
- Offf, Mahmud, offff. Otuz yaşın var, özünü uşaq kimi aparırsan. Mənə də özün kimi bədbəxt edəcəksən...
- Niyə elə deyirsən?
- ...

Pinəçi Camalın qızı Fatimə hər dəfə Mahmudu yola gətirmək istəsə də, bu onda alınmırdı. Bu söhbətlərdən özü də bezmişdi, evdəkilər də... Ancaq hər dəfə Mahmudu görəndə ürəyi yumşalır, gözləri dolurdu. Mahmudun yazıq və çəlimsiz görünüşü qızın kövrək duyğularını oyadırdı... Axırkı dəfə Mahmud babası ilə Fatiməni istəməyə gedəndə elə qapının ağzındaca pinəçi Camal var gücü ilə "Gedin vızqırdın burdan" – deyib, əsəbi şəkildə üstlərinə qışqırmışdı. Həmin gün babasının halı pisləşmiş, təzyiqi qalxmışdı. Mahmudun güvənəcəyi, etibar edəcəyi başqa adamı yox idi...

- Mahmud, o qızın başını burax. Pinəçi Camal sənə qız verəsi deyil...
- Bilirəm...
- Bilirsən, lap yaxşı, özünə bir iş tap, qismətinə də bir qız çıxacaq Allah qoysa...
- İstəmirəm!
- Nə istəmirsən? Qız, yoxsa iş?
- İkisini də...
- Düzəlmədin də...

Xaliq baba öləndə heç kim ağlamırdı, çoxu Mahmudun halına yanırdı. Kənddə hamı bilirdi ki, Mahmudun bir ümid yeri varsa, o da Xaliq babasıdır. İndi o da yoxdu. Mahmudun bəxti əvvəldən gətirməyib. Bəxti gətirsəydi, yetim olmazdı...

- Belə davam edə bilməz...
- Səni qaçıra bilmərəm...
- Niyə? Kişiliyin çatmır?
- Kişiliyin bura nə dəxli var...
- Onda niyə?
- Fatimə, bəlkə atan yola gələr, başa düşər bizi?
- Heç vaxt... Atamı tanıyıram, yola gələn deyil...
- Yenə də ümidimizi itirməyək...
- Hansı ümiddən danışırsan, ay Mahmud?
- Bizi yaşadan ümiddən...
- Eh, qorxuram o ümid bizim axırıma çıxa...
- ...

Fatimə Mahmudu sevirdi. Bu sevgi onun yeddi ilini almışdı. Mahmudun isə bir ömrünü... Son vaxtlar Mahmudun ümidləri perik düşmüşdü. Pinəçi Camalın yola gəlməyəcəyini anlamışdı. Fatimə ilə sonuncu görüşündə bu barədə fikirlərini açıq danışmış, məsələnin nə yerdə olduğunu bildirmişdi. Mahmud ölən ümidlərinin Fatimənin göz yaşlarında əks olunduğu gecəni unuda bilmirdi... Həmin gecə ölən ümidlərin qırxı

çıxmamış, Fatimə qonşu kənddə dərzi işləyən Bilala ərə getdi. Mahmud bu xəbəri gülüşlə qarşılamışdı. Kənardan baxan, vəziyyətdən xəbəri olmayan adam elə düşünərdi ki, yəqin dəli olub. Sevdinin qızın başqasına ərə getməsinə axı necə gülmək olar? Bu lap axmaqlıqdır ki... Ancaq Mahmudun gülüşü, onun faciəsinin ağrısı, lap elə doğum sancısı kimi bir şey idi...

- Sənə dedim axı, o qızdan uzaq dur!
- Hansı qızdan?
- Özünü gicliyə vurma! Səy köpəkoğlu!
- Xahiş edirəm, bir az nəzakətli olaq!
- Əəə, dur, buna bax! Nəzakət kimdi ə?
- Yeni sevgilim... Hi-hi-hi... Tanış edim?
- Vallah sənin başın qaçıb.
- Ha-ha-ha...

Guya Fatimənin öz həyatı alındı? Alınmadı. Olmadı, yarımadı, yaramadı... “Bundan arvad olmaz...” – qayınatasının bu sözləri rahatlıq vermirdi ona. Yaşamağa, sevinməyə, xoşbəxt olmağa qoymadılar. Bütün fikri-zikri uşaq doğmaqda oldu: bircə oğlum olsun, heç nə istəmirəm, yeddi il dalbadal qurban demişəm... Görəsən, Mahmudun ahımı tutdu məni? Yox, o mənim pisliliyimi istəməz. Heç vaxt.

Mahmudun atası gecənin birində qəfil ürəktutmasından öldü. Bu, Mahmudun kefini pozmasa da, kiçik qardaşına görə üzüldü. Atası ilə olan münasibətləri elə bir həddə çatmışdı ki, bir gün ya o atasını, ya da atası onu öldürəcəkdə. Bu mənada Mahmudun ilk dəfə idi bəxti gətirirdi. Ən azından, ata qatili olmaqdan xilas ola bilmişdi...

“Hamısı o oğraş kopoyoğlunun işidi, bilirəm! Onun ahı öldürüb kişini!” – qəssab Kamran ağzı köpüklənə-köpüklənə deyir, hirsindən dodaqlarını gəmirirdi. Mahmud evdən çölə çıxmağa cürət etmir, bütün günü damın altında oturub radioya qulaq asırdı. Sevdirdi radionu, köhnə radiosu indi onun ən yaxın dostu, sirdaşı idi. “Bəlkə də inanmayacaqsınız. Həmin gün ürəyimə dammışdı atamın öləcəyi. Hə, vallah! Çünki içimdə bir rahatlıq, bir yüngüllük hiss edirdim. Adətən belə olanda mənim tanıdığım adamlardan kimsə ya ölür, ya da ölümcül halda xəstəxanaya aparılır. Hə, vallah! Sınamışam. Qonşumuz Xuraman xalanı deyim. İki həftə əvvəl özümü yenə rahat, yüngül hiss edirdim. Həmin gün yazıq arvad yemək yeyəndə tikə boğazında qalıb öldü. Bilirəm, inanmayacaqsınız. Amma elədi. Vallah, elədi...”

Mahmud tez-tez qəbiristanlığa gedir, anasının məzarına baş çəkirdi. Bəzən saatlarla məzarın yanında oturur, anası ilə söhbət edərdi. Bu dəfə isə danışmağa yeni mövzu ilə gəlmişdi qəbiristanlığa: “Ana, atam yanına gəldimi?! İndi ona ürək sözlərini deyə bilərsən... Soruş gör, məni niyə incitdi? Nə istədi axı məndən? Niyə sevmədi məni? Bəlkə sənə deyə. Mənə heç vaxt demədi... Hə, bir də soruş səni çox sevdirdi, yoxsa ikinci arvadını? Nəsə mən bir qərara gələ bilmədim. Bir az onu çox sevdiniyi hiss edirdim. Hər halda özü sənə deyəcək... Məndən narahat olma. Daha ancaq sevdiklərim ölmür, indi sevmədiklərim də ölür. Əvvəl elə bilirdim ki, ancaq sevdiklərim ölür, indi başa düşdüm ki, sevmədiklərim də ölə bilirmiş. Məsələn, atam. Düzdü, o da məni sevmirdi, bəlkə də qəlbinin dərinliklərində bir sevgisi var idi, ancaq mən onu görmədim. Sən gördünsə, heç kimə danışma, nə vaxt mən gəlsəm, onda danışarsan mənə. Bilirəm, bunu mənə özü deməyəcək... Tərs adam idi, orda da tərslik eləsə, vecinə alma. Boş ver. Gedib orda da səni narahat etməsə yaxşıdı... Bilirsən, indi də onun dərini çəkirəm ki, gedib orda səni incidər. Yoxsa, yox? İncitməz? Bəlkə də... Sən çoxdan oralardasan, bir yolunu taparsan əgər səni incitsə... Nə bilim”...

Axırıncı dəfə onun üzünü görəndə hələ babası sağ idi. Mahmud pinəçi Camalı görəndə kimi qaş-qabağını töküüb, it sifətini aldı. Bir anlıq ona elə gəldi ki, babasını o öldürüb. Eyhamlarını, atmacalarını, qışqırmağını həmişə Fatiməyə görə keçirdisə, bu dəfə elə bir məcburiyyəti yox idi.

– Niyə babamı söydün?

– İndi yadına düşüb? Sürüş burdan, gül ağzımı açma.

– Ay əclaf, vermirdin, bunu adam balası kimi deyə bilmirdin? Gərək xoruz kimi banlayardın?

– Nə deyirsən? Əlimdə ölmək istəyirsən deyəsən...

– Hi-hi-hi. Xoruz kimi banlayan Camal. Hi-hi-hi.

– Gic. Sənə qoşulan elə sənə kimi olar...

– Xoruz, xoruz. Bundan sonra sənənin adın oldu Xoruz Camal. Hi-hi-hi...

Bir aydan sonra pinəçi Camal yatağa düşdü. Əvvəlcə ayaqları şişdi, sonra gözləri tutuldu. Kənddə şayiə gəzirdi ki, bu, Mahmudun işidir. Hamı inanırdı ki, Mahmudun ahı onu incidənləri tutur və öldürür. Belə çıxırdı ki, hətta atası da onun ahının qurbanı olmuşdu. Buna Mahmud da inanmağa başlamışdı...

– Bircə Fatiməyə heç nə olmasın... Mən ondan incimirəm. Bir az küsmüşəm, düzdü, ancaq qəti incimirəm. Atası bir qəpiklik adam deyildi, ancaq qızın özü dəyərlili mənə üçün. Elə indi də...

Pinəçi Camal öləndə bütün kənd qorxu içində Mahmudun ahı haqqında danışır, bu məsələnin gələcəkdə ağır fəsadlarının olacağını deyirdi. "Mahmudun ahı var" ifadəsi küçə-küçə, ev-ev dolaşır, qulaqlara qurğuşun şəklində çəkilirdi. Hamıdan çox Fatiməyə görə narahat olan Mahmud axırıncı xəbərlə çox sarsıldı. Xeyli müalicələrdən sonra yeddi aylıq hamilə qalan Fatimənin körpəsi tələf olmuşdu. Bu xəbər Mahmudu bərk kədərləndirmişdi... Növbənin Fatimədə olduğunu ehtimal edən kənd camaatı çarəni Mahmudun ölümündə görməyə başlamışdı...

"Ana, tezliklə yanına gələcəm. Mənə görə sevdiklərim ölməyə başlayıb. Hərçənd sevdiklərim demək doğru deyil... İndi bir nəfər var, sənə danışmışam onun haqqında. Fatiməni deyirəm. Bir az küsmüşəm ondan, ancaq incimirəm. Görünür, ahım onu da tutub. Lənətə gələsi ahım. Hərdən elə fikirləşirəm ki, sənə də mənə ahım öldürüb. Bəlkə mənə uşaq vaxtı şuluqluğum, nə bilim, nadinliyim üstə dəyüb incitmisən mənə?! Bilmirəm. Ola bilər? Əgər elədisə, bağışla mənə... Təki elə olmasın... Ana, yadımdadı, şor qoğal bişirirdin. Küncütlü, bax o qoğaldan bişirərsən mənə. Səndən sonra heç kim elə qoğal bişirmədi, o dadı bir daha dadmadım... Atamın da xoşuna gəlirdi. Hə, hə, dəqiq xatırlayıram. Tezliklə görüşəcəyik. Bax, mənə tanımayla bilərsən, böyümüşəm, balaca Mahmud deyiləm daha, düzdü, içimdə həmin Mahmuddu, ancaq görünüşcə dəyişmişəm... Nə isə... Görüşmək ümidi ilə"...

Qızmar Günəş ərimekdə idi. Bürküdən nəfəs almaq olmurdu. Dərzi Bilal köks ötürərək, "Belə havada ölmək olar?" – deyib, əsnədi. "Kim ölüb axı?" Fatimə həyəcanla yan otaqdan səsləndi. "Mahmud, rəhmətlik Əhmədin böyük oğlu. Üzünü tövlədən asıb. Hələ bir cümləlik məktub da yazıb: "Daha sevdiklərim ölməyəcək". İşə bir bax..." Bilal etinasız halda dillənib, öz-özünə zümzümə etməyə başladı. Araya sükut çökdü. Fatimə yan otaqda əllərini qoynuna sıxıb, göz yaşlarını gizlətmək üçün üzünü pəncərəyə tutmuşdu...

Günəl MEHRİ

Doğuluş...

♦ *Hekayə*

Proloq

– Nədir, yoxsa inanmırsan həyatın gözəl olduğuna? Gülürsən hələ... Onda hekayəmizə başlayaq. Amma gəl, birinci, qəhrəmanlarımla tanış ol:

Dəniz: 20 yaşlarında gözəl bir qızıdır. Tələbədir. Zövqlə geyinir.

Xəyal: 30 yaşlarında yaraşlıq boksçudur. Subaydır. İdman tərzində geyinir.

Hə, indi başlaya bilərik.

Vanna otağı. Su sırnağının altında dayanan qız. Əlləri ilə qarnını qucaqlayıb. Bir nöqtəyə baxıb ağlayır. Qızın daxili səsi: "Allahım, nə edim? Hə, qızım, nə edəcəksən? Xirdəyə kimi zibilin içindəsən... Nə deyəcəksən camaata? Yoxsa qatil olmaq istəyirsən bu yaşda?"

Boks dayağını dayanmadan yumruqlayan oğlan. Tər içindədir. Əsəbi görünür. Hərəkətləri kəskindir. Oğlanın daxili səsi: "6 ay. Bu nə oğraş dünyadı belə. Qabaqda o boyda yarışma məni gözləyir. Niyə axı, Allahım, niyə bu vaxt başıma gəlməliydi bunlar?"

Qız öz evində fenlə saçlarını qurulayır. Oğlan öz evində məşq paltarlarını geyinir: "Belə olmaz. Bir çarəsi tapılmalıdır." İkisi də daxili səslə bu cümləni söyləyib qapıdan çıxırlar. Hərəsinin əlində bir kağız parçası var. İkisinə də zəng gəlir. Oğlan:

– Alo. Salam. Hə, getdim həkimə. Yox. Hər şey qaydasındadır. Qorxulu heç nə yoxdur. Amma bu gün dincəlmək istəyirəm. Məşqə gəlməyəcəm. İnşallah, görüşərik. Sizə uğur olsun!

Kağıza baxıb cibinə qoyur. Artan ürək döyüntüləri qulaqlarını batırır. Qız:

– Alo. Hə, ay ana. Bir az velosiped sürüb qayıdacam. Narahat olma. Həkim dedi, yoğunluqdandı baş gicəllənmələrim. Bir-iki gün dincələcəm, keçib gedəcək. Yaxşı. Hələlik. Öpürəm. Sizi sevirəm.

Qız velosipedinin kilidini açır. Baş gicəllənir. Məhəccərdən yapışıb özünü zorla saxlayır. Pilləkənə çöküb oturur. Əlindəki kağıza baxır. Ürək döyüntüləri vücudunu bürüyür.

Oğlan kağızı cibinə qoyur, qulaqlıq taxıb qaçmağa başlayır. Qız kağızı boynundan asdığı çantasına qoyur, qulaqlıq taxıb velosiped sürməyə başlayır. Onlar dinlədikləri musiqi fonunun müşayiətilə müxtəlif küçələrdən keçirlər. Həmin küçələrdə qarşılaşdıqları xoşbəxt insanlar var: sevgilisiylə qədən gənc qız əlindəki rəngli şar buketinə baxır, ilk addımlarını atan körpə yıxılır və atası tez onu qucağına alır, yolu keçən hamilə qadın maşının pəncərəsindən sabun köpükləri uçuran uşağa gülümsəyir...

Oğlan da, qız da bu tabloları sarı kədərlə boylanırlar. Bir anda oğlanı maşın vurur. Sürücü son anda əyləci basır. Oğlan maşına toxunub yığılır. Sürücü maşından düşüb ona yaxınlaşır. Oğlan əlinin işarəsilə onu dayandırır üstünü çırpır və qaçmağa davam edir. Həmin vaxt qız da velosipedini dirəyə çırpır. Adamlar onu əhatəyə alır. Ayağa qalxmasına kömək edirlər. Qız üst-başını çırpıb yenidən velosipedi sürməyə davam edir.

Hər ikisi ağır nəfəs alır. Daxili səsləri: "Allahım, kömək ol..."

Dənizin uğultusu qağayıların qışqırtısına qarışır. Hava buludludur. Qayalığa çırpılan dəniz dalğaları. Qızın velosipedi qayalığın üstündədir. O, uçurumun kənarında dayanıb. Külək bəyaz donunun uzun ətəklərini, dalğalı saçlarını oynadır. Hıçqırdıqca çiyinləri tərpənir. İç səsi: "Allahım, bağışla məni. Başqa çarəm yoxdur. Mən ailəmə bunu yaşada bilmərəm". Kəlmeyi-şəhadətini deyir.

Bu vaxt aşağıdan kiminsə bağırması eşidilir. Bu qəfil səsdən qız diksinir. Ayağı sürüşür. Əvvəl çınqıllar aşağı yuvarlanır ayağının altından. Sonra da qız dənizin içinə düşür. Qayalığın altında duran oğlan yuxarıdan bir nəfərin suya düşdüyünü görüb çəşir. O, özünü dalğalara vurub qızın huşsuz bədənini sahilə çıxarır. Onu ayılmaq üçün süni nəfəs verir. Qızın ağzından su axır. O, yavaş-yavaş özünə gəlir. Gözlərini açıb zəriyir:

– Neynirsiz? Əlinizi çəkin məndən, əclaf...

– Mənəm əclaf? Səni ölümdən qurtardım. Burda olmasaydım, indi balıqlara yem idin. Bu da sağolumdur?

– Xahiş edən olmuşdu elə bil. Siz hardan çıxdız?

– Mən səhərdən burdaydım. Bəs sən hardan çıxdın? Yoxsa uça-uça gəldin?

– Mən yuxarıdaydım. Sonra bağırtdı eşitdim, ayağım sürüşdü, yıxıldım...

– Demək, qorxudan yıxıldın?

– Hə... Yoxsa siz idiz dəli kimi qışqıran?

– Tutaq ki, mən idim. Dəli niyə oluram? Bəlkə ürəyimi boşaltmaq istəmişəm.

– Burda ürək boşaldarlar?

– Bəs harda boşaldarlar? Hardan biləydiniz ki, dəlisovun biri günün günorta çağı gəlib duracaq başımın üstündə?

– Sizin başınızın üstündə duran yox idi. Aşağıda adam olduğunu bilmirdim. Adətən buralar tənha olur.

– Hələ də başa düşmürəm ki, bura necə gəlib çıxmısan təkbəşinə?

– Velosipedlə.

– Sən də idmançısan?

– Yox. Velosiped sürməyi uşaqlıqdan sevirəm. Bəs siz idmançıсыz?

– Hə... Yəni bir neçə saat bundan əvvələ qədər özümü idmançı sayırdım. İndi özüm də bilmirəm kiməm...

– Başa düşmədim?

– Məncə, beynini yorma boş-boş şeylərlə. Yaxşısı budur velosipedinə otur, birbaşa evə. Gecdir.

– Sizin məsləhətinizə ehtiyacım yoxdur. Özüm bilərəm, gedərəm, qalaram.

– Hə, əlbəttə. Sənin kimiləri vaxtını xərcləməyə yer axtarır. Dərd yox, sər yox.

Həyat sizlərə gözəl!

– Deməli, mənim kimilərin dərdi ola bilməz, hə?

– Yoxsa, o boyda yolu səhərdən bura dərd çəkməyə gəlmişən?

– Sizə qalmayıb. Əl çəkin məndən. Onsuz da sizə görə suyun içindəyəm.

- Bir az da keçsə, deyəcəksən ki, sən məni suya itələmisən.
- Niyə deməyəm, deyərəm. Siz elə bağırmasaydız, mən suya düşməzdim.
- Onda bağışlayın, velosipedçi qız. Üzr istəyirəm. Ürəyin soyudu?
- Yox.
- İşə düşdük də.
- Yuxarı necə qalxa bilərəm? Velosipedim qayalıqda qalıb.
- Burdan yol var.
- Uzaqdır?
- Elə də yox. Amma xahiş etsən, gedib gətirərəm.
- Yaxşı.
- Yəni?
- Yəni, xahiş edirəm.
- Deməli, xahiş etməyi bacarırsan. Təəccüblüdür. Qorxuram bir azdan təşəkkür-filan da edəsən, sevincdən ürəyim partlayar.
- Xahiş etdiyimə peşman oldum e.
- Yaxşı-yaxşı. Susdum. Gözlə, gəlirəm.
- Oğlan gedib velosipedlə qayıdır. Qız sahilə bardaş qurub oturub. Əliylə torpaqda uşaq rəsmi çəkir və şeir oxuyur:
- Lay-lay dedim yatasan...
- Oğlan onun sözünü davam etdirir:
- Qızılgülə batasan. Uşaqlığım yadıma düşdü...
- Hə... Uşaq vaxtı həyat gözəl idi.
- Elə indi də pis deyil. Dəyərini bilmək lazım.
- Əziyyət oldu sənə. Allah canını sağ eləsin.
- Sənin də dilindən gözəl sözlər çıxarmış. Düz üstünə düşdün. Bu dəqiqə ən çox buna ehtiyacım var elə.
- Nəyə?
- Can sağlığına.
- Niyə ki? Sən idmançı adamsan. İdmançılar hamıdan sağlam olmur ki?
- Mən də elə bilirdim. Amma həyat...
- Demək, xəstəsən. Bəlkə danışasan? İçin boşalar.
- Yox. İnanmıram danışmaqla keçə-gedə...
- Yenə də eşitmək istəyirəm. Bəlkə onda mən də yüngülləşərəm.
- Yoxsa sən də xərçəngə tutulmusan?
- Söz oğlanın dilindən qəfil çıxır. Qız yerindən sıçrayıb oğlana yaxınlaşır:
- Allahım... Demək, xərçəng... Hardan bilirsən?
- Bu gün analizlərin cavabını aldım. Beyin xərçəngi... 6 ay vaxt qoyublar.
- Oğlan suyun içinə girir. Ayağıyla suyu təpikləyir:
- Təsəvvür elə ki, bir neçə ay qabaq qalıb olmuşdum. İndi də çempionata hazırlayırdım. Buna bax, deyirlər, 6 ayım var. İndi nə deyim məşqçimə, anamgilə?
- Səncə, nə qədər adam belə axmaq vəziyyətə düşür?
- Hm... Məncə, bir fərqimiz yoxdur. İkimiz də zibilin içindəyik.
- Nə demək istəyirsən?
- Səhər xəstəxanada idim. 3 aylıq hamiləyəm. Oğlum olacaq.
- Nə? Bundan gözəl xəbər olar? Bu ki, əladır.
- Nə əla? Hamiləyəm. Evlənmədən, toyum olmadan... Ortada qalmışam. Oğlumun atası da indi Rusiyada veyillənir.

– Hm... Bəs necə oldu ki bu?

– Ağlısızam mən. İnandım ona. 3 ay qabaq rəfiqəmgildə məni içirdi, o qədər vəd verdi ki, inanmışdım mən... Özüm də inana bilmirəm. Hər şey bir anda baş verdi. İndi mən bunu ailəmə necə deyim, qayınana, qayınata olmamış, baba-nənə edəcəm sizi. Yazıqlar məni ağ gəlinlik donunda görməyi necə arzu edirdilər... İndi de görüm, hansımızın həyatı daha çətindir?..

Qız əsəbiliklə qəhqəhə çəkir. Torpağa çöküb qumları ovucalayır. Başını tutub yerə çökür. Qum üz-gözünə bulaşır. Oğlan qıza baxır, baxır, göz yaşlarına hakim ola bilmir. İkisi də hönkürtüylə ağlayırlar. Oğlan arxadan yaxınlaşıb qucaqlayır qızı. Bir-birinə sarılıb bir xeyli ağlayırlar. Sonra sakitləşib dənizə baxmağa başlayırlar. Qız birdən gülməyə başlayır. Oğlan:

– Nəyə gülürsən?

– Bizə. Bir vəziyyətimizə bax. Əvvəl dalaşdıq, sonra barışdıq.

– Bütün gözəl münasibətlər davayla başlayır, deyirlər.

Bu dəfə də oğlan gülür:

– Bəs sən niyə gülürsən?

– Adımız... Bu qədər danışdıq, amma hələ mən sənin adını bilmirəm. Adın nədir sən?

– Dəniz...

– Vay, vay, vay. Dəniz az qala dənizlə qovuşmuşdu, imkan vermədim...

– Hə... Əslində mən bura qəsdən gəlmişdim. Yəni sən olmasan, indi oralarda idim...

Əli ilə dənizi göstərir.

– Hm... Elə mən də elə-belə gəlməmişdim. Amma nə yaxşı ki, gəlmişəm. Yəni gəlmişik, burdayıq. Mənim də adım Xəyaldır, Dəniz. Çox şadam...

– Mən də... Amma üşüdüm. Soyuqdur... Gedim...

– Hə... Uzun müddətdir ki, mən də üşüyürəm.

Oğlan ayağa qalxıb əlini qıza uzadır:

– Deyirəm ki, gəl, birlikdə üşüyək!

Qız əlini ona verib ayağa qalxır. Təəccüblə oğlana baxır...

Aydın səma. Göyün üzü pambıq buludlarla örtülüdür. Dəniz səsi. Həmin qayalıq. Dəniz bu dəfə sakit və məsəvidir. Qayalıqda üç nəfər. Uşaq səsi:

– Ata, bura nə qəşəngdir! Nə yaxşı gəldik bura.

Kişi səsi:

– Hə, oğlum, əlini ver. Düşək aşağı. Ora daha gözəldir.

Qadın:

– Ehtiyatlı olun.

– Bilirsən, ananla mən burada tanış olmuşduq.

– Doğrudan? Nə vaxt?

– 10 il qabaq.

Onlar dənizin sahilində gəzişirlər. Uşaq çubuqla qumsalda adam fiquru çəkir. Onların gülüş səsləri dənizin uğultusuna qarışır.

Epiloq

Həyat iki nəfərin arasındakı körpüdən keçir. Bu iki nəfər həmin körpüylə bir-birinə doğru da gedə bilər, əks istiqamətə də.

♦ P o e z i y a

Ay Bəniz ƏLİYAR

* * *

Payızı unutsa yarpaq yaşılı,
Yağışı unutsa çiçək sarısı.
Qapı gözətçisi qorxularımı
Küləklər əssə də, alıb götürsə.

Sevgiyə sarılmaq düşsə ağına,
Quştək qanadlanmaq, göytək uçunmaq,
Səmaya çırmımaq düşsə ağına,
Mənim bir şeirimə tutunsan yetər.

Günəş şəkli çəkdim ayrılıqlara,
Qaranlıq bir anda dağıldı getdi.
Bağışla, gözümə tökülən torpaq,
Mənə tapşırıldı ömürün artıq,
Sən də gözlərimə gömüldün artıq.

44 YAŞIMA

Bir uşaq ağlayır içimdə,
saçları daraqsız,
ağız əmziksiz,
Əlində həyat adlı qırıq oyuncağı,
Ağlayır için-için,
Ərinməyin, baxın keçin.

Bir gənc ağlayır içimdə,
saçları həsrətdən pərişan,
ağzı sevgidən yanmış.
Əlində xatirə dəftəri,
Ümidi yalan, ağrısı gerçək.
Siz də üz çevirin onu görcək.

Bir qoca ağlayır içimdə,
saçları bəmbəyaz,
ağzı dualı.
Əlində sürtülmüş əsa,
Nə baxırsınız daha?
Üç dəfə ruhuna fatihə...

* * *

İndi kimə üz tutasan?
Üzüm yox üz tutum sənə.
Bəlkə də belə yaxşıdır,
Lüzum yox üz tutum sənə?

Tanrım ol, yenə Tanrım ol,
Tanrılıq ki, deyil asan.
Yıxılanda, istəmirəm
Yenə əlimdən tutasan.

Bəndənə qucağın geniş,
Tövbə qapılarının açıq.
Bəxş edirsən ürəklərə
Səbəbsiz arxayınçılıq.

Hər bəndəni Yer üzünün
Naxışı bilirsən, bilirəm.
Bu qədər yaxşı olmağı
Yaxşı bilirsən, bilirəm.

* * *

Zəngləşərik, demişdin,
gözləyirəm zəngini.
Unutmuşam səsinin
qoxusunu, rəngini.

Qıymırsan mənə yəqin,
bir işinə yarayım.

Məndə də yoxdur həvəs,
durum səni arayım.

Hər səsin öz rəngi var,
hər səsin öz qoxusu.
Səsin səslər içində
bir şirin yaz yuxusu.

Dinlətmə, yuxu verir,
necə deyim özünə.
Qorxuram bir gün gələ,
oyanmayım səsinə.

Xəbərin yoxmu sənin,
darıxmaq da bir bəla.
Səsinin tanrısı yox
mənə bir çarə qıla.

* * *

Kimə baxmaz gözdən axan yaş üstə,
Nə desələr, sən də denən "baş üstə".
Bir daş altdan, bir daş da qoy daş üstədən,
Daş yuvası olanların halına.

Söz yuvalı, sözə varaq gün ağlar,
Gözə qapaq, dilə dodaq gün ağlar.
Bir az ağac, bir az budaq gün ağlar
Quş yuvası olanların halına.

Düşünərsən neyləmişən, gün gələr,
Dünya kimə dar, kimə də gen gələr.
Nə ağır var tərəzidə tən gələr
Boş yuvası olanların halına.

Bir az savab, bir az günah yuvasız,
Bir tikə can, bir udum ah yuvasız.
Yerdə şeytan, göydə Allah yuvasız,
Xoş yuvası olanların halına.

* * *

Bilet aldım həyata,
Növbəmə qalıb hələ.
Hələ günah edirəm,
Tövbəmə qalıb hələ.

Ölüm göz-qaş arası,
Mən "göz-qaş" aldadıram.
Hələ ürək qırıram,
Hələ baş aldadıram.

Neçənciyəm sırada,
Yoxdur bir xəbər-ətər.
Mənə çatsa, qorxuram
Həyata növbə bitə.

Milyonuncu deyiləm,
Milyardıncı deyiləm.
Növbəmə çox qalıb, çoxox,
Gedim, yenidən gəlim.

* * *

Sənə sevgim bitəndə
işim olmayacaq daha.
"Səni sevmək" adında
peşəm olmayacaq daha.

Yığacağam
bostanıma
atılacaq daşları.
Saçlarımdakı dənrlərlə
yemləyəcəm quşları.

Çəkib yarpaq şəklini
asacam boş budaqdan.
Ümid verən xəyalını
qovacağam otaqdan.

Çox istəyirsən ağlayıb
qəlbimdəki sirri açam.
Ağlamağa yerim yoxdu,
yer tapanda ağlayacam.

* * *

Beş aldın, beş yerinə
Birini ver, Allah.
Ölülər səndə qalsın,
Dirini ver, Allah.

Hər kilidə açarsan,
Bəlkə sən də naçarsan?
Nədən belə ucasan?
Sirrini ver, Allah.

Yaraşmaz ki, yarışaq,
Nökərindi bu uşaq.
Gəl yenə də barışaq,
Əlini ver, Allah.

Şimşək çaxır odumdan,
Yel törəyir atımdan.
Ağıl tap, mən adında
Dəlinə ver, Allah.

* * *

Mən göyə yüyürdüm, arılar gülə,
Ağaclar havaya, yarpaqlar suya.
Nə var ürəyimdə gətirdim dilə,
Bələdim ömrümü həzin duyğuya.

Mən göyə yüyürdüm, Tanrıya sarı,
Çiçəklər günəşə yüyürdü bu dəm.
Kəsilib yanıma düşdü qollarım,
Elə yüyürürəm, dura bilmirəm.

Mən göyə yüyürdüm, quşlar dənizə,
Töküldü yarpaqtək ulduzlar yerə.
Dualar göyləri gətirdi dizə,
Düşdü ağzı üstə göy birdən-birə.

Mən göyə yüyürdüm, göy qaçdı məndən,
Qaçhaqov oynadıq bir ömrə bədəl.
Eh, qapım döyülür, gələn sənmişən?
Bu payız ömrümə bahar kimi gəl.

* * *

Bu gecə də yatmadım
Yuxu görməyim deyə.
Yuxularda min cürə
Qorxu görməyim deyə.

Yatıb həyat yoldaşım,
Üç balam yatıb indi.

Ortalıqda dolaşan
Bəs bu yuxu kimindi?

Gündüzlər yuxudadır,
Gecələr də yuxuda.
Ağaclar yuxulayıb,
Küçələr də yuxuda.

İşıqfor işığını
Söndürüb yatıb indi.
Tanrı bizdən üzünü
Döndərib, yatıb indi.

Əllərim bir şeirin
Üstündə yatıb qaldı.
Ürəyim bir sevginin
Qəsdində, yatıb qalıb.

Bu dünya bir yuxulu
İnsanından kəm indi.
Ortalıqda dolaşan
Bəs bu yuxu kimindi?

* * *

"Gəlmə" desən, gəlmərəm,
Gəlsən, ölə bilərəm.
Bəlkə ölmək yaxşıdı,
Ölsəm, gələ bilərəm.

Ölsəm... ölsəm, nəhayət,
Ölə bilmirəm niyə?
Hələ də bilmirəm ki,
Gələ bilmirəm niyə.

Gözlərim lap uzaqdan
Yol çəkir, bəlkə gəldim.
Şükür, hələ inamım
Var, şükür, bəlkə gəldim.

..."Lapdan da" lap uzaqdan,
Gələnin var deyəsən.
Əllərin qoynundadır,
Ölənin var deyəsən.

Təranə YUSİFQIZI

ANA LAYLASI

Körpəsinə lay-lay söyləyir ana, –
Həzin, pıçıltılı, kövrək, ahəstə.
Körpəsinə lay-lay söyləyir ana, –
Çox gözəl bir əsər, gözəl bir bəstə.

Ahəstə olsa da, həzin olsa da,
Göylər tək ucadır ana laylası.
Ana özü hələ çox gənc olsa da,
Dünyatək qocadır onun laylası.

Ananın laylası – bulağın səsi,
Ananın laylası – mirvari, inci.
Ananın laylası – qəlb təranəsi,
Ananın laylası – könül sevinci.

Ananın laylası illər adlayıb,
Qərinələr keçib, əsrlər keçib.
Ananın laylası qəlblər odlayıb,
Ananın laylası nəsillər keçib.

Ananın laylası – gözəl arzular,
Ananın laylası – gül dəstəsidir.
Ananın laylası sadə gəlməsin,
Axı o, əlçatmaz Haqqın səsidir!

FƏRYADIMIN ADI

Qəlbimdəki fəryadımın adı sən,
Fəryadımın acısıdır darıxmaq.
Niyə gəldin, niyə getdin axı sən?
Məni yaman hala saldı darıxmaq.

Fəryadımın ağrısı çox ağrıdır,
O, köksümü, ürəyimi dağdır.
Eşidilən səsim deyil, ağrıdır,
Darıxmağın səsi olmur, ağrıdır.

Bu necə haraydır, bu necə fəryad?
Məni çox incidir, qoymayıf rahat.
Hədiyyəm olsa da dünya, kainat,
Fəryadımın bir adı var – darıxmaq.

DƏRDLİ QADIN

Dərdiylə bu dünyaya sığmayan qadın,
Dünyamı kiçikdir, dərdinmi böyük?
Arzusu qəlbində sızlayan qadın,
Arzunmu sonsuzdur, bəxtinmi dönük?

Nə yerə sığırsan, nə də ki göyə,
Nə yaxşı xəyallar yaşadır səni.
Bəzən də “ Hər bir şey yaxşıdır “ – deyər,
Sözlərin özünə olur təsəlli.

Təlin sayı arzuların var idi,
Hər biri qırıldı ümidlərintək.
Alınma yazılan tale nə idi,
Nə deyək, biz necə təsəlli verək ?!

Sən ömrünü yarı etdin beləcə,
Ümidlə boylandın sübhə hər gecə.
Kim bilir yaşayıb, dözürsən necə?
Ağrısı gözündən oxunan qadın,
Arzusu daşlara toxunan qadın.

DƏNİZ

Nə yaxşı sən varsan, sənə gəlmişəm,
Gəlmişəm səssizcə dərdləşəm, dəniz.
Ağrı-acılardan artıq bezmişəm,
Gəlmişəm deyəm ki, yalnızam, dəniz.

Gəlmişəm baxım mən dalğalarına,
Gəlmişəm eşidim səsinə, dəniz.
Al apar məni də sən öz qoynuna,
Gəlmişəm deyəm ki, yalnızam, dəniz.

Təlatüm salmadan dinlə dərdimi,
Dərdə qulaq asan varmı sən kimi!
Sevən ürəklərin böyük həkimi,
Gəlmişəm deyəm ki, yalnızam, dəniz.

Gəldim ki, içimə boşaldıb, gedim,
Gəldim ruhum səndən güc alsın, gedim.
Sənə etibarlı dostsan söylədim,
Varsan, mən yalnız deyiləm, dəniz.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

Sevinc SAYADQIZI

* * *

Sən mənim tumurcuq həqiqətimdən
 Bir yarpağa dönəsi,
 Yamyaşıl ömür sürüb
 Saralası, solası,
 Torpağa qovuşası...

Sən mənim səma həqiqətimdən
 Günəşi, ulduzu, ayı köksündə.
 Nə gecəsi bəlli,
 Nə gündüzü aydın,
 Zamanı anındaca durası.

Sən mənim bulud həqiqətimdən
 Sonda dolu olub, qar olası,
 Gözlərimə yağası,
 Sinəmdəcə dirilib
 Sinəmdəcə qalası...

* * *

Orda,
 dənizin o üzündə
 gözəl bir ada.
 orda hava təmiz,
 Asıman açıq.
 Orda sular şəffaf
 Hər tərəf işıq,

Quşlar qanad çalır
Aydın səmada.
Büllur şəfəqlər oynar
Mavi sularda.
Orda ayrılıq yox, orda hicran yox,
Orda sevgi yaşayır...

Orda dəniz köksündə
həsrət vüsala dönüb
bir ürəkdə nəfəs alır.
Orda nə tilov var,
nə tilovatan.
Orda balıqlar da lap bəxtiyardır,
Hər qarışda həyat döyünür,
Hər şey sərbəst, hər şey azaddır.

Orda, dənizin o üzündə
Gözəl bir ada yerləşir.
Gecə-gündüz kiçik-kiçik ləpələr
O adanın qulağına qucaq dolu,
şirin
Sevgi nəğməsi pıçıldayır...
Orda sahil sakit,
Gecələr gözəl...
Orda ay da gözəl,
Ulduzlar xəzəl...

Orda... dənizin o üzündə
Gözəl bir ada yerləşir.
Gecə-gündüz dəniz eşq gilələyir,
Orda ürək döyünür,
Orda sevgi böyüyür...

SEVGİM ÖZÜMDƏN BÖYÜKDÜ...

Nə içimdə boğa billəm,
Nə içimdən qova billəm,
Nə yenisin doğa billəm,
Sevgim özümdən böyükdü...

Əritsə də gilə-gilə,
Öldürsə də bilə-bilə,
Çarə yoxdu innən belə,
Sevgim özümdən böyükdü...

Alov kimi sarıb məni,
Öz atımdan salıb məni,
Yedəyinə alıb məni,
Sevgim özümdən böyükdü...

Təpə-dırnaq əsiriyəm,
Dəlisiyəm, sərsəriyəm,
Təkcə onun xəstəsiyəm,
Sevgim özümdən böyükdü...

* * *

Yarpaq budağın,
Ağac toprağın ustə
Tənha!

Bulaqlar dağ qoynunda,
Ulduz goy qucağında
Tənha!

Ayrılıq təkin önündə,
Sevgi vüsalın dizində
Tənha!

Hənirtin nəfəsimdə,
Təmasın əllərimdə
Tənha!

Tənhalıq hicranında,
Xəyalın varlığında
Həsrət!

İstəyim öz köksümdə,
Sevdiyim göz önündə
Həsrət!

Baxışımın ucunda,
Dilimdə, dodağında
Həsrət!

Yolların ayrıcında,
İllərin qucağında
Həsrət!

* * *

Sən mənim yoxumda var olanım,
Ləpirinə iz qoyanım,
Qibləsinə üz qoyanım,
Varımda yox olan zaman
Səni deyib,
Səni andım
Zaman-zaman,
Sən gəldin həyatıma.
Gəldin günəş kimi,
Gəldin ay kimi,
Baharda çağlayan saf bulaq kimi,
Gəldin dəniz kimi,
Gəldin çay kimi,
Gəldin, şlaləyə döndərdin məni.
Sən gəldin gözümə bir cüt nur kimi,
Sən gəldin kirpikdə qoşa yaş kimi.
Duman idi, çən idi,
Çiçəksiz çəmən idi.
Köksüm yalqız qalmış,
Çöhrəm nəm idi.
Sən gəldin
Yaşamağa qərar verən,
İncə bənövşə kimi.
Gəldin,
Səmama dağ olmuş,
Günəşimə ağ olmuş
Buludu qovan kimi,
Ulduzu doğan kimi,
Gəldin çeşmə kimi,
Gəldin ay kimi.
Gəldin qırıq teli
Kökləyən mizrab kimi
Ürəyimi çalan – sən!
Ürəyimi alan – sən!
Ürəyimdə qalan – sən!
Mənə doğma olan – sən!
Mənə ruh və can olan,
Xəyalıma yar olan
Dost kimi, canan kimi.

◆ T ü r k d ü n y a m ı z

Məhəmməd ÖMƏR QAZANÇI

İraq türkman ədəbiyyatında “Usta Fəttah Kəhrizçi” dastanı

Güney Azərbaycanın tanınmış şairi Məhəmməd-hüseyn Şəhriyarın (1905-1988) “Heydərbabaya salam” adlı poemasına İraq türkman şairlərinin qələmə aldığı nəzirlərin sayı gündən-günə artır. Bunun son nümunəsi Mahmud Qasaboğlunun “Usta Fəttah Kəhrizçi dastanı” adlı əsəridir. Köhnə və yeni əlifba ilə Türkman Mətbuat Agentliyinin (TEBA) nəşr etdirdiyi əsər 2023-cü il sentyabrın 29-da Ərbildə təşkil olunmuş möhtəşəm bir imza tədbiri ilə oxuculara təqdim edildi.

Məhəmməd Ömər Qazançı və Mahmud Qasaboğlu

“Heydərbabaya salam” poemasının 76 bəşlikdən ibarət birinci hissəsi 1954-cü ildə əvvəlcə 30, sonra əlavələr edilməklə 49 bəşliyə çatan ikinci hissəsi 1964-cü ildə Təbrizdə çap olunmuşdur. Yetmiş dilə tərcümə olunan əsərin birinci bölümü Türkiyədə İstanbul Universitetinin müəllimi və Şərqşünaslıq İnstitutunun qurucularından professor Əhməd Atəş tərəfindən 1955-ci ildə “Türk yurdu” dərgisində oxuculara tanıtılmışdır. 1964-cü ildə Əhməd Atəş Ankarada “Şəhriyar və Heydərbabaya salam” adlı kitab nəşr etdirmişdir. Ə.Atəş kitaba yazdığı ön sözdə şairin həyatı və əsərləri, eləcə də “Heydərbabaya salam” poemasının məzmunu, dəyəri və bədii xüsusiyyətləri haqqında gəlidiyi elmi qənaətləri qələmə almışdır¹.

Bizim ədəbi mühitdə ilk dəfə İbrahim Daquqlunun bir məqaləsi, sonra Əta Tərzibaşının Təbrizə səfərindən sonra şairin özü və poeması haqqında başqa bir məqalə çap olunmuşdur. Hər iki məqalə 1964-cü ildə “Qardaşlıq” dərgisində nəşr olunub². Ə.Tərzibaşı şairlə görüşünü belə xatırlayır: “İyul ayında İrana etdiyimiz səfərdə Təbrizdə özü ilə görüşdüm. Çox yaşlandığını, ruh düşkünlüyü içində, pərişan və kədərli vəziyyətdə gördüm. Bir vaxtlar əfyon (maddə) asılılığı olsa da, yəqin ki, bu bələdan xilas olmanın çarəsini təsəvvüf və dini əqidəyə bağlılıqda axtarmış, aldığı azacıq pensiya ilə kifayətlənərək, Təbrizdəki evində özünü ibadətə həsr etmiş, inzi-vaya çəkilərək çox sadə həyat tərzinə keçmişdir”³.

Şair ilə bağlı müşahidələrini ifadə etdikdən sonra Ə.Tərzibaşı onun həyat və yaradıcılığı haqqında geniş məlumat vermir. "Dəyərli şair Şəhriyar ilə görüşümdə onun orada təqdir görüb-görmədiyini soruşdum: - Əziyyət görməyim, təqdir istəmirəm" şəklində cavab verdiyini diqqətə çatdırır. Tərzibaşı məqaləsinin sonunda "Heydərbabaya salam" poemasının ikinci hissəsindən səkkiz beşliyə yer verərək yazır: "Buradakı dördüncü beşlik hələlik nəşr olunmayıb, digər beşliklərlə birlikdə şairin öz dilindən qeydə alınıbdır"⁴. Bu qeydi Tərzibaşı Məhərrəm Enginin "Türk kulturu" dərgisində nəşr etdirdiyi ikinci "Heydərbabaya salam" poemasına işarə edərək məqsədli şəkildə göstərir, çünki o vaxt Məhərrəm Engin "Türk kulturu" dərgisində Şəhriyarı "1964-cü ilin ən böyük hadisəsi" kimi dəyərləndirdiyi "Heydərbabaya salam" poemasını və ya poemaya yazılan nəzirələrlə birlikdə türk oxucularına tanıtmış⁵, "Heydərbabaya salam" poemasının ikinci hissəsinin 30 beşlikdən ibarət olduğunu qeyd etmişdi. Tərzibaşı isə Şəhriyarın poemaya yeni bir beşlik əlavə etdiyinə, beləcə onu 31 beşliyə çatdırdığına eyham vurubdur.

Əslində Şəhriyar o tarixlərə qədər ikinci "Heydərbabaya salam" poemasını bitirməmişdi. Hələ də poema üzərində işləyirdi, yeni beşliklər əlavə edirdi. Yəni müəyyən vaxtdan sonra bu beşliklərin sayı 49-a çatmışdı. Beləliklə, poema hər iki hissəsi ilə birlikdə 125 beşliyədək artmışdı⁶.

İbrahim Daquqlunun məqaləsi isə Tərzibaşının məqaləsindən əvvəl nəşr olunmuşdur. Araşdırıcı Ə.Atəşin hazırladığı kitabdan təsirlənərək həmin kitaba yazılmış ön sözdən istinadlarla yazmışdır. Məqalədə poemanın 15 beşliyi bədii təhlillər əsasında verilir.

Bu iki məqalədən sonra əsər şairlərimizə çox təsir etmişdir, çünki geniş bir auditoriyanın başa düşə biləcəyi üslubda yazılmışdır. Bu üslub bizim ayrı-ayrı bölgələridə işlənən şivələrə çox yaxın sayılacaq Güney Azərbaycan ləhcəsindədir. Başqa sözlə, türk dünyasının hər yerində əks-səda doğuran bu əsərin bizdəki təsiri daha yüksəkdir. Birol İpəyin təsbitinə görə, əsərə Türkiyədə 23-dən çox şair 28 nəzirə yazmışdır⁷.

Gəldiyimiz qənaətə görə, İraq türkmənlərinin yazdığı nəzirələrin sayı 30-dan çoxdur. "Heydərbabaya salam" poemasında təhkiyə, ana fikir, nəzm və ölçü necədirsə, nəzirələrdə də təxminən elədir. Bu nəzirələrin kitablaşdırılanları nəşr tarixinə görə aşağıdakı ardıcılıqla göstərilir; amma başqa nümunələr də var. Bunlar çox məhdud və ya azsayla beşliklərdən ibarətdir, kitab şəklində çap olunmadığından bəzi dərgi və qəzetlərdə yer alıbdir.

1. Hüseyn Əli Mübarək. "Tuzxurmatu". (1965), 127 beşlik; 2. İsmayıl Sərttürkman. "Gürgür babaya salam". (1965), 101 beşlik; 3. Fərəh Gökqaya. Yurdum Kərkük. (1968), 42 beşlik; 4. Əbdüllətif Bəndəroğlu. "Gürgür baba". (1973), 46 beşlik; 5. Məhəmməd Mehdi Bayat. "Qaytaz baba, bir ömür dastanı". (1979), 90 beşlik; 6. Sabah Abdullah Kərküklü. "Vətən dastanı". (1988), 205 beşlik; 7. Səlahəddin Nacioglu. "Qulam babaya salam". (1993), 174 beşlik; 8. Həsən Kevsər. "Balım babaya salam dastanı". (1995), I hissə 210, II hissə 150 beşlik; 9. Xızır Qalib Kahyagil. "El sevgisi dastanı". (2000), 143 beşlik; 10. Sabir Dəmirçi. "Dədə Qəmbər - Leylan dastanı". (2001), 242 beşlik; 11. Şəmsəddin Türkmənoğlu. "Qoca Xünkâr dastanı". (2001), 135 beşlik; 12. Sabah Abdullah Kərküklü. "Nərgiz xanım dastanı". (2002), 114 beşlik; 13. Fevzi Əkrəm Tərzi. "Tuz və balam Nürdən dastanı". (2003), 193 beşlik; 14. Sabir Dəmirçi. "Aslan baba dastanı". (2005), 212 beşlik; 15. Sabir

Dəmirçi. "Azərbaycan dastanı". (2008), 100 (?) beşlik; 16. Cəlil Qazançıoğlu. "Ağsu dastanı". (2009), 108 beşlik; 17. Sabir Dəmirçi. "Canpolad dastanı". (2010), 162 beşlik; 18. Əsəd Ərbil. "Ərbil qala dastanı". (2010), 120 beşlik; 19. Məhəmməd Xurşid Qasaboğlu. "Sarıkâhya dastanı". (2010), 100 beşlik; 20. Sabir Dəmirçi. "Köylü baba dastanı". (2010), 210 beşlik; 21. Fəruq Faiq Köprülü. "Türk dünyasına salam dastanı". (2011), 300 beşlik; 22. Burhan Yarı. "Ərvildən Ərbilə dastanı". (2012), 144 beşlik; 23. Rza Çolaqoğlu. "Xızır İlyas dastanı". (2012), 164 beşlik; 24. Ədnan Əssafoğlu. "Mursa Əli dastanı". (2013), 119 beşlik; 25. Mütəsim Namiq Bayatlı. "Kifri dastanı". (2014), 106 beşlik; 26. Ömər Sabir Türkmanoğlu. "Altunköprü dastanı". (2016), 110 beşlik; 27. Məhəmməd Mərdan. "Türkmanoğlu dastanı". (2020), 102 beşlik; 28. Nihad Kahaoğlu. "Cükül Kaha dastanı (2022), 100 beşlik; 29. Mahmud Qasaboğlu. "Usta Fəttah Kəhrizçi dastanı". (2023), 110 beşlik;

İraq türkman ədəbiyyatında qadın şairlər arasında ilk dəfə Rəmziyyə Həbib Meyyas bu cığıra qoşulmuş və "Meyyas nənə dastanı" (2009) adlı dastan yazmışdır. Əsər 180 dördlükdən ibarətdir. Bu səbəbdən biz Rəmziyyə xanımın əsərini yuxarıdakı siyahıya daxil etmədik.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, birinci nəzirə Hüseyn Əli Mübarəkin 1965-ci ildə yazdığı "Tuzxurmatu" şeiridir. Tuzxurmatu şivəsi ilə yazılmış bu əsər 127 beşlikdən ibarətdir. H.Ə. Mübarək şeirinə bu beşliklə başlayır:

***Tuzxurmatı, səbbəh gözin açanda,
Nur orağı qaranlığı biçəndə,
Yeşil quşlar ötə-ötə uçanda
O çisəli baxçalarda gəzəydim,
Hər dost için bir dəstə gül düzəydim.***

Növbəti beşlik tam "Heydərbabaya salam" şeirinin ilk beşliyini xatırladır:

***Heydər baba, ildırımlar şaxanda,
Sellər, sular şaqqıldayıb axanda,
Qızlar ona səf bağlayıb baxanda,
Səlam olsun şövkətizə, elizə,
Mənim də bir adım gəlsin dilizə⁸.***

İkinci nəzirəni İsmayıl Sərttürkman Kərkük şivəsilə yazmışdır və "Gürgür babaya salam" adlanır. 1965-ci ildə Bələdiyyə Nəşriyyatında çapdan çıxdır. Kərkükdə ən qədim neft quyusunun qaynağı olan Gürgür babaya şikayətnamə tərzində yazılmışdır. Bu əsər 101 beşlikdən ibarətdir. İlk beşlik belədir:

***Gürgür baba, salam ossun dərinənən,
Yabançı degiləm özlər elinnən,
Nənə qucağınan, mərdlər belinnən.
Gürgür baba, salsav bizi yadıva,
Adımız bağlıdı səniv adıva.***

İ. Sərttürkman kitaba yazdığı ön sözdə Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" şeirinin bir neçə beşliyini Əta Tərzibaşının adıçəkilən məqaləsində görüb təsirlənməsindən, bu təsirin altında qalaraq qələmə sarılıb, "Gürgür babaya salam" şeirini yazmağa başlamasından bəhs edir. Bu da onu göstərir ki, həmin tarixədək "Heydərbabaya salam" şeiri bizim ədəbi mühitə tam mətni ilə məlum deyilmiş, Ə.Tərzibaşı və İ.Daquqlunun məqalələrində nümunə kimi göstərilən beşliklərdən sonra tanınıb.

İ. Sərttürkman şeirinin aşağıda qeyd etdiyimiz son beşliyin altında oxuculara “davamı var” vədini vermişdi. Amma bu sözünə əməl etməmiş, şeirin davamını və ya ikinci hissəsini yazmamışdır:

***Yazuğ fəlak dünyamızı ayırdı,
Dostı atdı, düşmanları qayırdı,
Sanki xoş günləri bir-bir sayırdı,
Maraq etmə, genə biziğ duranlar,
Fəlak için dərdli tavrı quranlar.***

Bu ilk nümunələrdən sonra “Heydərbabaya salam” şeirinə nəzirələrin yazılması indiyədək davam edir. Türkmənelində yazılan bu əsərlər ayrı-ayrı bölgələrin bir çox mədəni, tarixi dəyərlərini, adət-ənənələrini özündə əks etdirir, söz və məna baxımından aid olduğu ləhcə və şivələrin xüsusiyyətlərini daşıyır. Bu əsərlər estetik dəyərlərlə birlikdə atalar sözləri, qəlibləşmiş söz və deyimlərdən ibarət ayrıca bir dil xəzinəsinə, zəngin söz ehtiyatına malikdir. Buna görə də mühüm ədəbi əsər olmaqla bərabər, həm də məhsuldar dil materialı yaradır. Şairlərimizin bir qismi nəzirələrdə millətin varlıq mübarizəsində göstərdiyi igidliyə, qəhrəmanlığa yer verdiyinə görə və bunlar uzun nəfəsli şeirlər olduğu üçün bunlara dastan⁹ adı veribdir. Halbuki Şəhriyar “Heydərbabaya salam” poeması üçün dastan ifadəsini işlətməyibdir.

Rza Çolaqoğlu “Xızır İlyas dastanı”na ön sözündə yazır: “Əlinizdəki dastanda son dərəcə zəhmətkeş, çalışqan, əkinçi və mərd bir xalq əsrlər boyunca əkib-biçdiyi, yığıb-bişirdiyi, yaradıb inkişaf etdirdiyi və baş rolda olduğu faciəli və tarixi səhnəni nümayiş etdirmək məsuliyyətini öz üzərinə götürmüşdür”¹⁰...

Bütün bu əsərlər “Heydərbabaya salam” şeirində olduğu kimi, heca vəzninin 11 heca ölçüsü ilə qələmə alınıbdir. Bunların bir hissəsi dil baxımından Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan türkcəsi ilə müqayisəli araşdırmalarda tədqiqat obyektı olubdur. Bu istiqamətdə Kərkük Universitetinin türk dili bölümünün müəllimi Kübra Sadun Cəfər çox əhəmiyyətli bir tədqiqat aparıb¹¹. Tədqiqatda təsbit edilən 20 türkmən şairinə aid 23 nəzirənin tam mətni verilib, yaxud bir neçə beşlik nümunə kimi göstərilibdir. Bütün bu nümunələrə əsasən, türkmən şairlərinin yazdığı nəzirələr dilçilik baxımından araşdırmaya cəlb edilibdir.

Əslində bu əsərlər təkcə dil, üslub, təhkiyə baxımından yox, həm də əsas mövzu olan bölgələrin mühüm özünəməxsus xüsusiyyətləri, insanları, onlar arasındakı münasibətlər, bu münasibətlərin spesifik xüsusiyyətləri, insanların dünyagörüşü, düşüncə tərzı, yaşadıqları bölgələrdə baş verənlərə qarşı davranışları baxımından da araşdırma obyektı sayıla bilər. Başqa sözlə, bu əsərlər sosial-mədəni və ictimai-siyasi baxımdan da mühüm materialdır.

Şəhriyar “Heydərbabaya salam” poeması ilə təkcə hamını düşündürən, heyratə gətirən bir əsər ortaya qoymayıb, bərabər həm də türk ədəbiyyatında böyük bir cığır açmağa nail olubdur. Bu cığıra “Heydər baba cığırı” deyilə bilər: həm forma, həm də üslub baxımından illərlə təsirini davam etdirəcək bir cığırdır bu.

Milli marşımızın yazarı, dəyərli şairimiz Mahmud Qasaboğlu “Usta Fəttah Kəhrizçi dastanı” ilə bu cığırın sonuncu davamçılarından biridir. Dastan Ərbil şivəsində yazılıb, 110 beşlikdən ibarətdir. Kitabı əlinizə alanda, şübhəsiz ki, “Usta Fəttah

Kəhrizçi kimdir” sualı doğacaq. Bu, Mahmud Qasaboğlunun nəzərindən qaçmayıb və o, bu sualı belə cavablandırır:

“Usta Fəttah 1854-cü ildə Ərbilin Sadunava küçəsində (məhəlləsində) anadan olmuşdur. Dini təhsil almışdır. Ata-babasından miras qalan kəhrizçilik sənətini uşaq yaşlarında öyrənmişdir. İki dəfə ailə qurmuş, yeddi övladı olmuşdur. Usta Fəttahın nəsil şəcərəsi türkman Qacar dövlətinin xanədanına qədər gedib çıxır. 1944-cü ildə Ərbildə dünyasını dəyişibdir. Şeyx Məhəmməd Xorasanlının məqbərəsində dəfn ediləlibdir. Ərbil və Kərkük yaxınlığında çoxlu kəhriz açıbdır. Ərbilin Ərəblər küçəsində olan Şeyx Saleh məscidinin xəritəsini şəxsən o hazırlamış, bina və qübbəsini özünü inşa etmişdir”¹².

Mahmud Qasaboğlu Usta Fəttah haqqında bu dəqiq məlumatları hardan əldə etmişdir? Əslində Usta Fəttah onun babasıdır. O, təkcə kəhriz ustası deyil, həm də “bildiklərini böyük bir ustalıqla mürəkkəb və qamış qələmlə əlyazma kitabı halına gətiribdir”¹³.

Yüz il əvvəl yazılmış bu kitabı Qasaboğluna ana-atası vermişdir. Qasaboğlu həm babasından qalan bu kitab vasitəsilə, həm də onu tanıyanlarla danışib xeyli məlumat toplayıbdir. Həmin məlumatlar əsasında babasının həyat tarixçəsini qələmə alıb, dastan yazmağa başlamışdır. Bu məlumatların ən əhəmiyyətli ingilis işğalı zamanı Ərbildə iki il hərbi komissar olmuş Vilyam Robert Hayın yazdıqlarıdır:

“Hazırda Ərbil bölgəsində qədim dövrlərə aid bəzi qalıqlar (su kanalı qalıqları) olsa da, həqiqi mənada kanallar yoxdur. Böyük çaylardan istənilən yerə su çəkmək üçün kanallar qazılır. Bu mənada Ərbil bölgəsinin ən mühüm xüsusiyyəti kərhizdir¹⁴.... Təxminən altmış kəhriz hazırda işlədilir və qədimdən bəri bir çoxu yenidən qazılma mərhələsindədir. Ərbildə Fəttah usta adlı bir kəhriz ustası var. O, haranın qazılıb-qazılmayacağını, qədim bir kəhrizin nə vaxt yenidən açıla biləcəyini, istifadədə olan kəhrizin daha nə qədər çox işləmə biləcəyini böyük bir fitri istedadla və hünərlə deyən yaşlı adamdır. Ailəsinin mənsub olduğu nəsil kəhriz ustaları kimi tanınmışdır. Oğlu ölümündən sonra onun sənətini davam etdirəcək... Hərçənd ki, yeni kəhriz qazma texnikası bilmirəm, fikrimcə, Fəttah usta təkcə torpağın səthinə baxıb, qədim quyuları qazmağın daha sərfəli olduğunu bildirən məlumat verə bilər”¹⁵.

Amma Qasaboğlu babası Usta Fəttah Kəhrizçinin dastanını yazanda təkcə onun soy-kökünü, şan-şöhrətini qələmə almaqla kifayətlənməyibdir. Şair onun dövründə insanların malik olduğu səmimiyyət, dürüstlük, mərdlik və o vaxtdan başlayaraq, ərbillilərin, xüsusilə də Ərbil türkmanlarının yaşadığı və görməməzlikdən gəlinən faciəsinə də toxunmuşdur. Dastan bu beşliklə başlayır:

***Usta Fəttah, qərar verdim bu gecə,
Sənin üçün dastan yazım mən necə?
Dedim, olsun beşlikdən on bir hecə.
Xatırladım öz qəhrəman dədəmi,
Bu mötəbər, bu dəyərlı adamı.***

Sonrakı beşliklərdə o, Fəttahın “keçmişə sahib, nəvəyə malik, şan-şöhrətə sahib” bir şəxsiyyət olduğunu bəyan edir, “Həcə getmiş hacı” və yeddi uşaq atası olduğunu bildirilir. Onlardan biri şairin babasıdır.

***Usta Fəttah, bir oğlu Məhəmməddi,
Xalq içində adı “Usta Həmid”di,
Düşünürdü, vəzifəsi zəhmətdi.***

***O babamdı, nənəmin¹⁶ öz atası,
O ustaydı, çalışırdı qafası.***

Yuxarıda Usta Fəttah haqqında kitabdan gətirdiyimiz nümunələrə işarə edən beşliklər qarşımıza çıxır. Sonrakı beşliklərdə şair Usta Fəttah ilə içini gəmirən dərdlərini bölüşür. Bu dərdlər təkcə şairin özünün yox, həm də bütün millətin dərdləridir:

***Usta Fəttah, Ərbil şəhri elimdi,
Öztürkcədi, türkmanca da dilimdi,
Bu dillərdə qonuşmamaq zülümdü.
Nədən nəyə döndü gözəl şəhrimiz,
Yaxdı bizi özləm, həsrət, qəhrimiz.***

***Usta Fəttah, gedim kimə dad edim?!
Keçmişləri xatırlıyım, yad edim?!
Birləşəlim, birliq olaq hə, dedim.
Bəziləri öz soyunu qurutdu,
Bilə-bilə ana dilin unutdu.***

***Usta Fəttah, yaramızı saran yox,
Keçmiş günü xatırladıq bizlər çox,
Dağdan gələn yardım aldı, oldu tox.
Bizimkilər öz soyunнан vaz keçdi,
Özün inkar etdi, başqa dil seçdi.***

Əsərin sonuna doğru Usta Fəttah möhtəşəm bir keçmişin çox gözəl qəhrəmanı kimi göstərilir, ondan milləti yaşadığı problemlərdən xilas etmək məqsədilə gözlənilməz yardımlar istənir:

***Bağır səşiv düşman duysun, diskinsin,
Türkmanéli başdan-başa silkinsin.***

Bu sözlər nə qədər şişirdilmiş görünsə də, onlarda keçmişə duyulan dərin kədər sezilir. Çünki:

***Osmanlılar bölgəmizdən çəkildi,
İçimizdə nifaqlıqlar əkildi.***

Dastan millətin qarşılaşdığı müşkül problemlərin bir qismini qarşımıza necə sərt, kəskin şəkildə qoyursa, bəzən özümüzədən utanır, bəzən də sahib olduğu cəsarətə görə, şair üçün minnətdarlıq edirik.

***Yad əlində qaldı şirin yurdumuz,
Özümüzü yedi ağac qurdumuz.***

Bizə bütün bu duyğuları yaşadan dastanın Ərbili həm tarixi-mədəni dəyərlərinə görə, həm də orada danışılan türkcəni fərqli bir ləhcə kimi ən incə detalları və spesifik xüsusiyyətləri ilə birgə araşdırmaq istəyənlər üçün mühüm material olduğuna əminəm.

İraq, Bağdad

¹ –Güzelyüz, A. (2021) Türkiyə'de Şehriyar'la İlgili Belli Başlı Çalışmalar. Doğu Araştırmaları dergisi, sayı 24, s. 1-9.

² –Bax: Qardaşlıq dergisi:

- a –Daquqlu, İ. (1964) Şəhriyar və Heydərbabaya salam, sayı 4 , s. 44-47
 b –Tərzibaşı Ə. (1964) Şəhriyar, sayı 6, s. 20- 22
- ³ –Yenə orada: s. 22
- ⁴ –Yenə orada: s. 23
- ⁵ –Məhərrəm Engin'in bu yazıları sırasıyla şunlardır:
 a –*Şəhriyara salam: sayı 29, yıl 3, mart, 1965*
 b –*İkinci Heyder Baba'ya Selam: sayı 30, yıl 3, Nisan, 1965*
 c –*Heyder Baba'ya Şiirin Yankıları: sayı 31, yıl 3, Mayıs, 1965*
 d –*Azeri Şiirinin Yeni Örnekleri: sayı 32, yıl 3, Haziran, 1965*
 e –*Nusretullah Fathi'nin Şiiri: sayı 33, yıl 3, Temmuz, 1965*
- ⁶ –“Heydərbabaya salam” şeirinin hər iki bölümünə Antoloji Şiir com. saytında baxa bilərsiniz.
- ⁷ –Birol İpek (2023) Şəhriyar'ın Heyder Baba'ya Selam Şiirine Türkiyə'de Yazılan Nazirelər. Akçağ Yayınları. Türkiyə
- ⁸ –“Heydərbabaya salam” şeirlərinin tam mətni üçün Antoloji Şiir com. saytına baxın.
- ⁹ –Halbuki Şəhriyar öz əsəri üçün bu deyəmi işlətməmişdir. Bəzi araşdırıcılar tərəfindən “Heydərbabaya salam” poeması dastan adlandırılmışdır.
- ¹⁰ –Rza Çolaqoğlu . “Xızır İlyas dastanı” (2012), s. 12.
- ¹¹ –Kübra Sadun Cəfər .(2017) Irak Türkmən Ağızlarıyla Yazılan Haydar Baba'ya Selam Nazirelər. Yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Türk Dili Bilim Dalı
- ¹² –Usta Fəttah Kəhrizçi Dastanı. s.10
- ¹³ –Usta Fəttah Kəhrizçi Dastanı. s. 5-6
- ¹⁴ –Kəriz: Kəhriz. Kəriz uyğur dilində quyu mənasındadır. Xüsusi sistemlə suyun yerin altından yerin səthinə çıxmasına yardım edən kanala deyilir.
- ¹⁵ –William Rupert Hay (2005) Kürdistan'da İki Yıl (1918-1920). İngilizcedən çeviren Fahriye Adsay, Avesta yayınları, İstanbul. s. 35-36.
- ¹⁶ –İraq türkmanlarının yaşadıkları bəzi bölgələrdə, o cümlədən Ərbildə anaya nənə deyilir

***Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdıran:
 Səkinə QAYBALIYEVA***

Muhsin DURUCAN

Nazim Hikmətin sevdikləri

♦ *Tarixi-sənədli esse*

*Dördnala gəlib Uzaq Asiyadan
Aralıq dənizinə bir qısraq başı kimi uzanan
bu məmləkət bizim.
Biləklər qan içində, dişlər qıcanmış, ayaqlar çılpaaq
və ipək bir xalçaya bənzəyən bu torpaq,
bu cəhənnəm, bu cənnət bizim.
Qapansın yad qapıları, bir daha açılmasın,
yox edin insanın insana köləliyini,
bu dəvət bizim.
Yaşamaq bir ağac kimi - tək və azad
və bir meşə kimi qardaşcasına,
bu həsrət bizim...*

N.H.

Seçkilərə sayılı günlərin qaldığı bir vaxtda siyasətçilər Dünya şairi Nazim Hikmətin şeirlərindən öz nitqlərində istifadə edirlər. “Dəvət” şeiri də onlardan biridir.

Aparılan araşdırmalardan sonra, Pirayə, Münəvvər və Vera başda olmaqla, Dünya şairinə ilham mənbəyi olan, onun həyatına girən 12 qadın haqda bilgiləri və Nazimin onlara yazdığı şeirləri bir arada toplayaraq Nazimsevər oxucularımıza təqdim edirik.

1. Səbiyə xanım

Nazimin yeniyetməlik dövründəki ilk məhəbbəti Əbdülhəmid dövrünün məşhur valilərindən birinin qızı olan Səbiyə xanımdır. Səbiyə xanıma Nazim “Gözləri qara qadın, o qədər gözəlsən ki” adlı məşhur şeirini həsr edib:

*“Gözləri qara qadın, o qədər gözəlsən ki,
Çox sevdiyim başına and içəram mən,
Tünd bir çiçək kimi gözlərin qapanarkən,
Bir dəqiqəliyə sinənin üstü olsa yerim,
Ömrümü tək udumla əllərindən içəram.
Gözləri qara qadın, o qədər gözəlsən ki.”*

2. Əzizə xanım

17 yaşlı Nazim yenə aşıqdir... Bu dəfə məşhur bir həkimin bacısı olan Əzizə xanıma. Nazim üçün heç şeirsiz sevgi olarmı?!

*“Röyaya daldıran şərab təklif et,
Önümdə qəlbimlə gəldim qarşına,
Bu yanan alnıma bir kərə toxun,
Əzizə, gözləri nurdan Əzizə!”*

3. Şükufə Nihal

1920-ci illərdə, Ərənköy bağlarında, köşklərində şairlər dəstələr halında dolaşmış, ədəbi söhbətlər edirdilər.

Xalidə Nüsrət Zorlutuna “Bir dövrün romanı” adlı əsərində bu tanışlığı belə təsvir edir:

“Şükufə Nihal oxuyandan sonra, gülərək kağızı mənə verdi. Bugünkü kimi xatırlayıram, kağızda şairin o dəlisov yazısıyla eynən bu sözlər yazılmışdı: Mən sizin dəlinizəm, siz isə mənə heç əhəmiyyət də vermirsiniz!”

Xalidə Nüsrət Zorlutunanın bacısı İsmət Kür, Şükufə Nihali belə təsvir edir:

“Şükufə Nihal hər görənin aşıq, ya da heyran olacağı qadınlardan idi. Gözəl deyildi çox. Gözləri çuxurdaydı və kiçik idi... Boyu uca sayılmazdı. Bədən cizgiləri diqqət çəkməkdən uzaq idi. Amma zərif idi, hər zaman baxımlı və çox dəbli idi. Dünyaya bir quruş verməyən, özünə çox güvənən bir havası vardı. Onu bu qədər cazibədar edən də bu dünyanı çox da vecinə almayan o halı idi.”

İsmət Kürün dediyinə görə, Nazim “Bir ayrılıq hekayəsi” adlı şeirini ona yazmışdı:

*“Kişi qadına dedi ki:
- Səni sevirəm,
amma necə,
ürəyimi ovcumda şüşə kimi sıxıb
barmaqlarımı qanadaraq
qıraraq
çıldıraraq...
Kişi qadına dedi ki:
- Səni sevirəm,
amma necə,
kilometrlərlə dərin, kilometrlərlə düz,
yüzdə yüz, yüzdə min beş yüz,
yüzdə hədsiz dəfə yüz...
Qadın kişiyə dedi ki:
- Baxdım
dodağımla, ürəyimlə, başımla;
sevərək, qorxaraq, əylərək,
dodağına, ürəyinə, başına.
İndi nə deyirəmsə, onları
qaranlıqda bir pıçıltı kimi sən öyrətdin mənə...
Və mən artıq*

*bilirəm:
Torpağın
üzü günəşli bir ana kimi –
ən son, ən gözəl uşağını əmizdirdiyini...
Amma nə edim
saçlarım dolanmış
ölməkdə olan barmaqlarına,
başımı xilas etməyim
mümkün deyil!
Sən
getməlisən,
yeni doğulmuş uşağının
gözlərinə baxaraq...
Sən
getməlisən,
məni qoyaraq...
Qadın susdu.
SARILDILAR
Bir kitab yerə düşdü...
Bir pəncərə bağlandı...
AYRILDILAR”.*

4. Nüzhət xanım

Nazim Hikmət və dostu Vala Nurəddin kommunizm həvəsi ilə 1921-ci ilin sentyabr ayında Trabzon limanında mindikləri bir gəmi ilə Sovetlər Birliyinə macərə dolu bir səfərə gedirlər. Burada onlar İstanbulun Nişandaşı səmtində qonşu olduqları, mətbəə müdiri Mühiddin bəy və onun baldızı Nüzhət Bərkin ilə qarşılaşırlar.

İstanbuldan bəri tanıyıb-bəyəndiyi Nüzhət xanımla Nazim burada sevgi macərəsi yaşayır. Nazim Hikmət qısqanc bir aşıq idi. Nüzhət xanımı dağıstanlı yaraşıqlı bir tələbə ilə danışarkən görüncə, “Bədənimdəki qurd” şeirini yazır:

*“Sən
mənim
Minarə boyda şam gövdəmə,
yumşaq
ağ
qurd kimi girdin,
dişlədin!
Makdonaldinin bağırsaqlarında qurdların qidalanması
Mən onu ingilis fəhləsi kimi aparıram
“sən içimdəsən”*

Nüzhət xanımla 1922-ci ildə evləndi. Evləri Nazimin təhsil aldığı universitetin tələbə yataqxanası idi. Təbii ki, Muhittin bəy bu evliliyə qarşı çıxmışdı, Nazimin ailəsi də bu izdivacı istəmirdi, çünki Nüzhət xanımı fiziki olaraq bəyənmirdilər. Cavanlar cəmi 4-5 ay bir yerdə yaşayırlar. Sonra Nüzhət xanının sağlamlıq problemləri başlayır. 1923-cü ildə o, müalicə üçün əvvəlcə Bakıya gedir, sonra isə Türkiyəyə dönür.

Nüzhət xanımın bu sözləri idealist Nazimdə böyük bir məyusluq yaradır:

“Bizim də hər kəs kimi bir yuvamız, şirin-şəkər bir evimiz olsun, istəməzsənmi, Nazim? Hər axşam mən evimizdə səni gözləyim, rahat şəraitdə yaşayaq. Dünyanı düzəltmək sənəmi qalıb?!”

1924-cü ilin iyul ayında Nazim Türkiyəyə dönür. Münasibətlərini düzəltməyə çalışsa da, bir şey alınmır. 1924 və ya 1925-ci ildə, bir teatrda Nüzhət xanım Nazim Hikmətlə qarşılaşır, amma onu görməzlikdən gəlir. Nazimi qəzəbləndirən bu hadisədən sonra onlar bir daha görüşmürlər.

1926-cı ildə isə Nüzhət xanım fəlsəfə müəllimi Məhməd Sərvət Ərkinlə evlənilir. Nazim 1932-ci ildə məşhur “Mavi gözlü div” şeirini yazır. Burada qeyd etmək lazımdır: Pirayənin oğlu Məmət Fuat () bu şeirin anasına yazıldığını desə də, Nazim Hikmətin dostlarından Vala Nurettin, Zəkəriyyə Sərtəl, Kamal Sülkər bu şeirin məhz Nüzhət xanıma yazıldığını bildirirlər.

*“O mavi gözlü bir div idi,
Balaca bir qadını sevdi.
Qadının arzusu balaca bir ev idi,
Bağçasında bənövşəyi
ənbərçiçəyi
açan bir ev.
Bir nəhəng kimi sevirdi nəhəng.
Və əlləri necə böyük işlər üçün
hazırlanmışdısa,
o evi tikə bilmirdi,
qapısını döyə bilmirdi -
bağçasında bənövşəyi
ənbərçiçəyi
açan evin.
O mavi gözlü bir div idi,
Balaca bir qadını sevmişdi.
Qadın çox balacaydı.
Rahatlığa ac idi qadın,
yoruldu nəhəngin böyük yolunda.
Və “əlvida!” deyib mavi gözlü divə,
girdi zəngin bir cırıdanın qolunda
bağçasında bənövşəyi
ənbərçiçəyi
açan evə.
Mavi gözlü nəhəng indi anlayır ki,
Nəhəng sevgilərə qəbir belə ola bilməz
bağçasında bənövşəyi
ənbərçiçəyi
açan ev...”*

5. Yelena Yurçenko (Lena)

Nazim Hikmət təxminən 9 ay sonra, 1925-ci ilin sentyabrında ikinci dəfə Sovet İttifaqına gedir, daha doğrusu, qaçıb, ora sığınmaq məcburiyyətində qalır. Bu dəfə

dış həkimi Yelena Yurçenkoya (Lenaya) aşiq olur. Lena Nazimdən bir neçə yaş böyük idi. Çox mütaliəli, mədəni və cazibədar bir qız idi. Nazimlə dünyagörüşləri uyğun gəlməsə də, şüurlu, qətiyyətli havası onu özünə cəlb etmişdi.

Onlar 1926-cı ildə evlənilər. Bu evlilik təxminən 2 il davam edir. Nazim ailəsinə onun fotolarını göndərirdi. Lena onun ailəsi tərəfindən də bəyənilmişdi. Evlilikləri bəzi kitablarda təsdiqlənməsə də, Hıfzı Topuz və Məməd Fuad onların evləndiklərini yazır. Ona yazdığı heç bir şeir əldə deyil. Ona görə də Nazimin o dövrdə ailəsinə yazdığı məktubu bölüşürük:

“Səhhətim çox yaxşıdır. Lena ilə hər gün sizdən danışırıq. O sizi, uzaqdan-uzağa çox sevir. Samuşa buradan rus işi olan çox orijinal yaylıq paltar göndərmək istəyirik. Əgər Lenaya ayaqqabı alacaqsınızsa, ölçüsü 37 olsun.”

6. Pirayə

Nazim 1928-ci ildə Türkiyəyə dönür. 3 ay həbsdə qalır.

Bu dövrü illər sonra belə təsvir edəcəkdi:

“Qadınlarla bir daha ciddi münasibətə girməməyə qərar verdim. Hər an həbsə düşə bilərdim. Qətiyyənlə evlənməməliydim.”

Amma qarşısına Pirayə çıxacaqdı. 1930-cu ildə... Pirayə Nazim Hikmətin bacısı Samiyənin dostu idi. Pirayə onu tərək edərək, Parisə gedən əri Vədat Örfidən boşanmaq ərafəsində olan, iki uşaq anası (Suzan və Məmməd) 24 yaşlı bir qadın imiş. Əvvəlcə Pirayənin ailəsi kimi, Nazimin ailəsi də müxtəlif səbəblərlə bu münasibətə qarşı çıxırlar.

Nazim bu sevginin ilk günlərində yazdığı “Çəhrayı bənövşə”, “Ac dostlar” və “Qızılgözlü uşaq” şeirlərində Pirayəyə “qızılı saçlı uşaq” deyəcəkdi.

“EEEEEEEEYY...

qızım, anam, arvadım, bacım

sən

başında günəşlər əsən

qızılı gözlü uşaq,

qızılı gözlü uşağım mənim;

dəli çığırtdılar ataraq avaz-avaz

burnumun ucundan gəlib keçdi yay,

mən isə bir dəstə bənövşə belə

gətirə bilmədim

sənə!”

1933-cü ildə evlənməyə qərar verirlər. Amma 1933-cü ilin martında Nazim həbs olunur. Pirayə onun sevgilisi idi. Həbsdən 4 ay sonra həbsxana müdiri qızın kim olduğunu soruşduqda: “Nişanlımdır” - deyir. Artıq məktublarında ona belə müraciət edəcəkdi:

“Nişanlım mənim, üzüyünü ürəyimdə daşıdığım, ürəyimə taxdığım sevgili! Sənə elə həsrətəm ki... Nişanlın.”

“Arvadıma birinci məktub” adlı şeirində isə belə yazır:

“Balam! Yata bilmirəm!

Gözəgörünməz quşlar oxuyur

qızılağacların üstündə.

Alovlı bir tüstü kimi tüstülənir

*gözlərimdə saçların!
Saçların qızıl
dodaqların nar
tünd kəhrəbə
gözlü sevgilim
Çıxacağımdan
heç əmin deyiləm."*

7. Səmiha Bərqsoy

1934-cü ildə Bursa həbsxanasında hələ şəhər teatrlarından tanıdığı Səmiha Bərksoy onu ziyarətə gələndə bir-birlərinə yaxınlaşırlar. Ağlı Pirayədə olsa da, bu ona mane olmurdu. Nazim Hikmət illər sonra yazdığı "İki sevda" şeirində əslində özünün bu cəhətindən bəhs etmişdi:

"Bir qəlbə iki sevda ola bilməz, yalan ola bilər."

Nazim 16 ay həbsdə qaldıqdan sonra azadlığa çıxır. Pirayə ilə 31 yanvar 1935-ci ildə heç kimə xəbər vermədən və gözlərdən uzaq şəkildə evlənilir. Bir gün Kadıköy gəmisi ilə gedərkən Səmiha Bərqsoy ilə qarşılaşır. Aralarındakı məhəbbət yenidən canlanır. Səmiha Bərqsoy bu görüşü belə xatırlayır:

"Pilləkənləri qalxırdıq. Birdən "Mən evliyəm, səni ala bilmərəm" dedi. Mən də onu sevirdim. "Olsun" dedim. Onu o şəkildə qəbul etmişdim. Məlum oldu ki, o zaman evli deyilmiş, sadəcə Pirayəyə evlənmək barədə söz veribmiş."

Səmiha Bərqsoy xatirə dəftərinə 22 dekabr 1936-cı il tarixində bu sətirləri yazır:

"Bu səhər studiyaya getdim. Sevgi dolu baxışlarla əlimi sıxdı. Marağı getdikcə artdı. Bu, Qəni Qıpçağın diqqətini çəkdi: "İnsan həyatda bir nəfərləmi, yoxsa bir neçə insanla mı maraqlanmalıdır?" deyə soruşdu. Nazim isə "Əslində bir sevgi olur, amma əyləncələrin də olması fəna deyil, lakin sevgi birdir" deyə cavab verdi."

Nazim Səmiha Bərqsoya şeir yazmayıb, amma bəlkə də sevgilisi opera sənətçisi olduğu üçün "Bu bir rəyadır" adlı opera yazmışdı. Baş rolu Səmiha ifa etmişdi.

Bu münasibətdən, əlbəttə, həyat yoldaşı Pirayənin xəbəri var idi. Məhməd Fuad, başqa qadınların Nazimə yaxınlıq göstərməsinə dözə bilməyən Pirayənin, Səmiha haqqında sonralar: "Dəlisovdur, amma yaxşı qızıdır, sevgisində səmimidir" dediyini bildirir.

8. Suad Dərviş

Nazim Birinci dünya müharibəsinin sonunda yazıçı Suad Dərvişlə tanış olur. İkisi də gənc imiş. Amma Suad Dərviş o dövrdə özünü bəyənlərə əhəmiyyət verməyən, bir az şıltaq bir qız imiş və sevgili deyilmişlər. Hətta ona həmin dövrdə "Kölgəsi" adlı şeir həsr edir:

*"Ağlasa da, gizlədir gözlərinin yaşını;
Bir dəfə belə əyə bilmədim bu qadının başını.
Nə qədər qürurumu ölümə sürüklədi
Fırtınalar yaradan mənim coşğun qəlbimə.
Cavabları hədsizdərəcədə həyəcansızdır,
Nə qədər inandım ruhunun heçliyinə.
Nə qədər hiss etdim ki, yenə bu gecə kimi
Gözəlliyin qarşısında ürək dolub, çırpınmalıdır."*

***Nə məhtabın əksinə yelkən açan bir qayıq,
Nə də ayaqlarında qırılan incə bir budaq
Onun daş ürəyini məhəbbətə qaçırır.
Bir çiçəyin qarşısında bir dəqiqə dayanmaz..."***

1935-ci ilin sonunda gənclik dostu Suad Dərviş ilə Nazim yenidən qarşılaşır. Dərviş bu dəfə ona yaxınlıq göstərir. Birlikdə Çamlıca təpələrinə çıxırlar. Fevral ayında yağan qarın ərیمəsi ilə yaranan palçıqlı ərazidə gəzir, söhbət edir, məhrəmlik qururlar.

Evə qayıdanda ayaqqabı və şalvarındakı palçıqdan Pirayə şübhələnir, vəziyyəti anlayır. Pirayə bir vedrə suyu onun üstünə tökür, fevral axşamında evvana çıxan şair: "sətəlcəm olub öləcəm" deyir. Sonra Nazimə rəhmi gəlir və güclə evə salır.

9. Cahid Uçuk

Nazim o illərdə "Axşam" qəzetində "Orxan Səlim" təxəllüsü ilə yazırdı. 22 yanvar 1955-ci ildə duyğu dolu bir yazı yazır. Bir neçə gün sonra gələn oxucu məktublarından biri xeyli səmimi idi, sanki onu təsirləndirmək üçün yazılmışdı. Bu şəxs sonralar hekayə yazarı olacaq Cahid Uçuk idi. O vaxt 24 yaşında imiş. Olduqca gözəl bir qadın olub.

Hıfzı Topuz: "Nazim bir qadına hələm-hələm maraq göstərməzdi, amma ona maraq göstərən tapılsa və ya qadından xoşu gəlsə, bunu edərdi" deyir. Məhrəm münasibətlərin necə yaranması barədə Cahid Uçuk yazıb: "Aramızda yaranan ruhi yaxınlıq xeyli dərin idi".

Pirayə ilə barışmağa can atdığı dövrdə Nazim Məhməd Fuada göndərdiyi məktubda yazırdı: "Bu məhrəmliyin səbəbi – ananızın məni sevməməsiylə bağlı şübhələr imdi. Ananızın mənə məhəl qoymadığı, ya da belə düşündüyüm vaxtlarda mən ona haqsız davranmışam".

Nazim əslində bütün bu yaşadıqlarını misralarında dilə gətirmişdir:

***"Sevdiyim qadınları dəli kimi qısqandım,
Bu qədər azca qısqanmadım Şarloya belə.
Aldatdım qadınlarımı,
Dostlarımin arxasınca danışmadım."***

10. Yenə Pirayə

1938-ci ilin yanvarında Nazim yenidən həbs olunur. Onu iki fərqli məhkəmə üzrə toplam 35 il həbs cəzası gözləyirdi. Həbsdəyəkən şair Pirayəyə sanki yenidən aşiq olur. Möhtəşəm şeirlər yazır. Bizcə, Nazim ən gözəl şeirlərini də həmin dövrdə yazmışdır.

Ankara həbsxanasında qol saatının siferblatını çıxarmış və oraya həyat yoldaşı ilə uşaqlarının bir şəklini qoymuşdu. Nazim: "Artıq həmişə gözümün önündədirlər" deyirmiş. Saatın qayışına isə dırnağı ilə "Pirayə" sözünü yazmışdı. Uzun illər Pirayənin evində saxlanacaq o saat Nazimin məşhur bir şeirinə mövzu oldu:

***"Adını
qol saatımın qayışına dırnağımla yazdım.
Məlumdur ki, olduğum yerdə
nə sapı mirvari bəzəkli bir bıçaq var***

*(bizə alətlər verilməz),
nə də başı buludlara dəyən bir çinar.
Bəlkə həyatımızda bir ağac var, amma
göy üzünü başımın üstündə görmək mənə
qadağandır..."*

1 Oktyabr 1945

*"Dağın üstündə:
axşam günəşi ilə dolu olan bir bulud var dağın üstündə.
Bu gün də:
sənsiz, yəni yarı-yarıya dünyasız keçdi bu gün də.
Bir azdan açar
qırmızı qırmızı:
gecəgülü bir azdan açar qırmızı qırmızı.
Havamızda sakit, cəsur qanadlar aparır
vətəndən ayrılığa bənzəyən ayrılığımızı..."*

Pirayəyə güvənməsinə baxmayaraq, şair tez-tez qısqanclıq böhranları keçirir və ona "Kimə aşiq olursan, ol," deyər yazırdı.

Buna qarşı Pirayə ona yazdığı bir məktubda yazdıqlarını Nazim "Aşşəyə məktublar" adı ilə sonradan şeirə çevirmişdi:

*"Sən məni qısqanırsan,
buna gülməyim tutur.
Mən məhəbbəti hörmət,
sevgi,
sədaqət kimi anlayıram
(...)
halbuki eşq sadəcə sevgidir sənə görə.
Həm də bilirəm bu qısqanclığa niyə qapıldığımı:
mən içəridə olsaydım,
sən çöldə məni aldadardın.
İçəridə olmağıma nə ehtiyac var?!
Hər ikimiz bayırda ikən də məni aldatmadınmı?!
Sən alçaqsan
və çölə çıxar-çıxmaz
yenə məni aldadacaqsan".*

11. Münəvvər Andaç

1948-ci ilin oktyabr ayında yazır Pəridə Cəlal ilə birlikdə Nazimi öz dayısıqızı Münəvvər də ziyarətə gəlir. Əslində Pirayə ilə evləndiyi günlərdə Fransadan qayıdan Münəvvərlə qısaca bir yaxınlaşma yaşansa da, Münəvvər rəssam Nurullah Bərkə evlənmiş və bir qız anası olmuşdu. Özündən 15 yaş kiçik sarışın saçlı, yaşıl gözlü bu qadınla məktublaşmalar, görüşlər nəticəsində aralarında ehtiraslı bir sevgi başlanır.

Ona yazdığı ilk şeirin adı "Sən" idi:

*"Sən əsirliyim və azadlığımısan,
çılpaq bir yay gecəsi kimi yanan ətimsən,
sən vətənimсэн.*

*Sən xəzəl gözlərinə yaşıl həra,
sən böyük, gözəl və müzəffər,
və yaxınlaşdıqca, əlçatmaz görünən həsrətimdən..."*

Daha sonra ona bu şeirini yazır:

*"Xoş gəldin, qadınım, xoş gəldin,
yorulmuşan;
necə edim ki, yuyum ayaqlarını,
nə gül suyum, nə gümüş ləyanım var.
Susamışan;
buzlu şərbətim yoxdur ki, ikram edim.
Acmışan;
ağ kətan örtüklü süfrələr açə bilmirəm.
Otağım da vətənim kimi yoxsuldur."*

Bu dövrdə yazdığı ehtiraslı şeirlərdə Münəvvərin gözlərinin rəngi səbəbindən yaşılı çox görürük.

*"Siz işıqda eləcə, tərpənmədən durun,
günəş dayanıb qalsın yaşıl paltarınızda.
Yaram qəflətən açıldı,
qan gövdəni aparır bədənimdə..."*

Şair payız və bahar mövzulu şeirlərini də ona ithaf etmişdir.

1946-cı ildə Bursa həbsxanasında yatarkən, dayısının qızı Münəvvərin ziyarətləri daha da sıxlaşır. Şair ürəyini sorğu-suala tutmurdu və artıq Nazim Hikmətlə Münəvvər arasında eşq başlayırdı. Şair Pirayəyə etiraf məktubu yazır və hər şeyi izah edir. Pirayə xanım sarsılsa da, bunu heç kimə bildirmir.

Bu vaxt Münəvvər bir uşağı olan evli qadın idi. Onun əri ayrılmaq istəmirdi. Nazim-Münəvvər eşqi çıxılmaz bir hala gəlir. Nazim Hikmət bu vaxtlarda Pirayə xanıma bir məktub göndərir. Məktubda belə yazır:

*"Yer üzündə heç bir insan, heç bir insana mənim sənə etdiyim pisliyi etməyib.
Bütün bunlara baxmayaraq, görüşümə gəl. Sənə 'gəl' deyəcək qədər üzüqara və
alçağamsa, nə edim, mən də beləyəm. Amma gəl. Və mənə nifrət edərək, mənə
görmək istəməsən belə, gəl və mənə bir daha tək buraxma!"*

1948-ci ildə Pirayədən boşanmaq qərarı alır. Şairin bu sözləri ilə qərarı təsdiq olunur:

*"Bütün bu baş verənlərə baxmayaraq, ən yaxın iki insan olaraq qalacağımızı
bilirəm. Ömrümün ən gözəl illəri, ən yaxşı əsərlərim üçün sənə borcluyam. Onlar
həm mənəvi, həm də maddi olaraq sənindir."*

Boşanacağını söyləyən Münəvvər qəfil qərarını dəyişir və həbsxanaya gəlir. Bu, Nazim üçün böyük bir zərbə olur. 47 yaşındakı Nazim bu dövrdə yazdığı şeirlərdən biri olan "Zolaqlı qovaq" şeirində belə deyir:

*"Qırxından sonra əzalar təmizlənilir,
bu üç dörd, dörd, beş, səkkiz...
sayı sayacaq deyilik,
çünki bunun qırxa qədər
yolu var."*

Nazim yenidən Pirayəyə məktublar yazaraq barışmaq istədiyini bildirir. Bağışlanmağını istəyir:

“Pirayəm, qızıl saçlı bacım mənim, səni arxadan bıçaqladım. Bir damlası damarlarımдаki bütün qanlara dəyəcək qanına boyandı əlim. Gəl, məni bir daha tək buraxma. Ətəyindən öpürəm.”

Amnistiya sərəncamı qəbul olunmadığı üçün Nazim 7 aprel 1950-ci ildə aclıq aksiyasına başladı. Pirayə həm bu vəziyyətdən, həm də yazdığı məktublardan təsirləndiyi üçün onu ziyarətə gəlir. Eyni vaxtda Münəvvər də həbsxanaya gəlir. Bu, Nazimlə Pirayənin son görüşü olur.

15 iyul 1950-ci ildə Nazim azadlığa çıxır. Pirayədən 23 mart 1951-ci ildə boşanır. Üç gün sonra Münəvvər bir oğlan uşağı dünyaya gətirir. Nazim oğluna çox sevdiyi ögey oğlu Məhmədin adını verir.

49 yaşlı Nazimi əsgərliyə aparmaq istəyirlər. Bunun arxasında fərqli məqsədlər olduğu xəbərləri çıxandan sonra, 17 iyun 1951-ci ildə bir qayıqla gizlicə Varnaya, Buxarestə və sonda Moskvaya gəlir.

Yeddi təpə üzərində salınan şəhərdə qönçə gülünü qoyub getmişdi. Amma həmin dövrdə ona ən yaxın dostu Kamal Tahirlə Münəvvər arasında məhrəm münasibət yarandığına dair dedi-qodulardan xəbər tutan Nazim sarsılır. Belə bir şey yox idi, tamamilə yanlış anlaşılmı idi, amma bunu qəbul etmək də çətin idi. Həmin vaxt Nazim “Mən, Sən, O” şeirini yazdı:

*“o, yalnızca ağaran dan yerini görür
mən gecəni də
sən yalnızca gecəni görürsən
mən ağaran dan yerini də”.*

12. Qalina Qriqoryevna Kolesnikova

Nazim 1952-ci ildə Çində keçirdiyi ilk infarktdan sonra Moskvaya qayıdır və həyatına doktor Qalina Kolesnikova daxil olur. Digər qadınlar kimi, Qalina da Nazimə vurulmuşdu. O, Nazimin həkimi, köməkçisi, tərcüməçisi və dostu olur. Yeddi il davam edən bu münasibətə yazılmış şeirlər yoxdur, amma Nazimin 8 millimetrlilik fotoaparatu ilə Qalınının çəkdiyi görüntülər uzun müddət qalacaq.

13. Vera Tulyakova

Özündən 30 yaş kiçik sarışın bir qız 1955-ci ildə hazırladığı film üçün Nazimdən kömək istəyir. “Saçları saman sarısı, kirpikləri mavi, qırmızı dolğun dodaqlı bu qız” Vera idi.

İlk baxışdan Nazimin qəlbinə girir. Vera evli idi və bir övladı vardı. Ərindən ayrılır, 18 noyabr 1960-cı ildə Nazimlə rəsmən nikaha girir. Artıq onun bütün şeirləri Vera üçün idi.

Veranın Yuxudan Oyanışı

*“oyandın, gülüm
kətilər oyandı
küncdən-küncə qaçırdılar
masa da elə
qalxıb oturdu xalça
naxışları açıldı qat-qat
güzgü səhər vaxtı bir göl kimi oyandı
açdı böyük mavi gözlərini pəncərələr*

oyandı eyvan
 boşluqdan ayaqlarını yığdı
 qarşı damda bacalar tüstülədi
 səkilər, akasiyalar ötdü
 bulud oyandı
 sinəsindəki ulduzu atdı otağımıza
 evin içində və çölündə işıq oyandı
 doldurdu saçlarına səni
 dolandı çılpaq belinə, ağ ayaqlarına sənini”

Veraya

“Oka çayından öyrəndim həsrətlərinin dalğın çuxurunu.
 Yay gecələri Oka çayı
 incə qumları və sədəfləri ilə
 ağ bir qadını yuyaraq
 axdı otağımızda qalın kötöklər arasında
 iri damcılarla ilə yağış üzüm salxımını xatırlatdı
 doğum günündə sənini
 çaşqın və islanmış halda dayandım önündə sənini
 qızılı qübbəli bir ağac idin
 dənizin ortasında
 yeniyetməlik arzularımdan gəlirəm sənə
 bu şəhərin mənə verdiyi
 ən şirin meyvə, ən ağıllı söz, ən məhrəm küçəsən
 günəşli küləyimsən mənim
 saçları saman sarısı kirpikləri mavi həyat yoldaşım mənim”.

Səhər Qaranlığı

“Gülüm, çıx yataqdan bir ərik kimi çılpaq
 Mavi afişadakı göyərçin qədər ağsan sübhün qaranlığında”

Veraya

“İçimdə ətirli
 Qızıl bir gül kimi dayanır zaman,
 Amma bu gün cümə imiş, sabah şənbə imiş,
 Çoxum getmiş də, azım qalmış, heç vecimə deyil”.

Veranın rəsmi adlı şeiri isə belədir:

“Heç kim çəkə bilməz sənini rəsmi
 Sən özün də öz rəsmi çəkə bilməzsən
 Bir açılıb bir bağlanır ürəyində qapılar
 Sənini rəsmi mən çəkəcəyəm.”

Həkim ona: “Eşqsiz 10 il yaşarsan, aşıq olsan, 3 il” demişdi. Elə də oldu. 3 iyun 1963-cü il günü böyük şair bu möhtəşəm şeirlərini geridə buraxaraq, dünyadan köçdü. Pasportunun içindən öz əli ilə yazılmış bu şeir çıxdı:

“Gəlsənə dedi mənə
 Qalsana dedi mənə
 Gülsənə dedi mənə
 Ölsənə dedi mənə

*Gəldim
Qaldım
Güldüm
Öldüm."*

Nazim Hikmət vətən həsrəti ilə dünyasını dəyişdi. Şairin ölümündən sonra Vera heç kimlə ailə qurmadı və 2001-ci ildə Moskva şəhərində vəfat etdi.

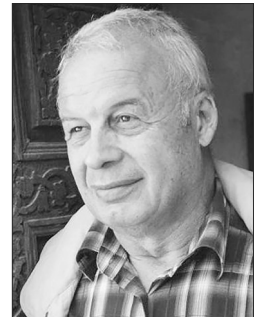
Onun uzun bir şeirinə qayıdaraq, bu uzun və mənalı yazını yekunlaşdırıram:

*Qoyun kimisən, qardaşım
Əqrəb kimisən, qardaşım,
Qorxaq bir qaranlıq içindəsən əqrəb kimi.
Sərçə kimisən, qardaşım,
Sərçə tələşindasan.
Dəniz qurdu kimisən, qardaşım,
Onun kimi qapalısan, rahatsan.
Və sönmüş bir vulkan ağzı kimi qorxuncsan, qardaşım.
Bir deyil,
Beş deyil,
Yüz milyonlarcasan, təəssüf ki.*

*Qoyun kimisən, qardaşım,
Qoca çoban qaldırınca çomağını
Sürüyə qatılırsan dərhal,
Və sanki qürurla qaçırsan sallaqxanaya.
Dünyanın ən qəribə məxluqusan, yəni,
Dəniz içində olub,
Dənizi tanımayan balıqdan da qəribə.
Və bu dünyadakı zülmün
Baisi sənsən.
Və əgər acıqsa, yorğunuqsa, qan içindəyiksə
Və hələ şərab çəkilsin deyə, üzüm kimi əziliriksə,
Günah səndədir,
Deməyə dilim gəlmir, amma
Günahın çoxu səndədir, "CANIM QARDAŞIM!"*

Nazim Hikmət RAN

**Türkcədən uyğunlaşdıran:
Firuz MUSTAFA**

Günəl NATİQ

DALĞALARIN QUCAĞINDA

Sənət dünyasının sevgi əfsanəsi

1956-cı ildə İzmirdən İstanbula aktyorluq təhsili almaq üçün bir qız gəlir. 19 yaşlı Çolpan İlhan akademiya oxuya-oxuya teatrlarda kiçik rollarda oynamağa başlayır. Gənc yaşına baxmayaraq, İstanbulun teatr çevrələrində diqqət çəkməyi bacarır. O, sanki qardaşı, məşhur şair Atilla İlhanın şeirlərindən qopub gəlmişdi.

Yakut pulları mı? Bu ne görkem

Kanlı gözbebeklərindəki yazı

Beni nasıl büyüledi bilmem

Kirpikleri örümcek kırmızı

Çolpan İlhanın tək həvəsi teatr deyildi. “Yeşilçam”da da şöhrət tapmaq istəyirdi. Kino sektoru ağır və çətin yol idi, amma gənc qız bu istəyindən geri çəkilmirdi.

Nəhayət, müjdəli yollar Çolpanı kino meydançasına gətirir. Filmdə ona da bir rol verirlər.

* * *

Çəkiliş qrupu çay otağına çəkilməmişdi. Çolpan da onların arasındaydı.

Bu vaxt qapı açılır, günəşdən yanmış siması olan üzügülər, yaraşıqlı bir adam içəri girir. Otağın ab-havası dərhal dəyişir. Hiss olunurdu ki, bu adama qadınlar sonsuz maraq duyur və o da bunun fərqi yoxdur.

Ucaboylu adam bir-iki zarafat edib hamını güldürdükdən sonra “Tez mənə bir qələm tapın” dedi.

– Məndə var.

Adam səs gələn tərəfə dönəndə 20-22 yaşlarında sarışın, gözəl bir qız gördü.

– Qələmə görə sağ ol, amma bu balaca qızları çəkiliş qrupuna kim götürür axı?

Onun bu sözləri Çolpanın xətrinə dəysə də, dinmədi, eləcə gülümsədi. Əslində bu zarafatçı adamı – məşhur filmlərin qəhrəmanı Sədri Alışığı o, tanıyırdı.

* * *

Zamanla Sədri və Çolpan iki ayrılmaz dosta çevrildi, hətta bir neçə teatr tamaşasında birlikdə rol aldılar.

O vaxt Sədri Alışık aktrisa Nəriman xanımla evli idi, amma cəmiyyətində başqa qadınlarla birlikdə görünməsi aktyoru narahat etmirdi.

Çolpan Sədrinin məhəbbət macəralarını görür və hətta ona sevgililəri üçün hədiyyə seçməkdə də kömək edirdi.

Bir gün kinostudiyaya gələn Çolpan Sədrini fikirli gördü:

– Sədri, niyə fikirlisən?

– Heç də fikirli deyiləm, niyə belə düşündün?

– Sən kədərini öz içində gizləməyə alışmısan. Sədri Alışık buna alışıb. Əslində sən çox həssas insansan.

– Mən hara, həssaslıq hara? Yaxşı, nə düşündüyümü deyim? Başım bəlaya girib. Qardaşın Atilla İlhanın ssenarisini yazdığı filmə qadın rolu sənə, kişi rolu da mənə verilib. Bilmirəm başıma haranın daşını töküm.

– Deyirsən, oynaya bilmərəm?

– Oynaya bilərsən, amma ssenari üzrə sənə aşiq adamam. Rolda belə mən bu zülmü çəkə bilmərəm.

– Ay səni. Elə bilirsən, bu zarafatından inciyəcəm? Heç də belə. Alışmışam sənə zarafatlarına, Sədri Alışık!

– Olmadı ki bu. Bəs mən nə edim? Çolpan, zarafat bir yana qalsın, sənənlə danışanda özümü heç nəyə məcbur hiss eləmirəm, əmin oluram ki, mənə anlaya-caqsan. Sənə kimi balacadan bu cür anlayış görmək qəribədir.

– Nə, balaca? Bax, artıq incidim. Avqustda 22 yaşıma tamam olub. Sənə nəçə yaşı var, qoca Sədri bəy?

– Apreldə 33 yaşa girmişəm. Yaşa dolmuşam.

– Heç hiss olunmur! Yaxşı, mən rolumu əzbərləməyə gedirəm. Sən də çalış ki, yaxşı əzbərləyib çatmayasan.

* * *

Bu film – “Yalqızlar limanı” onların bir-birinə sevgi etirafı kimi doğulur... Sədri gəmilər kapitanı, Çolpan isə gecə klubunda kədərli şərqiylər söyləyən gənc qız...

Bədbəxt olan tək mənəm?

gecənin qaranlığında

Gözlərimə yosun düşdü

Yalqızlar limanında

Bütün gecə ağladım

Dalğaların qucağında

Gözlərimə yosun düşdü

Yalqızlar limanında

Film qəhrəmanlarının sevgisi sınağa çəkildikcə, Sədri və Çolpanın arasında da yeni, əvvəl hiss etmədikləri hisslər doğulurdu. Xüsusilə epizodların birində, operator onları uzun-uzadı bir epizodda gözləyəndə, onlar da yarım saat bir-birinə sarılmış halda durub gözləyəndə...

Sədri Alışık sonralar deyəcəkdə ki:

– Bax, elə həmin an aramızda böyük bir cəzbətmə qüvvəsi doğuldu...

Sədri Alışığın Nəriman xanımın evliliyi əslində çoxdan bitmişdi, sadəcə, boşan-manı rəsmiləşdirmək lazım idi. Bunu da etdilər...

* * *

Sədri və Çolpanın həyatında yeni mövsüm başlamışdı – sevgi mövsümü. Heç bir ayrılıq bu mövsümün istisinə tab gətirmir, yanıb kül olurdu.

Sədri film çəkilişləri üçün Qara dənizə gedəndə də elə oldu. Ayrılıq yollara sığmadı. Sədri sevgilisinin səsini eşitmək üçün dağların başıyla kilometrərlə yol qət edir, rayon mərkəzindəki ümumi telefonda İstanbula zəng vururdu. Çolpan isə sevdiyi adamın həyatı üçün qorxu hissi keçirir, gecə dağlardan, dərələrdən keçib telefon axtarmağın təhlükəli olduğunu deyirdi.

Bir gecə Çolpangilin qapısı bərk-bərk döyüldü. Teleqram gəlmişdi. Gecə vaxtı kimdən ola?.. Tez-tələsik teleqramı oxuyan qız “Ay Sədri” deyə başını yırğaladı. Teleqramda bircə cümlə yazılmışdı:

“Telefonda “SƏNİ SEVİRƏM” deməyi unuttum”...!!!

1959-cu ilin sonbahar günlərində ailə quran cütlüyün bir il sonra oğulları dünyaya gəldi. Adını Kərəm qoydular. Sevginin yenidən yaratdığı insanlar övladlarına başqa nə ad verə bilərdilər?

Sədri Alışık qadınlarla vaxt keçirməyi sevən özündənrazı adamdan əsl ailə başçısına çevrilmişdi. Sənət dünyasında da yeni cütlük doğulmuşdu. Sədri Alışık və Çolpan Alışığın adları artıq qoşa çəkilişdi. Tamaşaçılar cütlüyün birlikdə çəkildiyi filmlərə baxmağı sevirdilər. Çolpan adətən sevnələri ayırmağa çalışan mənfi qadın rollarını oynayırdı. Həyatda isə Sədrinin ideal qadın obrazı idi.

* * *

Sədri Alışık qaydalara tabe olmağı sevmirdi. Monoton həyat onu sıxırdı. Səhər işə getmək, axşam işdən gəlmək və bununla gündəlik rutini tamamlanmış hesab etmək – ona sönük gəlirdi. Əslində Çolpanla həyata baxışları üst-üstə düşürdü. Ona görə həyatları maraqlı keçirdi. Darıxanda gecə saat 3-də olsa belə, evdən çıxar, musiqi dinləməyə yollanardılar. Ya da meşəyə gedib bülüllərin cəh-cəhinə qulaq asardılar.

Yel qanadlı günlər bir-birini əvəz edirdi. Bu ailənin xoşbəxtlik üçün hər şeyi vardı. Sevgi, qarşılıqlı hörmət, sənət zirvəsi... Amma günlərin birində məlum oldu ki, çatışmayan bir şey var.

Əslində Sədri bəyin xəstəliyi birdən başladı. Film çəkilişlərilə bağlı İzmirə getmişdi. Qayıdıb gələndə Çolpan onu tanımadı. Həddindən artıq arıqlamış, gözləri çuxura düşmüşdü.

Qadın həmin günlərdə özünü bir az tənha hiss edirdi, həyat yoldaşının bu halını görəndə isə lap kövrəldi, göz yaşlarını gizlətmək üçün üzünü yana tutdu. Mənasib bir anda soruşdu:

– Sədri, özünü necə hiss edirsən? Bəlkə həkimə görünəsən?

– Yox, keçib gedər.

Bir neçə gün keçdi. Sədrinin rəngi get-gedə daha da boğulurdu. Çolpan artıq onun fikrini soruşmadan həkimə üz tutdu. Aktyoru xəstəxanaya yatıranda təzyiqi xeyli aşağı idi. Bir neçə gündən sonra isə tam diaqnoz qoyuldu: Sədri Alışık qaraciyər serrozuna tutulmuşdu.

Çolpan həyat yoldaşının yatağı başından ayrılmır, əlini buraxmırdı. Bir gün bir neçə dəqiqəlik palatadan çıxmalı olan qadın qayıdanda vələlə düşdüyünü gördü.

– Nə olub? Yoxsa Sədri?

– Sədri bəy komaya düşdü... Amma biz əlimizdən gələni edirik.

Ondan sonrakı günləri Çolpan xanım palatanın pəncərəsi önündə keçirdi. Huşu özündə olmayan Sədri bəyin üzünün sevimli cizgilərində həyat əlamətlərini tapmaq, uzun ömrün alın yazısını oxumaq istəyirdi.

Bir gün Çolpan xanıma zəng gəldi. Bir həkim yeni bir dərman təklif edirdi. Həmin dərmanın köməylə xəstəni komadan ayılmaq olardı. Sonrası isə artıq xəstəliyin gedişatından asılı idi.

Dərman tətbiq edildi. Çolpan xanım palataya daxil olanda Sədri bəy tam olaraq özündə deyildi, amma komada olduğu günlərdən fərqli olaraq gözləri nəsə ifadə edirdi. Çolpan onun yanında oturdu, əlindən tutdu.

– Sədri, məni eşidirsən? Əgər eşidirsənsə, əlimi sıx.

Çolpan Sədri bəyin cansız əlinin xəfifcə hərəkətə gəlib onun əlini sıxdığını hiss edəndə, sevincdən başını itirdi. Demək ki, Sədri özünə gəlirdi. Həkimlər Çolpanın çox da ümidə qapılmasını istəmirdilər:

– Çolpan xanım, yəqin siz özünüz anlayırsız ki, o, yalnız komadan ayılıb, xəstəliyi keçib getməyib.

– Yəni?

– Yəni hər duruma hazır olmalısınız.

– Onun cəmi 64 yaşı var! Onu bilirsiniz nə qədər rollar gözləyir? Bilirsiniz ki, o hələ yaratmalıdır? Siz bilirsiniz ki...

– Bilirik, Çolpan xanım. Təəssüf ki, tibb bəzən o qədər aciz olur ki.

– Mən bununla barışmayacam. Mən dünyanın ən yaxşı xəstəxanasını, ən yaxşı həkimini tapana qədər axtaracam. Axı şans var, elə deyil?

– Yeganə şans qaraciyər köçürməkdir. Amma hazırda bizdə münasib donor yoxdur... Bir də ki, bu əməliyyatın istənilən nəticəni verməyəcəyini düşünürük.

– Mən onu Amerikaya apararam! Hə, Amerikaya! Orda onun çarəsi tapılar. Ola bilməz ki, Sədri Alışık xəstəliyə tabe olsun!

* * *

Amerikadakı xəstəxanayla danışıqlar aparıldı, biletlər alındı. Hava limanında Sədri bəy Çolpanın üzünə baxmamağa çalışaraq yavaşca dedi:

– Çolpan, indi birlikdəyik, amma geri dönüşdə mən sənin yanında olmaya bilərəm. Xahiş edirəm, özünü ən ağır nəticəyə hazırla. Sənin pərişan olmağını istəmirəm.

Sədri bəy saat 7.30-da əməliyyata alındı. Axşam saat 19.30-da əməliyyatdan çıxarılıb reanimasiyaya aparıldı.

Bir neçə gündən sonra o artıq yemək yeyir, gülür, zarafat edir, özünü yenidən doğulmuş kimi hiss edirdi. Çolpan gözlərinə inanmırdı. Deyəsən o, doğrudan da sevimli ərinə amansız xəstəliyin caynağından qopara bilmişdi.

Vətən sevinirdi, pərəstişkarlar, doğmalar, sənət cameəsi sevinirdi, hətta onları İstanbula gətirən təyyarə də sevincdən göylərə sığmırdı.

Həyat yenidən ulduz ailənin üzünə gülümsəməyə başlamışdı. Sədri bəyə hətta film təklifi belə gəlmişdi. Sənətkar nəinki filmlərə çəkilir, həm də kitab yazır, rəsm çəkirdi. Bütün bunlar onun ölümündən sonra Çolpan xanıma ən böyük təsəlli olacaqdı.

Amerikadakı əməliyyat Sədri bəyə düz beş il bağışladı. Amma ahıl yaşı və qəbul etdiyi dərmanların fəsadları özünü göstərirdi. Böyrək çatışmazlığı yaranmışdı. Dializə üz tutmalı oldular.

Çolpan xanım yenə təmkin və səbirlə Sədri bəyi xəstəxanaya qədər müşayiət edir, prosedurlarda bir dəqiqə də olsun yanından ayrılmırdı.

* * *

Növbəti dializ... Sədri bəyin səssizliyi Çolpanın gözündən yayınmır. “Həkim, Sədri niyə səssizdir?” Həkim xəstəyə yaxınlaşır, “Sədri bəy” – deyər çağırır. Xəstə yavaşca səs verir. “Hər şey yolundadır”, – deyər həkim Çolpana ürək-dirək vermək üçün gülümsəyir. Yox, nəsə yolunda deyil. Çolpan gözlərini ürək döyüntülərini ölçən cihazla dikir. Bir, iki, üç... Səslər getdikcə yavaşlayır... Və eşidilməz olur.

– Sədrinin ürəyi dayanır, nəsə edin, sistem taxın, bir şey edin! – Çolpan fəryad edir.

Sistem taxılır. Ürək döyüntüləri yenidən artmağa başlayır. Çolpan döyüntülərə qulaq kəsilmişdi, indi bütün həyatı bu döyüntülərdən asılı idi.

Son ürək döyüntüsü də yorğun-yorğun öz işini tamamladı. Ətraf adamlarla dolub-daşdı. Bir ara Çolpan xanımı yalnız buraxdılar, o, Sədrini qucaqlayıb buraxmır, elə bil içindəki enerjiylə onu yenidən canlandıracağına inanırdı.

Bədbəxt olan tək mənəm?

gecənin qaranlığında

Gözlərimə yosun düşdü

Tənhalar limanında

Bütün gecə ağladım

Dalğaların qucağında

Gözlərimə yosun düşdü

Tənhalar limanında

* * *

O sevgidən bir həsrət yadigar qaldı. Həsrətə çevrildi Çolpan. Həzin-həzin Sədrinin uyuduğu məzarlıqda gəzdi, gül əkdı, məzarı gülsüz qalmasın deyər, maşınının baqajında çiçəkləri və çiçək əkmək üçün materialları əskik etmədi.

5 ay keçdi. 1995-ci ilin bir bazar günü, Kanlıcadakı bağ evində ana-oğul sükutun seyrinə dalmışdılar. Sədri Alışığın yoxluğuna inanmaq çox çətin idi. Gözlərindəki milyonlarla ulduzları silmişdilər və boşluğa baxırdı ikisi də.

Çolpan Sədri bəyin sevimli çiçəklərini sulamağa başladı. Hərdən söhbətləşirdi onlarla. Birdən oğlunun yanına gəldi. Gözlərində atəşböcəyi işıq saçırdı. Kərəm xeyli vaxtdan bəri anasını belə ümidli görməmişdi.

– Oğlum, belə bir fikir gəldi ağlıma. Atan üçün teatr tikək və hər il o teatrda ona xatirə gecəsi keçirək.

“Sanki bunu atamın çiçəklərindən biri pıçıldayıb”, – deyər düşündü Kərəm.

Sədri Alışığın işığı elə nəhəng idi ki, başqa bir işığa – onun adını daşıyacaq işığa qucaq açdı.

Artıq hazır olan teatra ayaq basanda, Çolpan xanım o dekorasiyaların, geyimlərin, sənət adamlarının arasında sevimli Sədrinin də varlığını duydu. Sədri Alışık, orda, həyatını həsr etdiyi teatrda və əbədi sevgilisi Çolpan xanımın yanında idi...

Esmira FUAD

Kiyan Xiyav yaradıcılığında və Quzey Azərbaycan ədəbiyyatında İydə ağacı

On poema, saysız-hesabsız şeir, onlarla hekayə və dram əsərləri-pyesləri ilə Kiyan Xiyav çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz səhifəsini yaratmış sənətkarlardandır.

Güney Azərbaycan xalqının fars rejimi tərəfindən pozulmuş insan haqq və hüquqları, milli kimlik, ana dili uğrunda mübarizə, azadlıq uğrunda mübarizə onun əsərlərində fərqli obrazlar vasitəsi ilə təcəssümünü tapır. İydə ağacı metaforik obrazı isə bu bədii obrazlar arasında özəl yer tutur. O, İydə ağacı metaforasını danışq tərzindən daha çox, bədii düşüncə təzi kimi təqdim edir: “Qapını aç, çılgınlıqlarımı gör! Çırağı yandır, bütünlüyümə bax! Mən peyin qurdu deyiləm, Qreta! Mən qorxulu bir böcəkci də deyiləm. Mən o ilkin insanınam. Günəş soylu, yariinsan, yarıquş – sənin Toğrol quşun . O dostun, atan, qardaşın... O, tayı-oxşarı tapılmaz sevgilin! Qoyma dünyanı özündə gizlədən gecə dumanı səhər günəşinə olan inamını itirsin! Çırağı yandır, Qreta, qapını aç! Ola bilsin, bir İydə ağacı görəcəksən orada. Bir meşə, bir meşə bağı, bir bağ meşəsi! Bir utopiya şəhər, bir büyüləyici dünya! Görürsən? Orada günəş soylu bir Toğrol quşu qanadlarından tökülmüş və ölüm öpüşündən yanmış lələkləriylə pəncərənin şüşələrini silir...”

“Qreqorsu” əsərindən örnək gətirdiyimiz bu parçadan da aydın görünür ki, Kiyan Xiyav soykökünə sıx tellərlə bağlıdır, xalqının tarixini, mifologiyasını, haradan gəlib haraya getdiyini dərinədən bilən qələm sahibidir. Əsərlərində İydə ağacına daha çox üz tutması da məhz bu bilgilərdən, fəlsəfəyə dərinədən bələd-liyindən, türklüyə sevdasından və böyük şairlik istedadından doğur...

İydə ağacına üztutma şairin bəzən ən sevimli istinad nöqtəsinə, özünü – “qana dönmüş ürəyinin, acı taleyinin” ifadə vasitəsinə çevrilir. Bu, təsadüfi deyil...

Şairin yaşadığı – farsların adını dəyişərək Meşginşəhr etdikləri Xiyov şəhərindəki evlərinin yAxınlığında İydə ağacları ilə dolu bir bulvar var. Adı elə beləcədir: İydə bulvarı... Onun hər gün bu ağaclarla görüşməsinin, çiçəklərinin bihuşedici qoxusunu ciyərlərinə çəkməsinin, xəyalən söhbətləşməsinin də ilkin səbəbi budur.

Təbriz də İydə bulvarları ilə məşhurdur. Şəhərin Bağmeşə məhəlləsini isə başdan-başa İydə bulvarları əhatələyib. Təbriz də yaz çağında – çiçək mövsümündə İydə çiçəklərinin ətrinə bürünür, hər yer İydə qoxuyur. Lakin Kiyan bəy Xiyov şəhərində yaşayır və hər gün düz evinin qarşısında olan o bulvardakı İydə ağac-

ların arasını ilə, çiçəklərinin ətrini duya-duya işə gedir, dükan-bazara baş çəkir, axşamlar başmaq seyrinə çıxır. Belə zamanlarda İyda ağacları onun dərdəsinə çevrilir... Zaman keçdikcə isə bu ağacın özəllikləri, Azərbaycan-türk mifologiyasındakı yeri barədə düşünməyə, tarixini, fəlsəfəsini öyrənməyə meyillənir. Çünki şeir və poemalarından seçmələri topladığım 501 səhifəlik kitabında 132 dəfə “İyda, İyda ağacı, İyda çiçəkləri, İyda yarpaqları” söz və söz birləşmələrini işlətməsi bu fikirləri söyləməyə ipucu verir.

İyda ağacını son dərəcə orijinallıqla metaforlaşdırmaq mütləq şəkildə dərin məntiq və biliklərlə əlaqəli nadir haldır. Əminliklə deyə bilərik ki, “Aristoteldən Uilyam Şekspirə və hətta Elvisə qədər hər şeyi ilhamlandıran insan dilinin yaradıcı vasitəsi olan metaforalar” Kiyav Xiyavın da yaradıcılığına yüksək bədiilik, heyratamiz obrazlılıq, gözəllik gətirib. Məhz bu nədənə də insana, canlıya aid olan əlamətin cansızların, doğanın və onun bir parçası olan İyda ağacının, eləcə də digər nəsələrin üzərinə köçürməklə yaratdığı metaforalar onun əsərlərində çoxluq təşkil edir. Bu obrazlılığın seyrinə düşdüyündəndir ki, İyda ağacı və İyda çiçəyi zaman keçdikcə onun üçün sevgi simvoluna çevrilir. Həmçinin ana-ataya, nənə-babaya, nəsil-kökə, dədə-baba yerlərinə – ata yurduna dönüş simvolu olur.

Azərbaycan folklorunda da İyda ağacının kosmoqonik gücə malik olduğunu təsdiqləyən faktlar mövcuddur. Örnək üçün el arasında bu gün də yaşayan bir-iki deyəmi xatırlatmaq yerinə düşər: “Doğa bilməyən qadın İyda ağacının dibində çox otursasa, doğuşu asanlaşar...”, yaxud “İyda ağacı ruhsuz qadını belə coşdurar...”, “İyda varsa, tağalax da var...” və s. Hətta xalq bu qiymətli çərəzlə bağlı: “Ağac başında unlu dağarcıq” kimi tapmaca da yaratmışdır.

Özünü İyda ağacı san və üstün tut!..

Kiyav Xiyav üçün bu ağac, qeyd etdiyimiz kimi, sevgi, eşq simgəsi – simvoludur. Onun İyda ağacı metaforasını əsərlərində sıx-sıx işlətməsi bu ağacın əski Azərbaycan türk mifologiyasında və xalqın tarixində, yaşamında nə qədər önəmli yer tutduğunu göstərmək niyyətilə bağlıdır. Şairin İyda ağacı ilə bağlı rəngarəng bədii tutuşdurmaları son dərəcə maraqlı səslənir. “İyda ağacı olmaqdan, məzar olmaqdan, zindan olmaqdan uzaqlarda bir gölməçə” olmağı daha çətin sayan K.Xiyavın baxış bucağında İyda ağacı qutsaldır. “Yenə yaz çağı olsaydı, buradan İyda çiçəklərini yığışdırmaq olmazdı. Çiçəklər indi məni bürümüşdülər. Onları qoşuqlarımda çox sevmiş, çox çağırmışam. Bəzi anlarda getdikcə İyda ağacına dönmüşəm. İydelər köynəyimi, ürəyimi boyayıb qana döndəriblər. İyda boyasında nəsə diləmişəm. Qızılquş qanadı kimi göy üzümü sarsınlar istəmişəm. Öpüşündən varlığımıza qan axsın istəmişəm. Sevdiiyim Vestanın od parçalığı belə, İyda boyasında olsun istəmişəm...”

Kiyav Xiyavın İyda ağacının kölgəsində yatarkən gördüyü yuxular İydelərin qıpqırmızı işığına bələdir və bu işıq ağacın gövdəsindən süzülərək üzündə bərq vurur, hər yanı ayın, günəşin nuruna boyayır. Bu ağac həm də onun sevgilisi, sevgilinin böyük gövdəsi isə yaşadığı şəhərdir. Ard-arda düzülən və misraları cəvələndirən bu kimi son dərəcə orijinal metaforalar, epitetlər oxucunu heyratə gətirir, onu sehləyir:

*İydə ağacının kölgəsində
Yuxularım bir işıq vurur səndən üzümə...
Ay işığı, Gün işığı, qondarma neonlar işığı
Gövdən – böyük şəhəridən...
Ağacların uc-bucağından əylirlər üstümə,
Çiçəklərin ləçək-ləçək qucağımda.
Tramvaylarında var-gəl etməkdə günəşiri bir dizə,
Tranzit bölgələrindən trənlər keçirirəm,
Tikintilər tikirəm köksündə atlas öpüşlərimlə...*

Əlyazması arxivimdə olan "Tanqosuz Təbriz" kitabındakı rəqəmlərlə adlandırıldığı otuz iki şeirinin arasında "Beş" şeiri çağdaş texnoloji yenilikləri özündə yansıdır, ancaq bu çağdaşlıq yenə də telefonunun yaddaşındakı İydə ağacı – özgürlük metaforası ilə cəlvələndirilir:

*Nə zil çalır, nə mesaj alır,
Artıq özgür birisidir mobaylım
Bəqgrandındakı İydə ağacıyla!..*

Silsilə şeirlərinin on beşinci yarpağında – "On beş" şeirində yenə də hədəf sevgi, özləm, İydə ağacı və İydə bulvarlarıdır. "On beş"ində iyirmi-iyirmi beşini – ömrünün gəncəcik çağını – öyrəncilik dönməni yaşayan, özü ilə qol-boyun gəzən Kiyanın ən çox sevdiyi çiçək də elə İydə çiçəyi imiş... O günlərin özləmini hələ də yaşayan şair nostalji duyğularının etkisi ilə yazır:

*Ah, eeeey Təbrizin dolanbadolan küçələri!
Hardadır ömrümün ən yaxın dostu,
O şeirlərimin ən şıltaq qızı? Söylə, onu özləmişəm,
Söylə, özləməmin boyutunu bilmək istərsə,
Sənin İydə bulvarlarını deyil, dağların və qalalarını deyil,
Sənin bütünlüyünü belə deyil, o dünya, bu dünya,
başqa bir dünyanı deyil,
Söylə, dördüncü bir dünyanı düşünüb daşınısın!..
Yerlisindən bomboş Eynalı dağında
İydə ağaclarının qurumuşları inləyir.
Yarım saat bundan sonra görəcəyim o səni düşünürəm....
Öyrənci olduğum illər qol-boyun gəzirdim özüm ilə birgə,
İydə çiçəklərini çox sevirdim...*

"Üfüqdə zinə bulaq" hekayəsində K.Xiyav İydə ağacının özünü, çiçək-lərini deyil, qızmar günəşin yandırır saraltdığı, üstünə sanki ölü torpağı səpilibmiş kimi görünən yarpaqlarını təsvir edir, onları göy məscidin damına qonmuş, içinə çəkilib başaşağı durmuş quşlara bənzədir, yeni, orijinal bir metafora yaradır: "Eynalı dağını uzaqdan görmək olur. İstinin sarımtıllığı Eynalının gövdəsinə hopub qalıb. İydə ağaclarının yarpaqlarının üstünə sanki ölü torpağı səpiblər. Hamısı başı aşağı, içinə çəkilmiş göy məscid quşlarına oxşayırlar... ..Mənsə hələ sevmək varsa, özqıyımı düşünmürəm. Ancaq heç bu ağacların yarpağı belə, yoxdur. Gərək ölmüş olsunlar. Barı bir salxım söyüd də yoxdur. Ən azından ona baxsam, ərəb çöllərində gəzən Məcnunu anımsayaram. Ancaq yox. Mən Məcnun deyiləm. O da ki, Leyla. Kökündəki nə salxım söyüdü mövsümü, nə də Leyli-Məcnun sürəsidir.."

Folklor qaynaqlarına yeri gəldikcə üz tutan Kiyanın xatırladığı “Küf uçurma” əski çağlardan günümüzədək gəlib çatmış və vaxtilə çox geniş yayılmış maraqlı bir oyun növüdür. Şeirdəki bu poetik açıqlamadan oxucu anlayır ki, İyde ağacı da tut, qoz, ərik ağacları kimi möhkəmdir və budaqlarından kuf – yelləncək asıb yellənmək, həm də kuf uçurub əylənmək olar... “Bağ meşəsində bir İyde ağacının altında bir qadın kuf uçurur, super üzüklər süsləyir ətəyini...” – kimi romantik sunumundan sonra, oxucunu “İyde ağaclarının doğurmuş kimi sancı çəkdikləri an”ın da yaşadığına inandırır. İnandırır ki, İyde ağacı sevgili bir qadındır, özü də doğuş sancısı çəkə bilən bir qadın...

Mən əyilmiş qulağına nəsa pıçıldayıram...

O eşitmir. Ona nə dedim, bilmirəm.

Bir də baxdım quşlar pırl-pırl uçdu saçlarından...

Sonra hava gecələdi.

Bir də baxdım ay nəsa pıçıldayırdı göy üzünün qulağına,

Ulduz anbarı uçurdu qadının gözlərinə...

Şair sevdiyinə sevginin, sevdanın nə demək olduğunu anladır... Anladır ki, özü də, sevdalı olduğu Təbriz gözəli də sevginin hansı anlam daşdığını yaxşıca bilir: “Bura xəstəxana deyil, öz otağıdır. Ancaq buranı da İyde bulvarı bil. Daha hər şey İyde qoxuyur. Məni vur, məni döy, məni söy, ancaq Məryəm xanıma tapşır, məni öz qoltuqlarından ayırməsın! Ona mənim, onu görüncə nə hallara düşdüyümdən bir danış. İstəyirsən yenə də bir namə yazım, apar ona ver!.. İnan, Məryəm xanım! Naməmin içinə bir doğru İyde çiçəyi də tapıb qoyaram...”

* * *

Bədii yaradıcılığında dəfələrlə İyde, İyde ağacı, İyde çiçəyi kəlmələrini işlədən, ölümünü belə İyde ağaclarına baxa-baxa qarşılamaq arzusunu əsərlərində dilə gətirən Kiyan Xiyavın bunca böyük sevgisinə şahid olduqca, istər-istəməz düşünürsən: nədən Quzey Azərbaycan ədəbiyyatında silsilə İyde ağacı obrazı az yaradılır?!

İlk dəfə mühacirət mövzusunu İyde ağacı obrazı ilə ədəbiyyata gətirən İlyas Əfəndiyevin “Tənha İyde ağacı” pyesi, İyde ağacını canlı varlıq kimi görüb “İnsanlaşdırın” Şərif Ağayevin “Ağ göl” romanı, Şövkət Horovlunun “İyde ağacım” şeiri, Fərid Muradzadənin “İydələr ağlayır” hekayəsi, Nigar İsfəndiyarqızının “İyde çiçəyi” essesi istisna olmaqla...

“Tənha İyde ağacı” pyesi İlyas Əfəndiyevin başqa dram əsərləri kimi, güclü müasirlik ruhunu və xalqın tarixi keçmişini əks etdirmək baxımından dramaturgiyamızda uğurlu əsərlərdən sayılır. “Əsərin “Tənha İyde ağacı” adlandırılması da dərin ictimai-siyasi məna daşıyır. İyde ağacı obrazı pyesdə rəmzi mənada işlənir və qürbətdə yaşayanların vətən həsrəti rəmzinə çevrilir. Adama elə gəlir ki, bu İyde ağacı tamaşaya poetik ovqat, hava gətirməkdən əlavə, həm də Vətən həsrətlilərinin arzu və diləyindən göyərmişdir...”

Fərid Muradzadə “İydələr ağlayır” hekayəsində ata ilə oğulun dialoqunda İyde ağacının insan həyatındakı önəmini, bəzi tamahkar işbazlar üçün sə heç bir anlamı qalmadığını anladır. Onlarla, yüzlərlə İyde ağacını kəsib yerində idman kompleks-

ləri, hündürmərtəbəli binalar, restoran və şadlıq evləri tikən bu təbiət cəlladlarının kəsilən ağacların ağlamaq səsinə eşitmədiyini nəvənin dili ilə çox ibrətamiz və obrazlı şəkildə oxucuya çatdırır: “Ata, babam deyirdi ki bizim binanın qarşısında da İyda ağacları varmış. O İyda İyda yerindəki kompleksin həyatında da yaşıllıq və ağaclar var. Sən narahat olma, amma bunu ürəkdən demirdim. Gəl gedək, ata! İnsanlar yaxşı iş görməyiblər... Bir daha burdan keçməyə. Mən onların səsinə eşidirəm. İyda İyda ağlayır...”

Nigar İsfəndiyarqızının “İyda çiçəyi” essəsindəki: “Şəhər İyda qoxuyur. Dəpəli açan İyda çiçəklərinin gözəlliyinə dözümmirəm. Hər dəndir ağacın qucağına girib gözlerimdəki dərdi silmək istəyirəm yarpaqlarına... İyda qoxuyur hər yer, anam sevər bu qoxunu... Mənim dərdimi də anam anlar, bəlkə elə anamda İyda ağacı, dünyaya çiçək ətri saçır... anamdan uzaqda İyda İyda anam qoxumaz! Məni duyursanmı, İyda ağacı? ...Anama demədiklərimi dinlə, İyda ağacı! Çiçəklərini həyatımıza sərlə. Bir də, Anamın əllərindən öp, İyda ağacı, öp, gətir, qoyum gözüm...” kimi fikirlərindən anlaşılır ki, gənc yazıçı da bu qutsal ağacı canlı bir insan – Anası sanır, onunla dərdləşir, məhz bu özəlliyinə görə ona üz tutub ürəyinin gizlinlərini belə söyləyə bilər...

Şövkət Horovlunun boyunu oxşadığı “İyda şeirinin misralarındakı isti, kövrək duyğuların poetik ifadəsi oxucunu düşündürür, bu ağacın dərdəş olduğuna inandırır:

***Boyunu sevdii İyda ağacım,
Bilmirsən, yuxular olurmu gerçək?
Yolların yumağı açılıb indi...
Yuxulardan çıxacaq, bir gün görüşək...***

“Din (Hacı Mikayıl) bir yandan, elm (Maarif müəllim) bir yandan, siyasət (Saleh Qəbzəliyev) bir yandan insanı istismar edir. Üstəlik, daha güclülər (“Vord ist Mayn” şirkəti) zəifləri əzib məhv edəndə, elm də, siyasət də, din də asanlıqla onun tərəfinə keçir. Təmiz olan hər şey məhv olub gedir. Ən yaxşısı, Camal ata kimi öz halal, təbii dünyasında Ağ gölə baxaraq, İyda ağaclarının qoxusundan məst olaraq yaşamaqdır. Buddistlər kimi... Bəs Ağ göl və İyda ağaclarının təmsalında təbiət məhv olub gedirsə? O zaman qiyamət başlayır. Qiyamət isə Allahın, həqiqətin, doğrunun qisasıdır. Halallığın qələbəsidir...”

Şərif Ağayarın “Ağ göl” romanından olan bu sətiylər həyəcan təbilidir, cahilliyin, pula, sərvətə düşkünlüyün, qəddarlığın bir çox mənəvi dəyərləri öldürdüyünün, dünyanın, doğanın məhvində doğru apardığının bədii ifadəsidir və belə gedərsə, qiyamətin çox yaxın olduğunu doğanın qəniminə çevrilmiş insanlara, savaşa, müharibə hərislərinə anlatmaq istəyən yazıçı qəlbinin harayıdır...

Sanıram ki, İyda ağacı da Sakura, Zeytun və Dəfnə ağacları kimi əvəzsiz bir bitki, Türk dünyasının möcüzəsi və rəmzidir, desək, yanılmazıq...

Xrizantemlə birgə milli çiçək hesab olunan, rəngi Yaponiyada buludları simvollaşdırən Sakura, romalıların və yunanların “Həyat ağacı” adlandırdıqları, tarix boyu sülhün, müqəddəsliyin, bərəkətin, müdrikliyin və saflığın simvoluna çevrilmiş Zeytun ağacı, qədim Yunanıstan və Romada qalibiyyət və sülhün, ölümsüzlüyün rəmzi hesab edilmiş Dəfnə ağacı kimi İyda ağacı da Türk xalqlarının milli ağacı statusunu qazana bilər...

Xoşətirli və dadlı bu nemətin – kiçik, çiyidli meyvə olan iydənin faydalarını saymaqla bitməz. C vitamini, Omega yağ turşuları ilə zəngin olan İydənin insan sağlamlığına çox böyük faydaları var. Çiyidlərindən qadın bəzək əşyaları – boyunbağı, qolbağ, üzük (bu barədə də düşünsək, pis olmazdı), şivlərindən kənd təsərrüfatında ən çox işlədilən alətlərdən olan dəryaza əl tutqacı düzəldilib tarixən... Kiyan Xiyav “Xosca qal dünya” hekayəsində, hətta dar ağaclarının da dəlicəsinə sevdii iydə ağacından düzəldildiyinə diqqət çəkir... Ancaq şair bu sevgi ağacının gavurun balasına belə, dar ağacı olmasını arzulamır. Çünki Türkün milli ağacı kimsənin ölməsini istəmir, “İndi kim bilir, o iydə ağacı hankı meşədə şənlanır öz-özünə! Kim bilir, hankı meşədə hankı ağacın qucağına sığınıb, yatıb qalır! Düşünür, düşünür, yenə düşünürsən: Necə də dəlicəsinə sevirmişsən iydə ağacını! Görəsən, yenə birisinə dar ağacı olmağı düşünürmü? Olmasın, olmasın deyə diləyirsən. Heç gavurun oğluna da dar ağacı olmasın! Dar ağacı olacağına hədələməsin də! Kimsəni sən kim kimi xoşca qal deməyə məruz qoymasın! Sən ona xoşca qal deyəndə, canını ağzına yığıb demişdin. Deyəndə də canın ağzından çıxmışdı. İndi iydə ağacından artıq ayrılıbsan...İndi artıq sən ölübsən. Ölməyibsən də, öldürülübsən. Yarın xəbərin meşəyə yayılacaq. İydə ağacı sən ölüm xəbərini duyunca, özünü özündən asmasa yaxşıdır. Daha nəse görmür, nəse eşitmirsən. İçində də nəse od tutub yanmır. Bir iydə ağacının gen-geniş kölgəliyinin sərinliyi bütünlüklə sən ruhuna hopub!..”

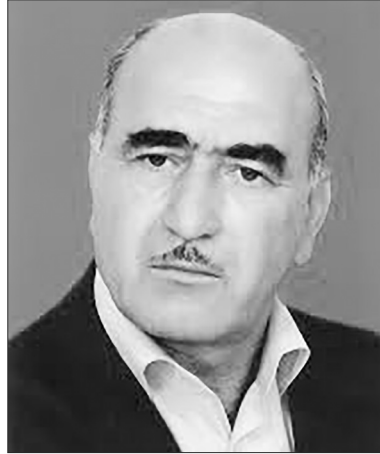
Bu yazdıqlarımdan sonra, istər-istəməz düşünməyə bilmirəm ki, nə Sakura, nə Zeytun, nə də Dəfnə çiçəklərinin heç birində İydə çiçəklərində olan zərif, incə və bənzərsiz, xoş qoxu yoxdur. Əgər İydə çiçəklərindən ətir istehsalında istifadə olunarsa, bu ətir dünyanın ətir bazarının brendi olacağı şəksizdir...

Axı, deyilənə görə, İydə ağacı keçmişdə ətir satan bir qoca kişi imiş...

Çiçəyindən bir tel ayırıb saçlarımıza taxaraq telimizi, ayrılıqların inadını qıraraq qol-boyun olub birləşməklə əllərimizi, ürəyimizi sevindirməyin, ətiri hər kəsi xoşhal edən bu sevgi ağacını türkün milli ağacı elan etməyin vaxtı çatmayıbmı?!..

♦ Poeziya

Zahid AVŞAR ELOĞLU

ƏLLƏR

Əl görmüşəm pambıq kimi, xəmir kimi,
Əl görmüşəm zindan görmüş dəmir kimi,
Əl görmüşəm güldən incə, təmiz, hamar,
Əl görmüşəm qabarıqları damar-damar.

Əl görmüşəm xına ilə naxışlanıb,
Əl görmüşəm güllə yarası gəzdirir.
Əl görmüşəm Vətən üçün bağışlanıb,
Əl görmüşəm həyat üçün həyat verir.

Əl görmüşəm hər formada, hər biçimdə,
Təmizləri, ülviləri bəbəyimdir.
Əl görmüşəm bərkiyibdi od içində,
O əl mənim, o əl sənin gərəyindir.

DƏLİ DAĞDA QIŞ

Dəli dağın zirvəsində xəyal kimi dayanmışam,
Duyğularım uçub keçir haçaqulaq qayaları.
Keçidlərə, bərələrə, sanki, həyan yaranmışam,
Heyran-heyran seyr edirəm buz naxışlı boyaları.

Gözlərimə sataşmayır qarğa, quzğun, turac, kəklik,
Soyuq sazaq laylasıdı, sirdasıdı dərələrin.
Sıxır məni bu sırsıra, sıxır məni heyrət, təklik,
Sıxır məni bu dağ-dərə, yavaş-yavaş, sərin-sərin.

Sükutdayam. Soruşuram: – Ey təbiət, bu nə haldır?
Hər tərəfə don geydirib, örpək çəkib bəmbəyaz qar,
Dayan, dedi: – Mənim balam, pozulmayan bir ilqar var,
Heç bir zaman yaranmayır qışdan uzaq güllü bahar...

DOĞRUDANMI GETMİSƏN?

Əllərimi uzatdım, yolda yoruldu qaldı,
Qollarımı uzatdım, qol da buruldu qaldı,
Bu necə məhəbbətədi, bu nə təhər vüsəldi?
Yollarımdan çəkilib, xəyalımda bitmisən,
Doğrudanmı getmisən?

İlləri yola saldım, boranda, qarda getdi,
Bilmədim hardan gəldi, hardaydı, harda getdi.
Bəxtim at üstündəydi, getdi, qatar da getdi,
Hansı bağa düşmüşən, hansı tağda bitmisən?
Doğrudanmı getmisən?

Alnımın qırışında, gözümlün nurundasən,
Ürəyimin yaşında, sözümün qorundasən,
Hardasa şimşək çaxdı, sən kimin torundasən?
Gecələr yuxumda da məni həlak etmisən,
Doğrudanmı getmisən?

Meylimi saza saldım, saz da məni yandırdı,
İşvəyə-naza saldım, naz da məni yandırdı.
Bir qız bulaqdan endi, göz vurub inandırdı,
Mənim alın yazımdan silinmisən, itmisən,
Doğrudanmı getmisən?
Doğrudanmı getmisən?..

BİLMİRƏM NEYLƏYİM BU MƏKTUBLARI

Bilmirəm neyləyim bu məktubları,
Günahlar içində itib-batmışam.
Atsam, göyərdəcək su məktubları,
Çayın kənarında susub yatmışam.

Bir zaman bu suya yuxumu yozdum,
Qayadan qıy gəldi, kahadan səda.
Əlimlə yazmışdım, dilimlə pozdum,
Həsərət, xoş gəlmişən, vüsal, əlvida.

Alın əllərimdən bu məktubları,
Öləndə başımın üstünə yığın.
Əridin, əridin sinəmdə qarı,
Əridin, əridin, tüstümə yığın.

Qoy yuxum qayıtsın qaranquş kimi,
Necə gəlibdisə, elə də getsin.
Bu qarı məktublar qara huş kimi
Mənim məzarımı ziyarət etsin.

GƏLMİŞƏM

Sən gedən cığırı xəzəl basıbdı,
Yolları gözümə yığıb gəlmişəm.
Cığırlar özünü göydən asıbdı,
Dolmuş buludları yırıb gəlmişəm.

Nə vaxt öreniyib bu yol, bu çəmən,
Nə mən həmənküyəm, nə də sən həməən.
Qara saçlarından süzülən bu dən
Mənim ürəyimi sıxıb, gəlmişəm.

Hanı? Harda qalıb, bu züüyün səsi,
Sevilən qızların sevmək həvəsi.
Qoşqarın havası, Kirsin nəğməsi
Döyüb bənd-bərəmi, çıxıb gəlmişəm.

Hardasan? Hardasan, a tuti dilli,
A seçmə nəsilli, a Ayrım elli,
A ünvanı bəlli, a evi bəlli,
Həsərin evimi yırıb, gəlmişəm.

BİR ŞEİR...

Bir şeir istədi bir Ayrım qızı,
Bilmədim yazımmı, yazmayımmı mən?
Yuxulu təşnədi bu dağlar qızı,
Yuxusun yozummu, yozmayımmı mən?

Söhbəti duzludu, sözü məzəli,
Keyik balasıdı, ellər gözəli,
Böyük Füzulinin canlı qəzəli,
– Yolumu azımmı, azmayımmı mən?

Barmağı üzüklü, Qoşqar pərisi –
Kimə verilibdi görən hərisi?
Vallah qalmaqaldı bunun gerisi,
Qəbrimi qazımmı, qazmayımmı mən?

Ağcabədi

iskenderov1947@mail.ru

İsgəndər DUYĞUN

GÖRÜNÜR

Kiminə öz iti aslan, beçəsi baz görünür,
Belə yazmış yazını sahibi-niyaz, görünür.
Gərçi qonşu toyuğu qonşuya qaz misli olar,
Özgə mətləbdə bu, şərhinə gərək saz, görünür.
Tərif, mənqarışıq, kimdi görən sevməyəni?
Hər kəs əksin deyir, o, etmədədi naz, görünür.
Bara dolduqca ağac şaxəsi torpağa enər,
Göyə qalxdıqca burun hülqumi-boğaz görünür.
Üzdüyüm gölməçə dar, çevrəsi yığcamdı deyən,
Bu səbəbdən mənə sahildə nə var, az görünür.
Bilik artdıqca, fəqət, bilmədiyini də çoxalır,
Dağ başından baxana dünya biəndaz görünür.
Sirlidi, xeyli mürəkkəbdə puçu çərxin, usan,
O müvəqqə qarı, bax, əlində dəryaz görünür.

* * *

Naşıymış işində, görünür, xeyli,
 Yaxud ülgücünün olur əngəli –
 Ya elə, ya belə nə fərqi? Heyhat,
 Yazığın başında qoymur islahat:
 Leytək şikarının üstünə çökür,
 Qafasını bizzat doğrayıb-tökür;
 Qan çıxan yerləri tutur pambığa,
 Ağ kəllə qarışır ağ saqqal-bığa.
 Bilinmir bu kimə oxşayır, aya, –
 Mollayamı, yoxsa Şaxta babaya?
 Dözsə də bu zülmə qoca bir müddət,
 Kətildən ayağa qalxır nəhayət;
 Dürüstcə haqqını verib dəlləyin,
 Üz tutur qapıya, yürüyür yeyin.
 Usta macal tapır tutsun qolundan:
 "Hələ qurtarmadım, hara, Mollacan?"
 Çəkərək qolunu ustadan dala,
 Molla cavab verir: "Yox-yox, a bala;
 Başımın yarsına pambıq əkmisən,
 Qalan yarsına da qoy yun əkim mən".

ZƏİFDİR DEDİ

"Kirpi"dəki bir şeirə nəzirə

O gün təbim gəldi, yazdım bir şeir,
 Yüz yol əl gəzdirdim, etdim çək-çevir,
 Yollandım dərgiyə; cənab mühərrir
 "Bədii cəhətdən zəifdir" dedi.
 Uçdum şəriyyətin çəmənliyinə,
 Bal süzdüm arıtək ruha, beyinə;
 Çifayda! Möhtərəm mühərrir yenə,
 "Bədii cəhətdən zəifdir" dedi.

◆ Ədəbi portretlər

Vüsal NURU

RUH HEYKƏLİ

Səfərə hazırlaşırıq: təyin olunan vaxtda yığışırıq “Azərbaycan” Nəşriyyatının həyətinə. Sifarişlə gələn maşına əyləşirik, hamının yeri bəllidir, bircə Nəzakət xanımın maşında dəqiq yeri yoxdur. Qapılar bağlanıb maşın yola düşməyə nə kimi rahatlıq tapmır, gah düşür, gah minir, yubanana zəng eləyir: “...Gəlirsən? Salamatçılıqdı? Hə, gəl, oğlum, gəl.” “Hə, yaxşı, qızım, tez gəl, balamsan.” Nə qınamaz, nə də gecikdiyinə görə kiməsə “müdür” üzünü, “Baş redaktor” dilini göstərməz, anlayışla səbrini basar, bir ana qayğısıyla qarşılayar. “Can, balamsan, tıxacda qalmışdın, hə? Yaxşı, minin, əyləşin gedək!” Ana qayğısı Nəzakət xanımın, bəlkə də, bu dünyada qazandığı ən böyük mükafatdır, illərlə yol gedib çatdığı ünvandır, dayandığı zirvədir. Onun üçün fərqi yoxdur qarşısındakı adamın neçə yaşı var, sosial statusu nədir? Bir də görürsən çantasından konfet, ləpə çıxarıb uzadır. Həmə an mehriban üzündə elə bir doğmalığ ifadəsi, qara gözlərində işıq, alqışlı-dualı dodaqlarında elə bir təbəssüm olur ki, etiraz eləyə bilmirsən, əlini qaytarmırsan, deyirsən, bəs, bu adi konfet, ləpə yox, bütün dərdinin dərmanıdır. Nəzakət xanımda analıq instinkti şüurla elə sintez olunub ki, adilikdən, sosial statusdan çıxıb, vəzifəyə çevrilib. Bu qəlbigozəl qadın özünü ailəsindən kənar Ana vəzifəsinə təyin edib. Bu vəzifənin öhdəliklərini yerinə yetirməyi özünə borc bilir. Bu da Nəzakət xanıma daha nəzakətli, mehriban, qayğıkeş, səmimi, fədakar... bir adama çevirib. Tarixdə də belə analığı vəzifəyə çevirib ətrafına ancaq fayda verən, ehtiyacı olanların əlini tutan, yanında duran Ana nümunələri var. Məsələn, Şimali Makedoniyadan olan Aqnes Qondja Boyadjiu kimi. Bütün ömrünü

ancaq cəmiyyətin xeyri üçün xərclədi. Ehtiyacı olanların yanında yer aldı. Tereza Ana adıyla tarixə ən şəfqətli ana olaraq düşdü. Nobel və digər beynəlxalq mükafatlar aldı. “Şəfqət” ordenini təsis elədi. Hindu mifologiyasında Şivaşakti ana – kainatı yaradan qüvvə, şəfqətli, fədakar ana obrazı var. Övladlarını qorumaq üçün bütün maneələrə sinə gərir, onları qoruyur. Qədim Misir tarixinə adını Fədakar ana kimi həkk etdirmiş Kleopatranın qızı Selene Roma imperiyasının amansız təsirlərinə məruz qalsa da, sürgün olsa da övladlarını, ona sığınanları qorumaqdan yorulmur, təslim olmur. Müasir dövrümüzdən də eyni nümunələr gətirmək olar. Məqsədim ananın cəmiyyətdəki gücünü, yerini xatırlatmaqdır. Yaxşı ki, bu dünyada hamının başlanğıcda anası olur, bu zalım dünyaya o mehribanın qucağından düşür. İnsan kimi yaşamaq üçün tək-cə övladın yox, cəmiyyətin də ANAlara ehtiyacı var.

Yola düşürük. Respubluka Xatirə Kitabı növbəti rayona şəhid ailələri ilə görüşə gedir. Validəynlərə kitab təqdim olunacaq, hansısa şəhidin həyat və döyüş yolunu əks etdirən “Vətən daşı” – silsilə sənədli filmlərdən biri nümayiş olunacaq. Nəzakət xanım təxminən eyni formatlı tədbirlərə redaksiya heyəti və dəvət elədiyi qonaqlarla dəfələrlə getsə də yenə narahatdır, gərgindir. Elə buna görə də özünə yer tapmır, kilometrərlə yolu hamının yanında əyləşir, başının üstündə durur, danışır, danışdırır; evinin qonaqları kimi heç kəsi diqqətdən kənar qoymur. İstəmir kimsə səhərin gözü açılma-çıkmaz, mürgüsü dağılmamış gəlib səfərə qoşulduğuna görə ürəyində peşman olsun, yolun narahatlığını hiss eləsin. Səfərə yazdığına görə ondan incisin. Nəzakət xanımın ən çəkindişi, qorxdığı hal kiminsə ondan inciməsidir. Bilsə ki kimsə ondan nəyəsə görə inciyib, ilan vuran adama dönər. Könlün almasa, rahatlıq tapmaz. Ona görə də sözü kiminsə qulağına əyri çatmasın deyər, heç kimin haqqında danışmaz, sözünü, sirrini ağızdan qulağa gəzdirməz. Onun özünə məxsus mövzuları var. Yol boyu bu mövzulardan kənara çıxmaz.

Hardasa yolun yarısında sürətə fasilə verib, çay süfrəsinə əyləşirik. Hamıdan axırda Nəzakət xanım gəlir, baxır, görür stəkanlar dodaq sayına uyğundur, qızların bışirib gətirdiyi şirniyyatlar bərabər paylanıb, onda dizini qatlayır, kürəyini söykəyir. Heç vaxt gözləmir ki, ona çay süzsünlər, elə bil qorxur ki, kimsə əlini yandırar, analığını burda da süfrəyə qoyur.

Tədbir başlayıb bitənə qədər Nəzakət xanımın gözünün yaşı qurumur. Gah burda şəhid anasına sarılıb dərindən şərik olur, gah da orda dayanan şəhid atasını ürək ağrısıyla dinləyir. Hamının yanğısını bağrının başına basır, sancısını içindən keçirir. Bu təqdimatlar onun üçün sadəcə “işimi görüm, görünüm, göstərim” prinsiplərindən, düşüncə məqsədindən uzaqdır. Nəzakət xanımın bir missiyası var – ana olmaq; şəhidin, qazinin, müharibə iştirakçısının, şəhid valideynlərinin anası olmaq. Respublika Xatirə Kitabı şəhid və itkin düşənlərin xatirəsini əbədləşdirmək üçün Heydər Əliyevin təsis elədiyi, sərəncamıyla yaradılan bir redaksiyadır. Bu redaksiyanın ən böyük dayağı, sütunu, lokomotivi Nəzakət Məmmədovadır. Burdan vətəninə, dövlətinə xidmət edir. Cəmiyyətin işinə yarıyır. Yarasına məlhəm qoyanların

sırasındadır. Bəlkə də o, zabitlər anası; üç övladını dövlət qulluğuna vermiş, vətən sevgisiylə bəsləyib, böyütmüş bir ana olduğu üçün təyinatı doğrudur, layiq olduğu yerdədir, postunun məsuliyyətini bilir. Nəzakət xanım vətənə xidmət eləyənlərə xidmət edir. Bura səngərdir, torpağı, xalqı, dövləti üçün şirin canından keçənləri unudulmağa qoymur, laqeydliklə, unutqanlıqla mübarizə aparır. Bu dövlətin, bu millətin taleyində tarix yazanların tarixini qoruyur. Hər qəhrəmanın yazılı abidəsini sevə-sevə, yana-yana ucaldır. Bir gözüylə şəhid analarının göz yaşını öz yanaqlarından süzür, bir gözüylə od götürür, dincəlmir, qorxur ki, kiminsə adı kitaba düşməz, ruhunu incidər. Nəzakət xanım şəhid ruhlarının heykəltaraşıdır.

Tədbir boyu gərgin olan Nəzakət xanımın tədbirdən sonra da təsirindən çıxara bilmirik. Gözləri qızarmış halda hamıdan soruşur: "Necə keçdi? Narazılıq eləyən olmadı? Balamsan, hamıya kitab çatdı?"

Geri qayıdırıq, yol boyu Nəzakət xanımın gah gözləri dolur, gah da gülür. Daxilən hiss eləyir ki, bu kitabla, kitabdakı şəhidin şəkliylə onu ailəsinə qaytardı. Hansısa şəhidin anasına, atasına, həyat yoldaşına bir parça təsəlli vermək fürsəti, imkanı oldu. Bir neçə dəfə yol yoldaşı olandan sonra görürsən və anlayırsan ki, Nəzakət xanım, sözün geniş mənasında, əliaçıq adamdı. Bu əliaçıqlıq onun hislərindən ovcundakılara qədər aydın görünür. Uzun yol maraqlı söhbətləri yaddaşın arxivindən, xatirələrin rəfindən çıxarır, elə belə anlarda kiminlə yol getdiyini bilirsən. Əsil yol adamıdı, yol yoldaşıdı, sirr yoldaşıdı, dərd yoldaşıdı, qulaq yoldaşıdı, ümumiyyətlə yoldaşdı Nəzakət xanım. Nəzakət xanımın uşaqlıq xatirələrini çox dinləmişəm, ona görə də elə bilirəm ki, onu lap uşaqlıqdan tanıyıram. Əminəm ki, həməən utancaq, həmişə anasından çəkinən, saçlarında atasından yadigar qalmış bir əllik tumarla yaşayan balaca qızın sadəcə dəri örtüyünü illər dəyişib, ürəyinə, əxlaqına, insanlara inamına, saflığına, sədaqətinə toxunmayıb. Bir cürdü Nəzakət xanım; multixarakter deyil. Hisslərini, duyğularını düzdüyü misralardan biri belədir:

*Rəssam, mənim şəklimi çək.
Rəngli çəkmə, ağ-qara çək.
Atamı çək, anamı çək,
Uzaqlardan sənə baxan
uşağı çək...*

Bu misralarda Nəzakət xanımın orbiti görünür. Bu gün yaşı anasının yaşını keçsə də o, atalı-analı günlərinin həsrətində qovrulur, ağ-qara xəyallarında yaşayan həməən qız uşağıdı. Böyüməkdən, böyüsə xatirələrini itirməkdən qorxan uşaqdır. Qəribədir ki, Nəzakət xanım həyatı da ağ-qara görür. Bu ağ-qara təkcə xatirələrin, nostaljinin rəngi deyil onun üçün, münasibətlərin, hisslərin, dünyanın rəngidir, orijinal rəngidir.

Bu onun geyimində də, davranışında da, gündəlik həyat tərzində də görünür. Dəm-dəsgah sevmir, göstəriş üçün yaşamır. İş stolunun üstündə onu zəngin, ötkəm, "müdür" göstərəcək heç nə yoxdur; kitablar, sənədlər, adi

qələmlər, köhnə qara üzlü noutbuk, başının üstündə bayrağımız... Qara saçını çox adi yığar, dünyanın dəbi gəlib yanından keçər, amma o, öz bəyəndiyini geyinər; sadə, gündəlik paltarlar, adətən qara rəngdə. Zinət əşyaları gözə girməz. Bütün bu keyfiyyətləri onu bir insan olaraq zəngin göstərir. Onun bütün varı-dövləti, sərvəti ürəyindəki Ay işığıdır. Bu işıqda yaşayır, bu nurun altında görünür Nəzakət Məmmədova.

***Analar bir az da sənə bənzəyir;
Bəlkə də bir adın anadır, Allah.***

Bir şeirində belə deyən Nəzakət xanım Ana ucalığını, ana müqəddəsliyini Allah qatında görür. Bu, bir qadının (söhbət əsil anadan gedir) kamilləşdiyi sonuncu üst mərtəbəsidir. Bilirik ki, heç bir aləmdə ana haqqı ödənilməz. Hətta, təcrübəsi olanlar deyir ki, adam qocaldıqca daha çox anasını arzulayır. Ona ehtiyacı olur. Elə səbəb budur ki, az qala hamının canı ağrıtanda, işi düyünə düşəndə bir nidası olur: "Ay ana!" deyir. Təbiət Anadan insan Anaya qədər ananın danılmaz, əvəzsiz müqəddəsliyi dərk olunur. Bu haqda bir-birindən dəyərli, dərin mənalı, sadə və dəqiq sözlər deyilib. Analığı anlayan, bilən Nəzakət xanım öz anasına oxşamaq üçün illər boyu instinktiylə, şüuruyla, təcrübəsiylə, əməliylə, əzmiylə, əziyyətiylə çalışıb. Onu mənim kimi içdən tanıyan təsdiq edər ki, bu müqəddəsliyə nail olub. Gəlib həməm məqama çatıb. Özünü əsil ana olaraq böyüdü, formalaşdırıb, yaradıb. İndi də ətrafına can yandırır, qapısını döyənə öz parçasından verir, uzanan əli tutur. Hamıya balası kimi baxır. Sözüünün əvvəlini "Balamsan"la başlayıb, bitirir.

Elə buna görə də Nəzakət xanımın portretinə ana tərəfdən yanaşmağım təsadüfi deyil. Analığın bir qadının Allah qatı olduğunu, müqəddəsliyini bütün xalqların mifologiyası, tarixi yazıb, göstərib. Cəfər Cabbarlı da bu müqəddəsliyi anlayan bütün övladların dilindən bu gün də deyir:

...Ana, Ana... Sənə mən rahibəm itətdə.

◆ Yubileylər

MƏNZƏR NİYARLININ 75 YAŞI

Azərbaycanın qadın yazıçıları arasında özünəməxsus yazı tərzilə diqqəti cəlb edən bir imza var – Mənzər Niyarlı. «Şübhə» adlı ilk hekayəsinin dərc edildiyi 1969 - cu ildə onun 19 yaşı vardı, o zaman redaksiya qapılarını çəkinə-çəkinə açan və yazılarının necə qarşılanacağını səbirsizliklə gözləyən Mənzər Niyarlı bu gün nəsrimizin yaşlı nəslin nümayəndəsi kimi tanınır. Mənzər xanımın bir yazıçı kimi etiraf olunması isə keçən əsrin səksəncinci illərinin əvvəllərindən başlanır. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov bir müsahibəsində belə demişdi: «Mənzər adlı bir qızın bu yaxınlarda «Ulduz» jurnalında bir hekayəsini oxudum. Xoşuma gəldi. Mənzərin bir neçə il bundan qabaq da bir yazısını oxumuşdum. Bu yazıda mən onun dilini, təfəkkürünün, sənətkarlığının inkişaf etdiyini hiss etdim». Qeyd edək ki, Mənzər Niyarlının yaradıcılığı bütün illər boyu tənqidçilərin və qələm dostlarının diqqətindən yayınmamışdır. Firuzə Məmmədli, Əli Əmirli, Sara Oğuz, Nazif Ələkbərli, Tehran Əlişanoğlu, Qurban Bayramov və b. onun əsərlərinin ideya -bədi xüsusiyyətlərindən söz açmışlar. Burada geniş şərhə ehtiyac duymuruq, yalnız ədəbiyyatşünas Aygün Bağırլının bu yazıçının üslubuyla bağlı bir fikrini nəzərə çatdırırıq: «Mənzər xanımın əsərlərinin xoş təsir bağışlayan xüsusiyyətlərindən biri, bəlkə də birincisi, yazıçının adi həyat gerçəkliklərini, hər gün rastlaşdığımız, çevrəmizdə baş verən, bəzən də yanından etinasız ötüb keçdiyimiz hadisələri yüksək bədii-estetik duyumla sənətə çevirə bilməsidir».

Mənzər Niyarlı XX əsr Azərbaycanın ictimai - siyasi həyatında, mənəvi aləmində baş verən ən mühüm olayları da nəsr əsərlərinin mövzusunda çevirir. Repressiya əzablarına düşər olmuş insanların həyatı, Cənub mövzusu, Qarabağ müharibəsi və ən başlıcası, Azərbaycan qadınının keçdiyi həyat yolu onun yaradıcılığının müxtəlif şaxələrini təşkil edir. Mənzər Niyarlının əsərləri rus, türk, ingilis, fars, özbək və s. dillərə tərcümə edilib, xüsusilə Türkiyədə yaxşı qarşılanıb.

Təbii ki, bir qadın yazıçı üçün ailənin, uşaqların qayğısına qalmaq, üstəlik, redaktorluq, elmi fəaliyyət onun da vaxtını, yaradıcılıq enerjisini alıb, bəlkə də vaxtında yazılacaq əsərlərinin dünyaya gəlməsini ləngidib, amma Mənzər xanım həmişə, lap dar macalda belə, həyatı, insanları müşahidədən qalmayıb. Bu məqamda yazıçı Sara Oğuzun onun yaradıcılığı ilə bağlı bir fikrini xatırlatmaq yerinə düşər: «M.Niyarlı öz mövzularını adətən yaxşı bələd olduğu mühitdən, tanıdığı, bildiyi insanların əhatəsindən əxz edir. O, yazılarında həyat materialını bol - bol işlədir. Odur ki, Mənzər Niyarlının hekayələri xüsusi cazibə qüvvəsinə malikdir... M. Niyarlının qələmindən çıxan hekayələr o qədər ahəngdar, üzvi şəkildə söylənir ki, əsərin kompozisiyası, üslub, süjet xətti haqqında fikirləşməyi belə ağılına gətirmirsən. Hər şey olduqca təbii, canlı çalarlarla «ətə-qana dolub» əmələ-ərsəyə gəlir».

Mənzər Niyarlının nəsrı – hekayə və povestləri elə ilk cümlələrindən təbii təhkiyə manerası ilə diqqəti cəlb edir, hiss edirsən ki, müəllifin həyat müşahidəsi güclüdür, o, oxucunu yaxşı tanıdığı, xasiyyətinə, xarakterinə kifayət qədər bələd olduğu insanların yanına aparır, onların qayğılarını, sevincli - kədərli yaşantılarını diqqətinə çatdırır. Mənzər Niyarlı təzadlı boyalarla işləməyi çox sevir və oxucunun gözləri qarşısında da hissələrin, duyğuların dramasını, çox zaman da faciəsini canlandırır, insanların bir-birilə münasibətlərindəki qarşıdurmaları da elə «ürək məkanında» açıb göstərir. Onun psixoloji nəsrə meyil göstərməyi də buradan irəli gəlir.

Mənzər xanımın yaradıcılığının ilk illərində yazdığı hekayələrdən deyil, onun 2018-ci ildə «Azərbaycan» jurnalında dərc etdirdiyi «Vətəndən Vətənə» romanında (müəllif onu povest kimi təqdim etsə də) Mənzər Niyarlının nəsrinə xas olan bütün keyfiyyətlər cəm halındadır. Roman janrına xas olan süjet ardıcılığı, təsvir olunan hadisələrin həyatla, realılıqla bağlılığı, xarakterik obrazlar, daxili aləmin – psixoloji hal və vəziyyətlərin işıqlandırılması, dilin təmizliyi ...bütün bunlar romanı oxucular üçün açıq qapıya çevirir. Bu qapıdan içəri giririk, müxtəlif talelərlə, onların Vətən məhəbbəti və Vətən həsrəti ilə alışıb yanan ürəklərinin hiss-həyəcanlarını duyuruq: «Anama qismət olmadı vətəni görmək... Mənimlə söhbətindən iki ay keçmədi ki, dünyasını dəyişdi. Atamdan beş il sonra. Onun kimi ürəyi nisgilli getdi. Çətin idi, vətəndə yaşayasan və vətənin o biri tərəfinə adlaya bilməyəsen. Bu nə qadağalardı, bu nə zülümdü insanların başına gətirirlər?!» – romanın əvvəlində səslənən bu etiraz əsərin başlıca ideyasını müəyyənləşdirir. Müəllif Azərbaycanın həm şimalında, həm də cənubunda – bir ailənin təmsalında Vətəndə qürbət, qürbətdə Vətən olaylarını yaşayan insanların həyəcanlarını çox təbii və inandırıcı boyalarla canlandırır. Əsərdə obrazların sayı o qədər də çox deyil, amma bir obraz var ki, o, bütün hadisələrin mərkəzindədir – BİBİ. Bu obraz Azərbaycan adət-ənənələrini, etnoqrafiyasını özündə əks etdirən bir obrazdır.

Mənzər Niyarlının «Qürbətə aparən qatar» povesti də Azərbaycan nəsrinin uğurlarından biridir və bu povestdə müəllif repressiya mövzusunun həm sənədli materiallar, həm də bədii düşüncə ilə oxuculara çatdırır. Bir azərbaycanlı ailəsinin təmsalında müəllif o ağır illərin faciələrini ümumiləşdirir.

Mənzər Niyarlı cəmiyyətimizdəki qadınların mənəvi problemlərinə də həssaslıqla yanaşır. «Yola dikilən gözlər», «Yarımçıq məzuniyyət» və «Səhv atılan

addımlar» povestlərində biz bunun əyani şahidi oluruq. Hər bir qadın, xüsusilə, Ana yükünü öz çiynlərində daşıyan, ömrü-günü ailəsinə və övladlarına şəsr olunan Qadın üçün başlıca problem onun sevilməsi, dərk olunmasıdır. Dünyanın ən həssas barometri belə, Qadın ürəyini əvəz edə bilməz. Qadın ürəyi bizim sonacan yaxşı dərk edə bilmədiyimiz bir ayrı aləmdir. Biz bu aləmin müxtəlif mənzərələrini nəsrimizin bir sıra nümunələrində izləmişik. Mənzər Niyarlının «Yola dikilən gözlər» povestində doğma övladlarının biganəliyindən qovrulan bir ananın iztirabları canlandırılır. Doğmaların belə qəddarlığı, mənəvi müflisliyi fonunda ananın birinci ərindən olan oğulluğu onun harayına yetir. Belə hadisələr həyatda azmı olur? Ancaq bu məlum hadisənin bir fərdin taleyində izlənilməsi, onun iztirab və həyəcanlarının psixoloji aspektdə təqdimi yazıçıdan ustalıq tələb edir və Mənzər Niyarlı buna nail ola bilmişdir.

İndi isə bir az geriye qayıdaq. Mənzər Niyarlı həm də gözəl hekayələr müəllifidir. Onun hekayələrində də maraqlı situasiyalarla, təzadlı boyalarla rastlaşırıq. Bu hekayələr həyat materialının seçimi baxımından müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Hekayələrin mövzusu gerçəkliyin bizə tanış olan mənzərələrini əks etdirir. Uydurma heç nə yoxdur. «Sərnişin bileti və baqaj çeki», «Ölümlə üz-üzə», «Tənhalığa çəkilən qadın», «Qızıl qaval», «O ağırlı gün» və s. hekayələri müxtəlif mövzularda qələmə alınsa da, janrın xarakterik xüsusiyyətlərini (həyat hadisələrinin kiçik bir nəsr əsərində bədii şəkildə ümumiləşdirilməsi, bir yığcam süjet və bir-iki obraz vasitəsilə həyatın real görüntüsünün canlandırılması və s.) özündə əks etdirir.

Mənzər Niyarlının «Seçilmiş Əsərləri»nin son səhifələrində mərhum ədəbiyyatşünas, professor Nazif Ələkbərlinin «Müəllifin əsərləri haqqında» məqaləsi ilə də rastlaşdıq. Çox səmimi, əsil təhlil mədəniyyəti nümayiş olunan bu yazıda Mənzər Niyarlının hekayə və povestlərindəki bir əsas motiv xüsusilə nəzərə çarpdırılır: «Tənha qadın motivi – Mənzər xanımın əvvəlki kitablarından relyefli görünən bu tematikanı biz «Azərbaycan» jurnalında (2000-ci il) çap olunmuş «Toy gününün səhəri» hekayəsində aydın müşahidə edirik. «Tənha qadın» motivi yalnız prizmadır: bu prizmadan boşalmış, suyu sovulmuş kənd, yarımçıq talelər, ərə getməmiş qızların möhnəti, dolanısq və çörək dalınca Rusiyaya yollanan gənclərin yoxluğundan doğmuş ağırlı problemlər silsiləsi aydın görünür». Tamamilə doğru mülahizələrdir və Mənzər xanımın povest və hekayələrinin əksər qəhrəmanları tənhalıq burulğanındadırlar. Ancaq biz də o fikirdəyik ki, tənhalıq yalnız prizmadır. Müəllifi daha çox məşğul edən, onu bu qadınların həyatına, bədbəxt talelərinə sövq edən başqa bir səbəbdir. Mənzər Niyarlı o qadınların qəlbindəki işığı, o işığın hərərətini, sönmədiyini bizə göstərir. Və bu işıq onların keçirdikləri ruhi-mənəvi əzabların fonunda güclüdür. Biz «Toy gününün səhəri»ndəki Aybikə Püstənin, «Ölümlə üz-üzə» hekayəsindəki rəssam qadının, «Dua»dakı Pəri arvadın qəlbindəki o işığı görür və sevinirik.

«Azərbaycan» jurnalının sevimli müəlliflərindən biri olan Mənzər Niyarlı yazıçı - qadın ömrünün zirvəsinə ucalması münasibətilə təbrik edir, ona bundan sonra da ailə və yaradıcılıq sevincləri arzulayırıq!

Nisə BƏYİM – 70

XX əsrin sonlarıydı. Dünyanın çarpaşlıq, «iti bazarında atından baha» bir zamanıydı. Əsrin ziddiyyətləri hələ bitməmişdi, dünyada dərdlərin sayı bəlkə insanların sayı qədər idi. Belə bir gündə içi göylər qədər təmiz, dənizlər kimi təlatümlü bir şairə üzünü Tanrıya tutub dedi:

*Bir çiçək ömrünü qıymadın mənə,
Qıymadın dağların küləyi olum.
Barı, bu torpaqda daş da olmadım,
Elin dar günündə gərəyin olum.*

Bu şairə Tanrının ona bəxş elədiyi ömrün cəfasını çəkə-çəkə Vaxtın, Zamanın axarında dünyanı dərk etməyə can atırdı. Dynyanı dərk etməyin yolu özündən, öz taleyindən başlayırdı. Öz ürəyindən başlayırdı. O, Tanrının ona bəxş edəcəyi İlahi Vaxta qovuşmaq istəyirdi. Könlündəki azadlıq odu ilə ömrünün, taleyinin acılıqları arasında amansız mübarizə gedirdi və get-gedə o, İlahi vaxta doğru uçurdu. Müasir Azərbaycan şeirində sufilik anlamına gəlib çıxan ilk qadın qələm sahiblərimizdən biri oldu.

...XX əsrin sonlarıydı. Sabirabaddan Bakıya, «Azərbaycan» jurnalı redaksiyasına qəşəng, sarıbənzir bir qız gəlirdi. Yusif Səmədoğlu hələ sağdı. Bu jurnal Nisəbəyimin ədəbi taleyində böyük rol oynadılar. Sonralar etiraf olunacaqdı ki: «Tale elə gətirdi ki, mənim ədəbiyyata gəlişim «Azərbaycan» jurnalı ilə bağlı oldu. 2000-ci ildə bu jurnalda çap olunmuş ən yaxşı poeziya nümunələrinə görə İsa İsmayılzadə adına mükafatın mənə verilməsini yaradıcılığım üçün ən dəyərli qiymət hesab edirəm».

Nisəbəyimin ilk şeirlər kitabı – «Yerə, Göyə, Tanrıya» – 1997-ci ildə çap olundu. O vaxtdan bəri Nisəbəyimin onlarla kitabı işıq üzü gördü və bu kitabların hər biri ədəbi aləmdə etinasız qarşılanmadı. Bir neçəsinin «Natəvan» klubunda təqdimatı oldu... Və ömrünün son ilinə qədər Nisəbəyimin ayağı «Azərbaycan» jurnalından kəsilmədi. Onun şeirlərindən başqa iki romanı da elə bizim jurnalda işıq üzü gördü.

Təəssüf ki, Nisəbəyimin yaradıcılığı haqqında ədəbi tənqidçilər, ədəbiyyat adamları öz sözünü deyə bilməyiblər (yalnız bir neçə məqalə istisna olunmaqla). Halbuki, onun şeir və poemalarını müasir poeziyamızın həm mövzu, həm sənətkarlıq, həm də bir şairə dünyasının açıqları, gizlinləri baxımından geniş şərh etmək olar. O, fikirlə hissiyyatı, ağılla qəlbi vəhdət halında (daha çox hissiyyat üstün gəlsə də) uzlaşdırır, kədərin içində işığı, işığın da içində qaranlıqları duyurdu. Amma Nisəbəyimin şeirlərini təkcə buna görə qiymətləndirmək doğru olmazdı. Onun şeirləri öz poetikasına, sözlərin, ifadələrin mətnində yeni çalarlar, mənalar yaratmasına görə seçilirdi. Bu yazının müəllifi Nisəbəyimin bir şeirini həmişə ən gözəl bir şeir kimi misal gətirib.

*Eh, dünya özü him-cimsə,
Biləmməz sirrini kimsə,
Onu sevə bilmədim sə,
Bu, mənim günahım deyil.*

*Varmı göydə, yerdə həyan,
Olmadı haqq mənə əyan,
Bəndəsini tanımayan
Haqq mənim allahım deyil.*

*Qəm buludları qat-qatsa,
Dağılacaq ahım çatsa.
Hələ göylər salamatsa,
O ah mənim ahım deyil.*

«Deyil bihudə gər yağsa fələkdən başıma daşlar, Binasın tişeyi-ahımla viran etdiyimdəndir». Füzuli deyir ki, əgər göydən başıma daşlar yağsa, əbəs deyil, ahımın külüngü ilə özülünü dağıtdığımdandır bu. Nisə Bəyim də elə bunu deyir: «Hələ göylər salamatsa, O ah mənim ahım deyil». Demək, hələ ah çəkməmişəm, çəksəm, göylərin ulduzları parçalanıb yerə tökülər. Nisə Bəyimdə belə obrazlı, poetik düşüncə tərzinin universallığını nümayiş etdirən şeir parçaları çoxdur.

Göylər də salamatdı, yerlər də... Amma Sabirabaddan Bakıya – «Azərbaycan» jurnalına şeir gətirən o qəşəng, o sarışın qız – Nisəbəyim yoxdur; göylərə çəkilib.

Min rəhmət diləyirik...

Vaqif YUSİFLİ

Zeydulla Ağayev – 80

Zeydulla Ağayev baharın ilk ayında – martın 2-də dünyaya göz açmışdı. Deyirlər, bu ayda doğulanların əksəriyyəti söz-sənət adamı olur. Zeydulla Ağayev də ədəbiyyat yolunu seçmişdi. Xarici Dillər İnstitutunu fərqlənmə diplomuyla bitirəndə bədii yazıları və tərcümələri ilə artıq imzasını tanıtmışdı. Pedaqoq, alim, yazıçı ömrü yaşayan Zeydulla Ağayev tərcümə işində daha orijinaldı. Tərcümə yaradıcılığında Amerika nəsrinə xüsusi yer tuturdu. Məlumdur ki, Artur Heylinin “Aeroport” romanı ingiliscədən dilimizə birbaşa çevrilmiş ilk romandır.

Zeydulla müəllimi çoxdan tanıyırdım – qəzet-jurnal oxumağa başlayandan. Bədii yazılarını və tərcümələrini hər zaman izləmişəm. Şəxsi tanışlığımız isə “Söz” jurnalı nəşrə başlayandan sonra oldu. Jurnal Prezident Administrasiyasında yenidən qeydiyyatdan keçmişdi. Lənkərandan Bakıya gələndə jurnalın nəşri və ilk baş redaktoru Şəkar Aslan mənə müəllif siyahısı verdi. Siyahıda Zeydulla Ağayevin adı ilk sırada idi.

Zəngləşdik. İndiki Azərbaycan Dillər Universitetində görüşdük. Yenidən prorektor işləyirdi. Qarşımdakı şəxs elə bil prorektor, professor deyildi. Son dərəcə sadə, səmimi, gülərlə, zarafatlı bir insan idi. Məni çoxdan tanıyırmış kimi, ailə vəziyyətimlə, jurnalın vəziyyətilə maraqlandı. İlk tanışlıqdan dostlaşdıq. Bu dostluq ailələrimizi də yaxınlaşdırdı. Və jurnalın ilk saylarından ən fəal müəllifimiz və təəssübkeşimiz oldu. Əxlaq, tərbiyə mövzusunda qələmə aldığı “Gecə vahiməsi” romanı “Söz”ün iki sayında dərc olundu və saysız oxucu rəğbəti qazandı. Cənub zonasının məşhur xeyriyyəçi alimi Əyyub İskəndərov haqqında xatirəsi tanıyanların marağına səbəb oldu. Hekayələri, tərcümələri jurnalın səhifələrində mütəmadi dərc olunurdu. Səmyuel A.Uimzin “Ermənistan: terrorçu ölkənin gizlinləri” adlı aktual yazı ilk dəfə “Söz”də işıq üzünə çıxdı. Sonra bu yazı kitab şəklində iki dəfə nəşr olundu.

Ön sözdə yazırdı: “Müasir ABŞ tarixçisi Səmyuel A.Uimz uzun illərin ciddi tədqiqatları nəticəsində “Ermənistan: terrorçu ölkənin gizlinləri” adlı çox qiymətli əsərini 2003-cü ilin aprelində çap etdirmiş və çox müəmmalı şəkildə qəflətən dünyasını dəyişmişdir. Kitaba yazdığı ön sözdə müəllif erməni həyasızlığından təngə gəldiyini söyləyir. Belə ki, kitab çapdan çıxmazdan qabaq S.Uimz internet vasitəsilə öz əsəri haqqında məlumat vermiş, onun məzmunundan hələ xəbəri olmayan ermənilər isə dərhal Amerika aliminin məktub, teleqram, elektron poçtu “bombardmanına” tutaraq hədələmişlər.

Kitab işıq üzünə görəndən ikicə həftə sonra S.Uimzin qəfil ölümü erməni hədələrinin əsaslı olduğunu sübut etdi.

Müəllif cildin üzərində bu kitabın I cild olduğunu qeyd etmişdi. II cildi çap etdirmək isə ona qismət olmadı.

Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, professor Səməd Seyidovun təşəbbüsü ilə həmin kitabın tərcüməsi üzərində işimi təzəcə başa çatdırmışam. Hər bir azərbaycanlı üçün misilsiz əhəmiyyət daşıyan kitab bu ilin axırlarında çapdan çıxacaqdır.

Maraqlı olacağını nəzərə alaraq, kitabın bir fəslini sevimli şairimiz Şəker Aslanın layiqli yadigarı olan “Söz” jurnalına təqdim edirəm”.

Zeydulla Ağayevin tərcümə əsəri “Söz” jurnalında 14 səhifə yer aldı, acı həqiqətlər oxucuların marağına səbəb oldu.

Zeydulla Ağayev vətənpərvər ziyalı idi. Bu tərcümə onun vətənpərvərlik nümunələrindən biri idi.

Amerikadan qayıdanda hərəməzə üstündə Amerikanın bayrağı olan diyircəkli qələm bağışlayıb, – baxın, Amerika öz dövlət bayrağını necə təbliğ edir, – deyirdi. Əlinə qələm alan hər kəs sanki Amerikanın bayrağını daşıyır. Bu, çox gözəldir. Biz də dövlətçiliyimizi belə təbliğ etməliyik.

Okeanın o üzündə – uzaq Amerikada əxz etdiklərini Vətəmində tətbiq etməyə çalışırdı.

Amerikada çalışdığı illərdə dövlətlər və xalqlararası xidmətlərinə görə Luiziana ştatının “Fəxri vətəndaşı” adına layiq görülmüşdü.

Rus yazıçısı A. Çexovun məşhur bir deyəmi var: “İnsanda hər şey gözəl olmalıdır”. Zeydulla müəllim hər sahədə mizan-tərəzisi düz olan insanlardandı.

Zahiri görkəmindəki səliqə-sahman, ağayanaqlıq göz oxşayırdı. Bunu dəyərli akademik, elmdə də, həyatda da ədalət, həqiqət mücəssəməsi olan akademik Azad Mirzəcanzadə də qeyd etmişdi. Görkəmli akademik İsa Həbibbəyli Zeydulla Ağayevi yaxşı tanıyırdı və bütün yaradıcılığına bələd idi. Onun doktorluq işinin təsdiqinin yubandığını biləndə Ali Attestasiya Komissiyasının sədri Azad Mirzəcanzadəyə məlumat verir. Zeydulla Ağayevlə ilk söhbətdən Azad müəllimdə onun haqqında müsbət fikir formalaşır. İsa Həbibbəyliyə də söyləyir ki, Zeydulla Ağayev zahiri görkəmi, daxili mədəniyyəti, intellekt səviyyəsilə əsl alimdir. Cizmaqaraçıların əlindən burda oturmaq mümkün deyil. Əsl alim isə bizi narahat etməyə qıymır.

Azad Mirzəcanzadənin dediyi kimi, Zeydulla Ağayev əsl alim idi. Əlbəttə, alim olmaq şərəfdir, xoşbəxtlikdir. Amma ailə xoşbəxtliyi bütün xoşbəxtliklərin tacıdır. Zeydulla Ağayev belə tacı olan ailə başçısı idi. Tələbəsi Zemfiranı birinci kursdan gözü tutur. Ailə qururlar. Ləman, Fidan, Aydan adlı qızlarının sevinclərini yaşayırlar. İndi bu qızlar cəmiyyətdə layiqli mövqe sahibidirlər. Nəvələri Şəfa, Davud, Gülarə bir dünya sevinc bəxş edib ailəyə. Zemfira xanım uşaqları böyütməklə yanaşı, müxtəlif ali məktəblərdə işləyib. Ömür-gün yoldaşına xidməti isə özünün birinci işi sayıb... 2007-ci ilin sonlarında Zeydulla müəllim ağır xəstəlikdən yatağa düşdü. Xəstəliklə mübarizə apara-apara 7 il yaşadı. 7 ildə fədakar qadınının nələr çəkdiyinin şəxsən şahidiyəm. Sanki körpə uşağının qayğısına qalırdı...

Əməlində nəciblik, sədaqət, etibar duran Zeydulla Ağayev enerjiylə doluydu. Ancaq xəstəlik sözünü dedi. Arzuları, niyyətləri çox idi. Xalqa, elmə, ədəbiyyata bütün məhəbbəti və sədaqətilə xidmət etmiş, yaradıcılığı ilə özünə uçulmaz söz qalası hörmüş Zeydulla Ağayev əbədiyaşardır. Söz karvanı gələcəyə üz tutub.

Zeydulla müəllim dünyadan neçə yaşında getsəydi, yenə gedişi vaxtsız olacaqdı. Gördüyü işlərlə isə, yaşından böyük olub hər zaman.

Ruhu şad olsun!

Sevda ƏLİBƏYLİ

♦ Kitablər, rəylər

ƏDƏBİYYATIMIZDA MÜHARİBƏ TARİXİNİN MƏNZƏRƏSİ

Redaksiyamıza təqdim olunan kitablar arasında Salidə Şərifovanın müəllifi olduğu “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən əsərlərin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili” kitabı diqqətimi çəkdi. İlk baxışdan adı uzun görünsə də, bu ad həm də 444 səhifəlik bir kitabın təyinatını, mövzusunun, hədəfini yığcam ifadə edir. Kitabda müəllifin böyük əməyi görünür. Müstəqillik dövründən bu günümüzdə qədər, istər kitab şəklində, istər, “Azərbaycan” jurnalında, digər dövrü nəşrlərdə, dərc edilmiş Qarabağ mövzulu bütün romanları, povestləri, şeirləri, publisistik məqalələrin təhlillərindən bilinir ki, adı çəkilən, induksiya olunan əsərlərin annotasiyası ilə kifayətlənməyib, saatlarını, günlərini xərcləyib, bir əsərin janrından, obrazlarından, mövzusunun ayrıca danışib, təhlillər aparıb, müqayisələr edib. Kitabın sonunda təqdim olunan 18 səhifəlik ədəbiyyat siyahısına baxmaq kifayətdir ki, müəllifin ədəbiyyat tariximiz üçün fədakarlığı aydın olsun.

Müharibə dövrü xalqımızın ağır tarixidi, yara yeridi. Bu tarixi yaşadan əsərlərin diqqətdə olması həm də ona görə vacibdir ki, gələcək nəsillər ata-babalarının yaşadığı müharibə dövründəki həyatın məşəqqətini, ailələrdə faciənin izlərini, eyni dərdi paylaşmış adamlar unutmazlar. Kitabda adı çəkilən, təhlil olunan əsərlərə bir araşdırmaçının tutduğu “böyüdcü” “Ədəbiyyatda Qarabağ mövzusunun elmi-nəzəri dərkini”ni oxucu üçün asanlaşdırır. Biz bu gün müharibə vətəndaşlarıyıq. Müharibənin taleyimizə vurduğu möhürü ancaq məzarımız gizlədəcək. Amma nəsillər yeniləndikcə bugün uzaq keçmişə çevriləcək. Necə ki biz ermənilərin 1905-1906-cı illərdə İrəvanda, Bakıda, Gəncədə xalqımıza qarşı törətdikləri soyqırımları unutduq, 1918-ci il 30 mart - 3 aprel tarixləri arasında ölkəmizin əksər rayonlarında Daşnaksütundan olan erməni silahlıların törətdikləri soyqırımlardan bəhs edən yazılanları “qardaşlaşmaq” niyyətiylə itirildilər, oxuya bilmədik, dərs almadıq. Düşməni tanımayan, dostlaşan xalqımız təkrar-təkrar eyni işğal taleyini yaşadı. Tarixçilərin yazdığı quru statik tarixlə, ədəbiyyatçıların yaratdığı diri tarixin eyni olmadığını bilirik, əsərlərdə o faciəni yaşayanlar doğmalarımızdı, onların hissləri, düşüncələri, arzuları bizə tanışdı. Bu baxımdan müharibəni əks etdirən bədii əsərlərin dəyəri daha yüksəkdir. Bu əsərlər işğaldan azad olunmuş ərazilərdə xarabazara çevrilmiş evlər kimi, həmən hadisələrin nümunəsidir, eksponatdır, abidəsidir. Salidə Şərifova təqdim etdiyi kitabla məhz bunu sübut edir. Bu baxımdan kitabı dəyərlidir. Oxumağa layiqdir. Kitabın digər önəmli tərəfi də bundan ibarətdir ki, oxucu məhz bu kitabda böyük bir əsərlər buketini görür. Müxtəlif müəlliflərin imzalarıyla tanış olur. Onların yazı üslublarıyla, bədii dil təcrübələriylə qarşılaşır. Aydın məsələdir ki, dövrü mətbuatda dərc olunan əsərləri, az qala hər gün çap olunan, rəflərə düzülən, təqdim olunan kitabları oxumağa vaxt çatmır. Salidə Şərifovanın bu kitabı imkan verir ki, seçilmiş bir mövzu istiqamətində geniş ədəbi mənzərəni görəsən. “Qarabağ mövzusunda əsərlər yazılmır” - deyən bəzi kitabsızlara müəllifin cavabıdır bu kitab. Əminəm ki, həm də ədəbiyyatşünaslar, tarixçilər, tənqidçilər, oxucular üçün mötəbər istinadlardan biri olacaq. Fürsətdən istifadə edib, müəllifi olduğum “Qaraqaşlı” romanını təhlilə çəkdiyi üçün Salidə Şərifovaya dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

ŞAİRİN BƏDİİ PASPORTU

Şair Əlirza Həsərin yeni kitabı “Üfüq pərdəsi” adlanır. Kitabda şairin müxtəlif illərdə yazdığı şeirlər toplanıb. Bu şeirlərin hər birində müəllifin öz pıçıltıları, öz hissləri aydın görünür. Odur ki, Əlirza Həsəratə özünü yazan şair demək doğru olar. Şair nə özündən əvvəlki ustadlara, nə də bəzi müasir söz jonqlorlarına, qafiyə səyyahlarına bənzəyir, təsirlənir, nə də parıltıya aldanıb gedir. Yazdığı şeirlər qışqırmır, müəllifinə bənzəyir; onun xasiyyətindən, xarakterindən mayalandığı üçün abırlı, mülayim, öz yerini bilən, məqamını gözləyən şeirlərdir. Şeirin ən böyük uğuru ondadır ki, sənə hissi yaşada bilsin, duyğunu ötürsün, yadında qalsın. Yadında qalsın ki, məqamında bir nəğmə kimi zümzümzünə edəsen. Yaddaşda qalmağı bacaran şeir yaşamaq statusu alır, dildən yaddaşa, yaddaşdan dilə keçərək bir yol gedir. Bu gün yaddaşımızda qalan misralar, bəndlər, şeirlər həməən yolçu şeirlərdir. Elə şair var yalnız bir şeiri, bir bəndi ayaq tutub yeriyyə bilir, elə şair də var qatar-qatar şeirləri yaddaşlardan yaddaşlara köçür. Bilmirəm, Əlirza Həsərin şeirlərinin taleyi gələcəkdə necə olacaq, amma oxuduqlarımdan belə başa düşürəm ki, bəzilərinə əzbərləmək olur. Dilə yatır, ağla batır. Şair şeirə təbiət hadisəsi kimi baxır.

*İşıqlı səhər şeir,
Zər şeir, gövhər şeir.
Təbiətdir hər şeir,
Torpağı var, suyu var...*

Əlirza Həsərin bu kitabdakı əksər şeirlərinin havasının təbiətdən gəldiyi duyulur:

*Payıza bax, qışa bax,
Yuva quran quşa bax.
Şeirdə naxışa bax,
Əcəb iqlim payı var.*

Başqa şeirində deyir:

*İlahi, qar göndər bir az,
Bir az naxışla dağları.
Duman yerindən öpməyə, –
Mənə bağışla dağları.*

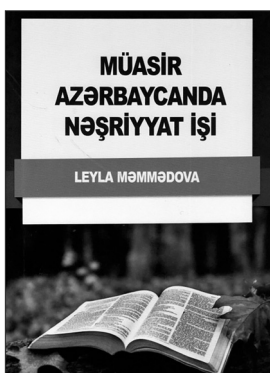
Bu yeni kitaba toplanan şeirləri oxuduqca hiss edirsən ki, şairin açdığı pəncərədən baxırsan. Bu başqa istiqamətdir, fərqli tərəfdir, dəyişik rakursdur. Bu pəncərə nə qədər böyükdür, nə qədər kiçikdir, Günəşlidir, quzeydədir, arana baxır, ya dağa, bunu hər oxucu öz zövqünə, ədəbi görüşünə uyğun təyin edəcək. Kitabın ön sözünü yazan Bilal Alarlı şairin bir neçə şeirini təhlil edərək sanki barmağını qarşıya uzadıb oxucuya istiqamət göstərməyə çalışıb. Bilal Alarlı yazır ki, “Əlirza Həsərin şeir dünyası mövzu rəngarəngliyi ilə seçilir. Onun poeziyasının aparıcı mövzularını Vətən sevgisi, bölünmüş Vətən həsrəti, ayrılıq və intizar, təbiət gözəlliklərinin təsviri, dumanı qalan dağların nisgili, peşə məhəbbəti təşkil edir.” Belə aydın olur ki, Əlirza Həsərat ətrafında heç nəyə biganə qala bilmir, hisslərini misralara düzür.

Əlirza Həsərat “Üfüq pərisi”ni həm də bir ədəbi pasport kimi təqdim edir. Bu ədəbi pasportla özünü təsdiq cəhətləri görünür.

*Hər sözü bir Vətən bağı,
Tutub aləmi sorağı.
Başı üstə Türk bayrağı,
Zirvəyə gedən şairəm.*

Şairin yolu nurlu, üfüqləri Günəşli, ünvanı zirvə olsun. Ədəbi pasportuyla ədəbiyyatın daimi vətəndaşına çevrilsin.

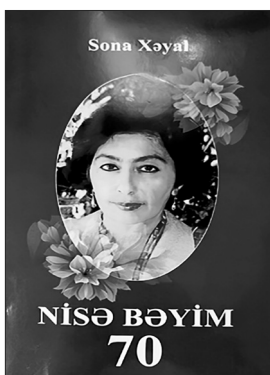

LEYLA MƏMMƏDOVA
“MÜASİR AZƏRBAYCANDA NƏŞRİYYAT İŞİ” (MONOQRAFIYA)
BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2025

Monoqrafiyada XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda nəşriyyatların yaranması və onların keçdikləri tarixi inkişaf prosesi göstərilir. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən nəşriyyat evləri, iş prinsipləri, dövlət və özəl nəşriyyatlar, çap, elektron nəşrlər arasındakı fərq, elektron nəşrlərin müsbət, mənfi tərəfləri ayınlaşdırılır. Redaktorluq sənəti, redaktə problemləri, onların həlli, redaktor və müəllif münasibətlərinin nəşr prosesinə təsiri, kitab marketingi, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən nəşriyyat evlərinin marketing strategiyası, bazar xidmətinə reallaşdırma yolları, marketing

planının əsas elementləri kimi məsələlər elmi cəhətdən araşdırılıb, müqayisəli təhlillər aparılıb.

Monoqrafiya nəşriyyat işi ilə maraqlanan tədqiqatçılar, bakalavr, magistr və doktorantlar, geniş oxucu auditoriyası üçün faydalıdır.

SONA XƏYAL
“NİSƏ BƏYİM - 70”
BAKİ, “İMZA” NƏŞRLƏR EVİ, 2025

Sona Xəyalın “Müasirlərim” seriyasından olan bu kitabda Nisə Bəyimin həyat və yaradıcılığı haqqında geniş yazılmışdır. Monoqrafiyada onun şeirlərindəki dərd, ağrı, hislərin ülviliyi təhlil olunmuşdur.

Kitabda mərhum şair Nisə Bəyimin müəllifi olduğu kitablardan və haqqında yazılmış materiallardan istifadə edilmişdir.

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru